SKRIFTER UTGIFNA AF KYRKOHISTORISKA FÖRENINGEN. I: 6.

# Kyrkohistorisk Årsskrift

UTGIFVEN

AF

HERMAN LUNDSTRÖM

SJETTE ÅRGÅNGEN

1905

I DISTRIBUTION HOS
P. A. NORSTEDT & SÖNER
STOCKHOLM

UPPSALA 1906
WRETMANS BOKTRYCKERI

# INNEHÅLL.

T. f. Sekreterarens redogörelse för Kyrkohistoriska Föreningens sjette årsmöte . . . . . . . . . . . . . . 1.

### Uppsatser och Undersökningar.

J. Helander. Hedendom och kristendom inom den äldsta svenska missionskyrkan. Fragment ur ett större efterlämnadt arbete . . . . . . . . . . . . . . . 5.
K. H. Karlsson. Electus Björn i Skara samt striderna om domprosteriet i Skara 1449—1475. . . . . . . . 27.
E. Wermcrantz. Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet, 1681—1724. (Forts. fr. 5:te årg.) . . . . . 32.
A. Bratt. Tolkning af Smålandslagens kristnubalk . . . . 149.
G. Aulén. Ett och annat från H. Reuterdahls Lundatid . . 165.
H. Lundström. Om Laurentius Petri's förmenta karaktärssvaghet . . . . . . . . . . . . . . . . . . 197.

### Meddelanden och aktstycken.

S. Gezelius' reseberättelse från år 1780. Ett bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Dalarne . . . . . . 215.
H. Lundström. Västeråsbiskopen Ol. Stephani Bellinus' böneskrift till Karl IX . . . . . . . . . . . . 255.
H. Lundström. Prästerskapets postulater i Örebro den 8 jan. 1611. . . . . . . . . . . . . . . . . . . 259.
Elof Bergelin. Några religiösa dikter af en fången karolin. (Forts. och afslutn. från 4:de årg.). . . . . . . . . 261.
Förteckning på bidrag af A. N. Sundberg till Svensk Kyrkotidning, utgifven af E. G. Bring, A. N. Sundberg och W. Flensburg . . . . . . . . . . . . . . . . 266.
Underrättelser. . . . . . . . . . . . . . . . . 269.

## Granskningar och anmälningar.

A. HAUCK. Der Gedanke der päpstlichen Weltherrschaft bis auf Bonifaz VIII. Anm. af *H. Holmquist* . . . . 274.
KARL HEUSSI, Dr, und HERMANN MULERT. Atlas zur Kirchengeschichte. 66 Karten auf 12 Blättern. Anm. af *H. Lundström* . . . . . . . . . . . . . . . . 282.
K. G. WESTMAN. Svenska rådets historia till år 1306. Anm. af *H. Holmquist* . . . . . . . . . . . . . . 286.
E. J. KEIJSER. I kyrkliga frågor. Skoltal. Anm. af *H. Lundström* . . . . . . . . . . . . . . . . . . 292.
P. HINNEBERG. Die Kultur der Gegenwart, ihre Entwicklung und ihre Ziele. Th. I. Abt. 4. Die christliche Religion. Anm. af *H. Holmquist* . . . . . . . . . . 295.

Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen . . . . . . 308.
Till redaktionen insända skrifter. . . . . . . . . . . . 311.

# Redogörelse för Kyrkohistoriska Föreningens allmänna årsmöte 1905.

Lördagen den 29 april 1905 sammanträdde i Uppsala Kyrkohistoriska Föreningen på kallelse af ordföranden till det af stadgarne föreskrifna årsmötet.

Sedan mötet förklarats öppnadt, egnade ordföranden en varm hyllning åt minnet af de under året med döden afgångne medlemmarne, särskildt föreningens förste sekreterare d:r J. HELANDER samt de ständige ledamöterna biskopen d:r E. J. KEIJSER och kontraktsprosten d:r N. TH. FELTSTRÖM, hvilka i lifstiden visat föreningen lifligt intresse och verksamt befordrat hennes sträfvanden. Därefter föredrogs följande

## Årsberättelse för arbetsåret april 1904—april 1905.

Kyrkohistoriska Föreningens verksamhet har fortgått under samma former som förut.

En mycket kännbar förlust har föreningen lidit genom sin nitiske sekreterares den 16 sistlidne februari timade död.

Femte årgången af *Kyrkohistorisk Årsskrift* samt *Svenska Synodalakter efter 1500-talets ingång*, andra häftet, hafva lämnat trycket och distribuerats till föreningens inhemske medlemmar, hvaremot distributionen till i utlandet bosatte ledamöter ännu icke medhunnits. Af ekonomiska skäl har årspublikationens omfång måst inskränkas till omkring 25 tryckark.

Bidrag till årsskriften hafva förutom af utgifvaren lämnats af professorerna BERGGREN och AHNFELT, domprostarne EKLUND i Kalmar och WERMCRANTZ i Skara, docenterna A.

HAHR och Hj. HOLMQVIST, lektorerna H. HULDT och H. LEVIN, seminarieadjunkten ALEX. RYDBERG, v. lektor E. HERLENIUS samt doktor ALB. WADSTEIN i Helsingborg.

Då distributionen af 1904 års publikationer är oafslutad, kan exakt uppgift om det nuvarande medlemsantalet denna dag icke lämnas. Tyvärr kan dock konstateras, att detsamma fortfarande är stadt i sjunkande, hvadan särskilda åtgärder för vinnande af nya ledamöter i de afgångnes ställe torde inom kort visa sig nödvändiga.

Uppsala den 29 april 1905.

*tj.-f. Sekreteraren.*

Härefter upplästes följande

**Revisionsberättelse,**

afgifven den 28 april 1905.

Undertecknade, af Kyrkohistoriska Föreningen utsedde revisorer, hafva denna dag granskat Föreningens räkenskap för år 1904.

Kassans ställning befanns den 31 december 1904 som följer:

| | | | |
|---|---|---|---|
| *Grundfonden:* | kapital . . . . . . . . . . . | kr. | 1 175: — |
| | besparade räntor . . . . . . | » | 205: 89 |
| | Summa | kr. | 1 380: 89 |
| *Kassakonto:* | | | |
| Inkomster: | Årsafgifter . . . . . . . . . . | kr. | 3 664: 44 |
| | Postportoersättningar . . . . . | » | 88: 20 |
| | Redovisning från P. A. Norstedt & Söner . . . . . . . . . . | » | 36: — |
| | Räntevinst å sparkasseräkning . | » | 2: 30 |
| | Lån å vexel, utfärdad af H. Lundström, accepterad af D. Viotti | » | 450: — |
| | Behållning från år 1904 . . . . | » | 30: 56 |
| | Summa | kr. | 4 271: 50 |

| | | | |
|---|---|---|---|
| Utgifter: Årsskriftens tryckning, författarearfvoden, postporton m. m. | . . . | kr. | 4 208: 63 |
| Behållning till år 1905 | . . . . . | » | 62: 87 |
| | | Summa kr. | 4 271: 50 |

Behöriga verifikationer hafva företetts och befunnits riktiga.

På grund häraf få vi tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet för den tid, revisionen omfattar, för Föreningens kassaförvaltare, herr pastor N. Sandberg.

Uppsala den 28 april 1905.

*N. J. Söderberg.* *C. G. Wahrenberg.*

Kassaförvaltaren, komminister NATHANAEL SANDBERG, beviljades den af revisorerna sålunda tillstyrkta ansvarsfriheten för tiden till och med den 31 december 1904.

Vid den jämlikt § 4 af föreningens stadgar företagna utlottningen, blefvo pastor Sandberg och professor Lundström utlottade ur arbetsutskottet, men återinvaldes båda. Efter d:r J. Helander nyvaldes såsom medlem af arbetsutskottet docenten Hj. Holmquist.

Till revisorer utsågos pastorerna C. G. Wahrenberg och G. Hogner samt till deras suppleanter domkyrkosysslomannen N. J. Söderberg och teologie kandidaten J. Viotti.

Beslöts, att nyinträdande medlemmar kunna i mån af tillgång erhålla de tre eller fyra första årgångarne af föreningens publikationer till nedsatt pris, som af arbetsutskottet bestämmes. Nödigt antal arkivexemplar af äldre årgångar skulle dock reserveras.

Lämnade professor Lundström meddelanden angående *nyare forskningar om uppkomsten af Luthers katekeser samt om Luthers lilla katekes' text.* I sammanhang härmed förevisade han ett nyupptäckt, synnerligen märkligt fragment af en svensk särupplaga af nämnda bok, tryckt 1622 efter en tidigare text af år 1611.

Slutligen höll kandidaten E. LINDERHOLM föredrag om *Svenska konungar i 1500-, 1600- och 1700-talens apokalyptik.*

Omedelbart efter årsmötets afslutning sammanträdde arbetsutskottet, hvarvid valdes

till ordförande och redaktör af Föreningens publikationer: professor A. H. Lundström;

till vice ordförande: domprosten J. E. Berggren;

» sekreterare: docenten Hj. Holmqvist;

» kassaförvaltare: komminister N. Sandberg.

*tj.-f. Sekreteraren.*

# I.

# Hedendom och kristendom inom den äldsta svenska missionskyrkan.

**Fragment ur ett större efterlämnadt arbete af J. Helander.**

Man kunde med skäl diskutera hvad som förstås med ett lands eller en trakts omvändelse och i hvilket moment af dess kristendomshistoria denna kan anses genomförd. Ty äfven de tidigt kristnade folken sammanhänga genom sent lösta band vid sin hedniska förtid, och lika mycket som rent personligt motstånd öfvar folktraditionernas outrotlighet sin sega reaktion långt efter det att kristendomen blifvit erkänd genom tingsbeslut eller majoriteten af döpta. Det nya har en långsam evolution, och kristendomen måste börja i en gestalt af ofullkomlighet, som krönikorna med deras begär att måla skillnaden mellan kristna och hedningar i grof färg utan mellantoner endast oafsiktligt uppenbara.[1] I samma mån som man begränsar resultaten af den tidigare missionen i Sverige till verklig omvändelse och lifsgestaltande religiositet, måste man länge räkna de kristna i fåtal. Men något annorlunda ter sig det svenska missionsfältet, om man är tillfreds med yttre drag af kännedom om den nya seden samt beredvilligheten att antaga kristna sinnebilder och erkänna den nye Gudens makt.

---

[1] Som exempel på de summariska grepp, med hvilka vidtutseende händelser sammandragas till omedelbart afslutade akter, jfr bl. a. SAXO under år 816: Ansgarius episcopus Svecos convertit; se ock PERTZ' Monumenta Germ. hist. VI, 572.

Kristendomen i öfvergångsgestalt bär ett dubbelansikte, som vetter både framåt och tillbaka, och i dess drag rista de genomlefda trosskiftena sina skönjbara märken. Djupare skakas sällan ett folk än när dess uråldriga traditioner och vitala sanningar förlora sin helgd, och mer än någonsin måste vid öfvergången till nya lifsideal folkets inre förutsättningar och andliga styrka träda i dagen. Folkomvändelsen i och för sig är en djupliggande process, som endast ofullständigt och utifrån kan iakttagas. Men den andliga pulsering, hvarunder densamma fortgår, låter sig skönja dels ur missionärernas ifver att lösrycka hedendomens nervändar för att gifva fäste åt nya band och högre funktioner i samfundsorganismen, dels ur folkets egen verksamhet att tillbakakasta eller i sig upptaga de nya lifsvärdena.

Det äger sitt särskilda intresse att följa det inbördes arbetet att komma till samförstånd. Hedendom och kristendom hafva sina förbindelselinjer, utefter hvilka omvändelseverket måste röra sig, och det hvilade på missionärernas klokhet att utvälja de områden inom folkåskådningen, där det nya kan finna fäste. Ur denna de första segrarnes mark spira legenden och de heroiska handlingarna. Där kristendomen betvungit hedendomen, se de kristna tillbaka på missionen som den heroiska tiden, och flackt och försvagadt är troslifvet i det land, som icke bildat några legender kring sina troshjältar. Denna legend- och mirakelbildning följer sina egna lagar, men den visar sig ofta vara bunden vid de missionerande eller missionsmottagande folkens historiska och ideella förutsättningar, och detta ända därhän, att legenden skänker verklig kunskap, där sådan eljest icke står att finna.

Sverige är ett af de få hedniska land, där en ursprunglig längtan att höra kristen predikan förspörjes och där icke främmande missionärer utan landets egna barn togo första initiativet till missionen. Det vore likväl förhastadt att därifrån sluta till hedendomens inre upplösning och oförmåga att fasthålla folkintresset. Sverige är i stället ett af de långsammast kristnade land, och det kräfdes hårda kraftmätningar, innan den svenska folkkaraktären själfvilligt trädde in under kristendomens fostran. Danmark, Norge och Island hade

redan hunnit långt på den kyrkliga organisationens väg, då i Sverige den hedniska reaktionen stod obesegrad. Vårt land har hvarken dag eller år, då dess missionshistoria får sin omedelbara afslutning och dess historia som färdig landskyrka begynner. Gång efter annan fullföljdes den germanska missionen genom stora massomvändelser, men Sverige har knappast några effektiva massdop och inga religionsskiften på landskonungens bud. Missionen skred fram på de individuella afgörelsernas väg, huru rått denna individualism än må hafva varit färgad. Om detta bäst öfverensstämde med kristendomens eget väsen, ledde likväl denna öfvertygelsens väg endast steg för steg fram mot målet. Svenskarnas naturliga konservatism och nedärfda trohet mot gamla folkideal utöfvade länge sitt återhållande tryck, och med en grundare religiös läggning hade vårt folk förhända hastigare varit färdigt med sina kristna resultat.

Bristen på litterära källor för hedendomen har föranledt hänvisning till andra kulturella förhållanden för att från dessa sluta till det svenska folkets mognad för en stor religiös kris.

Det mest typiska uttrycket härför är vikingatidens konst, framför allt djurornamentiken. Dekorationsytorna utfyllas med allt mer tilltrasslade mönster. Djurfigurerna stiliseras intill motivens upplösande. Konsten är icke längre ögats utan beräkningens. Den bildande fantasien söker sig fram i det krampaktigt förvridna, som icke har några utvecklingsmöjligheter. Allt detta är otvifvelaktigt förfallets tecken. Men för mycket kan däraf icke slutas. Ornamentiken var icke blott samfäldt nordisk utan rörde sig med alltigenom lånade motiv och slöt sig tätt till främmande utvecklingsgång. Norge och Danmark behöllo den äfven under sin äldsta kristna tid. Af nordbornas oförmåga att fullgiltigt uttrycka sitt själslif i bild kan ej heller slutas till gudatrons utarmande och kulternas tillbakagång. En så sjudande utåtgående lifskraft, som vikingatiden utvecklade, har snarare en inre skapande styrka. Det var ett folk af hårdbrutet material, som fann lust i det bizarra på sina sköldbucklor och spännen och barnsligt gladdes åt skaldernas konstmessiga drapor. Äfven öfvermåttet af kraft skapar understundom sin barockstil.

Den konstnärliga bristen på en klar genomgående afsikt och inspirationens lyftning äger emellertid sin motsvarighet i en särskild vikingatidens typ.[1]

Den nordiska sagolitteraturen har många drastiska exempel på vikingarnas likgiltighet för de gamla gudarna och trotsande på egen kraft. Dessa hedendomens fritänkare representerades framför allt af dem, som en gång kristnats och affallit eller af dem, som förlorat sin hedniska tillförsikt under erfarenheten af sydliga länders kulturella öfverlägsenhet och vanvördnad för den nordiska demontron. I sina hemorter hade dessa sin uppgift att fylla, i det de genom uppenbar likgiltighet undergräfde hedendomens ensamvälde. Det är icke otroligt, att de svenska vikingafärderna tillförde vårt land många män af denna art. Men inga vittnesbörd om rent svenska förhållanden under vikingatiden bekräfta detta. De få notiser, som kunna inhämtas från arabiska och frankiska berättelser, gifva i stället intryck af stor gudaveneration och rikliga offer. Den svenska folkkaraktärens sedliga och religiösa konsistens var icke sönderbruten af den demoraliserande ringaktning för eget arf, som kommer ur en allt för okritisk uppskattning af det främmande. Vikingatidens svenskar stodo i troheten mot nationella traditioner närmare saxarna med deras respektingifvande hedniska purism än frankerna, sådana de framträda i Gregorius' af Tours skildring, med deras etiska upplösning, deras lättvindiga öfvergifvande af det gamla och slappa tillägnande af det nya.[2] Genom det tidigaste kristna inflytandet återväcktes hedendomen till självkänsla och trotsande på häfdens rätt. Nordborna reste tempel på sina öppna kultplatser under inflytande från kristna helgedomar.[3]

[1] Jfr BERNHARD SALIN, Studier i ornamentik, Antiqvarisk Tidskrift, del 11.

[2] HAUCK, Kirchengeschichte Deutschlands II, 361 ff.

[3] Se H. SCHÜCK, Svensk gudatro under heden tid, Finsk Tidskrift 1898 II, 35. Af vita Anskarii's tystnad rörande Uppsala kan dock ej dragas för vidtgående slutsatser. De jättelika grafhögarna från 500- och 600-talen ange, att åtminstone vid den tiden Uppsala var en betydande ort, och man har knappast skäl att betvifla sagornas enstämmiga vittnesbörd om dess uråldrighet som kultplats. Schück förbiser, att vita Anskarii snarare bestyrker än afvisar förefintligheten af afgudatempel i Sverige. Det heter i kap. 26 om den förgudade konung Erik: »et templum in honore supra dicti regis dudum defuncti statuerunt et ipsi tamquam deo

Det guldskimrande Uppsalatemplet, som enligt Hjärnes antagande byggdes under tiden mellan Anskar och Adam af Bremen, har i sin trefald af gudabilder och sin glänsande utsmyckning sannolikt erinringar från svenskarnes långresor i österväg. Kulten centraliserades starkare till denna hufvudhelgedom, och offerritualen var enligt Saxo och sagorna rik och festlig. Intet drag ur Sveriges missionshistoria visar inhemskt förakt för de gamla gudarna eller att hedendomen lät sig kastas bort som ett förbrukadt verktyg. Uppsala förblef i stället den berömdaste kultort i hela Norden, och från dess hedniska inrättningar hämtade den nordiska sagan symboliska motiv för det alltuppehållande världsträdet och för gudarnas hemvist i »de höga salarna».

Hedendomen lefde kvar med en delvis från kristendomen lånad kraft, men detta hindrade icke, att de nya tankarna fingo ett allt djupare fäste i folkets hjärta.

Himmelen och jorden, naturen och andevärlden, voro hos nordborna rika på gudar, som ansågos äga hela landet. En hvar hade frihet att företrädesvis ägna sin kult åt den ene eller andre, och, om man får tro Adam af Bremen, förändrade svenskarna icke ogärna rangskalan för sina gudar.[1] Deras polyteistiska gudsuppfattning uppställde inga principiella hinder för att erkänna äfven andra än de egna landsgudarna som mäktiga gudaväsen. Frågan gällde mindre deras existens än om de förtjänade dyrkan, och där icke gudarnas egen lokala

---

vota et sacrificia offerre cœperunt», d. v. s. Rimbert förutsätter utan att däri se något egendomligt en mer eller mindre stadgad landssed, enligt hvilken den dyrkade guden borde hafva sitt byggda hus. Rimberts ytterliga knapphet i fråga om allt hedniskt gör det lätt förklarligt, att denna uppgift är enastående. Men om svenska afgudahus förekommo redan vid 800-talets midt, har man att ännu längre tillbakaflytta det äldsta indirekta inflytandet af kristendomen. Det af Adam skildrade Uppsalatemplets datering till tiden efter Anskars vistelse i Sverige synes mig i hög grad sannolik. Men man begynte tilläfventyrs icke med att bygga ett guldskimrande gudahus, och om Uppsalatemplet på Rimberts tid var en vanlig enkel träbyggnad med hufvudsakligen lokal betydelse, så hade Rimbert ej skäl att omnämna denna framför andra dylika i Sverige och Danmark, medan däremot den förskönade ombyggnaden med dess gudastoder och centrala offer lifligt tilldrog sig Nordens uppmärksamhet under Adams dagar.

[1] Gesta ecclesiæ hammaburgensis IV.

eller etnologiska bundenhet lade hinder i vägen, kunde utan allt för stora svårigheter en ny gud fogas till ett föregående panteon. På detta sätt utvidgade den nordiska naturreligionen understundom sig själf. Då det frankiskt kristna inflytandet nådde vårt land, uppenbarade folktron sina tidigast synkretistiska drag däri, att rena hedningar liksom på försök offrade åt Kristus eller rådfrågade honom genom lotten. Vita Anskarii har flere exempel därpå.[1]

Nytt och gammalt trängdes understundom ännu närmare inpå hvartannat. Sigiberts krönika förtäljer, att danskarna på biskop Poppos tid samtidigt dyrkade Kristus och afgudarna, och de försäkrade för den ifrige missionären, att Jesus Kristus också vore en Gud, men att deras landsgudar voro både äldre och större än han.[2] I detta synkretistiska genomgångsstadium uppsökte många nordbor en länge bevarad försvarsposition, och man kunde, trots missionärernas ständiga nitälskan för *en* Gud och *en* tro, säga, att den tidigare missionens insats i folkmedvetandet stannade på denna punkt.[3] Ett mindretal döpta och öfvertygade monoteister hade sitt värde. Men hufvudvikten låg därpå, att den nye Guden begynte göra sig känd, äfven om han i förstone samordnades med de gamla. Ej mindre än sex à åtta gånger under Anskars tid var kristendomen föremål för öfverläggningar på uppsvenska ting och vid krigstillfällen. Männen drogo hem och förtäljde hörsägner om den Gud, som var i antågande. Strömmen af frankiskt inflytande bekräftade detsamma. Ehvad man var fientligt eller vänligt stämd, ett höll på att arbeta sig fram: det fanns en Gud, som hette Hvite Krist, och han var mäktig att hjälpa dem, som åkallade honom. Tingsfrågan gällde aldrig hans vara eller icke vara, men väl om man borde upptaga hans dyrkan. Huru sparsamt detta än skedde, var den nya tron i färd med att uppfångas i folkets vetskap. Landets barn bearbetade de nya tankarna på egen hand. Ty de främmande missionärerna

[1] Vita Anskarii, kap 27. Jfr likaledes STEENSTRUP, Normannerne I, 100 och 368—69.

[2] PERTZ' Monumenta Germ. hist. VI, 351.

[3] Jfr Vita Anskarii, kap. 26:... »et, quod magis nobis displicet, alienum deum super nos introducitis.»

voro allt för få och ställde sina predikoresor utan samverkan och tillräcklig beständighet. Arten af deras mission, som på kortaste tid sökte nå så många som möjligt, var ej heller ägnad att uppväcka en ren och färdig kristendom. Den katolska kyrkans missionstaktik gick ut på att först och framför allt bringa de nya folken i fast förbindelse med kyrkan själf. Sedan väl en yttre ordning och yttre kyrkliga former vunnit fäste i folkmedvetandet, kunde undervisning och inre omskapelse lättare bringas å bane.[1] Fordringarna på de nyomvändes kunskapsmått och förberedelser för dopet voro därför obetydliga. Man vann sina neofyter genom att, som Reuterdahl uttrycker det, »öfvertala mycket, lofva mycket, men fordra litet».[2]

Missionärernas första väckande predikan var till sin anläggning historisk. I St. Galluslegenden[3] upprulla Gallus och Johannes en bred exposé öfver patriarkernas ståndaktighet, de mosaiska undren och profeternas ödesrika kamp för en rätt gudstro. Den rättfärdige är en konungslig hjälte i ständig strid med sina fiender och Kristus den maktfullkomlige, undergörande Guden med obetingadt välde öfver elementen och människorna, lifvet och döden. Den andliga tillämpningen, lidandets, lydnadens och frälsningens mysterium trängdes väl icke tillbaka i asketernas predikan, men hade icke samma resonnans. En Gud, som utförde sina heroiska gärningar i mänsklig gestalt, var för nordborna icke ofattlig. Den gammaltestamentliga underpredikan, samlad och sublimerad i Kristus såsom härskare och segrare — snarare än som frälsare — assimilerade sig utan svårare kriser med deras nedärfda gudaföreställningar och behof. I myternas grepp på det öfvernaturliga och kultens energi hade hedendomen utfört sitt förberedande verk. Nordborna begynte sin kristendom med att tillägga hvad som passade till de gamla förutsättningarna, och det i egentlig mening kristliga hade mycket längre väg till deras hjärta än dopvattnet till deras hufvud.

Liksom de forntida vikingarna mätte hvarandras krafter i blodig tvemänning, innan de slöto fred och förbund, så höf-

[1] ROTHE, Kirchengeschichte 173.
[2] Svenska kyrkans historia I, 346.
[3] Vita S:i Galli; i PERTZ' Monumenta Germ. hist. II, 14.

des det den främmande Guden att tvinga sig till erkännande genom att visa, hvad han förmådde. Det blodfulla mannaidealet med dess trotsande själftillräcklighet ville ej veta af andra gudar än maktens. Den segrande, guldrike vikingen måste öfvervinnas på egen mark, innan han gick med sitt husfolk i hvita dopkläder att böja knä för den korsfäste, och odalmannen, som med dryga offer köpte vanergudarnas bevågenhet, kunde endast öfvertygas af en gudom, som bevisade sin makt öfver äng och äring. Våra förfäders naturalistiska lifsuppfattning kräfde, att den nye Guden tedde sig som den starkaste genom den yttre gärningens öfverlägsenhet. Missionärerna ackommoderade sig efter hedningarnas önskan och rörde sig med en missionsteologi, som gjorde Kristus och hans apostlar till väldiga kämpar i naturens och andens rike. Långt in i medeltiden blef frälsningens problem ytterst som i sagan om Kristoforos frågan om att tjäna den starkaste. Sagan uttryckte folkets eget tankelif, och därför blef den så ofta berättad.

Då biskop Gautbert fördrefs ifrån Sverige, hade den kristne Guden redan hunnit befästa ryktet om sin makt i Birka med omnejd. Så stark var redan nu fruktan för denne Gud, att talrika historier uppstodo om, huru han straffande hemsökte dem, som haft sin hand med i upploppet mot de kristna. Genom en af Birkas män, som länge uppehöll sig bland klerkerna vid Anskars ärkesäte, hade Rimbert erhållit en utförlig skildring häraf. Han framställer ett exempel, af hvilket han ber läsaren sluta till hvad som vederfors de öfriga.

Nära Birka bodde en mäktig man, hvars son deltagit i stormandet af prästernas hus. I samma stund, som sonen hemförde sin andel af bytet till faderns gård, begynte sjukdomar och olyckor att härja där. Folk och kreatur dogo, och den förut mycket välmående mannen såg sig snart utblottad på både anförvanter och egendom. I sin förskräckelse för gudarnas vrede begaf han sig till en hednisk spåman eller gode (divinus), för att denne genom lottkastning måtte utforska, hvilken gud han förnärmat och huru guden kunde blidkas. Efter iakttagande af alla ceremonier uppdagade go-

den, att alla landsgudarna voro synnerligen välsinnade. Men de förmådde intet, ty de kristnes Gud var öfvermåttan vred. Denne lät alla olyckor drabba honom, emedan i hans hus fanns någon sak fördold, som var helgad åt Kristus, och förr än denna sak undanskaffades, kunde straffen icke upphöra. Full af bekymmer erinrade han sig, att af bytet, som den nu aflidne sonen hemfört, fanns ännu kvar en bok. Men Birka hade inga kristna präster, som kunde återtaga den.

Lika litet som han själf visste männen i hans hemtrakt hvad som var att göra med denna skräckinjagande tingest. I sin rådvillhet fann han ingen annan utväg än att binda fast boken, väl inlindad, vid en gärdesgård. Hvem som ville fick taga den därifrån, och själf brakte han de kristnes Gud en frivillig godtgörelse för sin sons brott. Samme kristne resenär, som för Rimbert skildrat denna historia, förde nu boken hem till sitt hus, och i känslan af den särskilda uppgift, han med detta fyllde i den nye Gudens tjänst, tilltog han allt mera i fromhetsöfningar.

Råstoffet till denna berättelse är ännu föga bearbetadt i legendarisk riktning. En man, som söker förklaring på sina olyckor, och en annan, som hänvisar till förgripelser mot en ny opröfvad Gud — detta är ännu blott ett allmänt, ehuru för öfvergångstiden typiskt försök att genomtränga tillvarons mystik. Frankisk och normannisk gudstro kunde utan allt för stora svårigheter mötas i denna punkt. Den hedniska kulten var ett ständigt commercium om gudarnas välvilja, och nordbornas uppfattning om hvad de hade att kräfva erbjöd en religiös och rättslig grundval äfven för en kristen öfverbyggnad. I spåmannens förklaring ligger såväl misstro till de gamla gudarnas makt som det första hedniska försöket att på egen hand bearbeta kunskapen om en ny Gud och åt honom inrymma den rätt till erkännande och vederlag, som eljest icke omedelbart tillkom den främmande. Var denne Gud föraktad därhän, att hedningarna i strid mot honom förlorade tron på sin egen lycka, så innebar detta en folkopinion af större betydelse. Man kan betvifla Rimberts uppgift, att denna opinion förefanns i Birka, men under frankisk påverkan var den i ständigt växande.

Kyrkan försmådde ingalunda de straffande bevismedlen. Den allmänt religiösa öfvertygelsen, att Gud skaffar sig rätt mot sina fiender äfven genom omedelbara domshemsökelser, stegrades tidvis till en bornerad vedergällningsteologi. Den fornkyrkliga skriften *De mortibus persecutorum*, som blifvit tillagd kyrkofadern Lactantius, sökte bevisa Guds världsherravälde och kristendomens sanning genom de straffande olyckor, som drabbade de kristnes förföljare. I den merovingiska helgonlitteraturen, såsom hos Venantius Fortunatus[1] och Gregorius af Tours, hafva äfven mänsklighetens vänner framför andra, helgonen, stundom denna uppgift att låta den onda gärningen vederfaras sin lön. Då nordmännen med sina härjningar blefvo ett gissel för frankerna, tog samma öfvertygelse konkret gestalt i de frankiska annalernas hämndeberättelser.[2] Normannerna och de kristna möttes i erfarenheten, att den frankiske Guden kunde med stora skräckmedel utkräfva sin rätt. Af skrämsel för den sjukdom, som 845 hemsökte de danska vikingarna efter plundringen af Paris, underkastade sig konung Horich den kristne Gudens fordringar, fastade själf och återlämnade tagna fångar och skatter.[3] Då de nordiska ättlingarna Askold och Dir 866 med sin ryska flotta belägrade det rika och illa befästade Konstantinopel, förlamades grekernas hopp om väpnadt försvar. Men patriarken Photios bar i högtidlig procession jungfru Marie klädnad genom staden och doppade den under psalmsång i Bosporens vatten. Det var vindstilla och hafvet lugnt. Men plötsligt uppstod en väldig storm, som vräkte ryssarnas skepp mot

---

[1] Jfr A. EBERT, Allgemeine Geschichte der Litteratur des Mittelalters im Abendlande I[II], sid. 541.

[2] För den synnerligen rika samlingen af mer eller mindre legendariskt utsmyckade historier om huru hedningarna förlamades på heliga platser, huru de hemsöktes af härjande sjukdomar och huru fruktan för den kristne Guden blef ett bestämmande motiv i deras handlingar, hänvisar jag till STEENSTRUPS Normannerne; ex. I, 99 ff; II, 177, 182, 251, 357 f., 362 f.

Jfr likaledes Adam I, 55; II, 27, 28, 32, 37; III, 15 (där Svenskarna straffas).

[3] Om denna ur flere källor bestyrkta tilldragelse jfr DÜMMLER, Geschichte des Ostfränkischen Reichs I, 271—272 samt STEENSTRUP, Normannerne II, 154—156.

hvarandra och tillintetgjorde större delen af hären.[1] Askold och Dir tvingades genom denna hemsökelse att erkänna den kristne Gudens makt och mottogo en missionsbiskop i Kiew. De förhandlingar, med hvilka han inledde sin verksamhet, äro karaktäristiska för andan och åskådningen både hos de kristna grekerna och de i Kiew rådande nordborna.

Mycket folk var samladt och härskaren satt omgifven af sitt råd. Biskopen fick företräde och tillspordes, hvad han hade att lära dem. Kejsar Constantin Porphyrogenitus, som skildrat detta, förtäljer, huru biskopen slog upp evangeliet och började förtälja för dem »om frälsaren och hans under och omnämnde därjämte en mångfald under, som Gud utfört i Gamla Testamentet. Sedan ryssarna åhört denna predikan, sade de: om icke vi också få skåda något underbart af samma art, som tilldrog sig med de tre männen i den brinnande ugnen, så vilja vi icke tro. Guds tjänare ryggade icke tillbaka härvid, utan svarade dem djärft: För Gud äro vi ringa, men sägen hvad I begären. Då bådo de, att han skulle kasta evangeliiboken i elden och lofvade omvända sig till de kristnes Gud om den därvid förblefve oskadd. Herre, utropade biskopen, förhärliga ditt namn för detta folk! och lade boken på elden. En stund förflöt. Elden förtärde omslaget, men evangeliet förblef obrändt, ja, t. o. m. de band, med hvilka det sammanhölls. Då dessa grofva människor sett detta, läto de sig, öfverväldigade af undret, döpas».

Händelserna i världen förändra sin yttre gestalt efter människornas egen art. Det nya, renare lifsinnehåll, som missionen ingöt i folkmedvetandet, gjorde sina landvinningar på den sunda och naturliga öfvertygelsens väg. Men de fantastiska dragen i vikingatidens lynne nödgade missionärerna allt emellanåt att operera med föreställningar och själstillstånd, som icke ville det naturliga utan trotsigt och äfventyrligt uppfordrade nytt och gammalt till omedelbara kraftprof. Veka och redan kultiverade själar äro mottagliga för blotta diskussionsgrunder, men ju mera naturbunden en människa är, desto

[1] Chronique dite de Nestor, traduite par L. SEGER sid. 16. — Om en analog fromhetsakt, då den helige Vincents rock bars i procession kring Saragossas murar, hvarigenom staden räddades från frankerkonungarna Childeberts och Chlotars belägring, jfr GREGORIUS AF TOURS, Historia Francorum III, 29 pag. 133—34.

kraftigare måste hennes föreställningsvärld påverkas genom handgripliga argument. Missionsakterna förtälja oupphörligen om underbara händelser och gudsdomar, som bekräftande följde missionärernas predikan. Den legendariska formen må icke förleda oss att betrakta dessa uppgifter som värdelösa, men de måste förstås efter den anda, som framkallat dem. Missionen var en andlig brottningskamp, i hvilken begäret efter naturalistisk bevisning af andliga sanningar trängde i förgrunden. Hedningar och kristna hade i stort sedt samma uppfattning af undrets betydelse och nödvändighet som bevismedel. Missionärernas önskan att med yttre gärningar vederlägga en yttre gudstro skapade legenden, och fruktan för den nye Guden tog hos hedningarna stundom miraklets form. Känningen af nya, oförsökta krafter har i alla tider tett sig som något underbart.

Icke få af kyrkans egna män väntade, att apostoliska krafter skulle såsom i den första hänförelsens tid beledsaga grundläggningsarbetet på de nya orterna. Kristus introducerade sig själf med underbara händelser hos folk, som icke kände honom — sedan hade de lagen och profeterna och kunde låta sig nöja med kyrkans undervisning.[1] Man läse exempelvis Gregorius den stores bref till den engelske missionären Augustinus för att erfara den lugna förvissning, med hvilken denne praktiske kyrkoledare behandlar undret som bekräftelse af missionspredikan: Jag vet, att den allsmäktige Guden hos detta folk, som han velat utvälja, låter stora under ske genom din kärlek. Därför måste du glädja dig med fruktan och frukta med glädje öfver denna himmelens gåfva. Glädja dig skall du, emedan engelsmännens själar genom yttre under föras till inre nåd. Frukta dig skall du att vid dylika under den svage själen förhäfver sig i självbehagsamhet och så för en värdelös ära råkar i inre förfall, medan det yttre anseendet tilltager.[2]

[1] Jfr Divi Gregorii Papæ, hujus nominis primi, cognomento Magni, omnia quæ exstant opera, Antverbiæ MDLXXII, tom. I, pag. 173, kap XIV och tom. II, pag. 29, 108, 131.

[2] Gregorius Augustino episcopo Anglorum Op. omn. Greg. Tom. II, 254. — Om den gudsdom, hvarigenom Augustinus enligt sägnen besegrade de brittiska biskoparne, jfr A. D. JØRGENSEN, Den nordiske Kirkes Grundleggelse, sid. 18.

Som uttryck för en fullt naturlig Gudsrikets ordning förtäljer likaledes Anskars biograf, att då Hergeir försmädades af hedningarna och inga präster funnos till hans uppmuntran i Birka, bekräftade Gud på hans bön nådefullt den sanna trons förkunnelse genom himmelska järtecken.[1]

Det var så mycket naturligare för de kristna att se och vänta under på missionsfälten som hela folkåskådningen var genomträngd af helgon- och mirakeltro. Inga kausala betänkligheter hindrade de troende — och alla trodde — att begära under af sina helgon.[2] Ehuru det var välkändt, att många under voro uppdiktade,[3] litade man på deras möjlighet och förekomst så som man i våra dagar tror på utveckling och kausalitet. Vidare gränser för det underbara gjorde detta i viss mån berättigadt. All slags nemesis, oväntadt fördelaktiga händelser, hastigt tillfrisknande från en sjukdom, själsrörelser, som man icke kunde analysera och annat som afbröt det alldagliga kallades under.

Denna åskådning var icke oförenlig med de nordiska hedningarnas lifsuppfattning. Hela naturen, både elementerna och det organiska lifvet, var enligt deras tro besjälad.[4] De orsakskategorier, som behärskade folkets tankelif, voro icke opersonliga lagar utan handlande gudomligheter, välvilliga eller illasinnade makter, hvilka obetingadt förmådde kasta in godt eller ondt i en människas lif. Den som blef sjuk eller råkade i olycka hade en osedd makt emot sig och måste köpa

---

[1] Vita Anskarii cap. 19. — Jfr Relatio de S. Eskillo: »Och effter S. Eskil sågh sigh medh orden alzintet kunna uträtta, ty upphölt han sina händer och ögon åth himmelen, bedjandes att Gudh ville med Tecken och Under stadfästa hvad han genom sin Tjenare talat hade». Script. rer. Svecicar. II, 398.

[2] I sitt arbete Die Heiligen der Merovinger sid. 304 säger BERNOULLI om merovingertidens folkåskådning, att under- och helgontro äro hufvudbegrepp och »anreihende Wurzeln des fränkischen Volksglaubens... Das Wunder bestimmt die fränkische Religionswelt stofflich, indem es ihr Leiblichkeit verleiht und ihre Atmosfere bildet, der Heilige degegen bestimmt sie vital, indem sie ihre eigentlichen Lebensfunktionen von ihm bezieht. Erst wenn diesen beiden leitenden Gedanken der gebührende Vorrang eingeräumt ist, dürfen die üblichen Fragen laut werden nach dem Verhältnis der Religion zum Welterkennen und zur Sittlichkeit».

[3] A. HAUCK, Kirchengeschichte Deutschlands I, 185 f.

[4] Jfr W. MANNHARDT, Wald- und Feldkulte.

sig lös emot valuta af offer eller löften.[1] Lyckades detta icke med den ena guden, var det honom obetaget att vända sig till en annan. Nordbornas världsåskådning var i den mening alltigenom religiös, att de allestädes mötte sina gudar som lifsbehärskande makter och voro sysselsatta med ett ständigt utforskande af deras behag. Då de kristnes Gud kom i ropet för sin makt, hemsöktes missionärerna af rådfrågare, hvilka ville göra dem till läkare och undermakare å den nye Gudens vägnar. De kristnas förhoppning uteslöto icke denna uppgift, och Rimbert låter särskildt den nya tron triumfera öfver hedendomen genom plötsliga helbregdagörelser i samband med dopet.[2]

Enligt gammalgermansk häfd tjänade ordalia som bevismedel i svårlösta rättsfall, och genom samma direkta vädjan till gudomen afgjordes andra viktiga angelägenheter både i det offentliga och enskilda. Man sporde efter tecken ur elden eller offerdjurens blod, ur fåglarnas flykt och de heliga hästarnas rörelser. Ännu vanligare var att lotten kastades för att utransaka gudarnas önskan.[3] Under kristendomens och hedendomens kamp möttes man å båda sidor i naiv förtröstan till dessa divinatoriska orakelspråk. Svenskarna erforo medels lottkastning de gamla landsgudarnas storsinne att lämna rum för den nye gudens kult, och på samma väg vunno de be-

[1] Cui frequenter in quacumque necessitate positæ, ut more eorum idolis sacrificaret, suggestum est... Vita Anskarii cap. 20.

[2] Multi quoque apud eos infirmitatibus detenti, cum se frustra idolis pro salute sua sacrificasse viderent et a propinquis suis desperarentur, ad Domini misericordiam confugientes, christianos se fieri devovebant. Cumque accito sacerdote baptismi gratiam percipissent, statim incolumes gratia divina largiente fiebant. Vita Anskarii cap. 24.

[3] Lottkastningen gick så till, att af ett fruktbärande träd skars en gren och sönderdelades i stafvar, hvilka försågos med mystiska tecken eller runor. Dessa utströddes på måfå öfver en hvit duk. Efter böner till gudarna, som vid offentliga angelägenheter förrättades af någon statspräst och vid enskilda af husfadern, upplyfte funktionären med ögonen vända mot himmelen tre gånger en af stafvarna och tydde de inristade tecknen. Svaret var ett enkelt ja eller nej eller stundom något längre orakelspråk, som åstadkoms genom att sammanfatta stafvarnas tecken till en formel. Jfr Tacitus' Germania cap. 10 och Adam af Bremen I, 8, som ur andra hand genom Rudolf af Fulda återger Tacitus' skildring. De hedniska bruken vid gudarnas rådfrågning tillämpas af honom på Saxar, *svenskar* och slaver.

Jfr likaledes Adams schol. 128.

kräftelse att denne Gud ville bistå dem i svåra krigslägen.[1] Icke mindre förtröstade de kristna på ett Guds momentana ingripande till deras förmån. Friserna voro en gång redo att döda den helige Willehad för vanvördnad mot deras gudar, men hänsköto afgörandet till lotten, och genom den gudomliga försynens ledning lyckades det aldrig spåprästen att gripa dödslotten.[2] Ur ett liknande läge friades den helige Willibrord genom Guds beskärm.[3]

I supranaturalistisk öfvertro slogo emellertid de kristna allt för lätt in på experimentens väg för att framkalla ett Guds slutgiltiga afgörande. Den kyrkliga andan kräfde gudsdomarna trots alla reformförsök och kringgärdade deras exekverande med ett liturgiskt ritual. Intet under därför, att dessa våldsamma kraftprof, genom hvilka man stundom afgjorde dogmatiska tvister eller reglerade stiftsgränser,[4] äfven fingo betydelse inom missionshistorien. Den af legenden mest omhuldade nordiske troshjälten är biskop Poppo, som öfvade järnbörd med oskadd hand och inför den svenskfödde konung Erik Segersäll och hans här lät invaxa och afbränna de kläder han bar utan att hans kropp förstördes. Legenden låter väldiga skaror omvändas genom hans hjältemod, och Adam säger att han utförde dessa trosprof till Guds ära, »när barbarerna efter deras bruk fordrade tecken».[5]

Ett dylikt hänskjutande till gudomens direkta maktuppenbarelser förekom ofta under Sveriges äldsta missionshistoria.

---

[1] Jfr Vita Anskarii cap. 19, 27, 30.

[2] »Gubernante itaque divina providentia sors mortis super eum cadere non potuit». Anskarii Vita Willehadi cap. 3 i PERTZ' Monumenta Germ. hist. Script. II, 381.

[3] Alcuini Vita S. Willibrordi cap. 11 i Jaffé, Bibliotheca rerum Germ. VI, 48.

[4] Jfr ADAM AF BREMEN I, 51.

[5] Rörande de legendariska förgreningarna af Poppos historia jfr WIDUKINDI Res gesta Saxoniæ i PERTZ' Monumenta Germ. hist. Script. III. 463; THIETMARI Chronicon i PERTZ' Monumenta III, 747—48; SIGEBERTI Chronografia år 996 i PERTZ' Monumenta VI, 351; ADAM AF BREMEN, Gesta Eccl. Hammab. II, cap. 33 och 62 samt schol. 21 och 44. ANNALISTA SAXO till år 952, PERTZ' Monumenta VI, 609. Olof Tryggvasons saga cap. 27.

Hergeirs konflikter med sina landsmän tillspetsades i samma riktning. Ett exempel förtäljes i kapitlet om Hergeir. Som missionär bland västgötarna fick biskop Adalward d. ä. erfara undergärningens nådegåfva, ty, säger Adam af Bremen, när barbarerna voro i nöd och bådo honom därom, kunde han låta regn nedströmma från himmelen och åter förjaga alla moln samt äfven förrätta andra verk, som äskas af det gudomliga ordets lärare.[1]

Det var för hedningarna naturligt att missionärerna borde vara mager, som kunde visa hvad deras gud förmådde utöfver de gamla gudarna. Berättelserna om hvad som utfördes gå lätt öfver i det fantastiska, men nordbornas fordran på tecken var en kännbar verklighet, hvars största tryck låg i missionärernas egen väntan på dessa bekräftelsemedel. Den tid, som i undret såg en Guds hvardagsgåfva till människorna, hade ock benägenhet att begära och utföra dylika trosprof. Hedningarna voro dock icke vana vid för stora ynnestbevis af sina egna landsgudar, och under klok accommodation efter deras föreställningar och erfarenheter kunde missionärerna ofta med mycket enkla medel draga kristen fördel af hvad som skedde omkring dem.[2] Men många de svåraste kriser, under hvilka deras hjältemod kämpade mellan lif och död, genomlefdes i de ögonblick, då hedningarna pockade på att den nye Guden skulle träda fram med sina maktbevis. Den troskraft, som upplöste en dylik kris i vittnesbörd om de hedniska

[1] »Claruit etiam virtutum miraculis, ita ut, poscentibus in necessitate barbaris, ymbrem faceret descendere vel denuo serenitatem venire, et alia quæ hactenus quœruntur a doctoribus». Adami Gesta Hammaburgensis eccl. IV, 23.

[2] Om nödvändigheten af accommodation efter hednisk åskådning var Adam af Bremen fullt medveten, då han II, 23 omtalar den äfven i Sverige missionerande Odinkar d. ä. såsom danskfödd och säger: unde et facile barbaris qualibet potuit de nostra religione persuadere». Han tillägger att missionären Liafdag, som verkade på skandinaviska halfön, *äfven* var berömd genom sina undergärningar. Jfr likaledes om Adalward d. ä:s under bland vermländingarna, ADAM III, 15. Då ärkebiskop Adalbert med vanlig storslagenhet ville sätta sig i spetsen för ett missionens segertåg genom Norden, afrådde honom konung Sven Estridsson med den motivering att »barbaras gentes facilius posse converti per homines suæ linguæ morumque similium quam per ignotas situmque nationis abhorrentes personas». ADAM III, bihanget: WAITZ' ed. s. 148—49.

gudarnas vanmakt, tillhörde icke hvarje missionär, och därför voro resultaten af deras gärning mycket olika.

De starka viljorna valde själfva sina sanningsprof, och sedan kristendomen vunnit säkrare fäste i Norden, fingo hedningarna stundom kännas vid en demonstrativ missionsmetod, som icke ryggade tillbaka för att öfvertyga med våld. Prototyperna hade man i berömda frankiska exempel.[1] I Sverige gjordes de första kända försöken af den engelske fantasten Wolfred på Olof den heliges tid. Han var en god predikare, men blef martyr för hädelse mot landsgudarna. Medan mycket folk var samladt på en kultplats till Tors ära, skymfade han guden och splittrade Torsbilden med en yxa. Folket sönderslet hans kropp och dränkte den i offersumpen.[2] En förgripelse mot gudarna hade de eljest själfva att i första hand vedergälla.[3] Beviskraften för den kristne Gudens öfvervälde låg däri att gudarna öfver hufvud kunde skymfas utan omedelbar hämnd. Adalward och Egino ådagalade på detta sätt Kristi herravälde, då de genomreste Götaland och rensade det från gudabilder, framför allt då Egino nedslog den berömda Fröbilden i Skara.[4] Men mot Uppsalatemplet kunde de ännu icke lyfta sin hand, och det stod ännu som ett monument öfver den tillbakavikande hedendomen, medan Eskil i mälardalen nedbröt altaren, tempel och beläten och fällde de heliga lundarna med sin yxa.[5] Då den kristna maktmedvetenheten växte, kom en ännu handgripligare missionsmetod i bruk. Det var länge en fullt kristlig och i allo lofvärd gärning att »örliga på the Heliga troo» och efter Olof Tryggvasons eller Sigurd Jorsalafarares praxis kristna med våld och svärd. Höjdpunkten af kristen riddaregärning nådde Erik den helige, då han i blodig slaktning »drap alla thäm, som ey vildo taka vidh rætuiso ock rætta troo» och sedan fällde strida tårar öfver

---

[1] Jfr t. ex. HAUCK, Kirchengeschichte Deutschlands II[II], 353, 356, 369.

[2] ADAM AF BREMEN II, 60.

[3] OLAUS MAGNUS omförmäler i sin Historia de Gentibus septentrionalibus III, cap. IX ett »vetus proverbum Gothorum», som uttryckte samma tanke i föreskriften: »Ne proijciendus sit contus in coelum, unde densior remittitur clava».

[4] ADAM AF BREMEN IV, 9 och 29.

[5] Scriptores rerum Svecicarum II, 397.

deras själar, som han på detta sätt förde skyndsammare till förtappelsen.[1]

Stadierna på kristendomens väg låta sig följas genom arten af den mission, som bedrefs. Eginos och Adalwards bildstormande var endast möjligt i trakter, där den troskraftiga hedendomen höll på att vika tillbaka. Kristendomen vidgades på deras tid genom trycket af sin egen styrka, men ännu var det svenska missionsfältet långt ifrån genomkristnadt. Vid pass 250 år efter Anskars första predikande i Sverige finner Adam af Bremen den allmänna folkåskådningen snarare hednisk eller kvarstående på det primitivt synkretistiska stadiet. »Den öfvertygelsen är dock gemensam, säger han, att de kristnas Gud är starkare än alla de andra; dessa svika ofta, men han är alltid tillstädes såsom den säkraste hjälparen i nödens stund».[2] Liksom tidigare inom andra germanska områden hade den svenska hedendomen här nått det mot upplösningen gående skede, att Kristus trädde i spetsen för det nationella panteon såsom den främste bland de gamla landsgudarna.[3]

Det radikalt nya, hvilket kristendomen såsom etisk religion hade att meddela våra naturdyrkande förfäder, trängde långsamt fram till hjärta och vilja. Åtminstone under vikingatidens äldre skede förstodo nordborna sin kristendom efter hedendomens art. Man frågade Kristus medelst lotten alldeles som man förut vändt sig till de gamla landsgudarna, och man äskade stundom hans understöd för mycket oheliga ändamål. Lärofrågor passade föga de nyomvände. Det var den yttre kristna seden, ej läran, som i förstone sysselsatte folkets uppmärksamhet. De hufvudsakliga kännemärkena på ett underordnande under guden Kristus — för en trinitarisk åtskillnad hade man föga eller intet sinne — voro periodiska fastor, allmosor till de fattiga, användande af korsets symbol samt söndagshvila och gudstjänstbesök. Med dessa yttre prestationer af bot och lydnad diciplinerades de kristna efter hand till

---

[1] Scriptores rerum Svecicarum II, 273 och 318.

[2] ADAM AF BREMEN IV, 22; jfr Vita Anskarii cap. 19.

[3] Jfr KARL MÜLLER, Kirchengeschichte I, 201 och 294.

mottaglighet för verklig kunskap och kristen fostran. Men hos flertalet var den nya tron länge bunden vid hedniska analogier och minnen. Religionsväxling var lätt åstadkommen, men sinnelaget förblef detsamma under öfvergångarna.

Likt glacieren, som skjuter slammet framför sig, bragte kristendomen under sitt anryckande mycken råhet att ohöljdt träda i dagen. Den kända historien om vikingen, som lät sig döpas tjugu gånger och vredgades på kejsaren, då han sista gången fick en allt för oansenlig dopdräkt,[1] hade sina rötter i ett otygladt förvärfsbegär. Öfvergångarna kunna icke sällan återföras till ohöljdt materiella intressen, och den frankiska kulturens förmåner gåfvo ett ingalunda oväsentligt stöd åt kristendomens framgångar. De bevekelsegrunder, som kvarhöllo neofyterna vid kristendomen, voro långtifrån alltid verklig religiositet, utan mycket ofta det nyas lockelser, yttre fördelar och betraktandet af de praktfulla kultiska handlingarna som magiska akter af starkare verkan än de hedniska. Vidskepelsen var icke öfvervunnen, men den bytte om föremål. Detta var så mycket mera naturligt, som de latinska delarna af gudstjänsten icke förstodos af andra än prästerna. Fastan var stundom liktydig med en vanlig offertribut, och de kristna fromhetsakterna trädde allt för lätt i paritet med forna hyllningsgärder till de en gång afsvurna landsgudarna.

Missionstidens blandkristendom har i primsignandet en kyrkligt typisk motsvarighet. Med sin oförlikneliga förmåga af accomodation mellan gammal praxis och nya kraf erbjöd den katolska kyrkan i denna öfvergångsform rättigheter att på de minst bindande villkor träda i förbindelse med kyrkan. Primsignandet hade sin upprinnelse och förebild i fornkyrkans behandling af katekumenerna. Dessa erhöllo sin tidigaste kyrkliga adoption medels en symbolisk dubbelakt, korsbeteckningen och handpåläggningen. Med korsbeteckningen åstadkoms det s. k. *christianum facere*, hvarigenom den korsmärkte delaktiggjordes af Kristi offerdöds välsignelser på så sätt, att det ondas demoniska inflytelser afvärjdes. Handpåläggningen

[1] PERTZ, Monumenta Germ. hist. Script. DEHIO, Geschichte des Erzbistums Hamburg-Bremen sid. 50.

eller *catechumenum facere* hade däremot den mera positiva innebörden att upptaga i församlingens brödragemenskap[1]. Då kyrkan åtskilde dessa initiationsakter och företog endast den förra som en ur katekumenberedelsens normala förlopp lösbruten akt, kunde hedningarna utan att omedelbart betraktas som medlemmar af kyrkan eller bundna af bestämda förpliktelser likväl räknas som henne i någon mån tillhöriga. De fingo rätt att inträda i templen och närvara vid de kyrkliga kulthandlingarna[2].

Om man får döma uteslutande efter den nordiska sagolitteraturen, blef primsignandet det tecken, under hvilket hedningarna trädde i fredlig förbindelse med de kristna antingen som deras handgångna män eller för köpenskapens skull. Exemplen äro många[3]. Egil Skallagrimssons saga anger det uttryckligen som öflig sed bland dem som rörde sig växelvis bland hedningar och kristna[4]. Påfallande är emellertid de frankiska annalernas tystnad. Den nordiska ordbildningen primsigning är dem obekant, och den, mig veterligt, enda frankiska källa, som inom den nordiska missionen omtalar korsbeteckningen såsom ensamstående akt, är vita Anskarii, där Rimbert med tanke på kyrkan i Slesvig säger, att många där låtit sig döpa, men otaliga äro de som härifrån stigit direkte till himmelen i sina hvita dopkläder, ty de hafva låtit sig nöja med korsbeteckningen till lifvets slut för att då genom dopet renas från all synd och brist. Rimbert inlägger häri intet för de danska församlingarna egendomligt, och då Birka hade samma uppgift och art af befolkning som köpstaden Slesvig, är det antagligt att äfven den svenska församlingen inrymde samma öfvergångsformer och detta till äfventyrs i öfvervägande proportion mot de döpta. Primsignandets rot låg i den ideella föreställningen om dopets tillfyllestgörelse för en odelad salighet, och denna öfvertygelse, som man åter-

---

[1] Jfr U. L. Ullman, Evangelisk-Luthersk Liturgik II, 157 ff. Jfr E. Chr. Achelis, Praktische Theologie I, 144 ff.

[2] Vita Anskarii cap. 24.

[3] Jfr K. Maurer, Die Bekehrung des Norwegischen Stammes zum Christenthume II, 333—335.

[4] K. Maurer a. a. I, 193.

finner i exempel från Konstantin den stores, Ambrosii och Augustini lif och eljest ofta inom kyrkans historia, framkallade betydande uppskof mellan katekumenatets olika stadier. Primsignandet hade häri sin kyrkliga förklaring, men det var intet postulat för en ordnad, internationell förbindelse mellan franker och nordbor. De frankiska källorna måste otvifvelaktigt i någon form hafva uttalat denna fordran, om den förefunnits. Den ytliga praxis att primsigna för en vänskaplig samfärdsel var en afart bland de i trossaker obeständiga vandringselementen, som ur kristen och heden tro utvalde hvad som mest behagade dem, och dess egentliga hemort är liksom sagan själf de halfkristna, västnordiska vikingahofven, som på nära håll kände trycket af folkomvändelserna.

Primsignandet innebar en exorsistisk akt, hvilken i självfva dopet ytterligare skärptes genom afsvärjandet af djäfvulen och de gamla gudarna samt deras demoniska verkningar [1]. Kyrkan hade i de nykristnas kvarhållande vid denna frisägelse en bland sina mest svårlösta uppgifter. Att väcka tro på de kristnes Gud var lätt mot att bringa neofyterna till insikt om den exklusivitet, som hvarje verklig kristendom fordrade. Hvarför icke som i gamla dagar offra åt flera gudar? Ju mera yttre de nyomvändes tro var, desto mindre ägde den af verklig monoteism. Den äldsta svenska kyrkan var med all sannolikhet monolatristisk eller halft polyteistisk. Först sent i dess historia kan man tala om de gamla gudarnas död. Den psykologiska omöjligheten att på några generationer tillintetgöra ett folks nedärfda trosföreställningar hade tvingat samma kyrka, som skänkte Norden dess kristna tro, att en gång förut i sig absorbera ett omfattande hedniskt stoff. Den nalkades vårt folk med en mångfald af accomodationer, som lättade öfvergången, men försvårade en ren kristendom. Missionärerna voro fångna i sin tids demontro, och i Sverige som annorstädes ägde kyrkan ingen annan utväg än att behålla hela den hedniska gudaskaran, vanligen under benämningen af onda andar och fientliga makter, någon gång äfven som helgon eller änglar. Kristendomen vann sina flesta

[1] Jfr t. ex. det saxiska dopformuläret, cit. bl. a. i HAUCKS Kirchengeschichte Deutschlands II [II], 392.

utåtgående resultat genom anknytning till det gamla. Under en sakta skeende utmattning af den genuina hedendomens lifskraft riktades folkbehof och folktraditioner på nya arftagare, som trädde in i de gamla gudarnas uppgifter. Sedvänjor och kultplatser, besvärjelseformler och rättsåskådningar bibehöllo sig med en yttre kristen fernissa. Paganismen förklädde sig under kyrkligt tolererade former. Jämte en sann och lefvande kristendom möter man till och med gamla gudanamn, försedda med kristna epitet, såsom de småländska »Helga Tore-gud och Frigga», »Helga Tors dag» (Kristi himmelsfärdsdag) och »Helga Torskälla» eller den från hedendomen troligen upptagna S:t Ingemo i Västergötland [1]. Religionsväxlingen genomfördes på de gamla kultplatserna, så att kristna tempel restes där menigheten från fäderna var van att samlas. Källorna besöktes som fordom [2], och de lokala helgonkulterna lånade drag af uråldrig sed. Liksom Frö och hans hypostaser fördes helgonbilderna i procession för att signa äringen, och på de heliga orterna samlades som fordom votivsaker till tacksamhet för återvunnen hälsa och gudarnes speciella skydd [3].

[1] Jfr t. ex. O. MONTELIUS, Solgudens yxa och Tors hammare, Svenska Fornminnesföreningens tidskrift X, O. JANSE, Om Olofskult i Uppland i festskrifter till O. Montelius 1904.

[2] Jfr A. A. AFZELIUS, Svenska Folkets sagohäfder III, 120, 130 f.; G. O. HYLTÉN-CAVALLIUS, Värend och Virdarna I, 232; GEIJER och AFZELIUS, Svenska folkvisor, ny uppl. af R. BERGSTRÖM och L. HÖJER I, 411; II, 350 ff.

[3] Jfr J. G. HALLMAN, Oluff Petri Phase... Lars Petri... Lefwerne och Vandel, sid. 146--47. I motsats mot medeltidskyrkans godtagande af källvatten jfr den af CASPARI till nordfrankiska riket och 8:e årh. bestämda Homilia de sacrilegiis, citerad i HAUCKS Kirchengeschichte Deutschlands II II, 393—94. Rörande de genom medeltiden kvarlefvande hedniska folkskicken hänvisar jag i öfrigt till H. HILDEBRAND, Sveriges Medeltid III, 887—89, TROELS LUND, Dagligt liv i Norden, flerstädes, samt till den voluminösa folkloristiska litteratur rörande Sverige, som finnes förtecknad i PAULS Grundriss der germanischen Philologie III.

## Electus Björn i Skara

samt

## Striderna om domprosteriet i Skara 1449—1475.

Biskop Brynjolf anför i sin krönika öfver Skara stifts biskopar, att till efterträdare efter biskop Bengt († 1460) valdes en magister Björn, som dock hvarken ville åtaga sig ämbetet eller bestämdt afsäga sig detsamma, men slutligen skall dock hans afgång åvägabragts genom Hans Marquardsson och han i Björns ställe blifvit utnämnd till biskop. Till Brynjolf ansluter sig Messenius, i det han i sin biskopslängd upptager Björn under åren 1461 och 1462 — Rhyzelius åter identifierar honom med dekanen Peder Larsson, åt hvilken konung Karl Knutsson efter biskop Bengts förräderi år 1452 anförtrodde biskopsstolen i Skara. Honom följa ock i det stora hela Reuterdahl, Styffe och Annerstedt.

Biskop, eller rättare electus, Björns plats uti den svenska kyrkohistorien har sålunda under senare tiden varit bestridd. Egendomligt vore emellertid, om biskop Brynjolf, som endast 40 år efter dessa händelser skref sin biskopskrönika och därvid äfven hade tillgång till alla domkapitlets handlingar, så skulle kunnat misstaga sig, och det har han ej häller gjort. Electus Björns verkliga tillvaro bestyrkes nämligen af flere i Vatikanens arkiv befintliga handlingar.

Björn eller, såsom han i flere handlingar kallas, Bero Magni, var bördig från Lödöse och hade 1449 utnämnts till domprost i Skara. Han nämnes då »magister in artibus» samt »in theologia baccalaureus formatus ac in universitate Viennenci (Vienne i Frankrike) collegiatus». Till biskop valdes han af kapitlet och blef äfven af påfven utnämnd därtill. Det regest-

band, hvari en afskrift. af hans utnämningsbulla till biskop i Skara varit intagen, finnes visserligen ej numer i behåll i Vatikanens arkiv, men att afskriften verkligen funnits, framgår af följande anteckning af Garampi: »*Beronus fit episcopus Scarensis per obitum A. B. Pij 2. IV. 4. p. 161—163*», intagen i index-serien »Vescovi». Enligt den där brukliga nomenklaturen har således Björn blifvit utnämnd till biskop af påfven Pius II i hans fjärde pontifikatsår d. v. s. under 3/9 1461—3/9 1462. Den 21 maj 1462 utnämnes också hans efterträdare såsom domprost.

Björn försummade emellertid både att betala de honom till kurian åliggande servispengarna och afgaf ej ens någon förpliktelse att i framtiden erlägga desamma, samt uraktlät till och med att utlösa sin utnämningsbulla. Han kunde därför ej vigas till biskop. Pius II afled emellertid under sensommaren 1464, och nu uppdrog hans efterträdare Paulus II åt kardinal Philippus tit. S. Laurentii in Lucina, att förelägga Björn att inom en viss tid utlösa utnämningsbullan samt fullgöra sina öfriga åligganden, låta viga sig till biskop och taga biskopsstolen i besittning. Björn brydde sig emellertid icke därom, och påfven förklarade nu Björn definitift afsatt och utnämnde den 3 maj 1465 i hans ställe till biskop i Skara kaniken Johannes Marquardi. Samtidigt eller kort därefter afled emellertid Björn.

Då sålunda biskop Brynjolfs framställning om electus Björn i detta hänseende är fullt exakt, har man ej heller någon rätt att betvifla sanningsenligheten af hans uppgift, att just Johannes Marquardi utverkat Björns afsättning.

* * *

Då biskopsstolen stod obesatt, handhades stiftsstyrelsen af domkapitlet, i hvars spets domprosten stod, och såsom sådan torde Björn äfven såsom electus under denna tid 1462 —1465 hafva fungerat. I fråga om besittningen af denna befattning var dock Björn icke utan medtäflare, och äfven länge efter hans död fortforo tvisterna om domprosteriet i Skara. — Påfvemakten hade nämligen nu förbehållit sig rätten att ej

allenast besätta alla biskopsstolar utan äfven hvarje plats som vid en domkyrka stod i värdighet närmast efter biskopens, och i Sverige var det domprostens ämbete. Då rykte kom till kurian, att en domprost aflidit, var det ytterst vanligt dels att en mängd ämbetsjägare, som ständigt vistades vid kurian, höllo sig framme, dels ock att någon af de många svenskar, som studerade vid de italienska universiteten, anmälde sig såsom sökande. Ofta nog erhöll han också löfte om platsen, ehuru han slutligen afstod från sina anspråk till förmån för den af kapitlet valde. Kapitlet utöfvade nämligen fortfarande sin valrätt, men valet måste stadfästas af påfven. Att ett dylikt afträdande vanligen var förenadt med några fördelar, framgår af flere omständigheter.

Då den förre innehafvaren af domprosteriet i Skara *Elaf Svensson* år 1449 afled, studerade vid universitetet i Perugia, där han äfven dog, en *Anders Arvidsson*, troligen bördig från Västergötland, af adlig börd och »magister in artibus». Af påfven erhöll han nu »motu proprio» löfte om domproststolen. *Björn*, som då innehade ett kanonikat med prebende vid domkyrkan, hade emellertid valts af kapitlet och han afgick också med segern, ty den 16 dec. 1449 utfärdades hans utnämningsbulla till domprost af påfven Nicolaus V.

Uti något öfver 11 år innehade nu Björn sitt ämbete utan medtäflare. Då, i början af år 1461, androg emellertid *Conrad Rogge*, sedermera biskop i Strängnäs, vid kurian, att Björn orättmätigt innehade domprosteriet, enär han endast vore clericus och ej prästvigd, hvarför Conrad Rogge anhöll om dess erhållande vare sig det var ledigt efter den förutnämnde Anders Arvidsson, som för länge sedan aflidit i Perugia, eller efter förre domprosten Elaf Svensson. Till slutligt afgörande synes dock denna sak aldrig kommit, ty Björn utnämndes under tiden till biskop i Skara. Till hans efterträdare såsom domprost valdes nu af kapitlet och utnämndes äfven af påfven den 12 maj 1462 kaniken *Sven Johansson*, hvars kanonikat i stället skulle öfvergå till en Ola Svensson. Johansson afled emellertid redan innan utnämningsbullan kommit honom till handa, och nu höll sig nyss nämnde *Ola Svensson* framme samt utnämndes äfven af påfven till dom-

prost den 27 september s. å. Han kom dock aldrig i besittning af domprosteriet, ty genom att *Björn* försummade att låta viga sig till biskop och ej häller synes afsagt sig domprosteriet, blef det aldrig ledigt.

Björn afled emellertid år 1465, antagligen under sommaren, och nu höll sig en präst från Skara stift, *Bengt Påvelsson,* framme och utnämndes i oktober af påfven till domprost. Då bullan härom emellertid ej förr än i maj följande år utlöstes, passade konungens kapellan, *Magnus Nilsson (Stjernkors),* sedermera biskop i Åbo, som då befann sig i Rom, på att under mellantiden vid kurian utvärka sig löfte om detta ämbete. Hans anspråk torde dock vid den slutliga pröfningen blifvit underkända, ty man hör ej mera talas om dem. Domkapitlet hade emellertid utvalt kaniken i Skara *Bengt Svensson* »baccalareus in decretis». Ovisshet rådde emellertid om, på hvilken grund domprosteriet vore ledigt. I sin till påfven ställda supplik anhåller han därför om domprosteriet, vare sig det vore ledigt genom magister Björns eller Olof Svenssons död eller genom Björns utnämning till biskop. Han utnämndes också af påfven genom bulla daterad den 23 juli 1466, trots att ju året förut äfven Bengt Påvelsson erhållit bref å samma ämbete. Huru förhållandet mellan dem ordnades framgår ej af handlingarna. Bengt Påvelsson tyckes dock hafva vidhållit sina anspråk på domprosteriet och erlade äfven sin annatafgift till kurian, men blef aldrig erkänd af Skarakapitlet. Bengt Svensson åter såg sig först i mars följande år i stånd att lösa sin utnämningsbulla.

Endast fyra år innehade Bengt Svensson domprosteriet. I början af år 1471 afled han. Vid kurian vistades då *Ragvald Ingemundsson,* sedermera ärkedjäken i Uppsala. Redan af Paulus II, i juni 1471, hade han erhållit löfte om domprosteriet, och detta bekräftades den 25 augusti af påfven Sixtus IV, ehuru ej bullan förr än i december utlöstes. Domkapitlet hade emellertid valt en af sina kaniker *Sven Stensson,* och mellan dem uppstod nu en förbittrad strid. Ingendera ville gifva vika. Ragvald, såsom ombud vid kurian för ärkebiskop Jacob Ulfsson, hade tydligen djupa försänkningar därstädes. Sven åter stödde sig på kapitlets val. I striden blandade sig

ock den förutnämnde *Bengt Påvelsson,* som nu tydligen ansåg tiden vara inne att låta sina anspråk få nytt lif. Då han emellertid, under det striden som bäst pågick, afled, anhöll Ragvald att få räkna hans rättsgrunder sig till godo, hvilket ock medgafs. Slutligen mot slutet af år 1475 blef tvisten vid kurian afgjord och afdömdes till Ragvalds förmån. Efter fyra års strid hade således Ragvald nått sitt mål och skulle således haft rätt att tillträda domprosteriet. Men då, ovisst af hvad grund, afträdde han genom supplik af den 20 dec. 1475 alla sina anspråk på domprosteriet till förmån för sin medtäflare Sven Stensson, och förbehöll sig endast det kanonikat, som genom Svens utnämning blef ledigt, och i början af det följande året erlade Ragvald äfven annatafgiften för Sven. Härmed var striden slut och Sven kunde nu i ro och fred förvalta sitt ämbete.

---

Källor: ANNERSTEDT, Scriptores III : 2, sid. 119, 120; — RHYZELIUS, Episcoposcopia, sid. 178; — MESSENIUS, Scondia IX, sid. 62 och XV, sid. 82; — REUTERDAHL, Svenska kyrkans historia III : 2, sid. 107; — STYFFE, Bidrag 3, sid. LXIII, CXXIX; — *Afskrifter från Vatikanens arkiv förvarade i Riksarkivet: Bullor* af 1449 16/12, 1462 21/5, 1465 3/5, 1465 3/10, 1466 17/7, 1471 25/8; *Supliker:* 1449 5/12, 1461 14/2, 1462 21/5, 1462 27/9, 1465 8/10, 1465 28/12, 1466 28/7. 1471 10/6, 1471 18/11, 1472 27/1, 1473 9/8, 1475 20/12; *Annater:* 1462 6/7, 1466 29/7, 1466 10/1.

*K. H. Karlsson.*

---

# Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet. 1681—1724.

## IV.

### Förföljelserna mot Grubb efter hans tillträde af kyrkoherdebefattningen i Umeå.

#### A) Tiden intill den kungl. undersökningskommissionens sammanträdande i Umeå.

t. *Brefväxlingen mellan Grubb och Härnösands konsistorium angående biskop Rudeens välmenta påminnelser med afseende på pietismen.*

På uppdrag af prästeståndet vid 1723 års riksdag hade biskop Rudeen utfärdat en skrifvelse till konsistorierna, innehållande några af de pietistiska rörelserna föranledda, hälsosamma påminnelser, råd och förmaningar till prästerskapet.[1] Den 9 november 1723 beslöt Härnösands konsistorium att delgifva samtlige prostar ifrågavarande påminnelser med allvarsam befallning, att de till alla sina circumstantier, ej allenast af prostarna själfva, utan äfven af alla deras underlydande kontraktister och präster skulle varda fliteligen efterlefda.

Grubb, som under hela sin ämbetstid med trohet och nit förrättat sitt kall, såsom biskop Rudeens skrifvelse påyrkade, och därför blifvit utsatt för så mycket obehag, icke minst från konsistoriets sida, och som dessutom med rätta gjorde sig den föreställningen, att konsistoriet och prästeståndet ville hafva den nämnda skrifvelsen i vissa delar tolkad på ett sätt, som han ansåg oförenligt med sanningen och en rätt omsorg om församlingarnas andliga väl, sände efter förutnämnda skrif-

[1] I sammandrag tryckta i O. WALLQVISTS Ecclesiastique Samlingar, flocken 6—7 sid. 242—243.

velses mottagande ett den 11 december 1723 dateradt bref till Hernösands konsistorium, hvari han under form af begäran om förklaringar angående den egentliga meningen i en del punkter ironiskt kritiserar den åskådning, som var ämnad att läsas mellan raderna i vissa delar af prästeståndets genom biskop Rudeen utfärdade cirkulär. Brefvet var både till form och innehåll så anmärkningsvärdt, att det här bör i sin helhet meddelas. Det hade följande lydelse:[1]

»Högvördige Herr Superintendens så ock ärevördige och höglärde herrar konsistoriales'!

Högvördiga konsistorii benägna skrifvelse af den 2 hujus har jag väl erhållit tillika med högvördige herr biskop Rudeens skrifvelse och bifogade 8 punkter, hvilka högvördiga konsistorium behagar antyda mig, att jag dem med andra lärare bör ställa mig till noga efterlefnad.

Hvad nu det essentiellaste i dessa punkter anlangar, lärarnes allvarsamma, rättsinniga och oförtrutna flit och nit i lärande, ostraffelighet i lefverne samt åhåga att med kristlig försiktighet afböja alla kätterier och villfarelser ifrån sina åhörare, så är det en sak, som eljest intet är ny eller obekant, som icke hvar rättsinnig lärare tillförne vet och genom Guds nåd verkställa lärer. Dock kan det vara en nyttig påminnelse för de vårdslöse, af hvilka torde kanske finnas flere än man tror, och vore önskligt att de genom denna åtvarning läte sig rätta. Jag för min person önskar, att öfver en så hälsosam lärdom, som i dessa punkter föreställes, här i landet hade så varit hållet hand härtills, att i alla kringliggande församlingar så tillgått som här förehålles och af Guds klara ord nogsamt och tillförne bekant varit, så hade det varit en riktig harmoni med alla församlingar, och då skulle man aldrig hafva hört talas om det s. k. Umeå oväsende. Ty äfven för det som här i den fjärde punkten i början står och är en evig sanning, därföre har jag och min församling blifvit utropade för pietister, som bekant är och vid instundande kommission ytterligare skall bevisas. För den skull har jag så mycket större orsak

[1] Enligt en i Linköpings läroverksbibliotek, Ecclesiastike Samlingar n:o XXXVI. Donat. Benzel. n:o 118, funnen kopia.

att önska, det Herren ville förläna högvördiga konsistoriet sin rika nåd att kunna bättre hålla hand öfver en så hälsosam lärdoms verkställande härefter än härtills skedt är. Då först lärer förspörjas en lika nit, flit och rättsinnig ifver hos alla lärare i församlingarna, och sålunda lärer då ingen mera klaga öfver den anda som härtills har måst ske. Emellertid som jag alltid har varit och är öm därom, att jag punktuellt må efterkomma hvad mina förmän behaga mig befalla, såvida det är enligt med Guds ord och höga öfverhetens förordningar, ty vill jag ock det, som i dessa punkter innehålles, så härefter som härtills riktigt genom Guds nåd efterkomma. Men på det att sådant så mycket säkrare och tryggare af mig må kunna ske, så nödgas jag att besvära högvördiga konsistorium med några förfrågningar uti ett och annat mål, som i denna skrift synes mig obskurt och jag icke väl förstår, beddjandes därföre högvördiga konsistorium täckes mig härutinnan sin gunstiga information meddela.

1:o) Uti början af högvördige herr biskop Rudeens bref står, det man klageligen måst erfara, besynnerligen i Stockholm, huru deras hop ju längre ju mera stärkes etc. Som nu här intet utsättes hvad detta är för hop, ty vore nyttigt och nödigt, att man finge någon närmare efterrättelse, hvilka egentligen genom denna hopen förstås, på det man sig så mycket bättre kunde vakta för dem och således efterkomma hvad här i brefvet står, att hvar och en skall stå på sin vakt för att kunna all skuld från sig afböja.

2:o) Så skulle jag ock gärna önska att få underrättelse på de orden, som stå i den tredje punkten, nämligen att gudaktigheten, som är rotad i hjärtat, bör utvisa sig icke allenast i ord och gärning, utan ock i tankar. Denna skrupel infaller mig däraf, att alla våra teologer såväl som filosofer räkna tankarna inter actus immanentes, som per se aldrig kunna utvisas, utan så vida de genom viljans tillskyndan yttra sig i ord och gärning, som utomdess stå här specificerade. Därföre som kanske detta torde eljest vara till förståendes, än jag det begriper, ty önskade jag gärna blifva underrättad om rätta meningen.

3:o) Uti den fjärde punkten beskrifvas de rätta pietister,

för sådana, som drifva gudsfruktans öfning på det sättet, att den rätta läran därigenom varder anfäktad. Väl är fuller det, att man här får en rätt definition på pietister, hvarom så länge disputeradt är, men som denna är ännu nog obskur, därföre som denna tiden så mycket buller och oro är med pietisterna, ty skulle man önska att få en närmare förklaring härpå, huru nämligen och på hvad sätt den rena läran genom deras gudaktighets drifvande anfäktas. Här införes väl ett exempel, att de läran om goda gärningar sätta fast i lika grad med Kristi förtjänst, men detta förstår jag icke heller, ty jag har både inom lands och utom lands resonerat härom med dem, som varit hållne för pietister, men förnummit dem på det högsta protestera däremot och grundligen bevisa motsatsen. Så har jag ock så tämligen väl farit igenom så väl de s. k. pietisters skrifter som deras, som skrifvit emot dem, då jag väl hos en stor del af dessa (icke alla) finner, att de imputera pietisterna, att de inblanda goda gärningar i artikeln om rättfärdiggörelsen, men till datum har jag ej funnit något spår därtill uti pietisternas egna skrifter, utan alldeles motsatsen. Därföre har jag ock uti min apologi emot magister Telins anmärkningar, däruti han debiterar Spener för samma sats, lofvat bemälte magister 30 rosenobler för hvar bokstaf, som står i samma sats, om han dem gitter uppvisa utur Speners skrifter. Fördenskull vore det nödigt och nyttigt att man icke allenast finge veta, hvarest och hvilka dessa pietister äro, som en så fördömlig lära antingen muntligen eller skriftligen utsprida, utan ock att högvördiga konsistorium behagade vara så gunstig (hvarom jag ock ödmjukligen beder) att de, både för min och andra enfaldigas skull i stiftet, uppsätta en riktig catalogus errorum pietisticorum och vid hvar villfarande sats utsätta dess auktor samt rum och ställe, där en sådan sats står. Så kunde man få ett rätt ljus i denna saken och mången enfaldig kunde så mycket bättre vakta sig för pietistiska villfarelser. Så kunde ock därigenom förekommas att ingen oskyldig blefve belagd med detta smädeord och namn.

4:o) I den sjätte punkten berättas, att många skadliga lärosatser ibland gemene man varda utspridde, kvilka läror här anbefallas att förlägga af skriftens språk etc. Emedan nu

dessa lärosatser debiteras icke allenast för skadliga utan ock många och sådana, som utspridas bland gemene man, fördenskull är så mycket nödigare att taga all præcaution där emot, som en så stor själavåda därunder verserar. Ty vore önskligt att högvördiga konsistorium täcktes taga sig det besväret uppå för sakens viktighets skull och äfven väl skaffa en uppsats på dessa skadliga lärosatser, hvilka utan tvifvel de, som dem angifvit bäst lära veta. Detta vore besynnerligen nödigt för de enfaldige präster, helst som ibland dem, som bekant är, jämväl de finnas, som själfva knappt förstå enfaldigt katekesen och alltså af sådana skadliga utströdda lärosatser kunna lätteligen blifva förförda, för hvilka de kunde akta sig. om de hade uppsats på dem, hvilka de voro.

5:o) Uti den sjunde punkten förmäles, att såsom detta malum religiosum är dissemineradt genom förföriska böcker och skrifter, ty befalles, att pastores skola undersöka, om och hvad misstänkte böcker här eller där kunna finnas, det de sedan konsistorium notificera skola. Härvid är nu min ödmjuka begäran, det behagar högv. konsistorium utnämna dessa misstänkta och förföriska böcker mig och andra till efterrättelse, emedan det eljest, så länge det kommer an på hvars och ens egen gissning, hvilken bok som bör vara misstänkt, förklarar den ene den för förförisk och misstänkt, den andre en annan allt efter hvars och ens tycke, till dess de bästa våra svenska böcker blifva alla förkättrade i så måtto, att de af den ene försvaras och rekommenderas och af den andre fördömas med mångfaldiga dispyter däröfver, Guds församling till stor oro och förargelse, som skedde 1719, då åtskilliga våra uppbyggliga och rena svenska böcker blefvo utmärkta och namngifna här i Umeå såsom förföriska och misstänkta, många till stor förargelse och ganska stort hinder i deras kristendomslopp.

Jag kan intet tro, att med de i denna punkt förmälta förföriska och misstänkta böcker kan förstås de, som äro skrifna på främmande språk, emedan bondefolk på södra orter icke mindre än här lära litet förstå sig på annat språk än sitt modersmål.

Hvad svenska böcker anlangar, så är om dem denna

min oförgripliga mening, nämligen att såsom jag intet känner andra svenska böcker än sådana som med höga öfverhetens vetskap, vilja och samtycke, ja privilegium, samt efter föregången vederbörandes cencur äro i trycket komna och till datum oklandrade och opåtalta offentligen och utan åtskillnad säljas till alla i Stockholm äfven väl med höga öfverhetens vetskap och samtycke, ty har jag intet betänkande att icke allenast lämna mina åhörare sådana böcker att bruka, utan såvida jag ock själf däruti intet finner något förföriskt utan uppbyggligt, rekommenderar och anskaffar jag dem åt mina åhörare, så att ehuru mag. Telin af oförstånd förklarat i sina onyttiga anmärkningar den dyra Johan Arndts kristendom för den, som öppnar dörrar och fönster för kväkeri, ja fast ock vener. consist. Holmense lämnat honom sin approbation därutinnan, så har jag dock intet betänkande att rekommendera denna uppbyggliga och af våra gudfruktiga lutherska konungar och furstar samt rena lutherska kyrkolärare fullkomligen approberade bok åt alla mina åhörare med önskan, att de den alla hade och flitigt läste, till dess de som vilja göra honom till kättare med skäl visa, hvad kväkerska saker de där finna.

För öfrigt håller jag så före, att den som på denna och dylika våra svenska böcker klandrar och dem förkättrar, den (förutom andra fel han därunder begår) försyndar sig emot sin höga öfverhet, som sådana böcker tillåter i denna dag tryckas och offentligen säljas och alltså efter mag. Telins mening med sådant tillåtande beskylles att öppna dörrar och fönster för kväkeri. Därför kan jag intet tro, att i denna sjunde punkt förstås sådana böcker, hvarför så mycket nödigare är att de i denna punkt omtalta förföriska och misstänkta böcker måtte namngifvas och specificeras samt hvaruti deras villfarelse består angifvas, ty eljest famlar mången i mörkret och förorsakar, som ofvan mäldt är, mycken konfusion ibland folket och i Guds församling stor oro och oreda.

6:o) Eljest talas här ock i den första punkten om, huru såsom novatores vid alla tillfällen svärta prästerskapet och det illaluktande göra, då en eller annan sig förser och gör sig skyldig till skam och last. Jag för min person betygar på mitt samvete, att ehuruväl jag både utom och inom lands har

varit ibland mångahanda slags folk af åtskilliga meningar, sekter och religioner, har jag dock aldrig förnummit någon, som varit allenast naturligen beskedlig, tala illa om vårt stånd och ministerium in abstracto eller det smädat, utan erkänt självfva ståndet för ett heligt af Gud instiftadt stånd. Men väl har jag hört på åtskilliga orter talas illa om ogudaktiga präster och äfven väl om dem, som deras fauter försvara, som intet rörer självfva ministerium. Emellertid tillstår jag, att jag på södra orterna förmärkt ibland enfaldigt och dumt folk, fast ibland af kondition, förakt för självfva ministerium, det de icke som novatores (ibland hvilka de på intet sätt kunna räknas), utan af dumhet och oförstånd gjort, för den orsak, som här anföres, näml. att de sett åtskilliga präster göra sig skyldiga till skam och last. Fördenskull håller jag före, att detta onda på intet bättre sätt kunde botas än om högvördiga konsistorium skulle utlåta och utrota sådana ur ministerio, som däruti icke värdeligen vandra, utan äro försumliga och odugliga uti ämbetet samt förargerliga och ogudaktiga uti lefvernet, som supa, svärja, öfva slemt snack, äro girige, kallsinnige, försumlige, som i denna punkt står, ja ock sådana som bruka krögeri etc. ock alltså både i lärande och lefverne handla tvärt emot Guds ord, symboliska böckerna och kyrkolagen. I min enfaldighet håller jag så före, att sådana äro de värste novatores, som allramest svärta ministerium och göra det illaluktande.

Så kan jag ock icke neka, att jag ju hört, att de som tagit sådana oförsvarliga präster i försvar eller ock dem icke så mycket hos sig stått hulpit till att vederbörligen tukta, eller, om de äro incorregibla, afsätta, jämväl med sitt medhållande dragit något öfver sig af de ogudaktiga prästernas svärta och onda lukt, hvarmed jag dock ingalunda försvarar novatores, som i denna punkt säges svärta självfva ståndet, ty det är ogudaktigt, eho det gör.

Detta är hvad jag vid detta tillfället högv. konsistorium har bort i ödmjukhet föredraga och dess gunstiga information åstunda till min efterrättelse. Förblifver högv. konsistorii ödmjuke tjänare

*Nils Grubb.*

Umeå den 11 Dec. 1723.»

Denna Grubbs skrifvelse remitterades af konsistoriet den 18 december s. å. till den frånvarande biskopen med förfrågan, huru man skulle behandla den. I remisskrifvelsen uttalar konsistoriet sin förtrytelse öfver Grubbs ifrågavarande bref. Det yttrar bland annat: »Högv. hr Præsul täcktes bägge skrifterna genomläsa och gunstigt afse, huru prosten Grubb framför andra prostar i stiftet onödigt och kitsligt quæstionerar i de mål, af hvilka han vid igenomläsandet så stort förstånd som konsistoriet fatta kunnat. Men som konsistorium så af detta som flere andra dess särdeles inklination sett till att konsistorium onödigt besvär öfverdraga vilja, ty har konsistoriet intet direkte på dess propositioner velat svara, förr än det med sin högv. herr Præsul härom korresponderat, finnandes konsistoriet det vara det billigaste, att hvar och en sina egna ords uttydare blifver, då konsistoriet intet annat kan aftaga, än denna Grubbs skrift herr biskop Rudeen varder kommunicerad, som förmodligen kan öppna ögonen på prosten Grubb och honom förnöja.»

Sedan biskopen i en skrifvelse af den 1 januari 1724 gifvit konsistoriet underrättelse om, huru efter hans mening Grubbs ifrågavarande bref borde besvaras, afgaf konsistoriet den 27 januari följande svar:[1]

»Till herr prosten Nicolaus Grubb.

Uppå herr prostens gjorda förfrågningar under den 11 december sistl. länder till välment svar, att herr prosten kan väl själf finna, det konsistoriet icke anstår att göra någon förklaring öfver högv. herr biskop doktor Rudeens bref och de påminnelser han på konsistorii regni vägnar utfärdat så till detta som andra stift, utan lämnas till herr prosten själf, om honom så behagar, att söka hos bemälte herr biskop eller ståndets förman, högv. herr ärkebiskopen, i hvilkens ställe herr biskop Rudeen vid riksdagen var, den förklaring, som herr prosten åstundar, så framt han icke skulle se sig således föröka sina besvär. Men hvad detta konsistorium tillkommer att i detta stiftet förekomma villfarande meningar hos lärare och

[1] Hernösands domkapitels konceptbok för nämnda dag.

afskaffa oskickliga och odugliga präster, därom vill konsistorium efter sin ämbetsed vara högst angeläget, på sätt och vis som Guds heliga ord och kongl. kyrkolagen samt andra kongl. förordningar tydligen lära och föreskrifva, så snart det någon kunskap kan erhålla om sådana personer, hvilka och hvarest de äro.»

Svaret är, som synes, hållet i ganska hofsamma ordalag. Att konsistoriet likväl mycket illa upptagit Grubbs skrifvelse, därom vittnar redan dess förut citerade bref i denna sak till biskopen, men ännu tydligare den instruktion, det gaf sin fullmäktige vid undersökningskommissionen, hvilken visar, att det ämnade eventuellt använda Grubbs ifrågavarande skrifvelse som bevismaterial emot honom.

## u. *Undersökningskommissionen rekonstrueras.*

Genom Grubbs år 1721 utgifna berättelse omstämdes så småningom den allmänna meningen angående förhållandena i Umeå.[1] I samma mån som detta skedde, förminskades behofvet af den år 1720 förordnade, men genom lagman Bromans sjukdom och ryssarnes infall i Västerbotten förhindrade kommissionsundersökningen. När mag. Telins skrift blifvit utspridd, gjorde sig emellertid behofvet af den nämnda undersökningen gällande med ny styrka. Både Grubb och hans motståndare påyrkade nu ifrigt dess verkställande.

Då lagmannen Carl Broman, som förordnats till ordförande i kommissionen, under tiden hade med döden afgått, utnämnde Kungl. Maj:t den 13 mars 1723 i hans ställe till kommissionsordförande lagmannen Johan Diedrich Grönhagen.

Men det befanns nödigt att besätta äfven de öfriga förut tillsatta platserna i kommissionen med nye män. I den förut omnämnda skrifvelsen till Kungl. Maj:t af den 15 maj 1723 förklarar prästeståndet, att professorn Johannes

[1] Därom vittnar bland annat den omständigheten, att biskop Georg Wallin kallade Grubb att presidera vid prästmötet i Luleå den 27 och 28 juni 1722 samt i sin ämbetsberättelse om de under samma sommar i Västerbotten hållna visitationerna uttrycker sig gynnsamt om Umeå församling.

Steuchius, hvilken blifvit utnämnd till superintendent i Karlstad och nu skulle tillträda sin nya befattning, icke kan deltaga i den tillämnade kommissionsförrättningen. Prästeståndet föreslår därför i hans ställe i främsta rummet biskopen i Åbo, Herman Witte,[1] och därjämte prosten i Tierp mag. Nicolaus Wallerius samt hofpredikanten Magnus Sahlstedt. Ståndet önskade, att Kungl. Maj:t på grund af ärendets stora vikt täcktes förordna alla de tre nämnda personerna att jämte professor Daniel Lundius vara medlemmar af kommissionen, eller att åtminstone bemälte biskop tillika med en af de andre prästmännen måtte nämnas till kommissionsledamöter.

Det synes hafva varit prästeståndets mening, att kommissionen skulle bestå endast af nu nämnda personer, ehuru Kungl. Maj:t, på Grubbs begäran, den 4 april 1720 beslutat, att kommissionen skulle förstärkas med tvenne lagfarne domare, och sedermera på Svea hofrätts framställning därjämte förordnat, att en lekman skulle vara dess ordförande.[2]

Emellertid anlände till prästeståndets talman, biskop Torsten Rudeen, en skrifvelse af den 27 juni 1723 från teologie professorn Daniel Lundius, hvari äfven han, på grund af sjuklighet, anhåller om befrielse från ledamotskapet i kommissionen.

Då den förut nämnda skrifvelsen icke föranledt någon Kungl. Maj:ts åtgärd, och därjämte genom professor Lundii bref en ny anledning tillkommit, upprepade prästeståndet i en skrifvelse af den 23 september sin den 15 maj framställda begäran. Till Wittes förmån anföres nu, att äfven ärkebiskopen

[1] Herman Witte, född i Dünamunde vid Riga den 25 november 1666, student i Wittenberg 1688, magister därstädes 1691, adjunkt i filosofiska fakulteten 1692, teologie licentiat och doktor i Greifswald 1702, superintendent på Ösel 1707, hofpredikant i Stockholm 1710, biskop i Åbo 1721, död den 24 mars 1728, en af sin samtids mest stridslystne teologer, af ett häftigt och oroligt lynne, blef för sin trätgirighet relegerad från akademien i Wittenberg (Biografiskt lexicon).

[2] Zacharias Plantin yttrar i en skrifvelse till Hernösands konsistorium, daterad Stockholm den 23 maj 1723: »Kongl. Maj:t har på Grubbs enträgna anhållande förordnat Lagman Grönhagen till president. Förutom Dan. Lundius äger Grubben makt att välja med Grönhagen de öfrige bisittarne. Häremot har konsistorium regni studio ignorerat Hennes Kongl. Maj:ts förordning och föreslagit Doktor Witte, biskopen i Åbo, till preses — — — — — Häremot lär Grubben quam solennissime protestera — — — — Doktor Lundius erkännes allena af alla. (Hernösands domkapitels manualhandlingar 1716—1726).

och Uppsala konsistorium anmodat honom att åtaga sig denna förrättning.[1] Att det var prästeståndets mening att söka uttränga lekmännen ur kommissionen synes tydligt framgå af den senare skrifvelsen. Efter omnämnandet af Kungl. Maj:ts åtgärd den 13 mars att förordna lagman Grönhagen till kommissionens preses heter det nämligen: »Eders Kungl. Maj:t lärer icke onådigt anse, det konsistorium regni sig understår härvid i underdånighet att gifva vid handen, huru det vill gå prästeståndet under ögonen, om, emot alla tiders lofliga bruk och plägsed uti vår församling, en politicus skall komma att presidera och föra ordet uti en sådan kommission, som idel religionsmål och ecklesiastika ärenden hafver att upptaga, undersöka och skärskåda; att förtiga den olikheten, som ej synes vilja medgifva, att en biskop kan vara assessor, där en lagman skall vara preses.» Därefter uttalas den förhoppningen, att Kungl. Maj:t nådigst skall finna för godt att anförtro biskop Witte ordförandeskapet i kommissionen.

Skrifvelsen afslutas med följande ord: »Till Eders Kongl. Maj:t drager konsistorium regni den underdåniga tillförsikt, att Eders Kongl. Maj:t lärer högvisligen finna det vara den renaste och ordentligaste så väl som i alla församlingens tider den beпröfdaste vägen, att religionsmål varda uppå deras undersök- och afgörande, hvilka församlingens närmaste vård är anförtrodd, förnämligast lämnade, lefvar ock sålunda i den tillförlåteliga förtröstan, att Eders Kongl. Maj:t täcktes denna oförgripeliga mening allernådigst gilla och till en önsklig verkställighet bringa låta, hvarigenom Eders Kongl. Maj:t varder visserligen görandes det som länder Gud till ära och hans dyrköpta församling till förmån och fromma, hvilken välsignelse vi troligen tillönska och med djupaste vördnad intill döden förblifva o. s. v.»

Vid rådets behandling af denna skrifvelse gjorde isynner-

---

[1] Konsistoriet hade nämligen, med anledning af att alla professorerna utom Lundius anmält giltiga skäl för befrielse från ledamotskap i kommissionen, i en skrifvelse af den 18 juni vändt sig till biskop Witte i Åbo och biskop Lund i Växjö med begäran, att den utaf dem, för hvilken det fölle sig lägligast, måtte åtaga sig att bevista kommissionen. Prästeståndets bref memorialer och andre concepter vid riksdagen 1723. VII, skriften n:o 16.

het grefve Tessin invändningar mot biskop Wittes ordförandeskap, erinrande om, att religionssakerna i Finland befunno sig i ett nog förvirradt skick, och att biskop Witte därför behöfdes därstädes. Den 29 november resolverade Kungl. Maj:t med afseende på de båda nämnda skrifvelserna från prästeståndet, att ingen ändring kunde ske eller tillåtas uti det, som förut resolverats angående denna kommission.

Samma dag aflät Kungl. Maj:t en skrifvelse till domkapitlet i Uppsala, hvari Hans Maj:t förklarar sig icke kunna finna annat, än att superintendenten Johannes Steuchius kan för en tid bättre mistas och umbäras än biskop Witte, helst som Hans Maj:t icke ville förmoda, att det står så slätt till med religionen och kyrkodisciplinen i Värmland som uti Åbo stift. Biskop Witte borde därför, sedan han ett år varit borta vid riksdagen, med nit upptaga arbetet hemma.

Hans Maj:t kunde således ingalunda gilla prästeståndets förslag, utan förblefve vid det, som förut resolverats, i följd hvaraf domkapitlet ålades att utse tvenne af teologie professorerna, eller, ifall någon af sjukdom vore hindrad, en annan skicklig prästman i stället, till kommissionsledamöter.

Till svar härpå meddelar domkapitlet i en skrifvelse af den 11 februari 1724, att teologie professorerna dels på grund af hög ålder och täget arbete med den studerande ungdomens undervisning, dels ock igenom tillstötande besvärligheter voro till sina krafter så försvagade, att de icke förmådde anträda, än mindre uthärda en så lång och besvärlig resa, samt hemställer, huruvida icke tvenne andra beskedlige prästmän kunde få föreslås. För den händelse att Grubb skulle underkastas något teologiskt förhör, föreslår domkapitlet, att det anställes inför detsamma i Uppsala. Sedan Kungl. Maj:t bifallit nämnda framställning, utsåg domkapitlet till kommissionsledamöter prosten i Tierp Nicolaus Wallerius och kyrkoherden i Löfånger i Västerbotten mag. Zacharias Plantin, hvilken var medlem af Hernösands konsistorium, när det till Kungl. Maj:t afsände berättelsen om förhållandena i Umeå.

Svea hofrätt, som på grund af den till kommissionens preses förordnade lagman Bromans sjukdom och dödliga frånfälle uppskjutit verkställandet af Kungl. Maj:ts befallning den

4 april 1720 att utse tvenne domare till bisittare i kommissionen, hade genom konstitutorial af den 15 juni 1723 förordnat häradshöfdingarne Mauritz Biörner och Erich Teet att deltaga i kommissionen. Denna utgjordes alltså nu af lagmannen Johan Diedrich Grönhagen, häradshöfdingarna Mauritz Biörner ock Erich Teet samt prosten Nicolaus Wallerius och kyrkoherden Zacharias Plantin. Kommissionens notarie var Samuel Ekerman.

### V. *Konsistoriefullmäktigens hemliga instruktion.*

Genom en skrifvelse af den 14 maj 1724 hade lagman Grönhagen anmodat konsistoriet att utse en fullmäktig att föra dess talan inför kommissionen. Innan konsistoriet efterkom denna anmodan, synes det hafva vändt sig till kyrkoherden i Löfånger Zacharias Plantin, som för riksdagens skull vistades i Stockholm, med begäran, att han måtte hos lagman Grönhagen göra sig underrättad om, i hvilken egenskap denne tänkte sig konsistoriet böra vara representeradt vid kommissionen. I ett bref af den 23 maj s. å. meddelade kyrkoherde Plantin konsistoriet följande upplysning och råd:[1] »Med lagman har jag talt. Dess utlåtelse var, att consistorium hernösandense måste företräda partes actoris, som saken först hos Kongl. Maj:t angifvit. Min oförgripliga tanke skulle vara, att som inga dokument den oredan angående äro öfriga, torde vara säkrast att till Kongl. Maj:t direkt berätta, det konsistorium nu vore alla sina vapen beröfvadt och kunde på intet sätt åtaga sig partes actoris, utan där någon undersökning i orten skulle anställas, hade man ej annan efterrättelse än den den hos Kongl. Maj:t redan ingifna, af Grubben själf befordrad till trycket.»

Den 3 nästföljande juni utsåg konsistoriet Plantin till sin fullmäktige. Sedan det emellertid fått kunskap om, att Plantin af Uppsala domkapitel förordnats till assessor vid kommissionen beslöt det den 10 i samma månad att anmoda pastor i Bygdeå Johannes Telin, att åtaga sig fullmäktigeskapet. Detta.

[1] Hernösands domkapitels manualhandlingar.

beslut och i synnerhet de ordalag, med hvilka konsistoriet i ett bref af den 15 juni s. å. till Telin framställer sin anmodan, är så betecknande för dess ställning till Grubb, att vi anse oss böra meddela ett utdrag ur skrifvelsen. »Som konsistorium», heter det, »nogsamt är bekant herr kyrkoherdens grundliga lärdom och nit för vår evangeliska läras renhet, hvaraf eder ärevördighet skall hafva vist ett vackert prof i sina anmärkningar öfver den skrift, som herr prosten Grubb låtit trycka öfver konsistorii härom gjorda berättelse, och alltså har sig denna saken tillförne väl bekant, där eljest större delen af konsistorii ledamöter, som sedermera tillkommit, kunna ej härom hafva så omständlig kunskap; ty är konsistorii begäran eders ärevördighet täcktes åtaga sig den mödan och bemälte mål för kommissionen den 30 juni framter, efter den fullmakt och instruktion, som konsistorium med det första vill eders ärevördighet meddela. Konsistorium har det förtroendet till herr kyrkoherden, att han detta ärendet utan någon ursäkt och vidare anmodan sig benäget åtager, emedan eders ärevördighet har här bästa tillfälle att förklara sitt nit för Guds ära och sina förmäns samt egen heder och goda uppsåt emot allt obetänkt och oförsvarligt framförande, hvarigenom eders ärevördighet förbinder konsistorium så mycket mer till sin kärlek och all tjänstaktighet vid alla tillfällen etc.»

Den 20 juni, innan svar ännu anländt från Telin, uppsatte konsistoriet för honom följande:

fullmäktigeinstruktion:[1]

Ärevördige herr kyrkoherden mag. J. Telin täcktes förorda, att konsistorium förmenar sig icke böra antaga partes actoris vid denna kongl. kommissionen, emedan konsistorium anno 1720 efter sin ämbetsplikt hos höga öfverheten underdånigt tillkännagifvit det ärende, som angår religionen och gudstjänsten, efter kongl. förordningen om rättegång i domkapitlen § 14, men nu varande konsistorii ledamöter större delen efter den tiden tillkommit och alltså äro om denna saken och Umeå församlings tillstånd ännu icke så noga kunnige.

[1] Domkapitlets protokoll för nämnda dag, § 3.

Dock som välborne herr lagmannen och preses, förmodlig[en] efter dess nådigst undfångna instruktion, i sitt bref den 1[…] sistl. maj begär, det konsistorium ville förordna någon, s[om] det angifna målet framter, täcktes eders ärevördighet förnimm[a], om icke herr lagmannen har med sig det extrakt, som kon[si]storium den tiden af inlupna skriftliga relationer utdragit o[ch] i djupaste underdånighet hos höga öfverheten insinuerat, em[e]dan extraktet och relationerna intet mera finnas i konsistori[et] sedan förstöringen skedde af fienden. Skulle herr lagmannen ingen part fått af bemälte skrifter, framtas det extrakt, som finnes vid slutet af Grubbs tryckta berättelse år 1721, hvarvid förnimmes,

1) hvarest herr prosten det fått, 2) om det är en rät[t] kopia, 3) huru han dristat sig att trycka det, hvaröfver han hade eljest lagligen sig att förklara. Därjämte framgifvas de bref, som pastores herr Archtædius och herr Hernodius sedermera hitsändt, hvilka pastores, där så behöfves, kunna fö[r] kommissionen inkallas.

II.

I anledning häraf underställer herr kyrkoherden kongl. kommissionens välbehag, om den icke täckes först noga undersöka om de konventiklar, som smeden Ulander, studenten Holmqvist och herr prostens husjungfru hållit, och uppå aflagd ed afhöra komministrarna herr Per Sebrelius och herr Olof Lindahl samt kamreraren herr Wahllöf och rådman Graan, hvad de därom veta att berätta. Kunnandes eders ärevördighet ock förnimma, hvad madam Kristina Biuhr och andra trovärdiga i församlingen vid handen gifva och därom sedan kommissorialrätten underrätta. Ulanders bref till herr Archtædius torde ock gifva någon upplysning.

III.

Sedan sådana konventiklar befunnits vara pietistiska och stridande emot kongl. förordningar, emedan de ingalunda kunna dragas till en faders enskilda andaktsöfning hemma i sitt hus med tjänstefolk och barn, som herr prosten i sin tryckta

berättelse dem uttyda vill, utan oförnekligt lär vara, att sammanlopp därtill skett af andra, främmande, så påminnes, att herr prosten Grubb, som åtagit sig att försvara sådant oväsende och förklara hvad som skett, tyckes hafva gjort sig skyldig till ansvar för alltsammans, i följd hvaraf eders ärevördighet förmodar kongl. kommissionen lärer grannligen undersöka ock herr prostens lära

1) af dess tryckta berättelse, 2) de katekesfrågor, som han skriftligen författat och skall hafva infört i skolan, kanske ock i församlingen, 3) dess predikan consistorium Holmense om händer haft, 4) dess traktat kallad Otium Lubecence, 5) stadförsamlingens berättelse, som honom hört, 6) den lofliga magistratens protokoll af den 15 oktober 1723, som bevisar, huru högeligen herr prosten rekommenderat studenten Hasselqvist till rektoratet i skolan, hvilken dock consistorium Åboense samt självfva consistorium regni förklarat för felaktig och villfarande i läran, att ingen tjänst i riket kan varda honom anförtrodd. 7) Samma sinne har herr prosten betygat med Holmqvists antagande och lidande i sitt hus, 8) icke mindre med det misshag han yttrat i sitt bref till detta konsistorium af den 11 december 1723 öfver det bref och betänkande om pietisteriet, som nomine consistorii regni blifvit utsändt.

IV.

Därnäst torde kongl. kommissionen taga i öfvervägande, huru det kan ackordera med vera pietate, för hvilken herr prosten vill synas hafva nit,

1) att herr prosten inrättar sin berättelse med sin sal. antecessoris förklening, men sitt eget beröm, där han i stillhet och saktmodighet kunnat arbeta på församlingens förkofring utan att lasta den döde eller utropa sig själf, 2) de svåra expressioner, som han i berättelsen öfver allt förer om sina angifvare och kunna af eders ärevördighet extraherade varda, 3) den djärfhet, som herr prosten brukar i alla sina skrifter — att mästra andra, där bäst vore erkänna sin egen svaghet och förekomma hvarannan med inbördes heder, 4) den sidvördnad, som herr prosten visar så mot det ena ena konsistoriet som det andra. Uti sitt bemälte bref af den 11 Dec.

1723 ogillar han den approbation, som venerandum consistorium Holmense lämnat eders ärevördighet. Maxime venerandi consistorii regni bref och betänkande föraktar han som det där till sitt essentiellaste innehåller intet obekant och således vore icke honom kan hända, utan dem vårdslösom nyttigt. Honom misshagar ock, det novatorum onda vana att vid alla tillfällen svärta prästeståndet varder ogillad. Se brefvets begynnelse och ända. Detta konsistorium beskyller han för försumlighet och tyckes föreskrifva många onödiga sysslor, hvarpå konsistorium med största foglighet svarat, där det dock gärna kunnat stilla dess nyfikenhet med tjänligt svar på dess 1:sta punkt, att konsistorium i Hernösand icke åligger visa, hvilka pietister äro i Stockholm. 2) Hvad vid afskrifvandet är omsatt läses tydligen i det exemplar, som till annat stift är utsändt: tankar ord och gärningar, det herr prosten väl kunnat strax se, om han velat, vara i hastighet omsatt. 3) Huru och på hvad sätt den rena läran af pietisterna anfäktas, vet hvar och en lärd och rättsinnad man, som läst historiam pietismi och handterat ortodoxorum mångfaldiga scripta härom, som kunna icke vara herr prosten okunniga. Hvad herr prosten anför om rosenobler är honom oanständigt och kan hända äfventyrligt. Öfver d:r Speners ord in Cons. Lat. pars. 3 p. 349 de justificatione gör d:r Niehemik in Disp. Synod p. 6 f. sådant omdöme: sunt mala mixta bonis. Effugia quærit non tamen tutus erit. Frustraneum profecto suscipit laborem in defensione Speneri anonymus quidam, cui judicium D. Pauli Posarovii, quod est: Spenerum bona opera in articulo justificationis miscere, opponere non dubitamus. Samme D. Niehemik har utgifvit Catalogum errorum pietisticorum med rum och ställe, hvarest de finnas, just som herr prosten åstundar, att han icke har nödigt anmoda konsistorium därom. 4) Så kan ock herr prosten rekommendera för de enfaldiga prästerna i sitt kontrakt sal. ärkebiskopens d:r Spegels tryckta berättelse om pietisteriet eller det extrakt af pietistiska lärosatser, som Unschuldige Nachrichten anno 1711 p. 687 seqv. anföra, att förtiga otaliga andra. 5) Om tryckta böcker i Sverige kan herr prosten korrespondera med välborne kanslirådet och censor librorum. 6) Konsistorium har tillförne svarat herr

prosten, att, hvad consistorii regni bref och betänkande angår, har han att söka förklaring däröfver af vederbörande. Men hvad ogudaktiga präster i detta stiftet angår, vill konsistorium lagligen med dessa förfara, när det får veta, hvilka och hvarest de äro. Alltså täckes eders ärevördighet distinguera oväsendet i Umeå ifrån andra prästers felaktighet och laga så, att det förra underställes kongl. kommissionen, men det senare remitteras till konsistorium, på det icke prosten Grubb får blanda det ena om det andra.

V.

Af hvad makt herr prosten understått sig att införa i skolan sin egen katekes i stället för sal. ärkebiskopen d:r Svebilii, hvilken föreskrifves i skolordningen, härom kan eders ärevördighet få någon underrättelse och kanske själfva exemplaret af prostens katekes utaf herr Pehr Sebrelius. För det öfriga hemställes eders ärevördighets behag och försiktighet att anföra af sina egna anmärkningar hvad nödigt pröfvas.»

---

Kyrkoherde Telin, som spelat en så ömklig roll i sin föregående strid med Grubb, hade helt naturligt alls ingen lust att på nytt upptaga striden med honom inför den kungl. kommissionen. Han undanbad sig fördenskull »af åtskilliga orsaker» det ifrågavarande uppdraget. Med anledning däraf utsåg konsistoriet till fullmäktig lektor Erik Walanger, hvilken erhöll samma instruktion, som uppsattes för Telin.

Ett den 13 juli dateradt bref[1] från konsistoriet till Walanger kompletterar den förut meddelade instruktionen och visar tydligt, att konsistoriet ville hafva den behandlad som ett hemligt aktstycke. Det heter däri bland annat: »Härhos erinrar konsistoriet lektorn sin förra påminnelse,

1) att han behåller hos sig i tysthet till efterrättelse den honom meddelade konsistorii instruktion, men visar den för ingen annan, eho det vara må.

[1] Domkapitlets konceptbok.

2) Om herr lektorn skulle förmärka, att han intet särdeles uträttar i hufvudsaken angående oväsendet i Umeå efter instruktionens I, II och III punkter, så anbefaller konsistorium härmed herr lektorn, att han allsintet nämner eller anförer om herr prostens bref till konsistorium den 11 December 1723, utan går den IV punkten i instruktionen alldeles förbi och förtiger allt hvad därtill hörer. Men skulle herr prosten själf beropa sig på samma sitt bref till konsistorium och liksom klaga, att han ej fått nöjaktigt svar, kan herr lektorn betjäna sig af det som honom till efterrättelse och herr prosten till tjänligt svar i samma punkt ordentligt efter hans brefs innehåll lämnadt är. Men förnimmer herr lektorn, att herr prosten kommer att häfta för hufvudsaken och oväsendet, lämnas till hans försiktighet att påminna hvad vid handen gifvet är angående herr prostens bref till konsistorium om consistorii regni betänkande om pietisteriet för den affinitet, som detta senare har med hufvudsaken.

3) Konsistoriet har det goda förtroendet till herr lektorn, att han som dess fullmäktige observerar allt hvad nödigt kan vara, gifver konsistoriet alltid part af hvad som passerar och i synnerhet, om prosten vill blanda några prästers felaktighet in med sin sak, att herr lektorn då distinguerar det ifrån oväsendet i Umeå, så att det underställes kongl. kommissionen hvad oväsendet angår, men remitteras till konsistorium hvad en och annan prästman felat, på det herr prosten ej må få blanda det ena om det andra, som tillförne är påkommet.

Sist ber konsistorium, att herr lektorn frågar på posthuset efter konsistorii bref till kyrkoherden Telin, eller om det gått fort till honom, att herr lektorn skrifver till honom och begär af honom på Umeå både fullmakten och instruktionen, som lämnades honom, hvilka herr lektorn hitsänder.

## B. Kommissionsundersökningen.

### Undersökningens utgångspunkt och föremål. Parterna i målet.

Sedan kommissionsledamöterna på ordförandens kallelse infunnit sig i Umeå började kommissionsundersökningen där-

städes den 3 juli 1724. Till grund för undersökningen lades det förut meddelade utdraget af de till konsistoriet inkomna skrifvelserna angående oväsendet i Umeå. Föremål för undersökningen blef följaktligen i främsta rummet de anklagelser, som nämnda utdrag innehåller. Under loppet af undersökningen framkommo emellertid nya, i den ursprungliga anklagelseskriften icke upptagna beskyllningar, hvilka kommissionen i öfverensstämmelse med sin instruktion äfven upptog till behandling.

Det synes hafva varit kommissionens ursprungliga afsikt att låta konsistoriet uppträda såsom åklagare i målet. Huruvida det ens under andra omständigheter skulle hafva befunnits villigt att inför kommissionen uppträda som åklagare i målet torde vara tvifvel underkastadt. Nu hade under tiden från den 30 november 1719, då det till Kungl. Maj:t afläт sin skrifvelse angående de religiösa förhållandena i Umeå, till kommissionsundersökningens begynnelse den 3 juli 1724, förändringar inträffat, som måste göra det mer obenäget än någonsin förut att spela åklagarens roll. Under ryssarnas härjningar i Umeå år 1720 hade de till konsistoriet inkomna handlingarna i det ifrågavarande målet gått förlorade.[1] Då de ursprungliga angifvarne på grund häraf i en skrifvelse från konsistoriet den 3 juni 1723 uppmanades att ånyo inkomma med den berättelse i saken, som de år 1719 ingifvit,[2] synas de i allmänhet hafva begagnat sig af mera försiktiga, sväfvande och obestämda uttryck än första gången. Flere anmärka, att koncepterna till deras skrifvelser år 1719 icke längre funnos kvar. Den främste bland angifvarne, kyrkoherden i Burträsk Andreas Hernodius, förklarar, att han under fiendens ofvannämnda härjning mistat dokumenter och attester angående saken, samt att de personer, som voro mest invecklade däri, till största delen voro skingrade, somliga döda, somliga flyttade till andra orter, så att det vore svårt att då, post festum, få sakens sammanhang.[3] Kyrkoherde Jakob Burmans i Bygdeå förny-

[1] Kommissionshandlingarna n:o 41.
[2] » » 39.
[3] » » 40.

ade berättelse är synnerligen fördelaktig för Grubb.[1] Konsistoriets fullmäktige protesterar också både muntligen och skriftligen emot att anses som åklagare.[2] Emellertid synes han icke heller hafva tänkt sig, att de, hvilkas berättelser legat till grund fär konsistoriets anmälan af saken hos Kongl. Maj:t, skulle anses som åklagare, enär han begär, att kommissionen skulle låta dessa personer med ed bestyrka sina nämnda berättelser.

Såsom de ursprunglige angifvarne uppräknar han i en skrifvelse till kommissionen den 3 juli[3] följande 9 personer: häradshöfdingen Marcus Bostadius, landssekreteraren Olaus Dubb, landskamreraren Johan Wahllöf, pastorerna Anders Hernodius, Jakob Burman och Olaus Archtædius, komministrarne Petrus Sebrelius och Olaus Lindahl samt kollegan Johan Nesler. Därjämte öfverlämnar han till kommissionen kyrkoherdarne Hernodii, Archtædii[4] och Burmans år 1723 i detta mål förnyade skrifvelser till konsistoriet.

Öfver lektor Walangers nämnda, å konsistorii vägnar ingifna skrifvelse afgaf Grubb den 4 juli ett skriftligt utlåtande.[5] Han protesterade däri på det bestämdaste emot, att, såsom Walanger begärt, de personer, hvilka han betecknat såsom de egentlige angifvarne, skulle få själfva med ed bekräfta sina ord och sålunda spela roll af anklagare och vittnen i samma mål. Däremot begär han, att nämnda personer med undantag af Dubb, Wahllöf, Lindahl och Nesler, hvilka ingen angifvelse gjort, måtte inkallas att såsom angifvare med lagliga vittnen och skäl bevisa sanningen af sina beskyllningar.

Då kommissionen sedermera lät förbemälde nio såsom angifvare nämnda personer höras, förklarade landssekreteraren Dubb och landskamreraren Wahllöf, att de hvarken som privatpersoner eller å ämbetets vägnar korresponderat med konsistoriet angående det ifrågavarande målet, samt att de icke heller visste af något oväsende i församlingen. Komministern

[1] Kommissionshandlingarna n:o 78.
[2] » » 20.
[3] » » 18.
[4] » » 34.
[5] » » 19.

Lindahl och kollegan Nesler nekade likaledes till att i konsistoriet hafva angifvit något oväsende. Af hvad orsak konsistoriet inför kommissionen uppgaf dessa 4 personer såsom hörande till angifvarne är oss obekant. Grubb förklarade sig i den nämnda skrifvelsen af den 4 juli icke heller förstå orsaken därtill. Komministern Sebrelius sade sig intet hafva att anmärka emot religionen och kyrkodisciplinen i Umeå församling, men anmälde på samma gång, att borgaresonen Petter Öman, smeden Ulander och studenten Holmqvist hållit bönestunder.

Af de såsom angifvare uppräknade nio personerna kvarstodo alltså endast häradshöfdingen Bostadius, kyrkoherdarne Archtædius i Nordmaling och Burman i Bygdeå, dåvarande kyrkoherden i Burträsk, förre komministern i Umeå, Anders Hernodius samt komministern i Umeå Petrus Sebrelius, af hvilka kyrkoherden Hernodius ansågs vara den, som i främsta rummet förmått konsistoriet att hos Kungl. Maj:t göra anmälan om den kyrkliga ställningen i Umeå.

Sedan äfven Nils Jönsson Ulander och stadsnotarien i Umeå, Carl Dubb, den senare i egenskap af rättegångsombud för studeranden Alexander Holmqvist, afgifvit protest mot Walangers yrkande angående vittnesförhör med nämnda personer, förklarade kommissionen sig icke kunna anse Hernodius för lagligt vittne i saken, utan ålade honom att bestyrka sin talan med skäl och bevis, hvilket åläggande denne emellertid tillkännagaf sig icke vilja efterkomma på annat sätt än att låta inför kommissionen inkalla hela Umeå församling. Kyrkoherden Hernodius kom sålunda på grund af kommissionens nämnda beslut att spela rollen af främste åklagare i målet.

De anklagade voro utom prosten Grubb de redan i det s. k. extraktet omtalade, smeden Nils Jönsson Ulander, studenten Alexander Holmqvist, Grubbs husjungfru Anna Lisa Djurman samt drängen Petter Öman och bonden Nils Möör i Bodom by i Umeå socken, samtliga beskyllda för att hafva hållit olofliga religiösa sammankomster.

## 1. Undersökningen angående olofliga religiösa sammankomster.

### a) Sammankomsternas ledare, förekomst och beskaffenhet.

#### a. *Smeden Nils Jönsson Ulander.*

Hvad som i främsta rummet lades de anklagade till last var olofliga religiösa sammankomster. Såsom den egentlige upphofsmannen till dylika sammankomster i Umeå med omnejd uppgafs redan i konsistoriets skrifvelse till Kungl. Maj:t den 30 november 1719 smeden Nils Jönsson Ulander. Enligt kyrkoherden Hernodii skrifvelse till konsistoriet den 24 juni 1723 skall Ulander hafva begynt att hålla sådana sammankomster i Umeå stad år 1716 eller 1717 samt enligt kyrkoherde Archtædii bref till konsistoriet den 12 juni 1723 efter sin inflyttning till Torrböle by i Nordmalings socken, på våren 1719, äfven därstädes hafva förfarit på samma sätt. Kyrkoherde Archtædius skrifver: »En smed från Umeå, Nils Ulander, som i en by här i socknen, benämnd Torrböle, lagt kvarter, begynte därsammastädes hålla sammankomster, hvarigenom ock under tiden en del af allmogen där ikring intet kommo om helgdagarna till kyrkan. Sedan begynte han samma väsende här på kyrkovallen om Lördagsaftnarna, då en stor hop folk gingo ut att höra på honom. Och emedan detta sträfvar emot Guds ord och ordning samt höga öfverhetens tid efter annan utgifna gudeliga och högst nyttiga förordningar, så lät jag förbjuda på vallen en och annan, som han haft kvarter hos och hållit sådana sammankomster, att de det i sina hus ej skulle tillåta, men han flydde ändå på något nytt ställe.»

I en predikan på 8 Söndagen efter Trefaldighet hade kyrkoherden Archtædius med anledning af evangelietexten varnat sin församling för den gudaktighet, som tog sig uttryck i dylika sammankomster, samt därvid yttrat, att det nu tilläts käringar, pigor och drängar att predika, och att han hade lust att se, huru det skulle komma att gå med honom, som tillåtit sådant, ett yttrande, som uppenbart syftade på Grubb och föranledde Ulander att i ett bref till kyrkoherde Archtædius försvara

prosten Grubb med afseende på den mot honom sålunda utslungade beskyllningen.

Grubbs vittnesmål om smeden Ulander.

I § 24 af sin till kommissionen ingifna år 1721 tryckta berättelse om det så kallade oväsendet i religion och kyrkodisciplin i Umeå skrifver Grubb med afseende på smeden Ulander: »Till den ogrundade berättelsen, att en smed vid namn Nils Jönsson Ulander här i Umeå hållit hemliga sammankomster och upphäfvit sig för en lärare för folket, både hemma och i byarne, hvilket jag allt skolat hafva lämnat opåtaldt svaras, 1:o) att det aldrig i evighet skall kunna bevisas, det någon angifvit denne smed hos mig för sådant oväsende, med hvilket jag, om det efter undersökning så i sanning befunnits, ingalunda skolat tegat stilla; 2:o) måste ock smeden härutinnan förvisso vara helt oskyldig, alldenstund, ehuru jag, så snart ryktet därom kom händelsevis för mina öron, noga efterspanat sammanhanget, där dock intill denna stund ingen har funnits, som kunnat sådant säga och tillstå, utan är alltså detta 3:o) ett prof däraf, att angifvarne intet veta hvarutinnan hemliga förbudna sammankomster bestå, och hvad det är att upphäfva sig för en lärare; ty 4:o) vet jag väl, att smeden Ulander här i Umeå hållit den seden, att han på Sön- och högtidsdagar efter den allmänna gudstjänsten, ingalunda i byar, utan hemma i sitt hus, efterfrågat hos sitt eget husfolk, hvad de i kyrkan till uppbyggelse ur predikan med sig hämtat, och sedan förhört dem uti katekesen, hvilket han slutit med en aftonbön för dem. Detta har jag så mycket mer lämnat opåtaldt, som jag alltid själf det gjort och ännu gör uti mitt eget hus samt förmanar föräldrar och husbönder äfven så att göra och det intet allenast efter Guds egen befallning, Kol. 3: 16: *'Låten Guds ord rikligen bo uti eder'*, därest doktor Gezelius i sin förklaring tvenne gånger, nämligen litt. H, J och L påyrkar, att det skall ske *både i allmänt heligt samkväm och NB. hemma i husen,* utan ock efter Lutheri på Guds ord sig grundande lära uti symboliska böckerna, pag. 397, så lydande: *'Därföre fordrar en trogen och flitig husfaders ptikt, att han åtminstone NB en gång om veckan skall*

*förhöra sina barn och sitt husfolk i katekesen och noga efterfråga hvad de lärt och förstå däraf. Finner han, att de äro oförståndige i deras kristendomsstycken, skall han med ett rätt allvar och eftertryck tillhålla dem att lära sig dem.* Bese vidare Lutheri kyrkopostilla öfver Kol. 3. på 5 Söndagen efter Trettondagen, jämväl öfver epistelen på 20 Söndagen efter Trefald. Ef. 5, där han säger: *'Och borde hvar och en härutinnan den andre troligen hjälpa med lärdom, undervisning och förmaning.'* Åfvenledes förmanar han i symboliska böckerna pag. 329 och 343: *'I Guds ord skall du öfva dig med all flit, därom skall du hålla kärliga samtal med andra, sjunga och betrakta det etc.'* Utom dessa af Guds ord, symboliska böckerna och Luthero föreskrifna gränser har jag aldrig förnummit, att omtalte smed har gått, och alltså har jag icke heller förmodat, att någon skulle understått sig att angifva sådant, som så enligt är med den evangeliska läran, under namn af olofliga och förbudna sammankomster, emedan man icke utan synd och straffvärdighet kan hysa den tanken om höga öfverheten, att hon förbjuder hvad Guds ord och den rena evangelisk-lutherska läran såsom en nyttig och uppbyggelig ting befaller, så mycket mera som det tvärt om finnes, att vår kristliga, höga öfverhet härutinnan alldeles öfverensstämmer med Guds ord, icke allenast i kyrkolagen, där alla präster befallas att förmana sina åhörare till gudaktighetens öfning, utan jämväl i andra hälsosamma förordningar, som uti stadgan om vår kristliga religions rätta öfning och konservation af den 25 Juni 1655, uti 1665 års plakat om eder och sabbatsbrott; Kongl. Maj:ts förnyade stadga af den 17 Okt. 1687 och nyligast uti Kongl. Maj:ts allernådigste skrifvelse af den 30 maj 1720, där Kongl. Maj:t betygar *sig intet högre om hjärtat vara, än att Gudsfruktan i dess rike ibland alla i gemen och allestädes, så uppå den ena som den andra orten må fortplantas.* Fördenskull hade angifvarne gjort en mycket kristligare gärning, om de beifrat och angifvit, att dessa hälsosamma förordningar icke som sig bör efterlefvas, utan att Herrens sabbatsdag tvärt emot högstbemärkte stadga af år 1687 på mångahanda sätt här å orten straffvärdeligen ohelgas, än då de klaga däröfver, att de i Umeå af somlige hörsammas. Är

då icke ömkeligt, att man intet får visa sin skyldiga lydnad emot Guds bud och öfverhetens befallning utan att blifva anklagad för oväsende och de åter, som där emot all olydnad bevisa, varda hållne för beskedlige och trovärdige!

Hvad eljest förelupit emellan smeden Ulander och kyrkoherden i Nordmalings socken, som stämde honom in till venerandum konsistorium, angår mig intet, utan kan därom bäst inhämtas kunskap af ven. konsistorii där öfver hållna protokoll.»

I det förhör, som kommissionen på kyrkoherde Hernodii yrkande höll med hela Umeå församling, af hvilken en tredjedel i sänder inkallades, och i hvilket förhör 46 personer hördes efter aflagd ed, konstaterades, att Ulander verkligen hållit bönestunder, vid hvilka andra än husfolket varit närvarande, men på samma gång, att de, som bevistat dem, infunnit sig »frivilligt och okallade».

Nils Andersson på Ön intygade, att Ulander »en gång hållit bön en half timme hos hans granne och läst ur en postilla samt bedt Gud i anledning af Joh. 17: 14», hvarvid Ulander meddelade den upplysningen, att detta skett på en Söndag, då de för yrväders skull icke kunde komma till kyrkan.

Bonden Simon Nilsson yttrar, i ett till kommissionen ingifvet skriftligt vittnesmål, om beskaffenheten af Ulanders sammankomster, att Ulander begynte med sjungande af en psalm och sedan uppläste ett kapitel ur bibeln, hvarefter han stundom, än självmant, än på de närvarandes begäran, lämnade förklaringar öfver det lästa, att han därefter förhörde sitt eget husfolk, huru grundade de voro i katekesen, och huru de däruti tilltogo och sig dag från dag förkofrade, samt hvad de mindes ur predikan, som de den dagen hört i kyrkan, och förklarar, att han infunnit sig för att blifva undervisad, emedan han märkt, att Ulander hade större kunskap och upplysning i Guds ord än han själf.

John Larsson och Erik Svensson i Torrböle intyga likaledes skriftligen, att Ulander i deras by »varit till hus och därstädes hållit åtskilliga predikningar, i hvilka han uppläst söndagens evangelium och det utan bok förklarat». Ett lik-

nande intyg inlämnades af Jakob Persson och Per Olofsson i Långed.

Isak Jakobsson i Moo afger skriftligt intyg om, att Ulander varit i hans hus, »då han följt högvälborne herr öfversten Cedersparres fru, för hvilken han i en tillsluten kammare hållit bön och predikan».

Jon Larsson och Olof Tobiasson i Gräsmyra attestera, att Ulander hållit två sammankomster på vallen.

## Ulanders eget försvar.

Ulander hade i en mycket utförlig skrifvelse, som inlämnades till kommissionen, sammanfattat, hvad han hade att anföra till försvar mot de anklagelser, som riktats emot honom. Det bör anmärkas, att U. i den ifrågavarande skrifvelsen nästan uteslutande vänder sig mot kyrkoherden Archtædii förut nämnda bref till konsistoriet den 12 juni 1723, hvilket emellertid kan anses innefatta alla de beskyllningar, som framkastats mot honom. Vi meddela här i sammandrag U:s skrifvelse, för så vidt den rör olofliga sammankomster. U. skrifver: . . . »Herr pastoren anklagar mig för det, att jag år 1719 om våren kom till Nordmaling och därsammastädes i en by, benämnd Torrböle, tog kvarter och begynte hålla olofliga sammankomster . . . . Det är sant, att jag dit till församlingen kom och där i samma by tog kvarter, men beträffande sammankomsters hållande, så vill jag korteligen den höga kongl. kommissionen vid handen gifva . . . . att ofvan nämnda by var 2 nya mil ifrån kyrkan belägen, och jag alltså intet hvar Sön- eller Apostladag kunde komma till kyrkan, utan läste hemma uti postilla . . . . eller någon annan bok, som var uppbyggelig att lära sig sin kristendom utur, nämligen Johan Arndt, eller »Saft af cederträd på Libanon», eller Sjönödslöfte,[1] hvilka handla om den förfallna kristendomen. När jag uti dessa böcker kom öfver något skriftens språk, som antingen

[1] »Sjönödslöfte eller den förfallna kristendomen och medel af Guds ord, huru densamma skall upprättas», en skrift, utgifven 1680 af Olof Ekman, † ss. kyrkoherde i Falun. Se J. A. Lindgren: Bidrag till den svenska pietismens historia. Uppsala 1879.

handlade om något särdeles Guds straff eller om någon synnerlig Guds välgärning, så slog jag upp bibeln och sökte det igen och läste upp samma språk, så väl som de föregående och efterföljande raderna, på det jag så mycket bättre skulle kunna fatta meningen .... Och ibland, sedan jag språket hade uppläst, och jag då visste, att mina anhörige till den synden voro mest benägne, hvarom språket handlade, då så stannade jag med läsandet och talte några ord således: Godt folk, se nu härutaf, hvad vi hafva för en sträng Gud till att göra med. Häraf höra vi, hurusom Herren Gud uti förriga världens tider den eller den syndaren straffat, och lika synder förtjäna lika straff. Därföre så akten eder. Likaledes när språket, hvilket jag läste, handlade om någon synnerlig Guds välgärning antingen uti andlig eller lekamlig måtto, så talte jag ock några ord och sade: Se nu härutaf, huru god och mild Herren är, som oss sådana stora nådevälgärningar offererar, tillbjuder och meddelar både uti andlig och lekamlig måtto, hvarpå jag ock bad dem, att de skulle bevisa kärlek emot Gud igen, sägande: Älskom honom, ty han har först älskat oss. Efter min enfaldighet och ringa förstånd bad jag ock då själf, att Herren nådeligen ville upplysa allas vårt förstånd till att rätt förstå och känna hans viljas kunskap samt igenom den Helige Andes bistånd och medverkan mildeligen förläna oss krafter att vara hans vilja hörsamma och lydige. Var sedan något stycke öfrigt af det som lästes, så lästes det ut och sen slöts med några böner utur psalmboken och sist med välsignelsen och en psalm.

Så mycket jag utur Guds ords kunskap har kunnat fatta och förstå, har jag aldrig kunnat begripa, att detta skulle vara förbjudet eller emot Guds ord och ordning, ej heller mot höga öfverhetens lag och förordning, helst som jag af Guds ord har förnummit, att man sig däruti bör öfva med all flit och därom hålla kärliga samtal med andra, sjunga och betrakta det, såsom den första psalmen lärer: 'Säll är den, som har sin lust i Herrens lag och talar om hans lag både dag och natt', samt Kol. 3: 16: 'Låten Kristi ord rikligen bo uti eder med all visdom. Lärer och förmanar eder inbördes med psalmer och lofsånger och andeliga visor i nåden och sjungen och spelen

Herranom i edert hjärta.' På sådana och dylika skriftens språk har jag grundat mitt förhållande, när jag läst och varit hemma, de dagar jag intet kunnat komma till kyrkan.»

Herr kyrkoherden skrifver ock, att igenom mitt förvållande en del af allmogen där omkring intet kommo om helgdagarna till kyrkan. Det skall aldrig kunna bevisas, att jag någon kallat eller kalla låtit igenom någon annan, men det tillstår jag, att ibland .... den som ville och hade lust därtill .... kom, och då körde jag dem ej heller ut. Har jag däruti felat, att jag dem intet utkörde, så beder jag ödmjukligen om underrättelse ....

Hvad sammankomsterna på kyrkovallen vidkommer, så hafva de varit således: När jag aftonen emot högtidsdagen kom till kyrkan med mitt husfolk, så fann jag mig ej mindre då än eljest alltid hemma i mitt hus förbunden och pliktig till att hålla bön för dem. Att under den tiden, som jag med mitt husfolk höll på att sjunga en aftonpsalm, 2 eller 3 gånger inkom något folk, nekar jag icke till. Men att någon heller då var kallad skall ej kunna bevisas. Och jag tror äfvenväl, att man ej allenast är kommen till kyrkan för den orsakens skull, att man skall allenast afhöra blotta predikan, utan man bör sig ock emot högtidsdagen med böner och åkallan gudeligen och kristeligen bereda, så framt predikan skall kunna med frukt och nytta afhöras, hvilket jag mig då i Herrens namn företog och i min enfaldighet bad, att Herren nådeligen ville för sin barmhärtighets skull själf så bereda oss, som han oss hafva ville .... bad ock efter min ringa förmåga, att Herren nådeligen skulle afvända det i högsta hugget blänkande svärdet, för hvilket vi föga visste oss någon dag vara säkra .... Om nu detta, som på så många Guds gifna befallningar grundadt är .... ock är lofligt, så vill jag uti allraunderdånigaste ödmjukhet hafva förfrågat, om eller huruvida och på hvad sätt det af en eller flere personers tillträde kan förvandlas eller ombytt varda till olofligt.

Jag efter min enfaldighet tror fast hellre, att om vi då efter de nineviters exempel, en med alla och alla med en, hade fallit den förtörnade Guden till fota och honom med innerliga och allvarliga böner i barnslig förtröstan anropat

ehuruväl Herren ock där hade sina ganska få, som det med allvar göra ville, så tror jag ock, att den gode Guden hade långt tillförne sig ångrat det onda, som han oss för våra synder tillredt .... Och härutinnan skulle herr pastoren, som jag intet annat förstår, föregått sina åhörare, äfvensom konungen i Nineve föregick undersåtarne med sitt eget exempel .... Om detta skett af herr pastoren .... si då hade de intet behöft löpa till mig. Ej heller hade det förekommit herr pastorens utskickade tidningsbärare så nytt och främmande, så vida de hade öfvat sig däruti själfva.

Och om herr pastoren visste, som han rent ut uti sitt bref skrifver, att mitt förhållande alldeles stridde både emot Guds ord och ordning så väl som emot höga öfverhetens lag och förordningar, så hemställer jag det den höga kongl. kommissionen till ett högrättvisligt ompröfvande, om intet herr pastoren, som då var lärare i församlingen, bort kalla mig till sig, såvida jag då som hans egen åhörare nödvändigt måste ansedd varda, emedan jag då af fienden var förjagad ifrån min egen församling, och alltså af de lärare där jag mig uppehöll bort underättas och om mitt okristliga förhållande öfvertygas .... Hade jag då varit så gensträfvig, att jag mig ej låtit rätta, utan vidare både mot Guds ord och ordning såväl som emot min höga öfverhet fortfarit, så hade han haft skäl att klaga utan öfverseende.»

### b. *Studenten Alexander Holmqvist.*

Den främste ledaren af de religiösa sammankomster, som spela hufvudrollen i klagoskrifterna angående oväsendet i religionen och kyrkodisciplinen i Umeå, var studenten Alexander Holmqvist, hvilken sedan sommaren 1717 vistades hos prosten Grubb såsom informator för hans brorson Carl Grubb. Den anklagelseskrift, som af kyrkoherden Hernodius hade inlämnats till konsistoriet och sannolikt utgjort den förnämsta grunden för dess skrifvelse i ärendet till Kungl. Maj:t, riktade sig, att döma af hans den 24 juni 1724 upprepade berättelse, åtminstone formellt sedt, i främsta rummet mot Holmqvist. Kyrko-

herden i Bygdeå, Jakob Burman, synes tillskrifva denne hela skulden för de af honom hos konsistoriet angifna religiösa missförhållandena i Umeå. Han yttrar nämligen i sin andra berättelse till konsistoriet, 1723, att det oväsende i religionen i Umeå, hvarom han efter sträng befallning år 1719 aflämnat berättelse, skall hafva haft sitt fullkomliga ursprung från den hos prosten Grubb då varande preceptorn, Alexander Holmqvist.

De anklagelser, som framställdes mot honom voro, 1) att han strax efter sin ankomst började hålla offentlig bön, icke blott på Lördagarna, omedelbart efter slutad gudstjänst i kyrkan, hvarvid större delen af kyrkfolket infann sig, utan hvarje afton, då i synnerhet ungdom från åtskilliga byar kom tillstädes, 2) att han år 1718 begynte examinera prostens folk om Söndagarna och äfven därvid tillät hvem som helst att vara närvarande, 3) att han vintern 1719 höll sina Söndagssammankomster från middagen ända till aftonen och då äfven predikade, 4) att han hållit sammankomster icke blott i prostgården, utan äfven i byarna däromkring, och 5) att han vid sina sammankomster brukat nya, långa och ovanliga böner samt förvandlat Fader vår och Herrens välsignelse.

Holmqvists rättegångsombud, stadsnotarien Carl Dubb, afger i en skriftlig inlaga inför kommissionen en längre förklaring med afseende på de ofvannämnda mot hans klient framkastade beskyllningarna. Han medgifver däri, att Holmqvist i Umeå prostgård hållit bön ej blott alla Lördagar utan hvar afton i veckan, men bestrider, att han därmed gjort sig skyldig till något brottsligt förfarande, ty 1:o) voro dessa bönestunder inrättade endast för prostens eget hus- och tjänstefolk, 2:o) är det en högst nödvändig sak att hålla bön för sitt folk, och därför är det 3:o) alldeles lofligt, ja ock befallt i Guds ord, symboliska böckerna och kongl. förordningar. Husandakt förekommer ock, heter det, hos allt ärbart och kristligt folk, som har hushåll, och det borde därför icke förefalla främmande eller sällsamt, att en lärare låter utöfva den i sitt hus. Såsom bevis för, att sammankomsterna hade haft karaktär af husandakt, anför han, att ingen af alla dem, som utom husfolket deltagit i dem, vare sig af prosten eller Holmqvist

blifvit kallade, utan att de alla samtligen objudne infunnit sig. Att större delen af kyrkfolket infunnit sig vid bönestunderna på Lördagarna medgaf han ock, liksom äfven att de andra dagarna folk från åtskilliga byar inställt sig, men han bestrider att denna omständighet skulle kunna förvandla den i och för sig goda saken till ett oväsende i religion, då det i Guds ord och världslig lag icke finnes det minsta stöd för en sådan åsikt.

Att Holmqvist om Söndagarna examinerade prostens husfolk erkännes ock med bifogande af den anmärkningen, att icke en enda främmande i något stycke blifvit tillfrågad, men dylika förhör som de af Holmqvist hållna skulle varit otillåtna förnekas under hänvisning till hvad 1685 års stadga om eder och sabbatsbrott i andra punktens 1:sta och 2:dra paragraf samt slutet af § 6 därsammastädes, desslikes 1687 års förordning angående samma mål, Kap. 12 § 1 af 1686 års kyrkolag och slutligen Kongl. Maj:ts nådiga bref och förordning af år 1720 härom yttra.

För beskyllningen angående predikande fordrar Dubb på det kraftigaste laga bevis, emedan det var honom alldeles obekant, att hans klient skulle hafva gifvit sina åklagare grundad anledning till den. Uppgiften, att Holmqvist hållit sammankomster ute i byarna, betecknas såsom uppenbar osanning. Gent emot anklagelsen för långa och ovanliga böner samt förvandlingen af Fader vår och Herrens välsignelse åberopar Dubb prosten Grubbs framställning i §§ 26 och 27 af hans tryckta berättelse, till hvilken vi här nedan skola återkomma.

### Grubbs vittnesmål om studenten Holmqvist.

Med anslutning till hvad han, såsom vi förut sett i den 24:de paragrafen af sin tryckta berättelse, sagt om smeden Ulander, yttrar han i §§ 25—29, hvilka han anhöll, att kommissionen måtte låta uppläsa, bland annat följande om studenten Holmqvist: »Likaledes förhåller det sig med hvad som om studenten Holmqvists hållne hemlige sammankomster är angifvet. Sant är det, att han varit hijt bestäld til at informera min Broderson, som är hos mig, samt at jag låtit honom hålla

bön i Huset för mit Husfolck, icke allenast Lögerdagar, utan ock hvar affton; Och medan jag var borta på Riksdagen Åhr 1719, bad jag honom förhöra och öfva mitt Husfolck i Catechesen om Söndagsafftnorne effter Gudstiensten; det han ock gjordt; samt läst för dem stundom något stycke utur Arndts sanna Christendom. Nu har ibland väl händt sig, särdeles om Lördags- och Söndagsafftnorne, at en dehl af folcket, som varit i Kyrckian, kommit, doch aldeles obudne och okallade i mitt huses at bivista Bönstunden, i stället för det andre effter Gudstiensten förnötte tiden med allehanda fåfänga och syndigt tidfördrif; Men på hvad sätt sådan Bönstund kan komma under namn af hemlig och förbuden sammankomst förstår jag intet; .... När nu jag eller någon annan håller eller hålla låter i mit hus Bönstund, eller förhörer Husfolcket i sina Christendoms stycken, och tå en eller flere obudne komma af sig sielfva der til, så vet jag intet vara befalt, at man då antingen skall afvisa dem, eller uphöra med sit förehafvande för deras närvaro skull; ty det borde väl snarare heta hemlig sammankomst, om man hölle det så lönt, at ingen finge höra eller veta, hvad man förhänder hade.»

Med afseende på åklagarens anmärkning, att Holmqvist brukat nya, långa och ovanliga böner, skrifver Grubb i § 26: »Uti min närvaro har han dels brukat de vanliga Affton- och Morgonböner, dels med egna ord utfört, hvad vij effter Guds Ords anledning böra bedja om, hvar af innehållet finnes här och där i åtskilliga Böneböcker. Och förstår jag intet annat, än at de varit lika mycket, om han detta hade läsit innan til utur en bok, eller utan til med egna ord: det är nog, at det var alt detsamma, och alt enligit med Guds Ord; emedan sådana omständigheter intet höra ad essentiam precum, och därföre har hvar och en där uti en Christelig frihet at giöra som han pröfvar tienligast vara til sin andachts befrämjande, nämligen at följa vist formulair, eller ock ibland bruka egna ord hälst som jag ock ingenstädes finner, at det med dessa omständigheter sig annorledes förhåller, än Lutherus uti Symboliska Böckerna pag. 511 lärer. '*När man känner nöden trycka, behöfves ingen Läromästare huru man skall bereda sig til Bönen, eller hvadan man skall hämta andacht.* Och åter Tom

6: gen. fol. 309. om bönen: Hiertat måste uppväckas och underrättas, hvad det skall begära, och sådana hiertan kunna sedan med helt andra ord längre eller kortare sin sak föredraga; ty man måste intet så binda sig vid vissa Bönformer. Hvad bemälte Students angifna långa Böner anbelangar, så ser man af föregående Lutheri ord, att det icke heller giör til saken, om Bönen är lång eller kort, allenast hon går af et troget och andächtigt hierta: De som i ett lofligit och Christeligit upsåt vid Bönestunderne sig infunnit, lära intet hafva orsak at klaga öfver långa Böner; men at det fallit dem andra långsamt, är intet underligit, dem nämligen, som af nyfikenhet, eller til at achta på ord, instält sig .... För sådana äro alla Böner och alt Guds Ord långsamt, särdeles då de blifva förgäfves uppehållne och få intet det de löpa effter.»

Om förvandlingen af Fader vår och välsignelsen yttrar han § 27: »Det är en uppenbar callumnia och försmädelse af angifvarne, att de berättat, det Studenten Holmqvist skall förvandlat Fader vår och välsignelsen, åtminstone måste de intet förstå hvad det är för en åtskillnad emellan en paraphrasis eller uttydning och en förvandling. Ty effter här, så väl som förmodeligen annorstädes, månge äro, så enfaldige och oskickelige bedjare, at de aldrig med sina tankar gå vidare vid Guds Ords betrachtande, än man lika som leder dem, och därföre äfvenväl under Bönen offta intet sielfve veta hvad de bedja; altså brukade Studenten Holmqvist icke altid, utan då och då, at med en kort paraphrasi enfaldeligen gifva vid handen hvad som förstås i hvar Bön af Fader vår. Skall nu detta heta *en förvandling,* så vore Fader Wår också i våra Psalm-Böcker förvandladt; jämväl måste då de Lutherske Prästerna i Tysk-Land vid Communionen sägas förvandla Fader vår; effter de det då paraphrasticera och korteligen utläggia; så måste äfven väl desse angifvare sielfve förvandla Fader Wår, så offta de det för sine åhörare förklara utur Catechesen.»

Uppgiften att Holmqvist hållit sammankomster i byar förklarar han i slutet af § 28 vara en skändlig osanning liksom samma uppgift om smeden Ulander. Äfven beskyllningen för att hafva predikat betygar Grubb inför kommissionen

hafva med orätt riktats mot Holmqvist. Förklaringen rörande denna sak förekommer emellertid i en annan skrift, som enligt hans egen utsaga endast afser hans självförsvar, hvarför vi tills vidare uppskjuta ett utförligare meddelande af dess innehåll.

De på ed hörda 46 vittnena[1] från församlingen anslöto sig i allmänhet till de af notarien Dubb och prosten Grubb afgifna, ofvan anförda förklaringarna. Endast ett fåtal synes hafva haft något att därtill tillägga eller däremot invända. Nils Andersson på Ön berättade, att han hade varit hos studenten Holmqvist en Söndagsafton, den tiden prosten Grubb var vid riksdagen, och att han då hört honom förhöra prostens husfolk i sin kristendom och förklara några språk ur bibeln. Bonden Johan Larsson berättade ock, att han en gång på våren 1719 varit i prostgården en Söndagsafton, att Holmqvist då läst i en bok och sedan slagit upp en text, som han tyckt, af Nya testamentet, hvaröfver han predikat och efter vanligheten hållit bön. Borgaren Olof Samuelsson hade hört Holmqvist bedja i sin bön, att Gud ville gifva dem nåd till omvändelse, som stå till att omvända.

Slutligen söker notarien Dubb i en skrifvelse till kommissionen den 11 augusti genom en sammanfattande framställning af hvad som vid kommissionsundersökningen framkommit ytterligare ådalägga sin klients oskuld. Han konstaterar härvid, att undersökningen icke bragt i dagen något annat, hvartill Holmqvist skulle hafva gjort sig skyldig, än hvad Dubb å hans vägnar frivilligt vidgått, nämligen att H. i prostgården hvarje afton hållit bön för husfolket samt om Söndagarna hållit kristendomsförhör med detsamma, hvarefter han läst för det, merendels ur Arndts sanna kristendom, och slutat med bön och sång, att till husfolket icke hörande personer därvid infunnit sig, men alltid okallade, och att dessa aldrig vid förhören tillfrågats, att Holmqvist i ifrågavarande ärende handlat på uppdrag af prosten Grubb och i hans ställe, att de klandrade sammankomsterna följaktligen hade karaktären af husandakt och sålunda icke kunde hänföras till olof-

---

[1] Pastor Hernodius hade inlämnat förteckning på 79 vittnen.

liga sammankomster. Det hade vid undersökningen icke bevisats, att H. hållit sammankomster annorstädes än i prostgården, icke heller att han predikat. Ett par enfaldiga vittnens intyg, att han skulle hafva predikat, förklarar Dubb hafva sin grund i en oriktig uppfattning af hvad som försiggått vid de af dem åsyftade tillfällena. Holmqvist hade enligt Dubbs förmenande läst ur Arndts sanna kristendom, och emedan hvarje kapitel i den nämnda boken börjar med en vers ur den heliga skrift, som det sedan förklarar, så hade H:s läsning förefallit vittnena, som om han föreläst en text och själf hållit en predikan öfver den. Dubb framkastar emellertid den förmodan, att studenten Holmqvist, äfven om han hemma i huset i prosten Grubbs frånvaro till husfolkets fromma skulle hafva förklarat ett eller annat skriftens språk, därmed icke skulle hafva gjort sig skyldig till någon förseelse. Med afseende på åklagarnes för Holmqvist kränkande antydan i det s. k. Extraktet, att han skulle gjort sig skyldig till flere förseelser än de i klagoskriften angifna yttrar Dubb icke utan skäl: »Hoo vil tro at de gittadt tiga, om något varit öfrigit!»

c. *Anna Lisa Diurman, Petter Öman och Nils Möör.*

Grubbs husjungfru, Anna Lisa Diurman, hör också till dem, som konsistoriets skrifvelse till Kungl. Maj:t uppgaf hafva hållit olofliga sammankomster. Om henne berättade vittnet Petter Biur, att hon, som för några år sedan hade kommit ur prosten Grubbs tjänst och vistades i Stockholm, under sin tjänst hos Grubb om våren 1719 hållit bön i en lada vid prostgården och en gång i ett gärde, då hon läst de vanliga bönerna. Bonden Thomas Persson berättade ock, att att hon i prostens frånvaro hållit bön med några pigor i den ofvan nämnda ladan.

Utom de af Hernösands konsistorium i dess berättelse till Kungl. Maj:t för olofliga sammankomsters hållande angifna angåfvos ytterligare för samma förseelse borgaresonen Petter Öman och bonden Nils Möör från Bodom by i Umeå socken, den förre af komministern i Umeå Petrus Sebrelius och härads-

höfding Bostadius, den senare af konsistorets fullmäktige, lektor Walanger.

Vid vittnesförhöret tog borgaren Lars Glas på sin ed, att Petter Öman år 1719, då prosten Grubb var vid riksdagen, hade hållit aftonbön hos borgaren Lars Berg i mycket folks närvaro under 2 timmar, hvarvid han börjat med psalmen »En gång dö och sedan domen» och därefter fallit på knä, läst och undervist folket, som skulle han predika, dock allt enligt med Guds ord, uttydt hvar mening af Fader vår och välsignelsen samt slutat sin bönstund med en vers ur psalmboken. Borgaren Petter Biur hade en helgdagsafton kommit i sällskap med Öman mellan Umeå landskyrka och staden, hvarest de i en lada hållit bön tillsammans, hvilket de äfven en annan gång hade gjort i en bod i staden, dock hade Öman ej annat talt och läst än sådant, som varit i öfverensstämmelse med Guds ord. Rådmannen Anders Ansberg vittnade, att Öman på resan till Stockholm om hösten år 1718 hållit morgon- och aftonbön för hela skutelaget och ibland annat bedt i sin bön, att Gud ville omvända alla dem, som han såg stå till att omvända.

Prosten Grubb berättade om denne Petter Öman, att han icke hade hört talas om honom, förrän han var borta, då folket gissade, att han hade dränkt sig; men att han skulle hafva bedragit sin matmoder på hennes egendom och sedan flytt till Norge.

Om bonden Nils Möör aflämnades ett skriftligt vittnesmål af Anders Persson och Zachris Isaksson i Sikå by i Bygdeå socken. Nämnda personer intyga, att Möör vistades i deras by 2:dra Söndagen efter Trettondagen 1724, att han på Lördagsaftonen sade sig vara god att göra en predikan så väl som en kaplan, om han skulle vilja, att han på förenämnde Söndag af sockenskrifvaren Simon Sandman låntagit en postilla, författad af Musæus och sedan försvenskad af stockholmspredikanten Petrus Erici år 1606, att han skulle för dem läsa utläggningen af evangeliet om brölloppet i Kana, att han höll fingret på postillan, men litet efterföljde henne och i stället predikade efter sitt eget hufvud. De kunde icke så väl minnas hvad han predikade, men ihågkommo dock, att han sagt,

att med bröllopet i Kana intet annat borde förstås än kroppens och själens förening i människan, och att Maria betyder själen. Som de emellertid förmärkte, att sådant var en galenskap, så började en del af åhörarne att le, hvarför han likasom af andens nit skulle straffa dem, hvarvid han yttrade, att en del af dem vore Guds barn och ville höra Guds ord, en annan del djäfvulens barn, som icke ville höra. Sedan han predikat i ungefär 2 timmar, förklarade han, att hvad han dittills sagt endast var ingången, men att han likväl nödgades sluta för åhörarnes skull, hvilka han fann ovillige att höra. Hade han fått hålla sin predikan till slut, så skulle de hafva fått höra mycket. Möör afgaf emellertid inför konsistorium den förklaringen, att han på folkets trägna anhållan endast läst för dem ur en postilla.

### β) **Sammankomsternas påstådda verkningar.**

#### a. *Förakt för Guds ord och den allmänna gudstjänsten.*

Bland de för Kungl. Maj:t uppgifna verkningarna af de öfverklagade sammankomsterna nämnes såsom en af de främsta förakt för Guds ord och den allmänna gudstjänsten. Redan i sin tryckta berättelse hade Grubb visat, att en sådan verkan som den nämnda icke med rätta kunde tillskrifvas den angifna orsaken. I redogörelsen för skriftväxlingen mellan Telin och Grubb hafva vi sett den sistnämnda framhålla den motsägelse, hvartill anklagarna gjort sig skyldiga genom att såsom Guds ords och gudstjänstens föraktare anklaga samma personer, som de förklara drifva den läran, att man skall bedja, läsa, sjunga natt och dag, öfvergifva allt världsligt och fara efter fullkomligheten. Grubb yttrar vidare § 28 i den nämnda berättelsen med afseende på ifrågavarande sak: »huru kan man nu säja, at dessa vahnvörda och förakta Guds Ord, emedan de äfven därföre tadlas, at de alt för mycket hänga vid Guds Ord? Likaledes förhåller det sig med tilmälet af Gudstienstens förakt. Tänck! de samme klagas här än för vahnvördare och förachtare af Gudstiensten, om hvil a

likväl annorstädes säjes, at sedan de varit i Kyrckian och bi-viztat Gudstiensten, hafva de begifvit sig i Bönstunden.

Jag håller altså före, att Guds Ords och Gudstienstens föracht icke består där uti, at man effter förrättad Gudstienst i Kyrckian beder, läser och siunger hemma i sit hus; utan där uti består väl egenteligen sådant föracht, at en som förmår, antingen intet går i Kyrckian, när Gudstienst hålles, eller ock at han går dit allenast för en sed skull, men intet till den ändan, at han skall lära något till sin uppbyggelse, och därföre icke heller hämtar någon lärdom ur predikan med sig; utan när han kommer utur Kyrckian, intet påtäncker hvad han der hördt, mindre genom någon Gudachtighets öfning värkställer; eller som Lutherus efftertänckeligen beskrifver hvar utinnan Gudstienstens vahnvördande egenteligen består, och läsas kan i Symbol. Böckerna pag. 427. *Emot det Tredie Bodet synda jämväl alla de, som fuller höra Guds Ord, men helt kallsinnigt, såsom de hörde en fabel och Käringesaga, hvilka komma allenast af en sed och blott vahna til at höra, gå in och ut ur Kyrckian, och när åhret är förbi, äro de icke blefne et hårs mohn klokare.* Sådana Guds Ords förachtare, lära angifvarne intet mindre finna uti sina församlingar, emot hvilka de med mycket större fog behöfde bruka deras nitälskan: Ty jag vågar där på, at hos dem skola alt för många kunna träffas, som gådt i Kyrckian 10. 20. 30. ja väl flere åhr, och ännu intet lärdt första Bokstäfverna i Christendomen. Och omskiönt jag (dy värr) väl vet, at icke heller alla mina åhörare bivista Gudstiensten som sig bör, så kan jag likväl det betyga och bevisa, at i min församling inga mer älska Guds Ord, och gå flitigare i Kyrckian, än de som nu äro angifna för det de infunnit sig vid Bönestunden i Prästgården; Åter tvärt om, inga äro trögare att gå i Kyrckan än de, som mäst försmäda; Om hvilka jag offta förspordt, at de under Gudstiensten sutit hemma eller hos andra, där supit, svurit, sqvalrat, eller arbetat; åt minstone har jag sjelf sedt, at de inte varit i Kyrckan. Så skall ock ingen kunna bevisa, at Studenten Holmqvist under Bönstunden gaf någonsin tilfälle til Guds ords och Gudstienstens föracht, utan fast mera til des befrämjande, då han altid tackade Gud för den Nåden

at vij fingo komma i Herrans hus, och höra hans Ord, samt bad, att Gud ville förläna alla Predikanter och Lärare sin nåd och Anda til deras Embetes förrättande, och gifva åhörarna nåd, at de med andacht och hiertans hog måtte höra, lära och gömma Guds heliga Ord i hiertat.»

Notarien Dubb förklarar ock, att en verkan som den ifrågavarande ingalunda bör hänföras till Holmqvists verksamhet såsom sin orsak. »Det skall aldrig kunna intygas», yttrar han, »det Holmqvist med någon hållit en enda bönestund eller sammankomst på den tiden, som gudstjänsten förrättades, hvarken hemma eller borta; men däremot skall allmänt kunna intygas, att han vid alla tillfällen ej underlåtit att förmana hvar och en till ett flitigt bevistande af den allmänna gudstjänsten».

Ulander skrifver om sitt förhållande i ifrågavarande hänseende i sitt till kommissionen ingifna memorial med anledning af kyrkoherden Archtædii anklagelse mot honom: »Herr pastorn själf skall ej kunna säga, att jag har föraktat predikan då någorlunda hälsa och krafter så tillsagt, att jag kunnat komma, än mindre de dyra salighetsmedlen, hvilka herr pastorn själf meddelade mig i min sjukdom. Förty skulle jag så vilja förvända Guds ordning och de nådemedel, som den gode Guden oss af barmhärtighet förunnat hafver till att föda oss i Herranom utaf, så visste jag intet hvad som står i den förra epistelen till de Tessaloniker 5 kap. 12:te vers: 'Men vi bedja eder, käre bröder, att I kännen dem, som arbeta ibland eder och stå eder före i Herranom och förmana eder', så väl som i 1. Tim. 5: 17: 'De prester, som väl förestå, skall man hålla vara dubbel heder värda, mest de som arbeta i ordet och lärdomen!' Och har äfven jag efter min ringa förmåga bedt, att Herren för sin dyrt köpta församlings skull nådeligen ville upplysa så väl alla lärare, som redan äro satta till att föda Kristi hjord, så väl som all den studerande ungdomen, som skall insupa förnuftets mjölk, som af intet svek vet.»

### b. *Förakt för predikoämbetet.*

En annan af anklagarne uppgifven verkan af sammankomsterna var förakt för predikoämbetet. Härom yttrar Grubb

i sin sannfärdiga berättelse § 29: »Denna förvitelsen, är äfven så ogrundad som alt det föregående; ty det lärer aldrig i evighet kunna bevisas, at någon af dem, som under denna beskylningen förstås, har vahnvördat Prediko-Embetet, mindre det försmädat. Och jag kan inför Gud vitna med dem alla, som jag förmärckt älska Guds Ord med alfvare, det de intet allenast hierteligen erkänna Prediko-Embetets inrättning för en stor nådevälgierning, utan ock uprichteligen ähra och vörda alla rättsinta 'Lärare'. Men om en präst är handgripeligen försummelig i sit embete, samt upenbart odygdig och ogudachtig i sit lefverne, girigas, svär, spelar och fyller sig etc och en Laicus eller Lekman, som det ser och hörer, då säjer om den Prästen, at han är ogudachtig; måhn thenne thermed vahnvördar Ministerium eller sielfva Läro-Embetet? Äfvenledes, om en Präst af oförstånd och vårdslöshet säjer något i sin predikan, som intet är enigt med en hälsosam Lärdom, och åhöraren, som förstår sina Christendoms stycken, säjer, at den Prästen då intet predikade rätt Guds Ord, mån han då försmädde sielfva Embetet? at sådahnt tahl om dylika Präster har förelupit, nekar jag intet til; men om sådant skall heta försmäda sielfva Embetet; så kan ingen högre i det målet hafva sig förbrutit, än våra Symboliska Böcker, som bruka de hårdaste utlåtelser emot sådana vårdslösa präster, då de pag. 391 kalla dem noxium detestandumque hominum genus, ventris gulæque mancipia, quos rectius porcis aut canibus, quam fidelium animabus præfeceris: Et skadeligit och vederstyggeligit följe, som äro trälar, af deras buk och strupe, och bättre tiena til hundvachtare och svineherdar, än till Siäleherdar. Då skulle ock Herr General Lieutnanten och Landshöfdingen Cronberg hafva försmädat Ministerium, som icke allenast sagt om en viss Präst här i Landet, hvilken i hans och fleras närvaro af fylleri begick en ganska oanständig giärning, at han eij vore värd at vara ibland folck, mycket mindre at vara Kyrckio-Herde, utan ock klagade honom an i Ven. Consistorio därföre. Jag för min del vet väl, at kan skie mången af desse angifvare med deras vederlikar oskyldigt och oförtient försmädat min ringa person, det Gud nådeligen ville dem förlåta; men dock kan jag intet säja, at de därmed hafva försmädat

sielfva Ministerium. Så se vij, at konsten och politien består därutinnan, at de vidrige sammanblanda sielfva Embetet med personerna, som det förestå, hvarutaf de straffvärde herdar kunde hafva et alt förgodt beskydd vid många tillfällen, der icke Lutherus ur Guds Ord lärdt oss bättre at skilja dem åt.»

Ofvanstående yttrande af Grubb åberopas af notarien Dubb såsom försvar för studenten Holmqvist.

Thomas Persson och bonden Johan Larsson berättade, att en piga kallat pastor Hernodius en isterpräst, som icke rätt predikade Guds ord, utan mera lade på hullet än på sina åhörares förkofran i kristendomen. Petter Biur vittnade, att han en gång stått på orgelläktaren i Umeå landskyrka tillsammans med studenten Holmqvist och Anna Lisa Diurman, hvilken talat om pastor Hernodius och efter Biurs uppfattning lett åt honom med förakt, under det han kommunicerade folket.

Med afseende på Biurs nämnda vittnesmål anmärkte notarien Dubb, att det stödde sig på en förmodan, eller ett tycke, men att, om Holmqvist och Diurman skulle hafva lett åt pastor Hernodius, under det han kommunicerade folket, de skulle haft verkliga skäl därtill, emedan pastorn utan den minsta devotion och som ett helt gement och föraktligt ting hade utdelat det dyra sakramentet till kommunikanterna, hvilket ländt många till förargelse. Då pastor Hernodius bestred sanningsenligheten af hvad Dubb här lagt honom till last och förklarade, att det hade bort angifvas hos konsistorium, om en sådan grof förseelse blifvit begången af honom, erbjöd sig notarien Dubb att med vittnen bevisa sanningen af sitt påstående. Pastor Hernodius förklarade sig icke kunna neka, att det varit hans manér att hastigt kommunicera folket, medgaf sålunda, att anklagelsen mot honom i nämnda hänseende delvis var berättigad, och höll det för onödigt att låta höra några vittnen i denna sak.

### c. *Själfmördares saligprisande.*

Till de skadliga inverkningarna af sammankomsterna hörde ock enligt åklagarnes uppgift, att de, som hörde till det

partiet, hvilket gillade ifrågavarande sammankomster, skattade dem lyckliga och saliga, som dödade sig själfva. Det var ett föregifvet yttrande af studenten Holmqvist, som på detta sätt användes såsom ett uttryck för den inom de ifrågavarande kretsarna härskande åskådningen.

Något nämnvärdt, utom hvad Grubb yttrar härom i § 30 af sin Sannfärdiga berättelse, synes icke hafva vid kommissionen förekommit i denna sak. Grubbs yttrande härom lyder som följer: »Bland de oförskämda tillmälen är ock det icke det minsta, at man här skall skatta dem saliga, som sig sielfva förgöra och lifvet afhända; enkannerligen skall Studenten Holmqvist, i några personers och sina Disciplars närvaro, hafva lämnat det omdömet om en man vid namn Sandman, som dränkt sig sielf. Hvarmed angifvarne antingen vetandes ock viljandes åter försyndat sig emot det 8:de Budordet, eller ock oförsichteligen gjort sig sielfva uppenbart skyldiga til det samma, som de andra anklagat före, nämligen att utan någon visshet och säker grund döma och fördöma andra emot Matth. 7: 1. Ty i denna berättelsen äro tvänne obevisliga ting: 1:mo Har aldrig kunnat finnas trolig liknelse där til, at denne Olof Sandman vetandes och viljandes dränckt sig sielf. 2:do myccket mindre, at Studenten Holmqvist utlåtit sig tro, at han det giordt, och ändå i andras närvaro skattat honom salig. Hvad det förra anbelangar, så har jag sett en attest af dem utgifven, som den tiden, då denna händelsen tildrog sig, varit i lag med Sandman, hvilka vitna, at han då en tid varit siuk, och yr i hufvudet. Jag har ock frågat Häradshöfdingen, som höll ransakning öfver honom, om någon människa sedt eller märckt huru Sandman kom utur båten (där uti han allena var) och fåt til svar, at ingen sedt eller vetat om det skedt af hufvudyrsel genom händelse, eller om han det vetandes och viljandes giordt; utan at man præsumerar och dömer det senare. Studenten Holmqvist åter i anseende til den dödas förda ährliga och Christeliga vandel, samt i anledning af Guds Ord, som säjer i 1 Cor. 13: 7. *kärleken hoppas alting*, tyckte sig hafva större orsak at förmoda det förra; nämligen at Sandman af en händelse och hufvudsvaghet kommit i vattnet, och där på stödde han sit omdöme, at han förmodade honom vara

salig. At nu Holmqvists omdöme varit Christeligare och af bättre grund, än angifvarnes, är nog klart af Högl. Kongl. Hof-Rättens sedermera följde utslag; hvar igenom Härads Rättens præsumtion och dom högrättvisligen blifvit ändrad och Sandmans Lik begrafning beviljad. Tro säkert, at där denne Sandman varit en liderlig fogel, hade väl hans vederlikar hittat på det anförda språket 1 Cor 13: 7. och hållit för en synd at tvifla om hans salighet; ja kan ske ock då föga någon drifvit på ransakning om honom: Ty man vet huru tvänne i nästa sockn för en tid sedan omkommit i siön, och oachtadt talet gick, at de dränckt sig sielfva, likväl utan föregången ransakning huru det tildragit sig, blifvit obehindradt begrafne. Utom dess påminner jag mig, at för några åhr sedan var här i socknen en bonde vid namn Sven Ersson, hvilken öfvade ett skändeligit fylleri i alla sina dagar, änskiönt han därföre äfven stådt uppenbar Kyrckioplicht, så at han, när pungen tilstadde, och brännevin fants i krogen, som här å orten ligger gemenligen Kyrchiofolket väl tilhands, aldrig reste utan fult rus ifrån Kyrckian. Men sista resan hände sig, at han i hemvägen stupade af slädan i snön, och därmed strax dödde, sedan en af Capellanerne en half fierdedehls timma näst förut sedt honom så öfverdrucken at han intet kunnat stå. Öfver honom blef på min begäran Tings ransakning hållen, och alt, som det nu berättade är befunnit. Jag utlät mig ock tå androm til varning i följe af Guds dom 1 Cor 6: 10. *Drinckare skola aldrig ärfva Guds rike,* at denne eij kunde vara salig, som så plötsligen mit uti sin fördömeliga Synd omkommit. Hvad hände? Folcket tog detta så sällsamt up, at de klagade mig an hos Herr Lands-Höfdingen Ramse; Han åter förde det vidare fram för Vener. Consistorium; ja en dehl sade väl, att jag måtte hafva brefväxling med helvetet effter jag viste, at denne fyllehunden var där; så angeläget var det dem at tro, det han blifvit salig. Nu frågas: Hvarföre ville man då så gärna hafva en så skändelig drinckare til himmelen; men at ofvannämnde Sandman, som i sin lefnads tid fördt et vackert lefverne, måtte hållas för förtappad? Döme hvar opartisk därom.»

Holmqvists ombud, Dubb, fann det efter denna Grubbs

förklaring uppenbarligen onödigt att för sin del ingå i någon ytterligare utredning af föreliggande fråga. Han yttrar blott, att denna deras beskyllning städse skall blifva angifvarne till en åminnelse af deras emot sanningen och samvetet stridande figmenter och oförskämda tillvitelser till deras oskyldiga nästas förklenande.

### d. *Upplösning af familjebanden.*

Upplösning af familjebanden hade ock uppgifvits såsom en af sammankomsternas verkningar. I sin första skrifvelse till Kungl. Maj:t hade konsistoriet härom yttrat: »Äkta personer, föräldrar, barn och tjänstefolk äro sins emellan skiljaktige: den ene maken förmår ej afråda den andre därifrån; barn och tjänstefolk förhålla sig annorlunda än vederbör mot sina föräldrar och husbönder, så att när de vilja afhålla sina barn och tjänstefolk ifrån sådana sammankomster, uppsätta de sig däremot, vilja icke arbeta, föregifvandes sig ingalunda böra lyda köttsligt och världsligt sinnade föräldrar.»

Till försvar gent emot denna anklagelse yttrar Grubb bland annat följande: »Änteligen angifves ock såsom et sällsynt oväsende, *at ächta personer, Föräldrar och Barn, samt tienstefolck äro här sins emellan skiljachtige;* hvilket väl är aldeles sant och ingen bättre än jag vet, som så offta har hördt, huru fromma ächta personer, Barn och tienstefolck med tårar beklagat sig hos mig öfver sina makar, föräldrar och husbondefolck, hvilcka icke hafva kunnat tåla at de fruchtat Gud, särdeles om Sön- och Högtidsdagarne, då de eij tillåtit dem fliteligen gå i Kyrckian, och sedan ytterligare hemma tilbörligen helga Sabbatsdagen utan bemött dem ibland med denna gensägelsen: *Wij täncke ock at blifva salige, fast vij intet så offta löpa i Kyrchian.* De senare hafva ock achtadt på de förra i alla rum, när desse för nöd skull, och at intet förbittra de andra, effter de det eij kunnat lida, gådt afsides at i hemlighet bedja, läsa och betrachta Guds Ord. Men angifvarne lära här vid intet kommit ihog Christi språk, Matth. 10: 34. 35. 36. effter de intet skämma sig at utföra det såsom et elakt tekn, hvad just alle fromme Lärare anse för et godt

prof, nämligen; när så går som Christus i anförda rum kundgiör, at nödvändigt på Evangelii oförfalskade lära följa skal.» Därefter anför Grubb åtskilliga yttranden ur d:r Gezelii bibelverk, de symboliska böckerna och Luthers skrifter till bestyrkande af, att evangelium verkar skiljaktighet mellan människor. [1]

Här bör anmärkas, att Grubbs ofvan anförda återgifvande af anklagelsen är ofullständigt och detta på ett sådant sätt, att innehållet väsentligen förändras. Grubbs anmärkningar träffa därför icke heller självfa kärnan i anklagelsen, fattad efter ordalydelsen. Anklagelsen riktade sig efter ordalydelsen icke mot skiljaktighet i allmänhet mellan makar, föräldrar och barn, husbönder och tjänare, utan, såsom af vårt ofvan meddelade utdrag af konsistoriets skrifvelse framgår, mot en närmare beskrifven skiljaktighet af en sådan beskaffenhet, att Jesu ord Matth. 10: 34—36 icke kunna åberopas till dess försvar, och att den icke heller kan framställas som ett godt prof af evangelii verkan.

Däremot kunna vi, särskildt med fästadt afseende på Telins skrift mot Grubb, [2] beteckna det såsom icke osannolikt, att den åskådning, mot hvilken Grubb i sitt försvar vänder sig, legat till grund för anklagelsen i denna punkt hos en och annan af anklagarne, ehuru den icke kan sägas framgå af anklagelsens ordalydelse.

Då kommissionen vid förhöret med hela församlingen den 8 augusti 1724 tillsporde denna, om förmedelst prästernas eller Holmqvists förhållande någon anledning blifvit gifven till oenighet mellan äkta makar, föräldrar och barn, husbönder och tjänare, som konsistoriets underdåniga berättelse till Kungl. Maj:t angifver, besvarade emellertid församlingen denna fråga med nej.

### e. *Anstötliga gudaktighetsöfningar.*

I konsistoriets skrifvelse till Kungl. Maj:t uppgafs äfven, att sammankomsterna medfört den verkan, att pojkar och flickor, efter föredöme af Anna Lisa Diurman, anställde extra

[1] En Sanfärdig Berättelse o. s. v. § 31.

[2] Telins skrift mot Grubb § 31.

konventiklar på otjänliga ställen, under båtar, i hölador, på stallbottnar och backar, och visade sin andakt med sällsamma åtbörder af rop och högljudd läsning, med till jorden nederslaget ansikte, vrål, skrik, ängslan m. m.

Att Anna Lisa Diurman hållit bönestunder i hölador och på fria fältet hafva vi i det föregående haft tillfälle att konstatera. Att andra i detta hänseende följt hennes exempel synes otvetydigt framgå däraf, att Grubb förklarar sig icke hafva någon del i, att en del folk under hans frånvaro 1719 brukat hålla bön i hölador, under bar himmel m. m., så mycket mindre som alla tillstodo, att han vid sin hemkomst afskaffat allt sådant.[1] Emellertid kunde ingen med vittnen styrka, att någon af de i främsta rummet för olofliga sammankomster anklagade, Ulander och Holmqvist, föranledt ett dylikt tillvägagående.

På de sällsamma åtbörderna med rop och vrål kunde intet annat exempel anföras än en från orten afflyttad liderlig pojke vid namn Erik Beck, om hvilken Grubb yttrar: »Odygd har jag nog försport hos honom både förut och sedan, men aldrig någon gudsfruktan.» Denne pojke hade vittnena Olof Andersson och Thomas Persson på vägen till kyrkan sett ligga i en backe med ansiktet nederslaget till jorden och hört honom ropa högt, men då han hvarken hos de angifne gudfruktige eller hos andra ägt något godt namn utan alltid ansetts som en ärkeskälm, hade man skäl antaga, att han handlat på angifvet sätt af elakhet för att bedraga folket snarare än i syfte att utföra någon gudaktighetsöfning.

### γ) Grubbs ställning till det öfverklagade konventikelväsendet.

Grubbs memorial den 17 juli 1724.

Ehuru anklagelsen för de olofliga sammankomsterna icke direkt var riktad mot prosten Grubb, är det tydligt nog, att den främst åsyftade honom. I konsistoriets första skrifvelse till Kungl. Maj:t i saken heter det om hans förhållande

[1] Grubbs memorial den 26 augusti 1724.

till Ulander, som angifves såsom sammankomsternas upphofsman, att han skall hafva låtit honom opåtalt framfara. Holmqvist, sammankomsternas främste ledare, var ju informator i hans hus och Anna Lisa Diurman hans egen husjungfru. Det är följaktligen ganska naturligt, att anklagarne ansågo ansvaret för de ifrågavarande sammankomsterna i sista hand hvila på honom. Hurudan var då i själfva verket Grubbs egen ställning till konventikelväsendet? Till besvarande af denna fråga lämna vi ordet åt honom själf genom att meddela hans till kommissionen inlämnade memorial af den 17 juli 1724 af följande lydelse:

1:o) »Allraförst finner jag nödigt att i ödmjukhet påminna, det mitt uppsåt intet är hvarken munteligen eller skrifteligen taga någon annans parti eller försvar på mig, utan om jag kommer att tala eller skrifva något uti de saker, som synas angå Holmqvist eller Nils Jönsson Ulander eller någon annan, så sker det endast så vida det har någon rapport till mig; ty som den höglofliga kongl. kommissionens förnämsta ändamål väl är att rannsaka om mitt förhållande, och huruvida jag, som är lärare i församlingen, är skyldig till det så kallade oväsendet etc., som ses kan af samtl. högvördige riksens kleresis på sista riksdagen både till Kongl. Maj:t insinuerade skrifvelse af den 15 maj 1723 och till höglofliga riksens ständer af den 12 juni 1723, så synes vara nödigt, att jag i allt det, som genom någon konsekvens kunde ledas på mig, därutinnan ger en sannfärdig upplysning.

2:o) Såsom jag icke allenast af det mig höggunstigt kommunicerade pastor Anders Hernodii senare bref till venerandum consistorium, eller nu så kallade libell, utan ock af alla angifvare, som redan varit framme, förnimmer, att de hafva en ganska oriktig uppfattning af de orden: *olofliga sammankomster* och *predika* både till min och kanske andra oskyldigas förfång, förmodligen af okunnighet, om dessa saker. Ty aktar jag nödigt min enfaldiga mening däröfver den höglofliga kongl. kommissionens ompröfvande i ödmjukhet att underställa, sedan jag först berättat historiam facti, om Holmqvist, så vida det mig angår.

När pastor Hernodius i sin libell säger, att Holmqvist

efter sin ankomst begynte i min gård anställa offentliga bönestunder etc., dem han strax nedantill kallar Holmqvists inrättade sammankomster, så synes han, fastän indirekt, göra mig delaktig i samma angifna olofliga bönestunder och sammankomster; ty har det skett i min gård, så är det ju skedt med min vetskap och vilja. Fördenskull att visa det han far vilse, när han kallar sådana bönestunder och sammankomster, som här angifvas, skadliga och olofliga, vill jag berätta saken ifrån början.

1717 månde jag, på goda vänners i Stockholm rekommendation, antaga Holmqvist, den jag själf intet kände, till informator för min brorson Carl Grubb. Han kom hit om vintern 1718. Nu har jag varit alltid van efter min plikt att själf dagligen hålla bön för mitt husfolk samt informera dem ibland i katekesen.

Såsom jag då både haft och än hade stort och häget arbete med den fåkunniga församlingens underrättande i deras kristendom både i kyrkan och hemma, som gjorde mig mången trött stund, förutan predikande, därföre, sedan Holmqvist varit en tid hos mig, och jag undersökt hans kapacitet och hans renhet i teologien och funnit honom vara helt väl grundad i vår rena lutherska teologi, anmodade jag honom att mig till lisa göra daglig bön för mitt husfolk i mitt ställe, dock så att jag alltid själf var tillstädes, det han ock gjorde.

Att nu folket kom strax löpande dit förhåller sig intet så, utan en tid därefter begynte någon då och då komma dit till bönen, när de kommo utur kyrkan om Lördagskvällarna jämväl ock om Söndagarna. Ändtligen förökades hopen allt mer och mer, som kom på bemälte dagar att höra på, efter som en del själf sade, att de tyckte sådant vore dem nyttigare än sitta i kyrkbystugorna med allehanda onyttigt tal och skvaller.

Ändtligen torde ock åtskilliga sig där inställa af nyfikenhet och att uppsnappa något, som vore anstötligt mot den rena läran samt decorum eller bonos mores, hvilket när de ej funno, som till dato icke heller kunnat bevisas, vordo de förmodligen däröfver missnöjda och gåfvo sig att utbringa sådana tidender, som stå om Holmqvist i extraktet n:o 4.

hvarpå är utförligt svaradt i min tryckta berättelse sid. 48 och följ. §§ 25—29, som jag mig nu åberopar, ödmjukligen bedjande, att den höglofliga kommissionen behagade det uppläsa låta.

År 1718 i Nov. reste jag till Stockholm och blef 1719 förordnad till herrdagsman. Och som jag höll för oförsvarligt att lämna mitt folk utan att någon gjorde bön för dem och öfvade dem uti sin kristendom, då de lätteligen på så lång tid kunnat lämna i förgätenhet jämväl hvad de hade lärt, där de dock efter Guds ord och symboliska böckerna borde tillväxa, ty befallde jag Holmqvist, att han i mitt ställe skulle fortfara med att dagligen hålla bön för mitt eget husfolk och och om Söndagsaftnarna, då de eljest gå fåfänga, examinera hvad de lärt i kyrkan samt i katekesen och sedan hålla bön för dem och ibland byta om och läsa något kapitel för dem utur Arndts sanna kristendom, emedan den i sig själf är tydlig och klar; befallte därhos, att, om någon främmande skulle komma därtill, skulle han dem ingalunda examinera, utan lämna allenast att höra på.

Att nu denne Holmqvist i min närvaro sagt eller talat något det ringaste emot vår rena lära, eller som gifvit tillfälle till något oväsende, eller och gifvit tillfälle till den allmänna gudstjänstens och predikoämbetets vanvördande etc. eller någon själs förförande, som han beskylles uti extraktet n:o 4, det bedyrar jag på mitt samvete mig aldrig hafva hört eller märkt. Tvärt om har han vid alla tillfällen allt detta på det högsta rekommenderat och tackat Gud i bönerna för den nåd han oss bevisat, att vi få obehindradt bevista den offentliga gudstjänsten, och att han inrättat predikoämbetet, och bedit Gud, att han ville uppväcka allas hjärtan att flitigt bruka denna oss förlänta nåden etc.

Men om nu bemälte Holmqvist i min frånvaro sig annorlunda förhållit eller stiftat något oväsende, det är en sak, som jag intet tager mig något af, utan lämnar vederbörande till att bevisa och honom själf eller genom sin fullmäktige att försvara.

Som jag nu, som förbemäldt är, förnummit, att icke allenast de förra angifvarne utan ock herr pastor Hernodius

kallar allt Guds heliga ords bruk utan åtskillnad ibland hemliga, ibland offentliga sammankomster och ehvad en husfader i sitt hus gör bön för sitt husfolk eller dem examinerar i deras kristendom eller om söndagsaftnarna läser för dem utur någon gudelig bok kallar jämväl predika, ty vill jag därom min oförgripliga mening utlåta.

Det är för de lärde bekant, att collegia pietatis, som de kallades i förstone, men sedermera på grund af missbruk blefvo kallade conventicula eller hemliga sammankomster utan åtskillnad af de vidrige, de blefvo först inrättade af d:r Spener i Frankfurt am Main, hvilka han sedan med vissa cauteler rekommenderade uti sina pia desideria till den förfallna kristendomens upprättande. Denna bok vann ett allmänt bifall af alla lutherske teologer, så att ock de bästa teologer begynte hålla sådana collegia pietatis, som icke allenast teologernas gratulationsbref däröfver till Spener utvisa, utan ock ses kan af Buddæi historia pietistica p. 34 och 26.

Med tiden begynte i städerna en del gement folk, icke allenast olärde, utan ock i sin kristendom alldeles oerfarne och illa informerade, också att hålla collegia pietatis och bestämde hvarannan till något visst ställe och dag tillsammans, där de begynte läsa ett kapitel utur bibeln, hvaröfver hvar och en af hopen utan någon ledning i sin fåkunnighet och oförstånd begynte resonera om allehanda religionssatser och kommo därmed i strid med hvarandra och föllo uti galna och irriga meningar, viljandes hvar och en försvara sin galenskap.

Detta var missbruket emot Speners syfte. Däraf togo andra tillfälle att utan åtskillnad förkasta alla collegia pietatis under titel af olofliga hemliga sammankomster och konventiklar, till dess den förträfflige och af alla för god erkände teologen i Rostock Justus Kristofer Schomerus gaf ut sin lärda traktat De collegiatismo tam orthodoxo quam heterodoxo, hvilken af alla teologer den tiden, ingen undantagen, vann ett allmänt gillande, som bekant är i denna sak.

I denna traktat visar han, att sådana sammankomster intet utan åtskillnad borde gillas icke heller alldeles och utan åtskillnad förkastas, utan under vissa försiktighetsmått, som han föreskrifver, kunde det med nytta ske och tillåtas, att åt-

skilligt folk på en viss tid kommo tillsammans och med samtal uppbyggde hvarannan, hvilket i symboliska böckerna pag. 329 kallas mutuum colloquium et consolatio fratrum. Math. 18, jfr pag. 393.

Detta är nu korteligen sammanhanget af de så kallade collegia pietatis eller sammankomster. Att med de enskilda omständigheterna berätta allt blefve för vidlyftigt. Så kan ock här jämföras ofvannämnda Buddæi historia pietismi och det han där anför §§ 18—23.

Hvad likhet de nu här angifna sammankomsterna hafva med de ofvan beskrifna vilja vi korteligen tillse.

De ofvan beskrifna sammankomsterna, icke allenast de, som genom missbruket blefvo skadliga och olofliga, utan jämväl de, som Schomerus under vissa förbehåll gillar, voro och äro af den beskaffenhet, att 1:o) vissa personer af åtskilliga hus bestämde sig på viss tid att komma tillsamman och öfva sig i Guds ord och hvarannan uppmuntra, 2:o) talade icke en, utan hvem som ville fick säga sin mening, och om någon enfaldig for vilse, blef han i de godkända sammankomsterna rättad af den, som hade ledningen.

Hvad nu de här angifna sammankomsterna beträffar, så ser hvar och en af hvad förbemält är, att de ingen gemenskap hafva, icke en gång med de af Schomerus gillade, mycket mindre med dem som voro underkastade missbruk. Ty om dessa angifna sammankomster kan ingen säga, att 1:o) vissa personer samsat sig på någon viss tid att komma tillsammans att öfva sig i Guds ord, 2:o) än mindre att hvar och en fått tala och resonera öfver Gnds ord; utan här äro allenast sådana exempel, att en husbonde i sitt hus examinerat sina egna barn och tjänstefolk och för dem hållit bön, hvilket tillförne är bevisadt vara befalldt både i Guds ord och symboliska böckerna, af d:r Luther, d:r Fecht och andra, det ock ingen rättsinnig nekar vara rätt.

Men, lära angifvarne säga, detta är väl rätt, men när främmande komma att höra på, blir det olofliga sammankomster. Svar: Jag ville gärna låta informera mig, huru en i sig själf rätt, loflig och i Guds ord befalld gärning, nämligen att en husfader på rättmätigt sätt och vis öfvar sig och sitt

husfolk i Guds ord, kan blifva orätt, oloflig och straffvärdig däraf, att andra, objudna, af egen drift därtill komma endast att höra på och därvid aldrig upplåta sin mun, helst som ingen kan bevisa, att det ringaste anstötligt mot vår rena lära därvid försports, hvilket likväl är det väsentligaste, som därvid bör undersökas, och, när det förnimmes, angifvas. Men till dato har ingen sådant kunnat angifva här vara skedt. Men när man nu vill göra Guds ord och dess rätta bruk misstänkt, endast därföre att någon främmande blott hör på, så upptar åtminstone gemene man det så, att man på papistiskt vis vill afhålla folket ifrån Guds ord; andre säkre finna ock sitt nöje däraf, emedan de då mena, att de som klaga häröfver och hållas för förståndiga, därmed gifva tillkänna, att det är onödigt och olofligt att bruka Guds ord utom kyrkan, hvarmed de väl äro nöjde.

Jag håller så oförgripligen före, att om åhörare och egentligen husfäder vore så underrättade i sin kristendom, som de borde och kunde, och deras lärare, efter d:r Fechts råd och lära, med sitt exempel och förmaning anförde sina åhörare till sådana kristliga öfningar, då behöfde ingen gå uti annans hus till att höra hvad han då finge höra hemma.

Hvad det ordet *predika* angår, så betyder det i sin egentliga beteckning, som bekant är, när en ordentlig präst på viss bestämd tid och ort uti en ordinarie församling förklarar för församlingen en viss text. Men när man kallar Guds ords bruk hemma i husen af husfäderna, antingen det sker med bönhållande eller förhörande eller läsande utur någon kristlig bok utom den ordinarie gudstjänsten och dess tid etc., ett predikande, så är det oriktigt och högst oegentligt taladt.

Därföre så länge ingen kan bevisa, att några af de angifne har sammankallat folk och dem afhållit ifrån den ordinarie gudstjänsten, under föregifvande, att han ville predika för dem, eller på något sätt så lärt eller handterat Guds ord i sitt hus, att han därigenom gifvit någon tillfälle att hindras ifrån den allmänna gudstjänsten samt ministerium förakta, så skulle jag gärna önska, att man utläte ordet *predika,* emedan det gifver dem, som det höra eller läsa det intrycket, att den

som säges hafva predikat, har fallit ministerium i arbetet, som dock icke är bevisligt.

Skulle jag i denna deduktion hafva felat, så vill jag gärna med tacksamhet mottaga bättre information af den som med öfvertygande skäl kan visa mig hafva felat.

Umeå den 17 juli 1724.

*Nils Grubb.*

## 2. Undersökningen angående villfarande läror.

### a) Deras förekomst och beskaffenhet.

#### a. *Grunden för anklagelseskriftens uppgifter.*

I det förut meddelade extrakt ur de skriftliga relationer och bref om det i Umeå församling uppkomna oväsendet i religion och kyrkodisciplin, som Hernösands konsistorium i början af år 1720 insände till Kungl. Maj:t, antyddes först, att i Umeå skulle förkunnas villfarande läror med afseende på lagen, ångern öfver synden, nådemedlens bruk, den kristnes förhållande till de världsliga tingen och den kristliga fullkomligheten.

Det är emellertid anmärkningsvärdt, att ingen af angif-gifvarne i sina på konsistoriets befallning förnyade berättelser, nämner ett ord om Grubbs lära med undantag af kyrkoherden Archtædius, som i slutet af sin upprepade berättelse kastar skuggan af misstanke för villfarelse på Grubb genom den förklaringen, att Grubb, enligt hvad han försport, nu i några stycken ändrat sig, men att hans kristendomsfrågor de första med de sista borde underkastas granskning. De öfrige angifvarne hade utan tvifvel på grund af Grubbs framställning både i den förut nämnda, år 1721 tryckta, berättelsen och i försvarsskriften mot Telin funnit sig föranlåtne att icke återupprepa beskyllningarna för villfarelse i läran. Deras tystnad i ifrågavarande hänseende kan anses såsom ett erkännande af att deras första angifvelse, såsom Grubb påstått, haft sin grund i okunnighet om den rena lärans verkliga innehåll, enligt den heliga skrift och de symboliska böckerna samt, hvad prästerna

angår, därmed följande uraktlåtenhet att förkunna den i sina egna församlingar.

### b. *Lagen.*

Hvad åklagarne menat med uppgiften, att man i Umeå skärpte lagen för strängt torde kunna anses angifvet i följande förut anförda ord af Telin: »Att skärpa lagen för strängt är att inmänga försakelsen och goda verk och gärningar i artikeln om rättfärdiggörelsen och den eviga saligheten, eller som Spener och andra efter honom lära, att tron så vida hon är verkande genom goda verk och gärningar, gör rättfärdig och salig, och att goda verk och gärningar icke allenast äro nödvändiga för den som är rättfärdigad, utan ock för den, som skall blifva rättfärdig och salig.» Anklagelsen gick alltså ut på, att i Umeå förkunnades en falsk, katolicerande lära om tron, rättfärdiggörelsen och helgelsen. Att den hade sin grund i skrift- och symbolvidrig åskådning och praxis hos åklagarne själfva, därom vittnar bland annat äfven Telins skrift mot Grubb samt en brefväxling mellan smeden Ulander och kyrkoherden Archtædius.

Med anledning af hvad Archtædius i en predikan på 8:de Söndagen efter Trefaldighet år 1719 yttrat om tron tillsände Ulander honom s. å. två skrifvelser, i hvilka han uttalar och försvarar den meningen, att Archtædius icke lärde i öfverensstämmelse med den heliga skrift och lutherska bekännelsen. Den lära om tron, som i den nämnda predikan framställdes gick enligt Ulander ut på, att åhörarne icke skulle låta förföra sig från den tro, som de hade haft ifrån ungdomen, utan att någon undervisning meddelades om, huru den lefvande och saliggörande tron är beskaffad. Kärnpunkten i Ulanders anmärkningar är, att Archtædius predikade tro utan att predika bättring och därigenom föranledde människorna att under förlitande på Kristi förtjänst fortlefva i sina synder. »Den lefvande tron», skrifver Ulander, »gifves icke uti ett hårdt och obotfärdigt hjärta, utan uti det, som tillförne med lagens plog upplöjdt är, men här hoppas om lagen och strax till evangelium .... Här läres således, att den som nu lärer

och undervisar sina anhörige, att de först skola hafva af och igenom lagens betraktelser ånger öfver synden och sedan därefter sina hjärtan pröfva och döma, det samma är intet annat än djäfvulens bemödande till att förfalska trons lära.»

Grubb förklarar till försvar mot ifrågavarande beskyllning, att han för sin del alltid gjort sin högsta flit för att noga undervisa åhörarne om skillnaden mellan lagen och evangelium, samt huru vi endast och allenast för Jesu Kristi döds skull genom tron, som verkas genom evangelium, blifva rättfärdige och salige, men att han på samma gång visade nödvändigheten af att taga Kristi kors på sig, korsfästa sitt kött samt med lustar och begärelser, dö synden och världen, gå ut ifrån orättfärdigheten och sådant mera, och att det var denna sistnämnda lära om korset och försakelsen, som af anklagarne ansetts för en lagpredikan, hvilken gjorde vägen till himmelriket för trång, och hvaraf de tagit sig anledning att framställa den anklagelsen, att man i Umeå skärpte lagen för strängt. Grubb anför fördenskull såsom tillämpliga på dem följande ord af Luther i hans föreskrifter för dem som skola hålla visitationer i församlingarna Tom. 4 Altenb. fol. 391: »Nu befinna vi, hvad läran angår förnämligast detta felet, att änskönt somlige predika om tron, genom hvilken vi skola rättfärdiga varda, så blifver dock icke nogsamt visadt, huru man skall bekomma tron, utan varder detta stycket af vår kristliga lära mest af alla försummadt, utom hvilket likväl ingen kan förstå, hvad tro är eller kallas. Ty Kristus säger Luc. 24: 47 att vi skola predika bättring och syndernas förlåtelse. Men månge tala nu allenast om syndernas förlåtelse, men om bot och bättring litet eller intet; där likvisst utan bot och bättring ingen syndernas förlåtelse gifves, det kan ock ingen syndernas förlåtelse förstås utan bot och bättring. Alltså följer därpå, att folket menar sig redan hafva bekommit syndernas förlåtelse, hvarigenom det göres säkert och beflitar sig intet om trons frukter, hvilket är större villfarelse och synd än alla de villfarelser för detta (i påfvedömet) varit hafva.» [1] Vid undersökningen förekom ingenting, som vederlade sanningsenligheten af denna Grubbs förklaring.

[1] En sannfärdig berättelse sid. 26—27.

### c. *Ångern öfver synden.*

Angifvelsen, att man i Umeå förde folket till en ogemen syndaånger, ville ingen angifvare inför kommissionen vidkännas. Grubbs öfver denna angifvelse afgifna förklaring blef därföre, äfven den, ovederlagd. Han försäkrar i nämnda förklaring, att han i denna sak lika som i allt öfrigt icke gått ett fingersbredd ifrån de symboliska böckerna eller någonsin fört sina åhörare till annat slags syndakänsla än den, som där på många ställen är beskrifven. Däraf, att hans motståndare det oaktadt förklarat, att folket fördes till en ogemen syndaånger och angifvit hans tillvägagående som ett oväsende i religionen, drager han den slutsatsen, att de voro så godt som helt och hållet obekanta med den rätta botens och bättringens väg samt innehållet i våra symboliska böcker och Luthers skrifter. »Sannerligen», yttrar han, »mina grannar skulle icke hafva funnit anledning att klaga öfver oväsende i religion genom någon här fordrad ogemen syndaånger, därest de hade följt Hieron. Wellers råd i Confess. et judicio de Luthero, hvars ord lyda så: 'Alla teologie studerande förmanar jag högligen, att de flitigt läsa Luthers härliga skrifter, så att de blifva däruti väl hemma. Ty man har icke att befara någon split och oenighet i religionen ibland prästerna, om alla med flit och allvar läsa Luthers skrifter.' Men efter det nu äfven så tillgår, som Luther själf på sin tid klagar i företalet till den mindre katekesen: 'Ehuru allt hvad som bör läras och predikas är på denna tiden dem (prästerna) till öfverflöd och rätt klart för ögonen lagdt uti så många härliga och hälsosamma böcker, som man till den ändan låtit utgå, likväl äro månge så vårdslöse, ja vrånge, att de icke akta nödigt att köpa dessa skrifter, icke heller att läsa dem en gång, änskönt de hafva dem, fördenskull är det ej underligt, att mången försmädar det han icke förstår, just som det står i psalmen: 'The säija slätt thet är eij rätt och hafva thet eij läsit'. Ja, hade mina grannar läst och erfarit hvad symboliska böckerna säga om syndaångern och hvad Luther på många ställen, särskildt Tom. 4 Jen. fol. 400 b i dessa ord skrifver: 'Syndaångern är ingen lätt sak, utan en sådan sorg, som tränger igenom

hjärtat och förkrossar benen, hvilken förorsakas af syndens känsla, som lagen verkar. Men detta sönderbråkande förstå sig påfvens lärjungar icke på, ty de hafva aldrig hört lagens förbannelse, aldrig hört död och förtviflan förkunnas i hjärtat, hvarför de ock utan all erfarenhet strida om dessa saker som den blinde om färgen', hade mina grannar läst detta, så hade de visserligen fällt andra omdömen om saken.» [1]

För öfrigt anmärker Grubb, att man verkligen i visst hänseende kan kalla den sorg, som är efter Guds sinne och kommer åstad bättring till salighet, en *ogemen* syndaånger, nämligen med hänsyn till att den icke är gemen eller allmän, utan förekommer hos endast få människor, och att den öfvergår all annan sorg. Till bevis för sanningen af sistnämnda påstående anför Grubb åtskilliga ställen ur symboliska böckerna, som skildra den uppriktiga syndaångerns kval, samt fortsätter därefter med följande ord: »Jag beder hvar och en öfverväga denna vår egen lära om bot och bättringens första del, som alla präster i Sverige förpliktat sig att i en evangelisk ordning drifva och handhafva emot säkerheten, och sedan eftersinna, om icke den däri beskrifna ångern och ruelsen bör i jämförelse med all annan sorg kallas och vara ogemen.» [2]

### d. *Nådemedlens bruk.*

Med afseende på nådemedlens bruk hade som en villfarelse anmärkts, att man lärde folket att bedja, läsa och sjunga dag och natt, samt att man därjämte utbredde den åsikten, att Herrens nattvard icke kunde värdigt begås af någon, förrän han kommit till en ogemen syndaånger och blifvit fullkomligt omvänd.

Om den första delen af denna anklagelse yttrar Grubb, att han icke utan största förundran och fasa förnummit, att hans på Guds ord, t. ex. Luc. 18: 1; 1 Tess. 5: 17, symboliska böckerna och kyrkolagen, kap. 2 § 11, kap. 12 § 1, grundade undervisning om bönen samt förmaning att flitigt åkalla Gud angifvits såsom ett oväsende eller villfarelse, emedan därigenom

[1] En sannfärdig berättelse sid. 28—30.

[2] Högsträttmätige besvär sid. 74—75.

äfven de, som i den heliga skrift af Guds Ande berömmas för en helig vandel och framställas såsom föredömen för oss, gjordes till föremål för klander. Han erinrar här om apostelen Pauli ord till Timoteus, 1 Tim. 5: 5: »Det är en rätt änka som . . . . *blifver alltid i böner och åkallan natt och dag*», samt evangelisten Lucas ord om profetissan Hanna, Luc. 2: 37: »Hon kom aldrig bort utur templet, *tjänande Gud med fasta och böner natt och dag*», påminner desslikes om, att konung David, trots mängden af sina världsliga syssel-sättningar, lofvade Gud i sina böner, icke allenast sju gånger om dagen, Ps. 119: 164, utan ock vid midnattstid v. 62, samt att man öfver allt i Sverige sjöng i Ps. 405: 5: »*Nej, så lyder Herrans lag: Gudi tjäna natt och dag.*»[1]

Öfver den föreliggande anklagelsepunktens andra moment anmärker Grubb, att då det angifves som en villfarelse och ett oväsende i religion, att en person, som icke är ogement ångerfull och fullkomligt eller sannfärdigt omvänd, icke kan värdigt begå Herrens nattvard, så måste angifvarne hålla motsatsen för sanning och sålunda anse, att en oomvänd kan gå till Herrens nattvard, förrän han kommit till en sådan ånger och blifvit fullkomligt omvänd, samt att ett sådant nattvardsbegående är *ett kristligt bruk.* Med denna slutsats som förutsättning fortfar han: »Skall man nu 1:o) gå till Herrens nattvard förrän man blifvit hjärtligt ångerfull och omvänd, hvarför fråga de då sina biktbarn under skriftermålet, om de rätt ångra och begråta sina synder? Eller måste jag tro, att de hålla allt sådant för en blott ceremoni, emedan de icke tåla att desse åhörare göra som de själfve sina egna lära och förmana? 2:o) Frågas, om den som vill värdigt begå Herrens nattvard icke måste nödvändigt hafva en lefvande tro, hvilken Gud alltid verkar uti ett förkrossadt, botfärdigt hjärta, änskönt den botfärdige ofta behöfver med goda skäl af Guds ord öfvertygas, att han verkligen är benådad med tro? Likaledes frågas, om den, som med hjärtats tro förtröstar på Kristus, icke är rättfärdig och fullkomligt rättfärdig? Vidare, om den, som är fullkomligt rättfärdig, icke fullkomligt är Guds

[1] En sannfärdig berättelse § 18.

barn? Och ändtligen, om den, som genom Jesu Kristi tro fullkomligt är Guds barn, icke är fullkomligt omvänd? Hvem understår sig nu att svara härtill med nej?»[1] Grubb uttalar därefter den förmodan, att den nu omtalade tillvitelsen för villfarelse hade sin grund i en sammanblandning å hans motståndares sida af förnyelsen och helgelsen med omvändelsen och rättfärdiggörelsen, samt påpekar därjämte att de af argt uppsåt valt uttrycket fullkomlig i stället för sannfärdig omvändelse. Man kunde visserligen med rätta använda uttrycket fullkomlig omvändelse, menar han, men man brukade dock aldrig på hans ort ett sådant uttryckssätt.

### e. *En kristens förhållande till de världsliga tingen.*

Att man i Umeå lärde folket att öfvergifva och lämna allt världsligt, anfördes ock som ett exempel på de därstädes gängse, förmenta villolärorna. Med afseende härpå erinrar Grubb därom, att ordalag, liknande de klandrade, förekomma i bibeln och psalmboken, hvarvid han anför Jesu ord Luc. 14: 33: »Hvar och en af eder som icke vedersakar allt det han äger, han kan icke vara min lärjunge.» Därefter yttrar han: »Men på det att försmädelsen måtte vinna någon större sannolikhet, hafva angifvarne stuckit under stol, huru och med hvad villkor man här lärer folket att öfvergifva och försaka allt världsligt, nämligen att de intet skola med hednisk omsorg fika och fara efter denna världens goda eller göra sig några afgudar däraf eller som Kristus själf säger: 'I skolen icke församla eder ägodelar på jorden, . . . . utan församlen eder ägodelar i himmelen, där hvarken rost eller mal fördärfvar dem, och där tjufvar icke grafva eller stjäla. Ty där edra ägodelar äro, där är ock edert hjärta' (Matt. 6: 19—21), äfvenledes apostelen Johannes 1 Joh. 2: 15: 'Älsken icke världen, icke heller de ting i världen äro'. Likaledes lärer Paulus, Fil. 3: 18—19, att de som akta hvad jorden tillhörer, de äro fiender till Kristi kors, hvilkas ände är förtappelse. Dock lärer man därhos efter 1 Kor. 7: 20, att hvar och en skall blifva uti sin

[1] En sannfärdig berättelse § 23.

utvärtes kallelse, och huru den, som har ett ämbete, bör akta därpå, samt att hvar och en i sitt stånd skall väl bruka världen, men på det sätt som Paulus lärde 1 Kor. 7: 31: 'De, som bruka denna världen, vare som de brukade henne icke, ty denna världens väsende förgås'; arbeta i sin kallelse i rättan tid (2 Tess. 3: 12) och icke sörja för morgondagen (Matt. 6) utan all sin omsorg kasta på Herren (1 Petr. 5: 7). Att så lära och göra håller jag för ett rättsinnigt väsende i religionen och tvärt om, att de oväsende stifta, som äro däremot och sådant förhållande illa berykta.» [1]

### f. *Den kristliga fullkomligheten.*

Äfven det, att man i Umeå lärde folket att fara efter fullkomligheten, hade konsistoriet i klagoskriften till Kungl. Maj:t anmält och därmed jämväl på den läran satt villfarelsens stämpel. Till försvar mot angreppet på denna punkt hänvisar Grubb till hvad den heliga skrift lär i denna fråga, hvarvid han till exempel anför Fil. 3: 12: 'Icke att jag allaredo hafver det fattat, eller allaredo fullkommen är, men jag far fast därefter.' Fil. 3: 15: 'Så många vi nu fullkomne äro.' Kol. 4: 12: 'På det I mågen blifva ståndande fullkomlige.' Ebr. 5: 14: 'Den som fullkomne äro tillhörer stadig mat.' Matt. 5: 48: 'Varer fördenskull fullkomlige.' 1 Kor. 14: 20: 'Käre bröder, varer icke barn i förståndet, utan varer barn i ondskan, men i förståndet varer fullkomlige.' Kol. 1: 28, 29: 'Den vi förkunnom, förmanande hvar människa och lärande hvar människa i all visdom, på det att vi skole ställa hvar människa fullbordad i Kristo Jesu: Där jag ock på arbetar och kämpar efter hans verkan, som krafteliga verkar i mig.» Härmed har han visat, att den heliga skrift talar om kristlig fullkomlighet, dels såsom något af en kristen redan vunnet, dels såsom ett mål för hans fortfarande sträfvan.

Efter ofvannämnda citat fäster Grubb uppmärksamheten på, 1:o) att det är stor åtskillnad mellan lagisk och evangelisk fullkomlighet; 2:o) att ingen kunde säga, ännu mindre bevisa

[1] En sannfärdig berättelse § 20.

att han eller någon annan där i församlingen efter hans ditkomst lärt eller inbillat sig äga någon lagisk fullkomlighet, om man bortsåge ifrån den omständigheten, att många vid hans ankomst till församlingen, när de i katekesförhöret vid hvarje bud tillfrågades, om de funno sig hafva syndat däremot, af okunnighet om tio Guds buds rätta förstånd svarade sig icke hafva brutit mot något af dem, hvaremot åtskilliga af dem som bemödade sig om ett sant kristligt lif med bittra tårar hade beklagat sig öfver sin ofullkomlighet; 3:o) att han kunde bevisa, att det vid alla tillfällen i Umeå hade blifvit lärdt, huru omöjligt det är för oss i detta lifvet att uppnå lagisk fullkomlighet, och 4:o) att alltså i Umeå icke yrkades på någon annan fullkomlighet än en evangelisk, sådan som den heliga skrift och de symboliska böckerna framställa.[1]

Såsom förut nämnts, hade af de ursprunglige angifvarne i deras för andra gången till konsistoriet ingifna berättelser endast kyrkoherden Archtædius vågat framkomma med några antydningar om, att villfarande läror skulle hafva vunnit insteg i Umeå. Men äfven han drog sig tillbaka, då det blef fråga om att bevisa beskyllningarna för villfarelse. Med anledning af Archtædii förut omnämnda skrifvelse till konsistoriet af den 12 juni 1723, hvilken den 14 juli 1724 upplästes inför kommissionen, underställer Grubb i skrifvelse af 15 juli s. å. kommissionens ompröfning, huruvida icke pastor Archtædius, som tycktes hafva föranledt konsistoriet att framställa beskyllningen för villfarelse i läran, antingen borde lagligen bevisa sanningen af sina ord eller ställas till ansvar för en så ohemul beskyllning. I sitt med anledning af denna Grubbs skrifvelse samma dag till kommissionen ingifna memorial förklarar Archtædius, att han med de orden, att Grubb i några mål ändrat sig, icke åsyftat något annat än hvad Grubb själf tillstått, nämligen att han vid hemkomsten från Stockholm år 1719 funnit något i församlingen, som behöfde rättelse. Om skulden för dessa erkända felaktigheter vore att söka hos Grubb eller hos andra, lämnade han åt Grubbs eget samvete

[1] En sannfärdig berättelse § 21.

att afgöra. Huruvida Grubbs kristendomsfrågor voro felaktiga eller icke öfverlät han åt höga vederbörande att undersöka. Då någon annan icke heller åtog sig att bevisa sanningen af anklagelserna för villfarelse i läran, och de af församlingen hörda vittnena icke hade något att anföra, som kunde ge ens ett sken af sanning åt ifrågavarande anklagelser, kommo de att framstå såsom obefogade.

### g. *Vissa uttryck i Grubbs katekes.*

På grund af kommissionskonstitutorialets bestämmelse att kommissionen skulle upptaga icke blott hvad konsistoriets skrifvelse till Kungl. Maj:t uttryckligen angifvit såsom ett oväsende i religion och kyrkodisciplin, utan äfven hvad nämnda skrifvelse gaf anledning till, upptog kommissionen till behandling jämväl den af kyrkoherde Archtædius väckta frågan om undersökning af beskaffenheten af Grubbs katekesförklaring samt en del andra frågor. I öfverensstämmelse med Archtædii hemställan framställde kommissionsledamoten prosten N. Wallerius, med hvilken äfven den andre prästerlige kommissionsledamoten, kyrkoherden Z. Plantin, och konsistoriets fullmäktige, lektor Walanger, förenade sig, fyra anmärkningar mot Grubbs katekes, nämligen angående hans framställning af sabbaten, evangelium, Kristi förnedring samt Guds ords indelning.

#### Sabbaten.

På frågan: Hvilken dag kallas hvilodagen? svarar Grubb: »Alla dagar, på hvilka offentlig gudstjänst hålles som söndagar samt högtids- och böndagar, hvilka äro befallde högtidligen att firas.» Häremot anmärktes af de tre ofvan nämnde personerna, att man bör göra åtskillnad mellan söndagarna, hvilka allt ifrån apostlarnas tid blifvit med den kristna församlingens bifall hållna för hvilo- eller sabbatsdagar i stället för judarnas sabbat, som var lördagen, och högtids- eller fest- och helgdagar, som efter kristlig frihet och på öfverhetens befallning blifvit antagna och inrättade.

Till försvar mot denna anmärkning anför Grubb, a) att den sjunde dagen är af Gud i begynnelsen omedelbart in-

stiftad som hvilodag, men att hvilodagen i Nya testamentet blifvit af Gud icke omedelbart utan medelbart genom människor flyttad till söndagen; b) att de andra högtids- och böndagar äfven äro medelbart instiftade af Gud såsom dels af församlingen, dels af höga öfverheten förordnade till Guds äras och gudaktighetens befrämjande, så att de måste inbegripas under tredje budet, så framt söndagen skall anses vara därunder inbegripen; c) att vi både på grund af gudomlig och världslig lag äro förpliktade att helga icke allenast söndagen utan äfven andra högtids- och böndagar, på det sätt som Svebilius i sin katekesförklaring beskrifver hvilodagens helgande, nämligen genom att afhålla oss från alla lekamliga sysslor och världsliga arbeten, som förhindra gudstjänsten, och använda den dagen till Guds ords hörande, till böner och lofsånger, tjänande Gud med både tankar, ord och gärningar; d) att Luthers förklaring öfver tredje budet i lilla katekesen betygar det samma, då den sätter hvilodagens ohelgande i förakt för predikan och Guds ord, emedan Guds ord predikas icke blott om söndagarna, utan äfven på högtids- och böndagar; e) att om man efter prosten Wallerii lära skulle för gemene man förklara det tredje budet så, att endast söndagen vore hvilodagen, och att följaktligen endast de, som försyndade sig emot den, syndade emot tredje budet, så skulle snart många taga sig friheten att förakta både predikan och Guds ord på högtids- och böndagar och sköta sitt världsliga arbete. Under den af honom antagna förutsättningen, att den synd, som den begår, hvilken med världsligt arbete försummar predikan och de anbefallda gudaktighetsöfningarna på högtids- och böndagar, och den dygd, som den utöfvar, hvilken i kristlig lydnad i ifrågavarande hänseende uppfyller sin plikt, nödvändigt måste hänföras till något af de 10 buden, frågar han slutligen prosten Wallerius, kyrkoherde Plantin och lektor Walanger, som hade uteslutit högtids- och böndagarna från det tredje budet, till hvilket bud de ville hänföra bemälte synd och dygd.[1]

---

[1] Utom den förklaring, som Grubb dikterade till kommissionens protokoll, och hvarur det ofvan meddelade är hämtadt, författade han sedermera en både till form och innehåll förtjänstfullare förklaring angående de frågor, som tvisten mellan

## Evangelium.

Frågan: Hvad är evangelium? hade Grubb besvarat sålunda: »Det är ett ljufligt budskap för alla botfärdiga syndare, att de skola undfå Guds nåd, syndernas förlåtelse, lif och salighet genom en hjärtans lefvande tro på Kristus.» Prosten Wallerius ansåg, att Grubb genom detta svar i likhet med calvinisterna inskränkte evangelii nåd till de utkorade, under det att den i stället är allmän, och kyrkoherden Plantin förklarade, att emedan Kristi förtjänst och evangelii löften äro allmänna, liksom Kristi befallning om evangelii predikan är obegränsad, så följer däraf att evangelium är för alla människor ett gladt och ljufligt budskap.

I sin förklaring häröfver anför Grubb, att han och hans granskare vid svaret på frågan, hvad evangelium är, utgått ifrån olika synpunkt. Han hade svarat på frågan, hvad evangelium är för de människor, som mottaga det, de hade svarat på frågan, hvad det är i och för sig, eller hvad det enligt Guds syfte var ämnadt att blifva, men på grund af människornas otro icke blir, nämligen ett gladt budskap för alla människor. Att han besvarat frågan från den angifna synpunkten, visade, yttrar han, nästan hvarje ord, hvarför han ock höll före, att hans motståndare vid framställandet af sin anmärkning alldeles obefogadt utgått från den förutsättningen, att han med sitt svar velat säga, hvad evangelium är från den synpunkt, från hvilken de utgått. Vidare påpekar han, att han om Kristi förtjänst och nåd på behöriga ställen och vid de tillfällen, då detta var på sin plats, lärt, att de i och för sig och efter Guds uppsåt äro allmänna och tillbjudas alla människor, samt att alla hans åhörare visste detta och jämväl kunde med Guds ord bevisa det.

På prosten Wallerii invändning, att det vore orätt att beskrifva evangelium från den af Grubb använda synpunkten, och att det alltid borde beskrifvas från synpunkten af hvad

---

honom å ena sidan samt Wallerius, Plantin och Walanger å den andra innefattade, i hvilken han särskildt framhåller, att hans motståndare i denna tvist röjt en öfverraskande okunnighet i den lutherska kyrkans lära, sådan den finnes framställd i de symboliska böckerna.

det är i sig själf förmedelst Kristi förtjänst, svarar han, 1:o) att om han felat i detta hänseende, så hade det icke varit något fel i själfva läran, utan endast därutinnan, att han icke på det stället också nämnt, att nåden och Kristi förtjänst i sig själfva äro allmänneliga, 2:o) att om prosten Wallerius ville i den nämnda beskrifningen på evangelium se ett calvinistiskt kätteri, så måste han ock påbörda Paulus detsamma, emedan denne beskrifver evangelium på samma sätt, då han Rom. 1: 16 säger: »Kristi evangelium är Guds kraft, allom dem till salighet som tro». Sedan åberopar han sig på Kristi ord Matt. 11: 5: »Dem fattigom varder predikadt evangelium», samt Es. 61: 1 och Luc. 4: 18—19.

## Kristi förnedring.

Mot framställningen af Kristi förnedring anmärktes, att Grubb uteslutit aflelsen, som utgjorde grunden till de andra förnedringsgraderna, så att dessa utan denna icke skulle hafva kommit till stånd. Härpå svarade Grubb, att han, på det att hans åhörare bättre skulle ihågkomma hvad Kristi förnedring och upphöjelse innefattade, i anslutning till den apostoliska tron nämnt fem olika grader såväl af förnedringens som upphöjelsens tillstånd och ansett sig kunna göra detta, dels på den grund att hvar människa visste, att födelsen förutsätter och innesluter aflelsen, dels ock af det skäl att teologerna icke äro så nogräknade eller sins emellan eniga med afseende på gradernas antal, hvarpå belysande exempel anföras. För att förekomma vidare kritik i detta hänseende utsatte han emellertid aflelsen såsom hörande till Kristi förnedring i det exemplar af sin katekesförklaring, hvilket han själf inlämnade till kommissionen.

## Indelningen af Guds ord.

Grubbs fråga: Huru mångahanda är Guds ord? betecknades af prosten Wallerius såsom misstänkt, emedan den är så uppställd, att den kan gifva anledning till det papistiska svaret, att Guds ord är dels det skrifna, dels det oskrifna eller

det pietistiska svaret, att det är dels det yttre, dels det inre ordet, hvarföre frågan enligt Wallerius borde hafva denna lydelse: Huru fördelas Guds ord? Grubb genmälde, att svaret på frågan tydligt nog visade dess mening.[1]

### h. *Salighetskunskapens nödvändiga innehåll.*

Med anledning af ett katekesförhör, som prosten Wallerius höll inför kommissionen med lappkvinnan Gunnila Nilsdotter för att utröna, om hennes okunnighet i kristendomen var så stor, som Grubb i ett hans Sannfärdiga berättelse bifogadt intyg uppgifvit, uppstod en strid om, huruvida kunskapen om de tre gudomspersonernas enskilda egenskaper, genom hvilka de skiljas från hvarandra, och för hvilka nämnda lappkvinna icke kunnat redogöra, vore för en enfaldig kristen så nödvändig till salighet, att okunnighet om dessa egenskaper medförde salighetens förlust. Teologie lektorn Walanger förfäktade den meningen, att det icke är nödvändigt för en enfaldig människa att känna dessa enskilda egenskaper, utan att det är nog för en sådan att veta, att det är en Gud och tre personer i gudomen. Prosten Grubb invände däremot, att Athanasii symbolum fordrar ifrågavarande kunskap af hvarje kristen såsom alldeles nödvändig till saligheten, så att ingen kristen, vore han än den enfaldigaste, får vid sin salighets förlust vara okunnig om gudomspersonernas enskilda egenskaper, emedan det hör till en fundamental trosartikel, och Athanasii symbolum tre gånger kungör dem evig själavåda, som icke veta sådant. Prosten Wallerius anmärkte härvid, att Athanasii symbolum väl kungör de människor fördömelse, som förneka personernas enskilda egenskaper, och som hafva en oriktig mening om dem, men ingalunda de människor, som äro okunniga om dem. Prosten Wallerius och lektor Walanger hänförde alltså gudomspersonernas enskilda egenskaper till den andra klassen af den kristna trons grundartiklar, som

[1] I sin senare förut omnämnda förklaring påpekar han, att frågan i den form, som prosten Wallerius ville gifva åt den, skulle vara underkastad samma misstanke af samma skäl, som det mot Grubb anförda.

innefattar sådana, hvilka väl kunna umbäras, men ej förnekas, under det att Grubb hänförde dem till den första klassen, innefattande sådana trosartiklar, som för hvarje människa äro oundgängligen nödvändiga till salighet.

I en till kommissionen ingifven, på latin affattad skrift framställer prosten Wallerius närmare sina åsikter i föreliggande fråga.[1] Han uttalar däri den meningen, att orden i Athanasii symbolum: »Hvilken som vill salig varda» samt: »Den henne icke fullkommeliga och ren håller, han blifver utan tvifvel förtappad evinnerliga» icke kunna hänföras till de stycken, som man bör veta och icke kan umbära kunskapen om, så framt man vill varda salig, emedan i motsatt fall ingen af gemene man skulle blifva salig till följd af bristande kunskap om största delen af innehållet i nu nämnda symbolum, utan att de i stället gälla sådana trossanningar, hvilka böra hållas så fullkomliga och rena, att man icke förnekar eller tviflar på någon del af dem. Till stöd för denna sin mening, erinrar han om, att hela Athanasii symbolum är en försvarsskrift, som visar, hvad Athanasius ansåg nödvändigt att tro gent emot sin tids kättare och detta allenast i artikeln om Gud och Kristus, hvaraf följer att teologerna med rätta gjort en åtskillnad mellan det, som man icke får vara okunnig om, och det som man icke får förneka, om man vill varda salig. Nödvändigt att veta för hvarje människa, som vill varda salig, ansåg prosten Wallerius, 1) att det är en Gud till, som befaller det goda och förbjuder det onda, som vedergäller goda gärningar med evig belöning och onda gärningar med evigt straff, 2) att denne Guden är treenig, Fadren, som skapat oss, Sonen, som återlöst, och den Helige Ande, som helgat oss, 3) att hon är en syndare, och att synden förtjänar Guds högst rättmätiga vrede samt timligt och evigt straff, 4) att Gud dock varkunnat sig öfver oss och sändt sin Son, som skulle i vårt ställe betala synderna och förvärfva oss det eviga lifvet, 5) att denna hans Son har blifvit människa, har lidit och dödt för oss, blifvit begrafven, uppstått och farit till himmelen till att regera öfver hela världen, samt att han en gång skall återkomma för att döma

[1] Kommissionshandlingarna n:o 82.

världen, 6) att Gud för denna sin Sons förtjänsts skull vill förlåta henne hennes synder och göra henne till arfvinge af ett evinnerligt lif, om hon bättrar sig ifrån sina synder och sätter all sin förtröstan på Kristus, 7) att hon för att stärka sin tro bör uppmärksamt och med vördnad höra Guds ord och bruka den heliga nattvarden, samt 8) att hon är pliktig för så stora välgärningar lefva gudligen och inrätta alla sina gärningar efter tio Guds bud. Utan kunskap i dessa nämnda stycken förklarar han ingen kunna vara en kristen, mycket mindre böra tillåtas att begå Herrens nattvard.

Efter angifvande af det, som äfven den enfaldigaste kristen nödvändigt bör veta för att varda salig, angifver prosten Wallerius jämväl, hvad som bör fordras af dem, »som hafva bättre pund samt mera tid och andra hjälpmedel till att kunna göra framsteg». Dessa borde veta, att Gud skapat allting i himmelen och på jorden, att han ännu styr och regerar himmel och jord, att han är allsmäktig, allvetande, allestädes närvarande, att vi alltså böra allestädes frukta honom och hafva honom för ögonen, på det att vi icke må synda. Vidare borde sådana hafva kunskap om, att människan, som i begynnelsen var skapad fullkomlig, är fallen i synd och har dragit öfver sig ett jämmerligt fördärf, så att hon behöfver den Helige Andes upplysning och helgelse. Sådana borde noga och väl undervisas om, hvad och huru mycket Kristus för oss lidit, hvad han för vår skull gjort och uträttat, hvad som hör till en sann bättring, hvad det innebär att ställa sitt lefverne efter Guds lag, hvad vi hafva fått i dopet, hvad vi få i den heliga nattvarden, hvad vår plikt är emot Gud och dylikt mera.

I ett längre anförande till kommissionens protokoll[1] framställer Grubb sina anmärkningar mot den ofvan nämnda skriften af Wallerius, hvarvid han i främsta rummet häfdar riktigheten af sin åsikt angående nödvändigheten af att känna gudomspersonernas enskilda egenskaper (proprietates characteristicæ), medelst hvilka den ena personen skiljes från den andre, såsom att Fadren ifrån evighet födt och föder Sonen, att Sonen ifrån evighet är född och födes af Fadren, och att den Helige

[1] Finnes äfven i Svenske Ecklesiastike Handlingar 1720—1729 n:o 9.

Ande ifrån evighet utgått och utgår af Fadren och Sonen. Först fäster han uppmärksamheten på den omständigheten, att teologerna icke voro ense om, huru många och hvilka hufvudartiklar som höra till den första klassen och ej kunna för en enfaldig utan själavåda umbäras, och hvilka som höra till den andra klassen, som väl kunna umbäras, men ej förnekas, hvarför man icke heller af den ene eller andre teologens mening kunde sluta sig till, huruvida de ifrågavarande egenskaperna hörde till hufvudartiklarna af den första eller andra klassen, utan gjorde bäst i att förblifva vid de klara orden af den lära, Athanasii symbolum innehåller och hela den lutherska församlingen antagit.

Med afseende på Wallerii påstående, att Athanasii symbolum fördömer endast dem, som förneka dess lära, men icke dem, som äro okunniga om den, anmärker Grubb, att han icke kan se annat, än att Athanasii symbolum genom Wallerii förklaring göres till en vaxnäsa, som man får vrida efter sin mening tvärt emot klara orden, som lyda: »Hvilken som vill salig varda, han måste för allting hafva den allmänneliga kristeliga trona». Han fäster härvid uppmärksamheten på, att den latinska texten har ordet teneat, som icke betyder: icke neka, utan: veta och förstå samt hålla sig fast vid det man vet, nämligen tron, som i symbolum beskrifves. »Skall han nu», fortsätter han, »hafva henne, så måste han ju veta henne, ty huru kan jag sägas hafva den kristliga tron, när jag ignorerar och icke vet henne.» Det vore orimligt, menar han, om någon ville påstå, att symbolums uttryck »hafva den kristeliga trona» betyder, att den, som icke förnekar den, har den, äfven om han icke äger någon kunskap om den. Vidare anser han, att Athanasius icke gärna skulle hafva kunnat kalla tron allmännelig, om icke alla, som vilja varda salige, böra hafva henne. Med afseende på orden: »Den henne icke fullkommelig och ren håller» frågar han: »Huru skall jag hålla det fullkomligt och rent, som jag icke har någon kunskap om?» Jämväl ur symbolums ord: »Den som vill varda salig, han måste alltså hållat (d. v. s. tro och tänka) om tre personer i gudomen» drager han den slutsatsen, att den ifrågavarande kunskapen är nödvändig, emedan man icke kan tänka eller

tro någonting om det, hvarom man icke har någon kunskap. Samma slutsats härleder han ur de orden i slutet af symbolum: »Detta är den allmänneliga kristeliga trona, den henne icke fast och stadigt tror, han kan icke varda salig», då han med anledning af dem frågar, huru man kan tala om att fast och stadigt tro det, hvarom man intet vet, såvida man icke vill införa en sådan tro, som icke stöder sig på eget förstånd och begrepp om saken utan på andras myndighet enligt ordspråket: »Jag tror som prästen tror».

På Wallerii invändning, att ingen af gemene man skulle blifva salig, om Grubbs uppfattning af symbolet vore riktig, emedan gemene man äro okunniga om största delen af dess innehåll, svarar Grubb, att detta vore förmätet taladt och innefattade en beskyllning mot alla präster utan undantag för att icke hafva lärt sina åhörare att rätt förstå Athanasianska symbolum, som dock stode i lilla katekesen i det syftet, att folket skulle undervisas därom såväl som om de öfriga lärostyckena. För sin del försäkrade han, att alla de i hans församling, som han erkände såsom någorlunda försvarliga i sin kristendom, skulle med förstånd kunna redogöra för innehållet i nämnda symbolum, samt uttalade den förmodan, att jämväl på andra orter funnes rättsinniga präster, som undervisat sina församlingar i denna trosbekännelse. Att en stor del, ja kanske största delen af gemene man, vore så fåkunnige, att de förstode mindre delen såväl af denna trosbekännelse, som af öfriga stycken i katekesen medgåfve han, men frågade på samma gång, hvad som var orsaken därtill om icke prästerskapets försumlighet.[1]

[1] Till förebyggande af missförstånd anse vi oss här böra meddela ett utdrag äfven ur den ytterligare förklaring i dessa frågor, hvilken Grubb sedermera utarbetade. Han yttrar däri bland annat om ifrågavarande punkt: »Med allt detta har jag egentligen afseende på sådana kristna, som äro af sundt förnuft, men ej på dem, som hafva något naturligt fel i förståndet eller eljest, så att de ingenting kunna fatta, icke heller på dem, som vistas på de orter, hvarest läran om treenigheten ej fullkomligen eller oriktigt läres; ty hvad de bägge senare slagen angår, så lärer den kärleksrike Guden efter sitt allvisa råd veta sina extraordinarie vägar med många af dem, som eljest kunna vara välmenande och böjlige för den Helige Ande; dels att han har tålamod med de utan deras skuld vanvettiga och tilläfventyrs verkar tron hos dem som hos barnen, dels att Herren varkunnar sig öfver

Med afseende på Wallerii förteckning på det, som är nödvändigt att veta äfven för en enfaldig kristen, gör Grubb först den allmänna anmärkningen, att, om de uppräknade läropunkterna skola fattas i vidsträckt bemärkelse, d. v. s. på ett sådant sätt, att de innefatta en fullkomlig förklaring af allt hvad de i teologien förutsätta och fordra, innan man kan rätt förstå dem, han då vill hålla den, som rätt förstår dem, för en välgrundad och icke enfaldig kristen, men att de, om de skola fattas så, att den enfaldige endast behöfver efter orden veta, hvad dessa punkter innehålla, hvilket, enligt hvad omständigheterna gåfve vid handen, vore Wallerii mening, äro ganska ofullständiga. Denna ofullständighet finner Grubb bland annat däruti, att Wallerius väl fordrar kunskap om, att Gud förlåter synden, när människan bättrar sig och förtröstar på Kristus, men icke kunskap om hvad en rätt syndaånger är, eller huru man skall komma därtill. Då Wallerius bland de större kunskapsfordringar, man bör ställa på de mera begåfvade, uttryckligen nämner »hvad som hörer till en sann bättring», så är Grubbs slutsats, att den enfaldige kristne enligt Wallerii framställning icke behöfver veta, hvad som hör till en sann bättring, åtminstone formellt berättigad. Andra af Grubb påpekade ofullständigheter äro, a) att Wallerius, ehuru han fordrar, att den enfaldige skall veta, att han skall sätta sin förtröstan på Kristus, likväl icke kräfver kännedom om, hvad tron är, som är hufvudgrunden till hela vår salighet, och huru man bör skicka sig, om den Helige Ande skall kunna verka tron, b) att endast af dem, som skola komma till högre kunskap fordras kännedom om, hvad nattvarden är, och hvad man där får, men icke af den enfaldige, hvilken sålunda skulle kunna värdigt begå den utan att veta detta, c) att likaledes icke af den enfaldige, utan blott af de bättre be-

de under villfarande religion stadde som öfver den fromme hedningen Cornelius, hvilken fast han icke hade redigt begrepp om treenigheten m. m. dock af Gud underligen förhjälptes till en saliggörande kunskap.» Svenske Ecklesiastike Handlingar 1720—1729 n:o 9. Angående den af Grubb här uttalade åsikten jfr Konung Karl XII:s bref till konsistorium i Wexiö den 25 maj 1699 och den 2 november s. å. Se O. Wallqvist: Ecclesiastique samlingar, andra flocken, Wexiö 1789, sid. 162—164.

gåfvade kräfves, att de skola veta, hvad och huru mycket Kristus har lidit för oss, och hvad han för vår skull uträttat, d) att döpelsen, som dock är det Nya testamentets första sakrament, är alldeles utesluten från det, som de enfaldige böra veta, så att den enfaldige ej en gång synes behöfva veta, att han är döpt, mycket mindre hvad döpelsens nytta är, och hurudant förbund han i döpelsen ingått med Gud.

Vid slutet af sin förklaring med anledning af Wallerii anmärkningar underställer Grubb kommissionens ompröfvande, huruvida han kunde anse Wallerius hafva suttit som en opartisk medlem af kommissionen. Föranledd däraf förklarade Wallerius, att han ställde sig under Kungl. Maj:ts nådiga hägn och försvar samt lefde i den förhoppning, att Kungl. Maj:t skulle låta hans anmärkningar skärskådas i sitt forum och träffa anstalter för de anmärkta bristernas afhjälpande.

### i. *Grubbs ställning till Hasselqvist.*

I ett memorial af den 14 juli[1] hade lektor Walanger å konsistorii vägnar till kommissionen hemställt, om icke äfven sådant, som tilldragit sig, sedan konsistoriet afgifvit sin berättelse till Kungl. Maj:t, och var af samma beskaffenhet, som det i berättelsen omförmälda eller kunde tjäna till belysning däraf, borde af kommissionen upptagas och skärskådas. Sedan prosten Grubb efter erhållen kommunikation af Walangers memorial i ett den 15 juli[2] afgifvet utlåtande förklarat sig för sin del gärna medgifva, att kommissionen undersökte allt, som till dato förmenades hafva passerat, på det att ingen skulle få tillfälle att då eller efteråt säga, att något blifvit förbigånget, emedan han icke fruktade för att blifva öfverbevisad om att själf hafva gjort sig skyldig eller gifvit andra anledning till något oväsende, beviljade kommissionen lektor Walangers hemställan.

[1] Kommissionshandlingarna n:o 33.
[2] » » 36.

Konsistoriets nämnda åtgärd genom Walanger synes hufvudsakligen hafva åsyftat att bereda det tillfälle att få inför kommissionen draga fram Grubbs förhållande till den finske studenten Carl Hasselqvist. Genom ett memorial af den 10 augusti[1] underställde konsistoriets fullmäktige kommissionens pröfning, huru Grubb kunnat finna sig befogad att till skolmästaretjänsten i Umeå stad rekommendera nämnde Hasselqvist, som af Åbo konsistorium på grund af irrlärighet blifvit förklarad otjänlig att få något prästämbete i riket, så länge han fasthöll vid sina oriktiga åsikter, en äfven af consistorium regni gillad åtgärd. Såsom bilagor till ifrågavarande memorial bifogades bland annat afskrift af ett bref af den 29 januari 1724 från Åbo konsistorium till konsistorium i Hernösand, innehållande begärda upplysningar om Hasselqvist, samt utdrag af Umeå stads protokoll den 15 oktober 1723, hvilka bilagor bekräfta riktigheten af Walangers uppgifter angående Grubb och Hasselqvist.

Enligt nämnda protokollsutdrag hade landshöfdingen Jakob Grundel till magistraten i Umeå öfversändt ett till honom från Hernösands konsistorium inkommet förslag att besätta den efter den förut omnämnde Jakob Orre lediga skolmästaretjänsten med en magister Johannes Hedström med begäran om magistratens och borgerskapets yttrande öfver nämnda förslag, emedan bemälde Hedström var honom alldeles obekant. Vid ärendets behandling hade Grubb erinrat borgerskapet om, att det rörde deras barns timliga och eviga välfärd, och uppmanat dem att noga öfverväga, åt hvem de ville anförtro sina barn, samt förklarat, att han hade en noggrann kännedom om Hasselqvist och försäkrat honom vara en så god karl och så lämplig för den ifrågavarande sysslan, som han någonsin kunde önskas.[2] Det var detta hans beteende, som nu lades honom till last.

---

[1] Kommissionshandlingarna n:o 68.

[2] Af protokollet framgår, att magistraten och borgerskapet redan förut framställt sin önskan att erhålla Hasselqvist, samt öfverenskommit om att på egen bekostnad skaffa sig privatlärare, ifall konsistoriet skulle vilja påtvinga dem någon annan.

I inledningen till sin i detta ärende afgifna förklaring[1] fäster Grubb uppmärksamheten på, att ändamålet, för hvilket denna sak hos kommissionen anmälts, icke blifvit angifvet, och förklarar sig i sitt utlåtande utgå från det antagandet. att Walanger velat framställa honom såsom irrlärig, därför att han till skolmästare rekommenderat en person, som af Åbo konsistorium förklarats hysa åtskilliga emot Guds ord och de symboliska böckerna stridande lärosatser. I själfva förklaringen upplyser han först därom, att stadsnotarien i protokollet refererat hans yttrande angående Hasselqvist på ett sådant sätt, att denne syntes hafva fått en amplare rekommendation af Grubb, än den han i verkligheten gaf honom. När borgmästaren Thavonius tillsport Grubb, om han kände Hasselqvist, hade han svarat, att han kände honom till namnet, men att han icke mindes sig någonsin hafva sett eller talat med honom, att han likväl af åtskilligt rättsinnigt och ärligt folk i Stockholm, som noga kände honom, hade hört, att han var en bra karl och synnerligen lämplig för den ifrågavarande sysslan, och som Grubb icke kände eller hört talas om någon annan, som ville åtaga sig befattningen och vore skickligare därtill, hade han uttalat den förmodan, att man komme att blifva belåten med Hasselqvist. Han medgaf, att han på ofvan anförda skäl hade ansett Hasselqvist kompetent till skolmästaretjänsten, men frågade på samma gång, med hvad rätt lektor Walanger påbördade honom vetskap vid rekommendationstillfället därom, att Hasselqvist blifvit af Åbo konsistorium förklarad för irrlärig, då konsistoriets förklaring icke blifvit allmänt kungjord. Man kunde så mycket mindre undra öfver, att han icke hade haft kännedom om detta, som det af den afskrift af Åbo konsistorii skrifvelse till konsistoriet i Hernösand, hvilken såsom bilaga åtföljer Walangers memorial till kungl. kommissionen, framginge, att sistnämnda konsistorium icke hade haft kunskap därom, förrän det, på skriftlig begäran att erhålla upplysning om Hasselqvists person, mottagit Åbo konsistorii bref af den 29 januari 1724. På grund af det ofvan anförda uttalade han slutligen den förhoppningen.

[1] Kommissionshandlingarna n:o 77.

att han icke skulle anses hafva låtit någon förseelse komma sig till last i denna sak.[1]

Borgmästaren Thavonius, som kommissionen funnit nödvändigt att höra i ärendet, berättade, att han först utnämnt Hasselqvist till innehafvare af den lediga skolmästarebeställningen, emedan han kände hans kapacitet och skicklighet, samt att magistraten och borgerskapet därtill gifvit sitt bifall, så mycket hellre som de hade sig bekant, hvilka släta subjekter konsistorium hade där och annorstädes till ungdomens information förordnat, som vore bekanta för sin liderlighet och likväl blefvo ostraffade och vid sina tjänster bibehållna. Borgmästaren ansåg det icke underligt och ovanligt, om konsistoriet i Åbo skulle hafva förkättrat en och annan, som framdeles torde befinnas oskyldig, emedan man hade exempel på, att åtskilliga blifvit utkastade ur synagogan, hvilka dels voro aflidne, dels då ännu lefde i olägenhet, armod och vanära. Att därutinnan allt rätt tillgått sade han sig icke vara förpliktad att tro, utan förklarade sig hålla det för mycket ovisst intill den dagen, då allt det, som nu är fördoldt, skall komma i ljuset, och Herren själf skall företaga sig alla off- och skrocksocknar att rätta och återbryta.[2]

### *β*) De förmenta irrlärornas föregifna verkningar.

#### a. *En dyster lifsåskådning.*

Bland de föregifna verkningarna af de förmenta irrläror, som förkunnades i Umeå, framhåller det s. k. extraktet i främsta rummet en dyster lifsåskådning. »De, som denna salighetsordningen antaga», heter det, »visa sig alltid med nederhängande hufvuden». Grubb yttrar härom, att man, så snart någon varit bedröfvad öfver synden och icke alltid kunnat

[1] Om studenten Carl Hasselqvist se E. W. BERGMAN: Några bidrag till svenska kyrkans historia sid. 1—84 samt J. A. LINDGREN: Bidrag till den svenska pietismens historia I sid. 87—88.

[2] Gammal beteckning för resning i mål, upptagande af förut slutgiltigt afdömda mål till ny behandling. Kommissionshandlingarna n:o 89.

i sitt yttre uppträdande dölja sin invärtes ånger, utan låtit andra märka någon yttring af den, genast på ett obefogadt sätt, tvärt emot den Helige Andes mening, på honom tillämpat profeten Esaias ord om en människa, som under en falsk fasta hänger sitt hufvud såsom en säf (Es. 58: 5), samt påpekar, huru många i världslig och ofta otidig sorg få bittert gråta och hänga hufvudet samt jämra sig, såsom om ingen Gud funnes till, utan att därför blifva föremål för någon anmärkning. Det ifrågavarande klandret mot nämnda yttringar af syndasorg vittnade om okunnighet med afseende på beskaffenheten af en uppriktig ånger öfver synden och en sann botfärdighet.[1]

b. *Andligt högmod och kärlekslöst dömande.*

Andligt högmod och kärlekslöst dömande öfver andra människor hörde också till de frukter, som man trodde sig hafva funnit de förment falska lärorna framalstra hos sina anhängare, och inför Kungl. Maj:t hade framhållit såsom vittnesbörd om sådana lärors förekomst. En yttring af andligt högmod hade det i anklagarnes ögon varit, att de som efterföljt den lära om omvändelsen och det kristliga lifvet, hvilken i Umeå förkunnades, enligt anklagarnes utsaga ville hälsas såsom omvände och nya människor. Ur samma källa härleddes nog ock ogynnsamma omdömen i andligt hänseende i allmänhet om andra människor ifrån desse omvändes sida, på samma gång som de betraktades som bevis på ett kärlekslöst sinnelag.

Med afseende på de uppgifna anspråken att hälsas såsom omvände och nya människor bedyrar Grubb på sitt samvete, att han aldrig hade sport någon vilja så kallas, men väl hört många beklaga sig öfver, att de af dem, som icke velat tåla någon gudaktighetsöfning, af hat och på spe blifvit kallade »de omvände». Den enda grund kommissionen kunde uppleta för angifvarnes uppgift angående högmodig anspråksfullhet såsom följd af de förment nya lärorna var ett yttrande af

[1] En sannfärdig berättelse sid. 31.

bonden Anders Andersson, hvilken sagt, att han tyckte folket inbillade sig vara något. Grubb gjorde med anledning däraf den anmärkningen, att man af denna omständighet nogsamt kunde förstå, hvad grund ryktet om en inbillad helighet och fullkomlighet ägde.

Obehörigt dömande synes verkligen hafva förekommit och väckt förargelse, om än åtskilligt, som så betecknades, icke rättvisligen kunde hänföras under denna rubrik. Konsistoriets anklagelseskrift uppger särskildt, att de, som icke höllo sig till de anklagade, af desse dömdes såsom ovärdige nattvardsgäster, då de framgingo till Herrens bord.

Såsom speciell anklagelse för obehörigt dömande kan kyrkoherdens i Bygdeå, Jakob Burmans, anklagelse mot pigan Malin Eriksdotter betraktas. Nämnda piga anklagades för att hafva sagt, att folket i Bygdeå lefde ett ogudaktigt lif och icke voro stadda på salighetens väg, samt därför att hon bedragit sin svåger och syster att öfvergifva sitt hemman i Bygdeå och flytta till Umeå socken. På begäran af kyrkoherde Burman hade Per Jonsson i Öndebyn, Nils Jonsson i Bäck och soldaten Matts Carlsson Järf om ifrågavarande piga afgifvit en skriftligen upptecknad och vederbörligen bevittnad berättelse, som inlämnades till kommissionen.[1] Enligt denna hade Malin Eriksdotter under två år innehaft tjänst i Umeå församling före år 1719 och sedan uppehållit sig hos sin syster Brita Eriksdotter och hennes man, bonden Anders Larsson i i Öndebyn samt verkligen fört sådant tal, som i anklagelsen uppgifvits, och slutligen med sin systers tillhjälp lyckats förmå sin svåger att i ödesmål lämna sitt i godt stånd varande skattehemman och afflytta till Umeå. Per Jonsson intygar därjämte, att hans hustru efter umgänge med de två nämnda systrarna med all flit velat öfvertala honom att följa Anders Larssons exempel.

Anders Larsson, hans hustru Brita Eriksdotter och svägerskan Malin Eriksdotter afgåfvo den förklaringen, att de, emedan de icke ville om helgdagarna förnöta tiden med allehanda fåfängligheter, utan hellre betrakta Guds ord, blifvit af

[1] Kommissionshandlingarna n:o 30.

folket i Bygdeå försmädade och förföljde, att adjunkten Erik Nettrin sagt åt hustrun Brita Eriksdotter, när hon kommit til honom för att söka tröst i sin bedröfvelse, att hon vore af den förbannade Umeå religion, att kyrkoherde Burman under kommunionen stött henne för munnen med kalken, och att slutligen hela familjen för att undvika sådan förargelse och därjämte undslippa den betungande militärinkvarteringen i Bygdeå flyttat ur församlingen och upptagit ett öde hemman i Umeå.

Grubb yttrar sig om det ifrågavaravde dömandet på följande sätt: »Hvar opartisk, välsinnad läsare täcktes här vid i acht taga och betrachta: 1:o) Huru det har sig i början med alla dem som vilja beflita sig om Gudachtigheten och det syndiga väsendets afstående; där förelöpa många felachtigheter innan det blifver någon stadga utaf, hvilcken genom långlig öfning under mångahanda försökelser, intet på en gång, utan effter handen, vinnes tillika med den christeliga försichtigheten, som uti alla tillfällen vet at visligen skicka sig. I medlertid måste och bör man med sådana begynnande hafva tålamod, rätta dem uti deras svagheter med kärlighet, så att det må lända til förbättring; men intet fägna sig, då man kan snappa up några deras fehl, eller i afvogt sinne giöra buller där utaf, de fehlande där med at bry och förarga. Mångfaldiga Guds Andas förmaningar i Skriften som handla om dem, som ännu äro Barn och svaga, bestyrcka alt detta, viljandes jag doch nu allenast anföra hvad Paulus lärer i 1 Thess. 5: 14. Men vij bedje Eder käre bröder, förmaner the oseduga, tröster de klenmodiga, hielper the svaga, varer långmodige vid hvar man; se ock Doct. Gezelii förklaring här öfver. Therföre så vist som vij alle varit i våra unga åhr barnslige, oförsichtige, och sådant mehra, så vist har aldrig ännu någon blifvit omvänd til Christum, som icke vet i begynnelsen af dess omvändelse oräckneliga felachtigheter vara med sig förelupna, så emot den ena som den andra Christeliga plichten, med hvilcka likväl Guds Barn intet se hos sig igenom fingren, utan effter bättre underrättelse och öfvertygelse dem ändra och bättra.

2:o )I bland andra svagheter, som medelst det förskräcke-

liga alla menniskiors förderf igenom fallet, hvar och en, särdeles i början, ändoch med olikhet i graderne, vidhänger, är jämväl det, att vij taga oss eij nog visligen tilvahra för andras dömande; at vij äro för hitzige i de allmänna lasters bestridande; öfverlägga icke heller tilbörligen tid och rum, som där til fordras, utan fara väl til vägs med de ännu oförfarne lärjungarne, som ville det Christus skulle låta komma eld öfver dem, som honom intet undfägnade.

At nu sådant til en dehl kan också vara händt här i församlingen af några ibland dem, som annars likväl med alfvare anammat bättringens ord tror och har jag trodt, i anledning af alla menniskiors ofvannämda skröpliga beskaffenhet, fast än jag intet fådt den vissheten om de där utropade exemplen och profven däraf, som till de bråtzligas fulla öfvertygelse erfordrats; ehuru jag med offentlig sochnestämma sökt at leta dem fram. Icke desto mindre har jag, intet allenast uti predikningarne, utan ock enskylt alfvarligen bestraffat hvad jag hördt vara i förenämde måhl af en eller annan brutit, särdeles under min frånvaro på riksdagen 1719 jämte tydelig undervisning, huru en christen med andras dömande sig kan försynda; Hvar igenom jag också, Gudi låf, bot der å skaffat, och det alt långt förr än Vener. Consistorii varnings skrifft til denna församlingen blef afkunnad . . . .

3:o) Men hvad vilja nu de vidrige tidningebärare väl hafva vunnit med omrörde angifvande? Ach! at de viste hvad det har til säja; *Stärcker de svaga, heler de siuka, förbinder de sårade, hämtar igen de förvillade, upsöker de förtappade.* Hezech. 34: 4, 16. och betänckte hvad Lutherus säjer Tom. 4 Jen Lat. fol. 93. b. Vides multa in piis, quæ te offendunt, vides eos quandoque labi, peccare, infirmos esse, etc. så hade de annorledes förhållit sig emot dem, som de nu sökt at komma i ondt tahl och rychte. Hvad hafva the annat uträttat igenom deras kärlekslösa utspridelser, så i detta som de flera måhl, än at de uppenbarat, det de sielfve aldramäst sig afklädt och ingalundo iklädt den hiertans barmhertighet, vänlighet, ödmjukhet, NB. sachtmodighet och NB. långmodighet, som värckar, at de christne meddraga hvar then andra inbördes. Coloss. 3: 12? De tala huru andra försedt sig med

dömande, men besinna eij, at mången af dem sielfva denna synden på margehanda vijs aldravärst begått och dymedelst varit jämväl sielfve mycket skulden der til, at andre kan skie blifvit upprörde af kött och blod til at bemöta dem på samma sätt igen. Hvarföre hafva de i detta fallet icke varit så snälle med mennisklig svaghets mantelen, som de färdige äro, at dermed skyla de eljest liderligaste gierningar, hvilcka en åhrbar hedning icke ens försvarar, som svalg och dryckenskap, och den grufveliga svordoms lasten etc.»[1] . . . .

c. *Rätt förhållande med afseende på den heliga nattvarden.*

Såsom en följd af den läran, att ingen kunde värdigt begå Herrens nattvard, förrän han kommit till en ogemen syndaånger och blifvit fullkomligt omvänd, hade i konsistoriets anklagelseskrift uppgifvits, att anhängarne af den ifrågavarande religiösa rörelsen i Umeå i förstone, af fruktan att ovärdigt begå nattvarden, innan de blifvit fullkomligt omvände, afhöllo sig ifrån den väl två eller tre år. Häröfver afgifver Grubb följande förklaring: »Där någon skulle så många åhr afhålla sig där ifrån, utaf föracht för det heliga sacramentet och der til bruka berörda invändning, så bör en sådan, enär det vitterligit blir, anses som en ogudachtig, och tiltalas som en ochristen, effter Kyrcko-Lagen Cap. XI. §. 2. Men giör han det af svaghet eller af en sanfärdig fruchtan, så förstår jag intet annat, än att man bör lämna honom privilegia conscientiæ erroneæ, afflictæ et tentatæ, och att siälesörjaren altså åligger, genom Guds ords krafft söka at underrätta, upmuntra och leda honom til en rätt förtröstan på sin Frälsare, tå han, utan sitt svaga samvetes förkränckande, kan begå den heliga nattvarden; men intet tvinga honom där til tvärt emot sin conscientiam erroneam ac tentatam; derföre ock Kyrcko-Lagen Cap. II. §. 2. förbiuder at släppa dem til Herrans Nattvard, hvilkas samvete är af någon sådan anfächtning besväradt, förr än de genom bättre undervisning föras till rätta. Nu tilstår jag gierna, at här i församlingen offta sådane sielfve kommit til mig och

[1] En sannfärdig berättelse sid. 41—44.

och beklagat, at de eij för den ovärdighet, de hos sig funnit, vågat sig at begå Herrans Nattvard, hvilckas tillstånd jag har undersökt, och när jag funnit, at de stådt under svåra anfächtningar, har jag dem genom Guds nåd af hans ord uprättat, så at de sedan med stor längtan och förtröstan brukat detta dyra salighets medlet. Men at det intet är nytt, det de, som söka Guds rike med alfvare, råka uti sådana anfächtningar, visar Doct. Luther Tom. 6 Altenb. fol. 345. sålunda: *Om Satan märcker, at tu hafver Guds Ord kärt och äger then förtröstan, at titt lefverne är behageligt för Gud, så hvilar han intet, utan kastar tig i vägen allahanda kors och Frestelser;*

Altså röijes ock genom thenna beskyllningen, at angifvarne i sina församlingar aldrig lära höra af några anfächtningar hos deras åhörare, hvilcket är et mäckta slätt prof.» [1]

### d. *Striden mellan Grubb och Telin inför kommissionen.*

Med stöd af prästeståndets i underdånig skrifvelse till Kungl. Maj:t den 23 september 1723 framställda begäran, att Grubbs och Telins skrifter måtte granskas af den kommission, som skulle anställa rannsakning angående de religiösa förhållandena i Umeå, och Kungl. Maj:ts därtill lämnade bifall, anhöll Grubb, att kommissionen måtte ålägga Telin att bevisa sanningen af sina anklagelser. Han fordrade detta så mycket mer, som ingen af angifvarne velat vidkännas de gröfsta beskyllningarna i det s. k. extraktet eller åtaga sig att bevisa dem, då Telin däremot i sin skrift offentligen erbjudit sig att bevisa, att allt som stod i extraktet var sant.

Telin, som efter erhållen kallelse inställde sig för kommissionen, förklarade, att han icke kunde efterkomma dess begäran, att han skulle bevisa sanningen af sina påståenden gent emot Grubb, emedan han icke hade något exemplar af sin skrift och icke erkände någon annan skrift såsom sin än den, som hvilade i kungl. kansliet och blifvit af ärkebiskopen och Stockholms konsistorium granskad och godkänd. Med

[1] En sannfärdig berättelse sid. 39—41.

anledning af denna Telins förklaring kunde kommissionen intet åtgöra med afseende på tvisten mellan honom och Grubb, utan uttalade endast den förmodan, att Kungl. Maj:t torde pröfva nödigt att i denna sak höra vederbörande, som granskat Telins skrift.

### 3. Undersökningen angående Grubbs själavård.

#### a. *Tvenne tolfmäns klagomål.*

I enlighet med ett af pastor Hernodius framställt yrkande lät kommissionen, dels för att höra åberopade vittnen, dels ock för att höra, hvad den i allmänhet kunde hafva att andraga i det föreliggande målet, kalla hela Umeå församling att inställa sig med en tredjedel i sänder. Första eller södra tredingen hade på tillfrågan intet att anmärka med afseende på prosten Grubbs förhållande. För nämnda treding fördes ordet af tolfmannen Per Jakobsson i Kasemark. När denne samt tolfmannen Erik Larsson i Hösjön, hvilka båda hörde till södra tredingen, emellertid fått kännedom om, att de af pastor Hernodius hade åberopats som vittnen, men för hvarjehanda otidigheters skull blifvit af prosten Grubb jäfvade, inkommo de den följande dagen på den norra tredingens vägnar med en klagoskrift[1] mot Grubb af följande innehåll: 1:o) Med afseende på katekesförhören anhöllo de att få bruka Svebilii tryckta katekes och slippa ifrån prosten Grubbs frågor, som af honom skulle hafva utlämnats till vissa personer att af folket köpas eller afskrifvas och voro af en sådan beskaffenhet, att de framställde Guds ord i stympad form och tvetydiga ordalag, så att den fattiga allmogen och det gemena folket genom dem mera förhindrades än uppbyggdes i sin kristendom. 2:o) Vid katekesförhören förklarade de det tillgå så, att den, som icke kunde prostens frågor ord för ord utantill, blef af prästerskapet handterad på ett oanständigt och gyckelaktigt sätt, rycktes och drogs i håret, uppställdes på stolar för att skämmas, stöttes, skuffades samt hånades och begabbades med ord och åthäfvor,

[1] Kommissionshandlingarna n:o 53.

och vidare att prästerskapet genom okristligt och obarmhärtigt dömande och fördömande icke allenast igenklistrade ögonen på den enfaldiga allmogen, utan ock nedsvärtade både herdar och får i främmande församlingar öfver hela riket, hvilka förstnämnda beskylldes för att medelst sin försummelse lämna sig själfva och sina församlingar till rof åt djäflarna och deras anhang. 3:o) Uppgåfvo de, att en stor del af allmogen, som icke kunde riktigt redogöra för sig efter prosten Grubbs frågor, förvägrades tillträde till Herrens nattvard, ehuru de voro komna till en hög ålder och under sin föregående lifstid af sina själasörjare enligt sin innerliga trängtan tillåtits att obehindradt bruka detta nådemedel, att större delen af desse icke på 7, 8 à 9 års tid fått blifva delaktige af den nåd, som Kristus genom nattvarden meddelar åt alla botfärdiga, hvarför tolfmännen begärde, att dessa, så att säga bannlyste, måtte efter den förut brukade och bekanta metoden blifva examinerade i sin kristendom af någon främmande präst, emedan prosten Grubb uppgaf deras fåkunnighet i sin kristendom såsom skäl för sin vägran att lämna dem tillträde till Herrens nattvard. 4:o) Slutligen anfördes klagomål däröfver, att Grubb tvärt emot träffadt aftal, för sin bekvämlighets skull, flyttat apostladagarnas firande från lördagens förmiddag till samma dags afton, hvilket enligt uppgift mycket misshagade hela församlingens allmoge, hvarför denna enhälligt begärde att enligt den förut skedda öfverenskommelsen få fira nämnda dagar på förmiddagen i stället för aftonen om lördagarna.

### Yttrande af norra tredingens allmoge.

Sedan den ifrågavarande skriften blifvit uppläst, lät kommissionen uppropa den norra tredingens närvarande allmoge man för man för att höra dess mening angående denna i dess namn ingifna klagoskrift. Af de 110 à 120 bönder, som utgjorde nämnda treding, befunnos då endast 10 vilja instämma i de framställda klagomålen, och af dessa 10 tillhörde de fleste bönderna i Tefteå by, hvilka icke blott enligt skriftböckernas intyg, utan jämväl enligt vittnesbörd till kommissionens protokoll af Grubbs motpart pastor Hernodius aldrig hade haft

eller hade den ringaste kunskap i sin kristendom, utan af hårdnackenhet föresatt sig att aldrig lära något. De öfrige ogillade de i klagoskriften framkastade beskyllningarna och förklarade, att de icke hade någon anledning till klagomål med undantag af några, som besvärade sig öfver, att de på grund af sin ringa kristendomskunskap blifvit förvägrade att begå Herrens nattvard, och begärde, att af någon främmande präst få sin kristendomskunskap pröfvad.

## Grubbs förklaring.

I ett utförligt memorial af den 1 augusti[1] gendrifver Grubb tolfmännens beskyllningar. Inledningsvis tillkännager han, att de tvenne tolfmännen voro bekanta som hans fiender, och hemställer till kommissionen, huruvida de icke för det sätt, på hvilket de i föreliggande fall missbrukat sin ställning som edsvurne män, borde sig själfva till förbättring och andra till varning blifva vederbörligen näpste, hvarjämte han med åberopande af kapten von Schoten som vittne omnämner, att tolfmannen Erik Larsson varit så gudlös och en sådan försmädande föraktare af Guds ord, att han kallat hans förklaring öfver katekesen för pillerfrågor. Hvad de tio bönder anginge, hvilka instämt i tolfmännens klagomål, uttalade han den meningen, att de, om de förhördes inför kommissionen skulle komma att visa, att de ej förstått, hvad som stod i klagoskriften, och att deras oförstånd vore en förmildrande omständighet för dem. Med afseende på klagoskriftens författande påpekar han, att tolfmännen enligt eget erkännande hade såsom författare användt hans störste afundsman fänriken Anders Nordeen.

I sitt yttrande öfver 1:sta klagopunkten hänvisar han i fråga om tolfmännens anhållan att få bruka Svebilii tryckta katekes till det utförliga yttrande häröfver, som han komme att lämna i sitt utlåtande öfver en annan, af 9 bönder till kommissionen ingifven, klagoskrift, i hvilken en liknande anhållan framställdes. Uppgiften, att han skulle hafva utlämnat

[1] Kommissionshandlingarna n:o 60.

sina katekesfrågor till att afskrifvas och köpas af allmogen betecknas som en uppenbar osanning.

Såsom en obevislig beskyllning tillbakavisar han äfven tillvitelsen att med sin undervisning mer hafva förhindrat än uppbyggt det gemena folket i dess kristendom och uttalar sin förvissning om, att det förhör, som komme att anställas med församlingen i kommissionens närvaro, allrabäst skulle ådagalägga den ifrågavarande beskyllningens falskhet. Gent emot beskyllningen att hafva framställt Guds ord i stympad form och tvetydiga ordalag, hänvisar han till undersökningsprotokollets vittnesbörd om, att förståndigare folk, nämligen angifvarne själfve, som mestadels voro präster, hade erkänt honom vara renlärig, ehuru de voro hans motparter, och uttalar den förhoppningen, att han skulle få ett liknande vittnesbörd af flere förståndige och beskedlige i församlingen, samt beder kommissionen, att klagoskriftens författare och hans principaler måtte åläggas att bevisa sanningen af denna grofva beskyllning.

Med afseende på uppgiften i den 2:dra anklagelsepunkten, att de som icke ord för ord kunde prosten Grubbs frågor utantill drogos i håret, stöttes och skuffades m. m., anmärker han, att författaren till klagoskriften icke torde kunna framföra någon, som ville åtaga sig att bevisa sanningen af denna uppgift, icke ens någon af dem, som hade del i denna skrift. Grubb häntyder i sammanhang härmed på den möjligheten, att de klagande tolfmännen förr sett sådant, som här omförmälts, ske i församlingen, men misstagit sig angående tiden, då de tillvitat honom det, som med vittnen torde kunna bevisas hafva tilldragit sig före hans tid.

För påståendet, att de okunnige sattes på stolar att skämmas, hvilket, äfven det, betecknas som osanning, medgifver han, att det fanns en skenbar grund i en verklig tilldragelse, som närmare skildras. Då Grubb under den föregående vintern examinerade församlingen i katekesen, hade nämligen bland de närvarande funnits en gosse, som aldrig velat tiga, utan genom otidigt talande störde både Grubb och examinanderna. Sedan Grubb många gånger förgäfves näpst honom, hade han tagit honom ut ur hopen och satt honom på en stol

afsides från de andra en liten stund dels för att slippa störas af honom, dels för att låta honom sig och andra till varning skämmas för sitt beteende. Detta hade alltså skett, icke därföre att gossen icke kunde läsa, som klagoskriftens författare falskeligen uppgifvit, utan på grund af hans störande uppträdande vid katekisationen, hvarför han ansåg sig icke hafva gjort sig skyldig till något straffvärdt genom nämnda åtgärd.

Beskyllningen för okristligt och obarmhärtigt dömande och fördömande tillbakavisades likaledes såsom obevislig och falsk både med afseende på Grubb själf och de andre prästerna i församlingen. Men på samma gång förklarade Grubb, att han gärna tillstod, att när han och hans ämbetsbröder vid katekesförhören funnit personer, som aldrig velat inhämta den enfaldigaste och till saligheten oundgängligen nödvändiga kunskapen, mycket mindre lefva därefter, utan i 10 à 11 års tid, år ifrån år, förblifvit i sin okunnighet, oaktadt alla varningar, förmaningar och böner, de användt på dem, de då efter Guds egen befallning Hes. 33: 8 icke dömt dem, utan kungjort för dem Guds dom, nämligen att, om de därefter som förut fortfore att förakta Guds ord, icke ville låta sig undervisas däruti och lefva därefter samt intill ändan framhärdade i en sådan ogudaktighet, de då aldrig kunde blifva salige, utan måste blifva evinnerligen fördömde. Detta hade de gjort i det syfte, som Gud själf i det anförda bibelstället angifver, nämligen att den ogudaktige måtte taga sig till vara för sitt onda väsende.

Med afseende på anklagelsen att hafva nedsvärtat herdar i främmande församlingar öfver hela riket uttalar Grubb den förhoppningen, att hvar ärlig och förnuftig människa skall hålla honom för beskedligare. Han kände själf många rättsinnige och nitälskande lärare, men minsta delen af hela rikets prästerskap och hoppades, att många honom obekante rättsinnige lärare funnes. Men på samma gång förklarade han, att ibland präster både norr- och söderut kunde finnas sådana, som oförsvarligen förestode sina församlingar, lämnade dem i okunnighet i fråga om deras kristendom och det oaktadt admitterade dem till den heliga nattvarden. Därom hade han blifvit öfvertygad genom dem, som från främmande församlingar kommit till Umeå och vid förhör knappast visat något

tecken till kunskap, ehuru de haft obehindradt tillträde till Herrens nattvard i de församlingar, från hvilka de ankommit. Enligt Pauli ord 1 Kor. 11: 29 ansåg Grubb, att sådana människor måste räknas bland ovärdige nattvardsgäster, så framt man icke ville införa entusiasmen, som föreger, att en människa kan hafva andens verkan utan ordet. Vidare förklarade han sig icke kunna förstå annat, än att deras präster vore orsaken till, att de åte och drucke sig själfva domen, emedan de admitterat dem till den heliga nattvarden i deras fåkunnighet. Om sådana präster och inga andra hade han talat och hemställde till kommissionens ompröfning, om sådana präster vore rätte själasörjare eller själamördare.

Anledningen till, att han så hade beskrifvit dylika präster, låg däri, att en del af hans åhörare alltid brukat till försvar för sin fåkunnighet och säkerhet åberopa, att prästerna i andra församlingar icke vore så stränga vare sig med afseende på katekesen eller kyrkodisciplinen och icke afhölle någon från Herrens nattvard eller anställde något förhör förut med dem, som ville begå den.

För att visa, att sådana präster, på hvilkas oförsvarliga förhållande de stödde sig, icke vore att lita på, utan att man borde handla endast efter Guds ord, hade han måst framhålla för dem det oförsvarliga i nämnda prästers beteende.

Till vederläggning af den i 3:dje klagopunkten framkastade beskyllningen, att han vägrat till hög ålder komne personer tillträde till Herrens nattvard, därför att de icke kunnat hans kristendomsfrågor, upplyser Grubb, att han af de gamle fordrade kunskap endast om det, som man nödvändigt måste känna för att kunna vara en rätt kristen och värdigt begå Herrens nattvard,[1] hvilket hans komministrar och alla redlige församlingsmedlemmar kunde intyga.

Men när de äfven om sådant icke hade kunskap eller förstånd, vågade han icke att lämna dem tillträde till nattvarden. Den, som hölle sådana för värdige nattvardsgäster, följe i entusiasmen, hvart han än vände sig. Den längtan, att begå nattvarden, desse sade sig hysa, var blott naturlig

[1] Se kungl. cirk. den 18 december 1695.

och härflöt af den elaka vana, de ifrån början haft, att i sin blindhet och fåkunnighet gå till nattvarden och anse sig på grund af detta utvärtes verk vara säkra om saligheten.

Att deras förre själasörjare låtit dem i en sådan okunnighet begå nattvarden ansåg han alldeles oförsvarligt. Hans åklagare syntes mena, att själasörjaren borde lämna alla frihet att gå till Herrens nattvard och ej göra sig besvär med att rätteligen undervisa och förhöra sina åhörare, som symboliska böckerna fordra. Taget på ett sådant sätt, blefve prästämbetet ett bland de lättaste af alla ämbeten.

Emellertid hade han intet emot, att de för sin okunnighets skull från nattvarden uteslutne enligt åklagarnes begäran blefve af någon främmande präst förhörde, emedan han hoppades, att hans egen berättelse om dem därigenom skulle blifva besannad.

Angående firandet af apostladagarna, hvaremot de klagande vändt sig i den 4:de punkten af sin skrift, erinrade Grubb först därom, att kyrkolagen icke meddelade några bestämmelser med afseende på tiden för deras firande. Då han ankom till församlingen, hade hans komminister föreslagit, att apostladagarna till allmogens bekvämlighet måtte firas på lördagsaftnarna, och han hade gått in på detta förslag. Sedermera hade den klagande tolfmannen Erik Larsson på ett häradsting förklarat, att det vore hela allmogens önskan, att apostladagarna firades på lördagsförmiddag, ehuru endast en eller två af hans kamrater höllo med honom, och han icke heller hade någon fullmakt af allmogen, af hvilken blott få voro tillstädes. Emellertid hade Grubb ändrat apostladagarnas firande i öfverensstämmelse med den af Erik Larsson framställda önskan. Men då han sedan hos allmogen hade försport missnöje öfver den vidtagna förändringen på grund däraf. att de längre bort boende nödgades gå hemifrån på fredagen. hvilket i synnerhet om sommaren, då de hade brådtom med arbete, förorsakade stora olägenheter, hade han på nytt ändrat tiden för de ifrågavarande dagarnas firande så, att den förlagts till lördagsaftnarna. Skulle någon ändring i detta hänseende återigen vidtagas, så måste, förklarade han, öfverheten därom förordna.

Slutligen yttrade han, att han, ehuruväl han såsom anklagad icke vore skyldig att bevisa sin oskuld, emedan det ålåge anklagaren att bevisa sanningen af sin anklagelse enligt regeln: actore non probante, reus absolvitur, likväl, på det att de två tolfmännens och deras medhjälpare Nordeens brottslighet samt hans egen oskuld måtte så mycket tydligare blifva ådagalagd, begärde, att kommissionen måtte låta inkalla de tio bönder, som gillat klagoskriften, och framställa till dem de i bilagan litt. A ur klagoskriften sammanställda frågor. Han gaf på samma gång uttryck åt den förmodan, att man vid det kommande förhöret skulle finna, att de icke ville fasthålla vid de af tolfmännen framkastade beskyllningarna, utan nekande komme att besvara frågorna, om han gjort sig skyldig till det, som klagoskriften tillvitade honom, och därmed röja, att de icke förstått klagoskriften, utan af oförstånd låtit locka sig att gilla den.

Likaledes begärde han, att kommissionen måtte inkalla de i bilagan litt. B uppgifna vittnena samt låta dem besvara såväl den förre som den senare serien af frågor i bilagan litt. A.

*Bil. litt. A.*

Ser. I. Frågan 1. Om jag utfärdat några skrifna frågor och svar öfver kristendomen att afskrifvas och af allmogen köpas.

Fr. 2. Om genom mina kristendomsfrågor allmogen blifvit mera hindrad än uppbyggd i sin kristendom.

Fr. 3. Om jag stympat Guds ord.

Fr. 4. Om jag föreställt Guds ord under tvetydiga meningar.

Fr. 5. Om jag genom obarmhärtiga domar igenklistrat ögonen på den enfaldiga allmogen.

Fr. 6. Om jag nedsvärtat och fördömt alla lärare och åhörare i främmande församlingar hela riket igenom.

Fr. 7. Om ibland mina åhörare, eho det vara månde, som mina kristendomsfrågor icke rätteligen kunnat ord från ord utantill, de då af mig med ett vrångt härskande på oanständigt sätt blifvit handterade, ryckte och dragne med håret, stötte, skuffade etc.

Fr. 8. Om icke någon vet erinra sig, att sådant hårdragande etc. under katekesförhören har skett före min tid.

Ser. II. Fr. 1. Om jag i mitt lärande varit försumlig eller förfört mina åhörare till någon irrig eller villfarande lära, som på något sätt strider emot Guds ord och våra symboliska böcker, utur hvilka jag dem ofta föreläst, det jag bestyrkt mina satser med.

Fr. 2. Om jag befunnits straffbar i mitt lefverne på något sätt.

Fr. 3. I synnerhet om jag efter extraktet n:o 1 skärpt lagen för strängt, d. v. s. gjort och skärpt honom strängare än Guds ord mig föreskrifver.

Fr. 4. Om jag fört folket till en ogemen syndaånger, det är en sådan, som icke hvarken i den heliga skrift eller symboliska böckerna står beskrifven.

Fr. 5. Om jag lärt folket, att de här i världen kunde bli fullkomlige och utan synd.

Fr. 6. Om jag på något sätt stiftat något oväsende i religion och kyrkodisciplin.

Fr. 7. Om jag icke fastmer hållit mig tätt intill Guds ord i religion och hänvist mina åhörare därtill att själfve undersöka i skriften, om det icke vore sant hvad jag dem lärt och i kyrkodisciplin hållit mig till kyrkolagen.

*Bilagan B.*

Förteckning på de vittnen här af församlingen, som åstundas att blifva inkallade och afhörde:

Herr kapten von Schoten, herr räntmästaren Kröger, herr häradsskrifvaren Sandström.

Af bönder:

Erik Mårtensson i Ytterhiske, Hans Jonsson i Vänforssa, Mats Öndesson i Djekneböhle, Olof Persson i Röbeck, Erik Johansson i Klabböhle, Anders Olofsson därsammastädes, Anders Mårtensson i Tjälamark, Nils Andersson i Böhle, Simon Nilsson i Öhn.

* * *

Om kommissionen ansåge, att flere vittnen behöfde höras, så ville och kunde han anföra en hel sky af sanningsvittnen (nubem testium veritatis).

De nämnda 10 bönderna inkallades och fingo hvar och en för sig besvara de ofvannämnda 8 frågorna samt besvarade dem nekande, förklarande sig icke hafva mera att klaga öfver, än att de själfva eller deras anhöriga voro uteständga från den heliga nattvarden, därför att de ej nog kunnat läsa. Bonden Per Mårtensson anmärkte särskildt om det öfverklagade hårdragandet, att han ej visste mer därom, än att prosten förleden vinter tagit en gosse litet i håret.

b. *Anklagelse mot Grubbs komminister Olof Modin.*

Då församlingens norra treding hördes af kommissionen, och de två tolfmännen å dess vägnar egenmäktigt inlämnade den förut nämnda klagoskriften mot Grubb, inlämnade ock bonden Sven Mosesson från Wästerhiske en mot Grubbs komminister Olof Modin riktad anklagelseskrift,[1] i hvilken denne beskylldes för att vid ett katekesförhör hafva fördömt personer, som efter skedd kallelse i hjärtats ödmjukhet inställt sig för att betyga den tro, som Guds ande genom ordet verkat i deras hjärtan, under förklaring, att alla, som icke i prästernas åsyn gjorde goda gärningar, skulle utan nåd lämnas till rof åt djäflarna. För att få befogenheten af sin anklagelse styrkt begärde han, att kommissionen måtte inkalla och på ed höra hela det vid det ifrågavarande tillfället närvarande skriftelaget.

Sedan skriften delgifvits komminister Modin med befallning att den 29 juli inkomma med förklaring, tillbakavisade denne i ett utförligt memorial[2] den ifrågavarande beskyllningen såsom osannfärdig. Han hade aldrig varit så förmäten, att han upphäft sig till domare, men att förkunna Guds dom öfver alla hårdnackade, genstörtige och obotfärdige därtill var han förordnad. Enligt Guds allvarliga befallning i den heliga skrift, t. ex. profeten Hesekiel kap. 3: 17—19; 33: 7—9 hade han dels i allmänhet i offentliga predikningar och vid katekesförhör sagt till dem, som under många år icke en utan väl

[1] Kommissionshandlingarna n:o 54.
[2] » » 63.

hundra gånger blifvit varnade och förmanade att bättra sig, fatta kärlek till Guds ord, låta sig undervisas däruti och ställa sitt lefverne därefter, att om de icke gjorde detta, utan framhärdade i sin obotfärdighet och doge däruti, så måste de blifva fördömde, dels ock enskildt sagt till den och den: »Om du icke i tid omvänder dig, utan framhärdar i din fåkunnighet och obotfärdighet och däruti dör, så blir du aldrig salig, utan fördömd», för hvilket tillvägagående han såsom ytterligare stöd ur den heliga skrift åberopade Matt. 10: 15; 11: 20—24; Rom. 2: 8—9; 8: 6—8, 13; Gal. 5: 19—21; Ef. 5: 5, 11; 1 Kor. 6: 9—10; Ps. 7: 13—14; 5 Mos. 28: 15 följ., 30: 17—18; Es. 66: 24.

Om han icke förkunnat Guds dom öfver hans ords föraktare, så hade han gjort sig skyldig till det grufliga straff, som Gud genom profeten Hes. kap. 33: 8 uttalat öfver försumlige och rädde själaherdar, nämligen att han skall kräfva syndarnes blod utur deras händer. När man nu med all flit sökte att föra människorna till en rätt kunskap i Guds ord och en gudlig vandel samt förkunnade de hårdnackade Guds dom, om de icke omvände och bättrade sig, så uppstege hos de argsinta, som icke hade någon lust att lära sig Guds ord, ännu mindre att ställa sitt lefverne därefter, hat och illvilja mot deras lärare och själasörjare såsom hos denne bonden Sven Mosesson.

Hvad de åberopade vittnena anginge, kunde han icke anse dem vittnesgilla, då undertecknaren af klagoskriften icke nämnt någon viss person, som han skulle hafva fördömt, och alltså måste anses hafva anfört klagomål på hela skriftelagets vägnar, hvilket sålunda vore att anse som åklagare och följaktligen icke kunde få uppträda som vittne.

Då, som han hoppades, den kungl. kommissionen såväl af denna hans förklaring som däraf, att Sven Mosesson aldrig skulle gitta bevisa sin falska beskyllning, skulle finna honom vara helt oskyldigt angripen och tilldelad en sådan belöning för sitt trägna arbete, så underställde han dess ompröfning, om icke Sven Mosesson tillika med den, som åt honom uppsatt klagoskriften, hvilka anfallit honom i hans ämbete, borde

sig själfva till rättelse och andra till varning behandlas enligt tjugoandra punkten i prästerskapets privilegier.[1]

Till belysning af Sven Mosessons karaktär lät komminister Modin sin till kommissionen ingifna förklaring åtföljas af ett utdrag af protokollet, hållet vid tingssammanträde i Umeå den 25 april 1712. Sven Mosesson hade berättat, att han i december månad 1710 af befallningsmannen Peter Gadd och komminister Anders Hernodius hade blifvit sänd till finnen Olof Påhlsson i Siähla socken i Ångermanland för att söka bot för den sjuke kyrkoherden Math. Bille i Umeå. Komminister Hernodius och kyrkoherdens huspiga hustrun Malin Larsdotter skulle enligt hans berättelse hafva skickat med honom en kyrkoherden Bille tillhörig svart klädeströja med tillsägelse att visa den för finnen, så att denne af tröjan måtte kunna se, hvad sjukdom kyrkoherden hade, om han skulle komma att tillfriskna, eller om sjukdomen komme att medföra döden samt att han, om finnen ansåge sig kunna bota honom, skulle föra honom med sig till Umeå, men i annat fall icke taga honom med. Med anledning af denna berättelse hade Hernösands konsistorium genom en skrifvelse af den 17 mars 1711 anhållit hos landshöfdingen Otto Wilhelm Löwen om undersökning i ärendet. Till följd af en skrifvelse från nämnde landshöfding af den 16 januari 1712 hade Sven Mosesson och andra, som förmentes vara intresserade i målet, instämts till häradsrätten. Sven Mosesson vidhöll sanningsenligheten af sin berättelse, men komminister Hernodius bestred den samt påstod, att kyrkoherdens huspiga hustrun Malin Larsdotter lämnat ut tröjan att användas af Sven Mosesson såsom skydd mot kölden under resan, och att han icke sett, när Mosesson mottog tröjan, ej heller bedt honom visa den för finnen, ännu mindre fråga, hvad sjukdom kyrkoherden hade, och om han skulle komma att lefva eller dö. Hustrun Malin Larsdotter

[1] »Hela klereciet tages i Kongl. Maj:s hägn, så att den, som en prästman i ämbetet eller för ämbetets verkliga förrättnings skull någon spott och vanära tillfogar eller med hot och injurier samt hugg och slag öfverfaller, skall efter hvarje saks beskaffenhet straffas.» Kongl. privilegier för prästerskapet den 16 oktober 1723 § 22.

tog på sin ed, att Hernodius ej var närvarande, när hon utlämnade tröjan.

Häradsrättens utslag är efter ingressens uteslutande af följande lydelse: »Ehuruväl häradsrätten misstänkt förekommer så väl herr Anders Hernodii som hustru Malin Larsdotters gjorda berättelse, att kyrkoherden magister Billes svarta klädeströja skulle levereras bonden Sven Mosesson till att bruka för köld på sin resa till Ångermanland, emedan han hade sin gård allenast 1/16 mil vid pass ifrån prästgården under samma väg, som han sig begaf, därest han ock tagit sig både skor och strumpor, rock och tröja, som han berättar, likväl och som hvarken herr Anders eller någon annan härtills är öfverbevist om den vidskepliga inbillning och vantro, som Sven Mosessons berättelse innehåller, nämligen att finnen Olof Påhlsson skulle af tröjan kunna se, hvad sjukdom som kyrkoherden hade, och antingen han skulle den öfvervinna eller med döden afgå; ty kan häradsrätten för denna gången intet vidare härutinnan göra, viljandes dock, huru samma ärende häradsrätten denna gången är förekommet, högvälborne herr baron och landshöfdingen samt högvördige herr biskopen och de höglärde herrar consistoriales vid handen gifva, som torde sig yttra, om därvid vore något vidare att påminna och företaga.»

»Såvida icke», yttrar komminister Modin med anledning af detta protokollsutdrag, »häradsrättens misstanke, att pigan Malin Larsdotter har med falsk ed befriat pastor Hernodius från Sven Mosessons grofva beskyllning, är grundad, har han honom äfven som mig beljugit.»

Sven Mosesson förklarade sig icke hafva något att anmärka med anledning af Modins nämnda memorial, men inlämnade en förteckning på några vittnen, som han önskade få i målet hörda, hemställde dock till kommissionens godtfinnande, om de borde höras eller icke. Kommissionen resolverade den 10 augusti, att, då enligt den af Modin afgifna förklaringen det allenast rådde ett missförstånd i orden mellan honom och Sven Mosesson, den icke fann nödigt höra de uppgifna vittnena.

### c. *Nio bönders klagomål.*

Då allmogen i Umeå sockens öfre treding den 25 juli var inkallad för kommissionen för att höras, ingåfvo de nio bönderna Jakob Ersson i Flurmark, Nils Samuelsson i Kuddis, Lars Ersson i Sörforss, Per Ersson i Strand, Nils Danielsson i Gubböhle, Erik Hansson, Daniel Mårtensson och Mårten Sigfridsson i Norrforssa samt Anders Andersson i Pungsjön ett memorial af följande innehåll:[1] 1:o) Begärde de att katekesförhören måtte förrättas på samma sätt i Umeå som i andra församlingar, och att det måtte tillåtas dem att använda samma tryckta katekes, som annorstädes användes. 2:o) Anmälde de, att en del församlingsmedlemmar, hvilka ej så noga kunnat de frågor, som då brukades där i församlingen, hade blifvit uteslutna från den heliga nattvarden, under det att andra af fruktan uteblifvit från det katekesförhör, som fordras för att vinna tillträde till den. 3:o) Anhöllo de, att ottesånger och katekesförhör icke måtte hållas under den brådaste andtiden och de kortaste dagarna. 4:o) Framställde de en begäran, att de som i de ordinarie katekesförhören befunnos innehafva vederbörlig kristendomskunskap, måtte få begå den heliga nattvarden intill nästa ordinarie förhör utan att behöfva lördagen före hvarje nattvardsgång undergå förhör i hela katekesen och därunder stå vid altaret, hvilket fölle sig något för svårt för utgammalt folk och hafvande kvinnor.

## Grubbs förklaring.

### a) Angående katekesundervisningen.

Sedan de nio böndernas memorial blifvit Grubb delgifvit, inkom han den 11 augusti med en, den 6 i samma månad daterad, utförlig skriftlig förklaring,[2] i hvilken han punkt för punkt bemöter de i det nämnda memorialet framställda klagomålen, började med det första, rörande katekesundervisningen. I fråga om de klagandes begäran, att katekesförhören måtte

[1] Kommissionshandlingarna n:o 56.
[2] » » 69.

förrättas i Umeå på samma sätt som i andra församlingar, anmärker han, att den innebar en önskan, att man skulle återge dem den beskaffenhet, som de haft i församlingen före hans ditkomst, och af honom skildrats i § 7 och 8 af hans tryckta berättelse, en önskan, som han fann oförsvarlig och trodde, att alla rättsinnige i församlingen skulle komma att motsätta sig. Hela församlingen kunde intyga, att det före hans tid vid katekesförhören gått så till, att folket allenast fått läsa katekesen utantill utan att underkastas pröfning, huruvida de med förståndet uppfattat det i minnet inlärda eller icke, samt att icke ens någon verksam kontroll öfver minneskunskapens förekomst öfvades, emedan prästen i stället för att förhöra hvarje församlingsmedlem särskildt ställde frågorna till hela den närvarande menigheten och lät hvem som ville svara.

Med anledning af begäran att få använda samma tryckta katekes, som i andra församlingar användes, angifver han orsakerna, hvarför han icke velat eller kunnat bruka tryckt katekesförklaring. Dessa voro: 1) att han märkt, att folket, när det fick en tryckt förklaring, på grund af den från barndomen hårdt inrotade vanan endast läste utantill utan att med förståndet uppfatta hvad de läste, vidare 2) hade han funnit, att när man muntligen undervisar folket och på det enklaste sätt förklarar hvarje ord och ofta upprepar detsamma och sedan förhör samt under förhöret samtalar med dem, så att man, när de gifva ett oriktigt svar, med anledning af det oriktiga svaret ger frågor, till dess de själfve märka, att de svarat orätt, de därigenom leddes till att våga bruka sitt förstånd, äfvenledes 3) hade han varseblifvit, att medvetandet om att icke hafva någon tryckt förklaring att lita på hade gjort folket både vid preparationen och förhöret mycket uppmärksamt och angeläget att både med förstånd och minne fatta det som framställdes, då det däremot, när det hade tryckt förklaring, ej brydde sig mycket om hvad prästerna muntligen lärde, emedan det tyckte, att det hade detsamma hemma i boken och kunde lära sig det därur utantill. Därför hade han ock vid alla tillfällen betygat sitt stora missnöje öfver, att man hade begynt bruka skriftliga anteckningar från hans katekisa-

tioner. Åtskilliga hade nämligen, så snart de fått sådana anteckningar, icke vidare brytt sig om att ägna någon uppmärksamhet åt den muntliga undervisningen; därjämte 4) ansåg han, att somliga af de gängse utläggningarna af katekesen voro för utförliga vid framställningen af sådant, som icke är så särdeles nödvändigt för begynnare, och för knapphändiga eller dunkla i framställningen af det nödvändiga, så att enfaldigt folk ej kunde fatta det, om man icke lämnade en ny förklaring öfver förklaringen, hvilket vore mer ägnadt att förbrylla än uppbygga.

Vid sina katekisationer hade han gått och gick fortfarande så tillväga, att han efter kap. 2 § 9 i kyrkolagen i ottesångerna behandlade endast en fråga hvarje gång och därvid först tydligt förklarade, huru frågan skulle förstås, och sedan sade svaret, som likaledes tydligt förklarades och upprepades många gånger, på det att åhörarne så mycket bättre måtte kunna med sitt förstånd fatta och i minnet bevara det. Därefter förhörde han den inkallade roten, hvarvid han icke frågade i hopen, så att hvem som ville fick svara, utan förhörde en i sänder.

Att detta tillvägagående verkat uppbyggelse och varit till mycket större nytta för åhörarne än det, som i andra församlingar brukades och anklagarne ville hafva återinfördt i Umeå, hoppades han allra bäst skulle visa sig, när hans församling komme att förhöras och det med vittnen blefve intygadt, hvad de som kommit från andra församlingar hade kunnat.

Tvinga honom att använda någon viss katekesutläggning, kunde hans anklagare så mycket mindre som någon sådan icke hade af öfverheten blifvit antagen och föreskrifven till allmänt bruk.[1] I sammanhang härmed förklarade han, att det för honom och hans komministrar varit femtio gånger lättare arbete att gifva åhörarne en tryckt katekesutläggning i handen

[1] Den 25 november 1724 beslöt domkapitlet i Hernösand att afsända en skrifvelse till prästerskapet i Umeå med befallning »att det vid katekesförhören inför Doktor Svebilii katekes, hvilken i kongl. skolordningen af Kongl. Maj:t är föreskrifven att varda brukad vid skolorna och dessutom i alla församlingar i riket är vedertagen». (Domkapitlets protokoll för nämnda dag § 1).

med befallning att lära sig den än att, som de dittills hade gjort, muntligen förklara och genom förhör och samtal med dem uppöfva deras förstånd och lära dem rätt förstå sin kristendom.

Bundit någon i sina svar på framställda frågor till något af honom föreskrifvet formulär hade han aldrig gjort, utan alltid betygat, huru gärna han såge, att åhörarne svarade med egna ord, emedan de då visade, att de brukat sitt förstånd. Han hade äfven låtit dem som ville svara med d:r Svebilii ord, om de visade sig förstå dem. Han medgaf gärna, att det icke vore onyttigt att låta åhörarne, särskildt de mindre försigkomne, få tryckta katekesutläggningar, när man väl fått dem att aflägga den gamla vanan att endast anlita minnet och förmått dem att bruka sitt förstånd, men att bruka en tryckt katekesförklaring, innan det kommit därhän, ansåg han vara mer till skada än till gagn. Om de nio bönderna menade han, att det därför med rätta kunde sägas, att de icke visste, hvad de bådo om i ifrågavarande hänseende.

b) Uteslutandet från nattvarden.

Med afseende på de nio böndernas anmälan, att de församlingsmedlemmar, som ej så noga kunnat de i församlingen brukliga katekesfrågorna hade blifvit uteslutna från Herrens nattvard, fäster Grubb först kommissionens uppmärksamhet därpå, att de klagande icke vågat påstå, att de uteslutne ändock hade förstått sin kristendom, emedan de väl visste sig icke kunna bevisa detta. Han måste därför antaga deras mening hafva varit, att man borde, som förut skett, låta folket i sin fåkunnigket begå Herrens nattvard. Deras anmälan innebar, att de tillmätte sig större förmåga att bedöma åhörarnes kristendomskunskap och värdighet att begå den heliga nattvarden än deras själasörjare, som borde anses hafva förstånd och förfarenhet i denna sak samt hade största ansvaret, om de icke rätt utdelade Guds ord och sakramenterna.

Han hoppades, att en församlingslärare, om hvilken ingen kunde säga annat, än att han förde en ostrafflig vandel och genom Guds nåd uträttade sitt ämbete redligt, och som visste, hvilket stort ansvar han hade, icke så mycket inför människor

som fastmer inför Herren Zebaot, skulle anses, både med afseende på den af honom hållna skriftboken och i fråga om sin muntliga berättelse i de mål, som anginge församlingsvården, äga mera vitsord än några stycken dels oförståndige, dels illvillige bönder. Om hvarje bonde skulle hafva frihet att af sin själasörjare fordra räkenskap för den eller den församlingsmedlemmens uteslutande från den heliga nattvarden, så kunde han icke inse, huru någon rättsinnig präst skulle kunna reda sig i sitt ämbete. Han ansåg fördenskull, att man i denna sak måste låta prästen handla så, som han trodde sig kunna bäst försvara inför Gud och sitt samvete, emedan man icke kunde komma längre.

Att ingen, särdeles af de gamle, som kunde det oundgängligen nödvändiga, i Umeå afhölls från den heliga nattvarden vore bevisligt, men att meddela nattvarden åt dem, som icke ens kunde detta, vågade han icke.

c) Inskränkning af ottesångerna och katekesförhören.

Anhållan att ottesångerna och katekesförhören måtte inställas under de kortaste dagarna och den brådaste andtiden röjde, att de klagande icke hade en sådan kärlek till Guds ord, att de lika flitigt och nitiskt ville undervisas däruti, som prästerna ville använda flit och nit uti att undervisa dem. Att ottesångerna icke redan förut varit inställda under de kortaste dagarna, såsom klagoskriften syntes vilja påstå, vore en uppenbar osanning, hvilket hela församlingen kunde intyga.

Att han däremot under sommaren fortfarit med ottesångerna erkände han gärna. Han hade nämligen funnit det nödvändigt, att hålla sina åhörare i en beständig öfning och ständigt bruk af Guds ord, emedan han märkt, att några, som väl kunnat sin kristendom, af vårdslöshet gått tillbaka, när de endast en gång om året blifvit förhörde. Men han hade icke funnit, att allmogen haft något hinder däraf i andtiden. Han hade vid byalagens inkallande för att förebygga olägenhet för allmogen tagit hänsyn till byarnas belägenhet och till hvarje söndag inkallat sådana, som äfven utan att kallas bort komma till kyrkan, emedan deras arbete icke hindrade dem därifrån. De aflägset boende brukade därför aldrig inkallas på andra

tider än böndagssöndagarna, då de i alla fall bort infinna sig. Om ottesångerna skulle inställas under andtiden, som utsträcktes från midsommaren till tiden efter Bartolomæi dag, så finge man minsta tiden af året till ottesångerna.[1]

Af dem, som om sommaren inkallades, kom hvarje person endast hvar tredje månad ungefär. Han utginge nu från det antagandet, att hvarje person försummade något af sitt arbete hvar tredje månad, och frågade, om denne därigenom blefve fattigare. På samma gång försäkrade han, att prästerna, om deras samveten tilläte, gärna skulle vara utan det för dem med ottesångerna förenade arbetet, emedan de ingalunda utförde det för att finna något lekamligt nöje däruti, eller för att erhålla köttsligt beröm.

### d) Befrielse från särskilda nattvardsförhör.

Angående den framställda begäran, att de, som vid de ordinarie katekesförhören befunnos innehafva försvarlig kristendomskunskap, måtte under tiden intill nästa ordinarie förhör befrias från särskildt förhör vid anmälningen till begående af Herrens nattvard, erinrar han därom, att de, som fingo tillträde till nattvarden, ägde olika kunskaper i sin kristendom. De minst försigkomne kunde visserligen redogöra för de nödvändigaste kristendomssanningarna, så att de visste, hvarför de gingo till nattvarden, och huru de skulle bereda sig, men voro dock ännu ganska svaga i många stycken, så att de borde dagligen förkofra sig, helst som de vid aflösningen lofvade en sådan förkofran. Han antog, att de klagande åsyftat just sådana personer. Men om man skulle lämna dessa oförhörde mellan hvarje ordinarie katekesförhör, så skulle de, förklarade han, snart glömma det lilla de lärt. Erfarenheten hade lärt honom, att till och med de, som gjort större framsteg i sin kristendomskunskap, till det nästa ordinarie katekesförhöret så försämrades, att de icke en gång kunde det nödvändigaste, om han i förlitande på anteckningen i skriftboken från föregående förhör under mellantiden låtit dem vid anmälan oför-

[1] Här bör dock påpekas, att de nio bönderna i sin anhållan i full öfverensstämmelse med kyrkolagen kap 2 § 10 talat om den *brådaste* andtiden.

hörde gå till Herrens nattvard. Sedan han gjort den erfarenheten, hade han aldrig låtit någon oförhörd gå till nattvarden, utan efter symboliska böckernas föreskrift förut förhört dem samt försport, att detta förökat deras lust att genom en ständig öfning icke blott bevara, utan jämväl utvidga sina kunskaper.

Han hade äfven sådana församlingsmedlemmar, som icke allenast voro grundligen försigkomne i sin kristendomskunskap, utan ock fattat kärlek till Guds ord samt ständigt öfvade sig och sitt husfolk däruti, så att de, äfven om de aldrig blefve förhörde, skulle icke allenast intet förgäta, utan dessutom, dels genom åhörande af predikningar och katekesförhör, dels genom den heliga skrifts samt andra gudliga böckers läsande och betraktande vara i beständig öfning och förkofring. Att sådana aldrig skulle klaga, om de blefve ofta förhörde, vore uppenbart, liksom äfven att anklagarne icke tänkt på dem utan på de först nämnda.

Slutligen tillbakavisar han såsom grundlös den i slutet af klagoskriften förekommande beskyllningen, att han skulle låta utgammalt folk och hafvande kvinnor stå framme vid altaret under hela katekesförhöret. Både han själf och hans ämbetsbröder i församlingen hade till sådana personers lättnad gärna gjort sig dubbelt omak, i det att de lämnat dem frihet att komma hem till dem och blifva förhörde i deras hus, hvarest de då fått betjäna sig af all den bekvämlighet, de åstundat. Att sådana förhördes hemma hos dem hade icke allenast skett alltid förut, utan skedde jämväl dagligen. Men att någon dylik person understundom icke ville betjäna sig af den frihet, de lämnat honom, utan stigit fram i kyrkan för att där låta förhöra sig, det var dennes egen och icke deras skuld.

### d. *Kristendomsförhör med hela församlingen.*

De mot Grubbs katekesundervisning framställda anmärkningarna och särskildt de af åtskilliga personer anförda klagomålen öfver, att de vägrats tillträde till Herrens nattvard, föranledde kommissionen att låta kalla hela församlingen att in-

finna sig i Umeå landskyrka den 8 augusti för att i kommissionens närvaro undergå förhör i sin kristendomskunskap. Grubb inlämnade då under eget namn den katekesförklaring, som han brukat använda, samt en förteckning öfver sina åhörare, enligt kyrkolagens föreskrift efter sin kristendomskunskap indelade i tre klasser. Den förnämsta klassens medlemmar betecknades såsom »helt försvarlige i sin kristendom» och utgjorde tillsammans 722 personer. Alla de som af kommissionen utan åtskillnad framkallades ur denna klass och af prosten Grubb noga förhördes befunnos af kommissionsmedlemmarna med särdeles nöje vara väl grundade i sin kristendom och kunna med färdighet gifva besked om det hopp, som i dem var.

Den andra, mellersta klassen omfattade 388 personer och utgjordes af dem, som voro medelmåttige i kristendomens kunskap, så att de ändtligen kunde admitteras till den heliga nattvarden, men dock behöfde i åtskilliga stycken förkofra sig. Dessa blefvo på samma sätt förhörde af Grubb och af kommissionen befunne så försvarlige i sin kristendomskunskap, som Grubb fordrade af dem, som skulle kunna få begå Herrens nattvard, men voro dock icke så skicklige i att utförligt förklara och med språk ur den heliga skrift bevisa allt som medlemmarne af den första klassen.

Den tredje klassen utgjordes af 521 personer, som dels icke fått, dels icke på många år anmält sig till att begå Herrens nattvard. Dessa blefvo på egen begäran förhörde af kommissionsledamöterna prosten Wallerius och kyrkoherden Plantin och befunnos innehafva så klen kristendomskunskap, att den ansågs oförsvarlig, med undantag af en och annan, som enligt eget medgifvande förkofrat sig sedan näst föregående förhör, bland hvilka äfven funnos några af dem, som inför kommissionen anfört klagomål, och om hvilka angifvaren pastor Hernodius själf hade berättat, att de jämväl under tiden för hans tjänstgöring i församlingen varit vårdslöse med afseende på sin kristendomskunskap.

### e. *Tolfmännen återkalla sina anklagelser.*

Efter det ofvannämnda kristendomsförhörets afslutning tillfrågades församlingen, med hänsyftning på de tvenne tolfmännens klagoskrift, om prosten Grubb eller hans kaplaner fördömt folket vid katekesförhören, och om prosten Grubb hade fördömt alla lärare och åhörare i hela riket, hvilka frågor församlingen nekande besvarade.

Bonden Hans Jonsson i Wenforssa anhöll därefter på allmogens vägnar, att den klagoskrift, som de tvenne tolfmännen Erik Larsson i Hösjön och Per Jakobsson i Kasemark i allmogens namn till kommissionen ingifvit, måtte uppläsas å kyrkovallen för hela den församlade allmogen. Denna anhållan biföllls. Efter skriftens uppläsning, förklarade allmogen, att den icke deltog i de anförda klagomålen, utan lät tolfmännen själfve taga dem på sitt eget ansvar. Desse inlämnade därefter, den 13 augusti, genom sin fullmäktige, förafskedade fänriken Anders Nordeen, under egna namn och bomärken ett ödmjukt memorial,[1] hvari de erkände, att de, upphetsade af elaka människor och prosten Grubbs fiender, låtit uppsätta sina obevisliga anklagelser, och återkallade dem, såsom härflutna af afvoghet mot prosten Grubb och icke af kärlek till sanningen, hvarjämte de ödmjukligen bådo såväl kommissionen som Grubb om förlåtelse för sitt tilltag och betygade, att de icke hade det ringaste att anmärka mot Grubbs lära och lefverne eller visste honom på något sätt hafva gifvit anledning till något oväsende vare sig med afseende på religionen eller kyrkodisciplinen, utan att han med all flit och nit hade arbetat på församlingens uppbyggelse.

### f. *Grubbs sista, sammanfattande framställning inför kommissionen.*

Den 26 augusti inlämnade Grubb till kommissionen ett »Ödmjukt memorial»,[2] innehållande en sammanfattande fram-

---

[1] Kommissionshandlingarna n:o 76.
[2] » » 90.

ställning af kommissionsundersökningens resultat samt de yrkanden, han i sammanhang därmed fann sig föranlåten att göra. Vi anse oss böra meddela detta aktstycke i dess helhet med undantag af dess bilagor. Det hade följande lydelse:

»Ödmjukt memorial til Kongl. Commission i Uhmeå.

Det är numera den Kongl. Commission väl bekant, huru som jag in för min allernådigste höga öfverhet är angifven, först af venerando Consistorio Hernösandensi, för den som varit orsaken till oväsende i religion och kyrckiodisciplin uti min församling, som klarligen ses kan af extractet vid min tryckta berättelse n:o 3. Sedan är jag ock svåra angifven af det högvördiga riksens clerecie på riksdagen 1723 in för höglofliga riksens ständer uti et betänkande öfver plichtepallen af den 12 juni samma åhr, derest jag under n:o 5 förklaras (så mycket jag förstår) för en civiliter mortuus, emedan der säjes, at på mitt memorial om plichtepallens afskaffande *intet borde giöras någon reflexion, aldenstund jag af Consistorio Hernösandensi vore angifven för åtskillige irringar i min försambling.*

Vidare angier mig ock det högvördige riksens clerecie i sin underdåniga skrifvelse til Hans Kongl. Maj:t af den 15 Maji 1723, at jag *icke ringa delaktighet i bemälte oväsende hafver;* at i min tryckta berättelse befunnits *orimligheter, som Herr Mag. Thelin vederlagt,* at min berättelse nog oro förorsakat.

Huru svårt det är at således in för sin allernådigste höga öfverhet blifva anklagat, när man vet sig der utinnan vara oskyldig, lärer hvar och en, som behagar gå til sig sielf lätteligen finna.

Åter, huru oskyldig jag nu är, uti desse så väl som de uti hela ofvannämde extract angifne måhl, det lärer den Högloflige Kongl. Commission utaf den här tills håldne ransakning nogsamt hafva befunnit. Ty

1:o) är bekant, huru alle angifvare så väl præster som häradshöfdingen Bostadius, in för Kongl. Commission erkänt och förklarat mig för aldeles richtig i läran, så at de aldrig hört eller sport af mig, at jag lärt annat än rena och klara

Guds ord, som de stå i den heliga skrift och våra symboliske böcker, samt at jag ingen orsak varit til något oväsende, utan at jag fast heldre alt så kalladt oväsende, som i min frånvaro 1719 kunde hafva sig tildragit, vid min hemkomst, så förebygt och afskaffat, at sedan aldrig det ringaste deraf är hört vordet, bese angifvarens pastoris Hernodii och Burmans bref till venerandum consistorium, som ligga ad acta.

2:o) är ock af den håldne ransakningen bekant, at det är osanning at *så väl Ulander som Holmqvist hållit sammankomster icke allenast hemma i husen, utan ock omkring i byarne och dymedelst dragit de nyfikne ifrån de ordentliga Prediknings bevistande,* det jag skulle hafva kunnat lemna opåtalt, samt at genom slikt deras förhollande *den almänna gudstjensten och predikoembetet blifvit vanvördat, föraktat och försmädat,* som tilvites i Extraktet n:o 3 och 4. Item n:o 5 at Holmqvist prisat *Olof Sandman salig, som förgiort sig sielf.*

Detta alt har ingen af angifvarena gärna velat erkänna och tilstå, mycket mindre gittat bevisa med så många edeligen afhörda vitnen, hvilka fast mera på sin ed bevitnat contrarium, som protocollet tydeligen utvisar.

3:o) Hafva de afhörde vitnen intet annat intygat, än hvad vi alle angifne sjelfva förut berättat och tilståt, nemligen at så väl Ulander i sit huus, som Holmqvist i mit huus hållit hvar afton bönstunder för husfolket och om söndagsaftnarna examinerat dem hvad de utur predikan lärt samt i catechesen och ibland läsit för dem utur någon gudelig bok. At detta är icke allenast lofligit, utan ock befalt, har jag i et memorial til Kongl. Commission som ligger ad acta bevist af Guds ord, symboliska böckerna samt Dr Fechts lära, som alfvarligen förmana dertil. Men at främmande kommit der til, endast til att höra på, och aldrig talt ett ord med, utan efter sluten bönstund gått hvar och en hemb til sit, at sådant, säger jag, giordt en i sig sielf loflig och befalt sak til oloflig och strafvärdig, det har jag aldrig funnit, hvarken af Guds ord eller vår christliga höga öfverhets förordningar, och derföre har jag lemnat det opåtalt, helst alla afhörde vitnen med en mun intygat, at de aldrig af någondera hört något det ringaste som vore emot

Guds ord, eller lende til den allmänna gudstienstens och venerandi ministerii föracht.

Men at någre vitnen berättat, at i min frånvaro 1719 en del folk brukat at *hålla bön i hölador under bar himmel,* med mehra, dock utan at de någonsin hört dem tala något anstöteligt emot Guds ord etc., som tvifvelsutan egenteligen hörer til det så kallade oväsendet, det är en sak, uti hvilken jag så mycket mindre del hafver, som alla tillstå, at jag, vid min hemkomst, alt sådant afskaffat, som förbemält är. Så har ock ingen med något vitne gittat intyga, at Ulander eller Holmqvist gifvit dem der til tilfälle, eller dem der til anfört, som dock pastor Hernodius i sit bref til venerandum consistorium obevisligen Holmqvist beskyller. Hvad *ropande i backar anlangar,* hafva de ock ej kunnat framte flere exempel än en liderlig pojke vid nambn Erich Beck, hvilken snarare torde håfva giort det af lättfärdighet än andacht, ty odygd har jag hos honom nog sport förr och sedan; men aldrig någon gudsfruchtan. Äro alltså de grofvaste beskyllningar i hela extractet och i synnerhet den första puncten angående läran, aldeles obeviste; så at, ehuru den Kongl. Commission bemödat sig med allo flit, at derom på det nogaste undersöka, så hafva dock angifvarena hvarken med andra skiäl eller vitnen det ringaste deraf någon kunnat påbörda, eller desse säja sig sådant någonsin hört eller set. Så hafva ock hvarken angifvarena eller deras vitnen eller någon annan med skiäl kunnat säja, at jag förorsakat något *oväsende uti kyrckiodisciplin,* dymedelst at jag uti mit embetets förrättande gåt i något måhl ifrån kyrckiolagen; men mehra har jag lidit förtret derföre, at *uti andra församlingar, ja ock i Stockholm giöra de ej så, äro icke så stränga, hvarken om attester vid lysande, ej heller med förhör, när man vil gå til Herrans Heliga Nattvard,* etc., *må de icke veta hvad de göra?* med mera.

Nu ehuruväl af alt detta, som stöder sig på protocollet, min oskull lyser klarligen för hvars mans ögon, så är det likväl icke nog, så framt icke Kongl. Commission blir noga underrättad om det rätta oväsendet, och det samma hoos höga öfverheten i underdånighet andrager, med underdånigt anhållande, det täcktes vår allernådigste höga öfverhet af christe-

lig försorg för sina undersåtares eviga välfärd, sådant alfvarligen rätta, at en jämlikhet efter Guds ord, symboliska böckerna och kyrckiolagen må blifva i alla församblingar; då skal icke allenast ingen klaga öfver den andre, utan då hafva ock de säkre och vårdslöse ingen undanflycht. Ty ehuruväl jag hoppas, at min försambling vid det skedda förhöret, i Kongl. Commissions närvaro, befunnits til större dehlen temmeligen försvarlig, likväl kan jag här med på mit samvete försäkra, at jag genom Guds nåde skolat redan skaffat dubbel nytta hoos fast alla åhörare, både til deras kunskaps och lefvernes förbättring, om uti en dehl andre församlingar, så här omkring, som annorstädes, lika nit och alfvare förspordts, efter Guds ord, symboliska böckerna och kyrckiolagen, uti catechismi rätta drifvande, med den heliga natvardens utdelande och kyrckiodisciplins handhafvande. Men nu trösta sig en stor dehl med det tilstånd, som är i andra församblingar, der de både i fåkunnighet lemnas utan besvär at lära något, och deruti admitteras til den heliga nattvarden, den de bruka som et opus operatum, blifva ock icke så hårt bundne vid kyrckiolagen, och concludera således: *De blifva ju ock salige i andre församblingar, der de ej blifva brydde så mycket som här.*

Här utaf är ock härfluten den begäran, Kongl. Commission lärer höggunstigt påminna sig, at någre bönder inlagt i Kongl. Commission, nembl. at jag *borde taga andre församblingars förhållande med catechismi lära mig til en norm,* men at de skulle som jag taga Guds ord, symboliska böckerna och kyrckiolagen til norm, det begärte de intet, utan erkände för gott och rätt hvad hoos andra sker.

Som nu det vårdslösa framfarande i andra sådana församblingar med försumlighet och säkerhet både hoos lärare och åhörare icke allenast är et mächta stort hinder, som redan förmält är, för den som har en rätt nit och omsorg at upbygga sin försambling, utan ock en stor siälavåda för dem sielfva som ligga i et sådant fåkunnoghets mörker och blindhet, helst som de der under understå sig at ock utdehla och anamma den dyra Jesu nattvard; ty hoppas jag, at den Kongl. Commission lärer låta sig så mycket angelägnare vara, detta usla tilstånd i sådana församblingar i underdånighet eftertryckligen at remon-

strera och om Kongl. Maj:ts nådigste försorg til en alfvarsam förbättring anhålla, som Kongl. Commission vet hvad stort ansvar sådant med sig förer.

Altså hvad min församblings tilstånd vidkommer före min tid, at den var såsom jag i min tryckta berättelse ifrån § 5 til 10 utfört, vetta alla beskedelige här i församblingen at bejaka, och är min ödmjuka begäran, at comminister H. Olof Modin, som den tiden var här, måtte af Kongl. Commission upkallas och der öfver höras, och om Commission pröfvar det nödigt, kunde jemväl flere af församblingen höras.

Hvad de öfrige kringliggande församblingar angår, så ehuruväl de sedan min tryckta berättelse kom ut, hafva i et och annat mål bättrat sig, så är dock tilståndet i christendomen ännu så eländigt som det varit. Jag hoppas, at hvad jag om bemälte församblingar skrifvit i min tryckta berättelse § 10 och 11 lärer numehra vunnit en laga kraft, at det är alt sant.

Ty som mina grannar der uti äro tämmeligen hårt angripne för sin försummelse och oväsende, så hade de väl ingalunda genom 5 åhrs stillatigande, bevist sig samtycka der til, om de vetat sig varit oskyldigt angripne. Ja, när de nu voro inkallade för den Kongl. Commission, hade man förmodat, at de då velat och bort sig öfver mit angifvande besvära; men såsom de aldrig et ord derom nämde, ehuru dem der til tilfälle nog gafs, då som oftast påmint blef om deras åhörares svaga tilstånd i christendomen; ty heter det nu: qui tacet, cum loqvi debet et potest, is consentit.

Dess utom är ock här allom bekant, at när någre kommit utur främmande församblingar och här i vår församblings närvaro blifvit förhörde, hafva de ej kunnat de första bokstäfverna och det enfaldigste i christendomen, men likväl offenteligen betygat sig hoos sina förre siälasörjare fått begå herrans helga natvard. Jag vil här allenast til exempel anföra, hvad nyligen passerade i denna våhr vid examen med stadsförsamblingen, nembl. at en piga och dreng kommit nyligen ifrån Bygdeå, den ena tienar hoos rådman Johan Berendtsson, den andre hoos Nils Avanders enckia. Desse förhördes i hela församblingens närvaro, ingen viste besked på det äldraenfaldi-

gaste, som hela församlingen hörde, men bekände dock offenteligen, at de i Bygdeå brukat den heliga natvarden. Bilagan Lit. A utvisar ock, huru en dreng från Bygdeå i vintras kom hit ned med sin kyrckioherdes attest, som vid examen i underskrefne vitnens närvaro, fans så svag som nedan til betygas och dock varit til herrans heliga natvard, som han berättar.

Bilagan Lit. B visar för detta pastoris i Löfånger attest för en piga Kerstin, att hon der varit til herrans natvard, som dock af pastore Hernodio då här blifvit förhörd och af honom i skriftboken pag. 45 annoterat, at hon kunnat ingen ting, men dock litet tilförne fåt gå til h. natvard i Grundsunda.

Bilagan Lit. C är äfven en attest af samma pastore för en piga Sigrid, som han ock admitterat til h. natvard, och strax derefter kommit hit, ock af pastore Hernodio blifvit förhörd, och anskrifven i skriftboken pag. 90 at hon kunnat ingen ting.

Bil. Lit. D utvisar, huru de som här, för sin fåkunnighet, ej fåt begå h. h. natvard, lupit til fremmande församlingar, neml. Bygdeå, och der fåt gå til den hel. natvarden.

Bil. Lit. E är en attest om en piga hema här i sochnen, hvilcken gick hafvande med oächta barn här ifrån til Siäla i Ångermanland, der födde hon barnet, och gaf sig ut för en soldat änka, och ehuruväl hon der var främmande, frågade presterna intet efter någon attest, utan döpte barnet för ächta, och togo henne i kyrkan, som en ährlig ächta hustru; der ifrån kom hon til Nätra, och gaf sig i tienst hos probsten Norlander, hvilken ock, som hans attest utvisar, gifvit henne h. h. natvard, utan at fråga efter besked om henne ifrån orten, der hon var hemma, hvilket är tvert emot kyrckiolagen. Änteligen vaknade samvetet på samma piga, så, at hon förlidet åhr kom hit, bekände sit brått, och begärte få stå sit straff. Och som hon nu är här i sochnen, ty begäres ödmjukeligen at Kongl. Commission behagade henne upkalla, då hon alt detta med mera lärer tilstå.

Lit. F är en attest af 2:ne präster, längre söder ifrån,[1]

[1] Nicolaus Berg i Resilla och L. Hornæus i Torsåker.

som gifvit härligt attestatum om flychtingen Michel Matsson och hans familie; men hustrun och dottern hafva här vid examen befunnits så svaga, som attesten nedan til utvisær.[1]

At bränvins mångleri af präster hålles tvert emot kyrckiolagen 19 cap. 25 § kan ses af Bil. Lit. G.

Mycket mera, som utvisar oväsende i andra församblingar, kunde man anföra, men som här af tydeligen nog skönjes, huru illa det tillgår på åtskilliga ställen; ty vil jag här med så länge låta bero, at undvika vidlöftigheten. Och lärer detta oväsende intet litet herröra deraf, at odugeliga subjecter ofta sättes til präster och pastores, som den, hvilken vid examen i ven. consistorio intet kunde rätt och slätt catechesen, och blef dock förordnad til pastor i Råneå, bese Bil. Lit. H, hvilken väl har flere kamerater: hvartil ock hielper, at ehuru illa mången prest sig ofta förseer, så blir han dock ostraffad, besee Bil. Lit. I. För alla de angifne måhl blef prästen ostraffad och saken nederlagd.

Så äro ock mehrendels de, som ordineras til präster, så okunnige uti våra symboliska böcker, så at, ehuruväl de vid ordination edligen förbinda sig till den lära, som der af Guds ord utförd är, så äro dock, jag fruchtar, större dehlen, som desse böcker aldrig sedt, mycket mindre läsit, hvilket huru oförsvarligt det är, jag alla rättsinnigas omdöme underkastar.

Här af flyter den skadliga påföljd, at sådan präster icke allenast oftast, som jag sielf hört, predika sådana satser, som äro e diametro mot symboliska böckernas lära, och således (tvifvels utan ovetandes, doch ex ignorantia maxime vincibile) bryta emot sin eed, utan ock när de höra någon annan med nit och all rättsinnighet drifva den läran som i bemälte böcker skrifves, är han dem så främmande, at de väl utropa sådant både på predikstolen och eljest för *en ny lära, svärmerie och kätterie,* ja *för en förbannad lära,* som icke länge sedan berättades, at en präst i Bygdeå skal hafva giort, som protocollet utvisar. Så är skiedt här med mig. Och denna prästernas fåkunnoghet och försumlighet samt lefvernes otidighet och oskickelighet, jemte alt hvad nu här uppräknadt är, med

[1] Olaus Modin attesterar, att »de äro fundne ganska eländige och svage, hvarföre de ock denna gången blifvit förbudne at gå til den heliga natvarden».

mehra, hvar uti Köngl. Commission lärer finna, at det rätta oväsendet består; detta säger jag, som i sig sielf är det största oväsende, det har åstadkommit rykte om et ogrundat oväsende i min försambling, efter här gick annorlunda til än annorstädes. Hade jag uti försumlighet och odugligt lefverne conformerat mig efter dem, och i stället för arbeta giort mig goda dagar, som och några oförståndige bönder af mina åhörare begärt, som bekant är, nembl. at jag skulle *taga de andre församblingars förhållandc til norm,* så hade jag väl fått lefvat opåtalt; ty jag har funnit, at de som oskickeligast sig upfört både i lära och lefverne i sina församblingar hafva blifvit ostraffade, men här der vi bemödat oss efter vår plicht, at föra folket både til en rätt kundskap i christendomen och til et christeligit lefverne, låter ven. consistorium på några ensidigas berättelse, utan communication med mig publicera den 19 Octbr 1719 en så svår skrift, som Bil. Lit. K utvisar, med ogrundade beskyllningar, som protocollet numera lärer vitna. Ty at några flickor, pigor och drängar, 1719 uti min frånvaro, anstält bönestunder på otienlige ställen, som berättas, neml. i hölador, etc., som kunde till en dehl dermed ursächtas, at den tiden, sedan staden afbränd var, och eljest alla närliggande byar och rum fulla med inqvartering, de dymedelst väl torde hafva varit tvungne, at söka afsides rum, detta säger jag, är intet större oväsende, än at det kan af hvar pastore loci lätteligen ändras, som ock efter allas enhälleliga intygan skedde här strax vid min hemkomst, så at alt var aldeles stilla och tyst långt före än venerandi consistorii publikation kom, som förorsakade hoos många af åhörarne en stor förvirring: Ty de i sin enfaldighet viste sedan intet om eller huru vida de skulle tro Guds ord som dem predikades, eller om de skulle understå sig bruka mehra något Guds om eller böner och siungande, ty om de det giorde i husen der de bodde, som alla voro fulla med folck, tänkte de, at efter det skedde i andras närvaro, skulle det dem till straff dragas under enskylta förbudne sammankomster, gingo de åter afsides, så vore det otienlige, förbudna rum, med mehra som jag nu icke alt kan minnas.

Jag håller så före, at ibland en lärares och siälasörjares

förnämsta embetes plicht är detta nembl. at, efter han är så gott som hel och hållen consecrerad til församlingens tienst. så bör han först och främst med all ofördruten mödo, flit och arbete hålla på i tid och otid, at så informera sina åhörare, at de med förståndet fatta en rätt och grundlig kundskap uti Guds ord och christendomens stycken, och der utinnan åhrligen tilväxa, hvilket at det aldeles genom Guds nåd möjeligit är, när ospard flit der til kommer, har erfarenheten vist och visar dageligen.

Sedan bör han med allo flit föra dem ad praxin förnämligast uti desse 3 articklar, nembl. de poenitentia, fide et renovatione. At de först lära dem af skriften och symboliska böckerna hvad en san bot och bättring är, och at den icke är nog som sitter i blotta tanckarna, utan bör egenteligen kännas med sorg och ångest i hiertat. Symb. böck. p. 125: »De förskräckelser som menniskan förfar för synden och döden, bestå intet blott i tankar uti förståndet, utan förorsaka ock grufveliga rörelser i viljan, eller hiertat».

De böra med synnerlig flit undervisa dem om denna syndaångerns nödvändighet, som Apol. A. C. gifver vid handen sägandes pag. 124: »Den rätta lefvande tron upkommer intet, utan svår dödskamp i hiertat». Pag. 86: »Tron varder aflad (eller tänd) under samvetsförskräckelser» med många flera ställen. Denna läran borde denna tiden med så mycket större nit och flit intryckias i folket, som erfarenheten visar, at Lutheri bittra klagan öfver dess brist hoos lärarne, som jag i min tryckta berättelse pag. 27 anfört, ännu fast mångenstädes spörjes. Ty förutan det, at de, som angifvit mig derföre, at jag förer folcket til en ogemen syndaånger, när jag dem lärt efter skriften och symbol. böck. visa nogsamt, det de ej veta, hvad en rätt syndaånger är, eller den känna eller för nödig hålla, derföre säger jemväl symbol. böck. pag. 166: »Uti desse förskräckelser känner samvetet Guds vrede emot synden, hvilken Guds vrede är obekant för de säkre menniskior, som vandra efter köttet», så finner man ock af det fast allmänna ogudaktiga lefvernet ibland folket, som yttrar sig aldramäst dageligen i svordom och banskap, Guds och Jesu heliga namns missbruk, hvilket nu fast intet mera hålles för synd, samt

dubblande och supande, at minsta dehlen af dem, som likväl åhrligen, som botferdige syndare begå den Heliga Natvarden, äro rätt anförde til en rätt syndaånger, at de deraf fått det intryck af des nödvändighet som saken fordrar; ty hade de det, och voro rätta botfärdige christne, som de gemenligen gifvas ut före, så skulle på dem, om icke alla, dock på en stor dehl sannas hvad som står i symbol. böck. pag. 188: »Vi läre, at på en sann bot och bättring, det är omvändelsen eller nya födelsen, böra goda frukter eller goda verk och gärningar följa. Det kan icke heller vara någon sanferdig omvändelse eller sanferdig ånger och ruelse, hvarpå kötsens dödande och goda frukter intet följa. Sanferdige förskräckelser och sannferdige siälens smärtor tilstädja intet at kroppen får lemna sina begärelser tygelen».

Hvad tron anbelangar, så lärer ingen tvifla på, huru angeläget det är, at intrycka uti åhörares hiertan en grundlig kundskap om henne, och huru man henne skal bekomma, samt huru angeläget det är, at få en sådan lefvande tro, som Dr Luther beskrifver i sit företal til Rom. Epist. under ordit *tron:* men nu betygar jag på mit samvete, det ock utom dess allom här i församblingen bekant är, at när jag först hit kom, fant jag fast ingen, som hade en historisk kundskap om tron, hvad den var, mycket mindre kunde hafva den i hiertat, sedan ock, at jag til dato aldrig funnit någon, som kommit utur andre församlingar, som vettat säja hvad tron är.

I lika måtto borde ock med alt eftertryck inculceras hos åhörarena, efter skriften symboliska böckerna och alla våra rena lärares lärdom in articulo de renovatione, huru en christen dagligen och åhrligen, genom Guds nåd, bör sig förkofra och tilväxa i Guds sanna kännedom och et heligt lefverne, hvilket ock alla vid aflösningen utlofva, men minsta dehlen hålla; ty man finner af erfarenhet, at de mäste manent in statu quo, och at ju längre de lefva, ju sämbre de blifva, så at man finner 70-åhra barn i Guds kundskap och heligt lefverne.

Alt detta kunde, genom Guds nåd, hoos större dehlen ändras, om alle lärarne med den nit och alfvare, som Guds ord fordrar, och genom Guds nåd aldeles möjeligit är, drefve desse articlar med besynnerlig flit hoos sine åhörare både til

kundskap och praxin, både med lärdom och eget lefvernes exempel, både i predikningar samt Catechismi information, och åhörarne hörde det med lika nit drifvas i alla församblingar, ehvart de kommo. At alla rättsinnige lärare det giöra, tviflar jag intet på: men at det på många ställen försummas, visar nogsamt effekten, om hvilken ofvan till förmält är.

Nu hafva vi väl af vår christeliga höga öfverhet många härliga förmaningar härom stälte til samtel. prästerskapet, som Högstsalig Konung Carl XI af den 18 December 1695, kongl. högste ombudsmannen af den 22 November 1718, vår nu regerande allernådigste konungs af den 30 Maji 1720, dito af den 17 Januari 1722. Dock kan jag säja, at desse högstbeprislige kongl. förordningar här omkring äro lite efterkomne, och litet efterfrågat, huru de efterkommas.

Detta alt har jag i ödmjukhet velat föreställa, på det den höglofl. kongl. commission må så mycket mera för Guds ähras och de arma siälars upprättelses skull finna sig förplichtad, at hos vår allernådigste höga öfverhet söka här uti en alfvarsam förbättring.

Uhmeå den 26 Aug. 1724

*Nils Grubb.*»

g. *Skriftligt intyg af några bland Umeå församlings främste medlemmar angående Grubbs lära och lefverne.*

På uppmaning af Grubb hade några bland de främste medlemmarne af Umeå församling affattat nedanstående af kronobefallningsmannen Nortman till kommissionen inlämnade skriftliga intyg angående Grubbs lära och lefverne.[1]

»Det har herr prosten Nils Grubb begärt af oss undertecknade att lämna sig en attest och däruti på våra samveten betyga, hvad vi om hans förhållande i lära och lefverne veta och hålla; hvartill emedan vi oss så mycket redobognare finna, som vi besinna saken ej så angå herr prostens person, som fast mera sanningen och Guds namns ära, hvilka därunder

[1] Kommissionshandlingarna n:o 91.

versera; så hafva vi härmed sannfärdeligen bekänna och intyga skolat, att vi erkänna för den högstes besynnerliga skickelse och försorg för denna Umeå församling, att prosten Grubb är henne till en herde och lärare beskärd vorden. Allt hvad herr prosten har lärt och predikat hafva vi funnit vara idel gudomlig sanning och ha sin fasta och oryggliga grund uti Guds heliga ord och symboliska böckerna, hvilka senare han församlingen esomoftast plägat föreläsa. Vid bemälte grund har han alltid hållit sig så fast, att han uti ingen del en nagels bredd därifrån vikit, alltid förmanande och åtvarnande församlingen att icke bygga sin tro och kristendom på någon annan grund än den samma och icke tro hvarken sig eller någon annan, eho ock den vara kunde, på ett enda ord vidare, än så vida de funno det stå fast på denna grunden.

Hans förnämsta drift har varit att föra sina åhörare, både hvad kunskapen och själfva verket anbelangar, ifrån en sådan bättring, tro och förnyelse, som i världen grundligen är bruklig, och däremot lära dem förstå och göra en sådan bättring, förstå och få en sådan tro, förstå och utöfva en sådan helgelse eller förnyelse (med hvad dessa stycken præsupponera och involvera), som Gud i merberörda sitt heliga ord och symboliska böckerna fordrar och beskrifver.

Härefter har katekisation här varit inrättad och af prosten själf med otroligt nit och oförtrutenhet samt på så tydligt och enfaldigt sätt drifven, att fast önskligt vore, det så skedde allestädes, då fåkunnigheten ibland folket genom Guds nåd snart skulle försvinna.

Som herr prostens lära har i alla delar varit likmätig de hälsosamma Guds ords form och eftersyn, så har han ock vinnlagt sig, att vid alla tillfällen föregå sina åhörare med sådant lefverne och umgängelse, hvarigenom ordets kraft ej skulle hindras och förkväfvas, så att om lärarne så allestädes vandrade sin hjord till efterdömelse, så skulle genom Guds nåd den allmänna ogudaktigheten märkligen bli hämmad och vunnen.

Detta herr prostens uppförande i lära och lefverne har väl förefallit oss och andra i förstone främmande och sällsamt, som icke varit vana att känna någon annan sort af präster,

än sådana som i världen gemenligen funnits, hvilka både i lärdom och lefverne hållit sig efter denna världen, och såväl predikat för andra en bekväm väg till himmelen som själfva dem däruppå med deras lefverne föregått; men sedan vi begynt aflägga vanans præjudicier samt förkasta alla falska rättesnören och pröfva saken efter Guds ords norm allena, hafva vi blifvit fullkomligt öfvertygade, att det förra är det rätta gamla profetiska och apostoliska maneret att lära och lefva.

In summa, att herr prosten Grubb ej annat här i församlingen med lära och lefverne har drifvit, än det som efter Guds ord heter sanning och ett rättsinnigt väsende, och att alla andra, som annars lära och lefva fara med lögn och oväsende, det bekräfta vi nu med våra namn och vilja därpå lefva och dö. Umeå den 25 augusti 1724.

Att herr prosten Grubb lärt rent och klart Guds ord, som föregående skrift lyder, betyga

| | | |
|---|---|---|
| *J. R. v. Schoten* Capiten. | *Joh. Wahllöf* Landskamrer. | *Nils Kröger* Landträntmästare. |
| *Gabr. Thauvonius* Borgmästare. | *J. Nortman* Häradsfogde. | *M. Sandström* Häradsskrifvare.» |

(Forts. och slut i nästa årg.)

*Edvard Wermcrantz.*

# Tolkning af Smålandslagens kristnubalk.[1]

Den fornsvenska text, hvaraf jag här nedan skall gifva en öfversättning, återfinnes i tvänne handskrifter af Magnus Erikssons allmänna landslag, den ena på Skokloster, den andra i arnemagneanska samlingen i Köpenhamn.

Att den ifrågavarande texten, som innehåller stadganden rörande kyrkliga förhållanden, tillhört en landskapslag, kan icke vara tvifvelaktigt, då den i allt bär just landskapslagens äkta prägel. Så t. ex. återfinna vi här de för landskapslagarna karaktäristiska »verslämningarna».[2] Äfven denna lag talar liksom de andra landskapslagarna stundom i första person pluralis, en erinran om, att dessa i den form de föreligga varit lagmännens muntliga föredrag för de till tings församlade bönderna af de för deras lagsagor gällande rättssatserna. Slutligen skulle ock kunna påpekas, att ej häller denna lag är främmande för de i landskapslagarna då och då förekommande skämtsamma infall, hvarmed de föredragande lagmännen för att hålla tingsmeninghetens uppmärksamhet spänd under det ofta nog tröttande uppläsandet velat krydda sitt föredrag.

Kan det alltså icke anses tvifvelaktigt, att denna lag är en del af en landskapslag, återstår i alla fall till besvarande den frågan: af hvilken landskapslag?

---

[1] Denna uppsats skrefs v. t. 1904 för nordiska seminariet i Uppsala. Jag återgifver den här med uteslutande af alla språkliga anmärkningar, som ej för förstående af lagen spela någon roll. För åtskilliga värdefulla råd och rättelser, som jag nu tillgodogjort mig, står jag i tacksamhetsskuld särskildt till professorerna A. Noreen och O. v. Friesen.

[2] Se E. H. Lind, Om rim och verslemningar i de svenska landskapslagarne, 73, 82, 88.

Å den nämda Skoklosterhandskriften finnes en på 1600-talet gjord så lydande anteckning: »Thetta Synes wara Wæxiö Kyrckielagh». Den, som en gång nedskref dessa ord, har ock utan tvifvel haft rätt i sin förmodan. Redan det i kap. 13 § 4 förekommande *hæræz næfnd* pekar hän på något af götalandskapen — i svealandskapens lagar talas däremot om *hundari* i stället för *hæraþ* —, och detsamma göra äfven sådana ord som *skøtning* och *jæmt.*[1] Öster- eller Västergötland kan lagen emellertid icke hafva tillhört, då såväl östgöta- som som den äldre och den yngre västgötalagen ha sina särskilda kristnubalkar. Det återstår då knappast något annat att välja på än Tiohärads lagsaga. Denna, som innefattade de tre »små landen» Värend, Niudung och Finnveden, af hvilka det första inneslöt fem, det andra två och det tredje tre härad, motsvarande det nuvarande Kronobergs och den södra delen af Jönköpings län — alltså de delar af Småland, som icke voro förenade med östgöta eller västgöta lagsagor.

Att denna kyrkobalk gällt för Tiohärad, är så mycket vissare, som namnen på de flesta af de i flock 1 omtalade gränsorterna kunna identificeras med namn på ännu befintliga småländska byar och socknar. I *mioaholt* återfinner man byn Mjöhult i Sandviks och i *myrtleki* byn Mörtlek i Åsheda socken. Med *biureki* förstås Björkö socken. Såsom man af kartan finner, lågo dessa platser vid lagsagans respektive västra, östra och norra gränser, och om det ock kan vara osäkert, hvad som förstås med *brutabek,* kan dock intet tvifvel råda, att detta varit en plats vid lagsagans södra gräns.[2]

I tryck blef denna kyrkobalk utgifven redan af M. CELSIUS i Acta literaria et scientiarum Sueciæ (1732) och därefter af C. J. SCHLYTER i hans stora verk Samling af Sveriges gamla lagar, B. VI (1844). Celsius' edition var

---

[1] Se företalet till Schlyters edition. sid. XXII.

[2] Dessa uppgifter har jag erhållit af prof. O. v. Friesen. Ang. äldre tolkningsförsök, se Schlyter, Om konungaval, eriksgata, kröning och kungliga rättigheter enligt Sveriges gamla lagar (Jur. afh. I, 15) och Om det i Smålandslagens kristnubalk fl. 1 införda, till en förlorad konungsbalk hörande stadgande, som angår eriksgatan (Jur. afh. II, 196—200) äfvensom Wieselgren, Ny Smålandsbeskrifning inskränkt till Wexiö stift I, 354—56.

försedd med en latinsk öfversättning, Schlyters med ett glossar. Indelningen i »flockar» härstammar ock från Schlyter. Min tolkning är gjord efter Schlyters text med följande undantag: fl. 2 pr. läser jag i öfverensstämmelse med den arnemagneanska handskriften *sifcunum* i st. f. *syzkenom* och fl. 4, § 1 likaledes i öfverensstämmelse med nämda handskrift *huart* i st. f. *uari*. Fl. 17, § 1 läser jag *wintræ* i st. f. *winnæ*, se härom vidare Schlyters text sid. 110, not 55. Fl. 18 pr. synas båda handskrifterna ha *mællin sinnæ arfwæ;* sammanhanget visar emellertid, att mellan *mællin* och *sinnæ* måste vara uteglömda orden *sin ok*.

1.

Guds och den heliga Marias frid vare med oss, som hit födas och hädan fara.

De vare alle skyldige gifva gisslan och grud,[1] som ej äro biltoge eller bannlyste — alle de som bo mellan Mjöhult och Mörtlek och mellan Bråtabäck och Björkö.[2]

---

[1] Fsv. *gruþ* betyder eg. *gång* (jfr lat. *gressus*), sedermera spec. *obehindrad gång* (Noreen, Ark. f. nord. fil. VI, 382). I lagspråket betecknar *gruþ* en provisorisk fridsförsäkran, som gafs konungen, då han på sin eriksgata kom från ett landskap till gränsen af ett annat, och som räckte till hyllningen på tinget, där det definitiva fridsförhållandet mellan konung och folk kom till stånd. (Se Hildebrand, Sveriges Medeltid II, 21).

[2] Enligt Schlyters företal till denna lag äfvensom hans ofvan citerade afhandlingar skulle denna mening utgöra en s. k. interpolation. Den skall näml. enligt Schlyter ha tillhört lagens nu förlorade konungsbalk och varit antecknad i marginalen af en handskrift, men genom en afskrifvares misstag inkommit på sin n. v. plats. Det må väl erkännas, att dylika interpolationer ingalunda äro några ovanliga företeelser äfvensom att ett stadgande ang. gisslan och grud svårligen kan ha sin rätta plats i en kyrkobalk. Men å andra sidan stöter Schlyters hypotes på en stor svårighet: ha vi här verkligen en konungsbalken tillhörig marginalanteckning, frågas, hvarför denna ej blifvit gjord i marginalen till denna balk utan såsom nu gifvetvis skulle varit händelsen i marginalen till kyrkobalken. Interpolationshypotesen behöfver så mycket mindre antagas, som själfva kyrkobalken egentligen icke kan anses börja förrän med den följande meningen: »Nu skola män fara till tings» etc. De föregående styckena äro nämligen en inledning till hela lagen. För en sådan är det helt naturligt, att den börjar med att åkalla Guds och jungfru Marias nåd för lagsagans innebyggare och därefter uppdrager lagsagans gränser. Ett egentligt stadgande om skyldigheten att gifva gisslan och grud kan svårligen föreligga i detta kortfattade omnämnande — ett utförligare stadgande har måhända förekommit i

2.

Nu skola män fara till tings och höra vår lagsaga. Höre de, som här äro, och kungöre den för dem, som sitta hemma! Men vår lagsaga hon börjar så:

Vi skola tro på Kristus och bygga kyrka och icke lefva i köttslig umgängelse[1] med systrar och andra vare sig genom dopet eller genom blodet med oss besläktade kvinnor.[2] § 1. Nu vilja bönder bygga kyrka, då skall femt[3] utsättas, på hvilken alla jordägare inom socknen skola komma tillstädes. De skola utföra timmerarbeten efter myckenheten af sitt folk och körslor efter antalet af sina ök och anskaffa matvaror efter sin tillgång på kreatur. Nu kan man, som är jordägare

---

den numera förlorade konungsbalken, — utan här är denna skyldighet endast framställd såsom ett enande band för alla dem, som bodde inom de nämda gränserna. Här är alltså sagdt: de som bo mellan Mjöhult och Mörtlek, mellan Bråtabäck och Björkö, de utgöra ett folk för sig, hvarpå ett yttre tecken är deras skyldighet att liksom innevånarna i andra lagsagor gifva konungen gisslan och grud.

[1] Fsv. *fyrmæ* = *ej lefva i köttslig umgängelse med någon*. Detta ord har hittills ansetts betyda *konfirmera*. Så öfversättes det af Schlyter. Detta är dock med all sannolikhet oriktigt, ty 1) säges här i lagen, att »wj» skola fyrmæ — lagmannen ocb bönderna (!) skulle sålunda utföra en som sakrament betraktad handling, som eljes var förbehållen biskopen allena (jfr isl. *biskupa* = *konfirmera*), 2) talas här om »konfirmation» egendomligt nog endast för kvinnor, 3) återgifves *konfirmera* kap. 6, pr. med *færmæ* (ej *fyrmæ*), 4) vore det eget, om *fyrmæ* i bet. *konfirmera* skulle, såsom här är fallet, ha sitt obj. i dat., jfr kap. 6, pr. *barn færme*, 5) ger oss sammanhanget ingen alls anledning att antaga, att här skulle vara fråga om konfirmationen, ty strax förut talas om två allmänt kristliga plikter: att »tro på Kristus» och »bygga kyrka», och man väntar sig då onekligen mindre, att den tredje uppmaningen skall gälla ett speciellt sakrament än en tredje allmänt etisk eller kristlig plikt. Dessa svårigheter häfvas emellertid, om man sammanställer *fyrmæ* icke med det nyssnämda *færmæ* utan med det i kap. 13, 3 förekommande *fyrmæ* = *fasta*. Detta ord är besläktadt med isl. *þyrma* = *spara*, *skona*, *afhålla sig från att kränka*. Verbet *fyrmæ* skulle sålunda kunna betyda *visa aktning för*, *hålla i helgd* och torde här ha den speciella bet., som ofvan angifvits.

[2] Fsv. *guþsivi* = *andlig släkting*. Enligt medeltida åskådning uppkom genom ett barns dop s. k. andlig släktskap *(cognatio spiritualis)*. Så t. ex. räknades släktskap mellan den döpte och vittnena vid dopet.

[3] Fsv. *fæmt*. Enligt Ög. L. en sammankomst, som på tinget utsattes att hållas mellan de tvistande fem dagar efter det att målet förevarit på tinget. Enligt Sm. L. i allm. förelagd dag, då någon bör infinna sig för att verkställa något, som bör göras. (Schlyters Ordbok).

i socknen, afvika och försumma byggandet på kyrkan, böte han därföre tre marker. Del däri äge hvarken menig man eller konung. Tage den upp dem, som har byggandet af kyrkan om hand. Den som försummar dagsverket vid kyrkobyggandet, af honom må man saklöst taga pant till erhållande af böter för det försummade arbetet.

3.

Nu är kyrkan uppförd på sina syllar och ofvantill försedd med tak. Då skall man gifva skötningsjord[1] till kyrkan. Denna skall vara ett halft markland åkerjord och äng, som lämnar nio vagnslass hö. Den skall man förse med både gärdesgård och grind och plöja på både längden och bredden. § 1. Därefter skall man bygga hus på prästgården. Det skall vara fyra hus: boningshus, hus för gäster, lada och ladugård. § 2. Därefter skall man köpa skrud till kyrkan. Det skall vara kalk, korporale[2] och messhake, det skall vara messbok och ottesångsbok, psaltare och sångbok, messkjorta, prästkappa, hufvud-[3] och handkläde.[4] Ej må kyrkan vara utan ljus, hon skall hafva tre ljus: två ljus vid altaret och ett vid dopfunten. Därjämte skall kyrkan hafva klocka, ty hon skall ljuda både för den, som kommer till, och den, som går ifrån världen.[5] Då står kyrkan stängd med lås och bom, väntar sig en friare som bondens dotter.

---

[1] Fsv. *skotning* (i hdskr står genom skriffel *skotning*) är urspr. namnet på den symboliska handling, då någon afyttrade jord till en annan genom att kasta en jordklump i hans *skot* (= *sköte*). Med en i fsv. ej ovanlig ellips betyder *skotning* sedermera den (genom köp eller såsom gåfva) symboliskt afyttrade jorden.

[2] *corporale* = kvadratisk linneduk, som lades på altarduken. Korporalet skulle vara en erinran om den duk, hvari Jesu kropp blifvit insvept.

[3] *huwth lijn (humerale)* = en linneduk som lades öfver hufvudet, så att den föll ned öfver hals och axlar.

[4] *hand lijn (manipulum)* = en slags näsduk i form af en lång smal linneremsa, som prästen lade öfver vänstra armen.

[5] Stadgandet, att klockan skall ljuda för den, som »går ifrån världen» har törhända afseende på den ännu flerstädes i vårt land förekommande »själaringningen», och af detta ställe vill det synas, som om äfven vid ett barns födelse klockringning kunnat förekomma. Själen s. a. s. ringdes både in i och ut ur världen.

4.

Nu kan präst komma och bedja om henne. Det vare rätt att taga den, om hvilken alla sämjas. Därefter skall man fara till biskopen med honom. Biskopen skall taga kännedom om hans kunskaper och hans prästvigningsbref. Han får ej vara mördare eller mandråpare, ej ha gjort inbrottsstölder i kyrkor eller vara klosterlöpare, ej dobblare eller drinkare, ej umgås med fallna eller lösaktiga kvinnor; ren måste den vara Gudi skall tjäna. Nu kan ej socken sämjas om präst. Då skola bönderna fara till biskopen att bedja om präst. Då har han att gifva dem tre att välja på och antaga en däraf, sådan som dem täckes. Det vare rätt om alla sämjas därom. Nu kunna ej alla sämjas om en, då skall man anställa omröstning i socknen. Vinne den företräde, som har en mera på sin sida. Nu kunna jämnstora sockenhälfter välja hvar sin, då har den företräde, som har biskopen för sig. § 1. Nu är präst antagen med biskops och sockenmäns goda minne. Då skola de i sämja fara dädan och utan att ha råkat i slagsmål komma hem. Därefter skola bönderna anförtro åt prästen sin kyrka och kyrkans skrud. Prästen skall ansvara för allt — blott i det fall icke, att någon bryter sig in genom att gräfva nere vid grunden eller göra hål i väggar och tak —; gälde han allt åter efter dess värde; kalk och korporale med tolf öre, messhake med tolf öre, messbok och ottesångsbok hvardera med tolf öre, psaltare och sångbok hvardera med sex öre, prästkappa med tre öre, messkjorta och handbok hvardera med en half mark, hufvud- och handkläde hvartdera med ett öre, ljusen på altaret hvartdera med ett halft öre, ljuset vid dopfunten med ett öre. Likaså skall klockan hafva sitt värde, hennes värde är tolf öre. Nu kan kyrkan med alla tillbehör brinna upp genom prästs eller klockares förvållande, böte då prästen tre marker eller förneke med ed sin skuld. Nu kunna sockenmän åtala präst för vanvård af kyrkan och hennes skrud, gälde han då allt åter efter dess värde eller förneke sin skuld med tre prästers ed.[1]

---

[1] Meningen härmed var, att de tre prästerna skulle med ed intyga, att de trodde, att den förste prästen svor sant.

5.

Nu kan man komma till kyrka och bedja om klockaresysslan. Sämjas därom både socken och präst, då vare rätt att antaga honom. Nu kunna de ej sämjas därom, då hafve prästen rätt att taga den han vill. § 1. Nu kan kyrkan mista något på grund af klockarens vårdslöshet, kräfve då bönder präst och prästen klockaren. § 2. Nu skall man anförtro klockaren klockan. Han ringe laga ringning till ottesång, messa, aftonsång, nattsång och vid begrafning. § 3. Nu kan hända, att klocka varder lös. Då skall klockaren säga prästen till. Han skall tre söndagar säga sockenmännen till och bedja kyrkovärdarne råda bot för klockan. Då skall klockaren binda upp klocksträngen. Nu kan hända, att klockaren ej så gör och ej säger prästen till, men klockan faller ned och slår ihjäl klockaren, där äga klockarens arfvingar rättighet att öfverbevisa prästen om, att den förre i sin lifstid lagligen tillsagt prästen. Likaså har prästen å sin sida rättighet att med tre prästers ed bevisa, att han tre söndagar i kordörren lagligen tillsagt kyrkovärdarne. Då gälde kyrkovärdarne böter för klockarens lif — det är tre marker — och tolf öre för klockan af *sina* pänningar och ej af kyrkans. Hvilkendera af dem som brister åt eden, prästen eller klockaren, gälde den åter klockans värde. Nu faller klocka ned och brister, men gör ingen skada, då äge präst framför klockare rättighet att värja sig med ed och kyrkovärdarne framför prästen. Gälde klockaren då åter dess värde. Nu kan kläpp falla ned och slå ihjäl klockaren, vare det hans egen skuld, att han ligger där. Nu går i fyllan och villan [1] bondeson fram och ringer olaga ringning och slår sönder klockan, böte han därföre tolf öre. Faller då på honom kläpp eller klocka och ljuter han döden däraf, vare det då hans egen skuld, att han ligger där.

6.

Som tionde skola vi gifva hvar tionde trafve af vår säd. Man skall börja vid ena åkerrenen och sluta vid den andra.

---

[1] Ang. tolkningen af detta svåra ställe, se Schagerström, Ark. f. nord. fil. I, 33.

Ej må någon bära säd mellan åkrarna. Gifve man först prästen en tredjedel af hvar tionde trafve. Tage man sedan de två återstående lotterna och skifte dem i tre lotter, och inbärga dem bonden själf. Gifve han en åt biskopen, därför att han inviger kyrkan och konfirmerar barn [1] och låter honom sona sina synder med kyrkostraff, den andra lotten åt kyrkan, att hon därmed måtte köpa sig skrud, den tredje åt de fattige, hällre skylda än oskylda. § 1. Vår präst skola vi gifva i tionde en nio nätters kalf, en gris och ett kid bäggedera nio nätter gamla och ett lamm på pingstdagen. Prästen märke det såsom sitt, [2] och bonden föde det fram till persmessan. Dör lammet i bondens vård, före han hem det till prästen, innan det hunnit skämmas, och lede med tre mäns ed i bevis såväl sin egen oskuld som dens, för hvars gärningar han bär ansvaret [3]. Om han då brister åt eden, gälde han kvicktionde med kvicktionde och får ingenting för sitt besvär [4].

7.

Nu har präst fått sin tionde, därjämte skall han hafva vissa tilläggsafgifter. Det skall vara ett öre för begrafning och för följande fyra själamessor: den ena då liket föres ut, den andra på sjunde dagen därefter, den tredje efter en månad, den fjärde på årsdagen. Offra skall man vid hvarje messa trettio pänningar eller trettio ljus. Ej må prästen afvisa någon, som ger ett sådant ljus, som, när det brinner, hvarken sprakar på hand eller handkläde. Detta är bonden skyldig att utgifva till prästen för sig, sin hustru och sitt äldsta barn. Vare det ansedt som äldst, som först dör, änskönt det är det yngsta,

---

[1] *barn færme.* Om konfirmationen heter det i ärkebiskop Jón d. yngres kristinrätt VI (Norges gamle Love II, 344): »er þat *staðfæsting viðr tekinnar trúar*», och dopet och konfirmationen sägas vara »suá samtængðar, at huarge má annarrar missa, nema dauði kome i millum». Vid konfirmationen besmorde biskopen den konfirmerades panna med en smörjelse (chrisma salutis).

[2] *læggi præster mærke sit aa.* Härmed syftas på de långt in i senare tid brukade »bomärkena», som då de användes på kreatur, plågade inskäras i huden.

[3] d. v. s. hans tjänare.

[4] *oc ænkte orkær aa.* Detta ställe kan Schlyter icke tolka. v. Friesen har däremot framhållit, att *orka*, här, såsom stundom fallet är också i isl., har bet. *vinna*, *förtjäna*. Hela uttrycket är f. öfr. skämtsamt.

för hvilket han egentligen har att ge själagåfva.[1] § 1. Därjämte skall prästen hafva en afgift af bondens hustru vid hennes barnsbörd eller bröllop.[2] Det skall vara en half mark vax och en half örtug pänningar samt tre brödkakor och sofvel till tre brödkakor, hvilket lägges som offer på altaret. Nu kan kvinna komma till kyrka med laglig afgift, men prästen ej vilja kyrktaga henne, miste hon därmed sitt sänglag, men han förneke med tre prästers ed, att han vägrade kyrktaga henne. Brister han åt eden, böte han sex öre. § 2. Nu vistas inhyseshjon i socknen. Han är skyldig prästen åtta pänningar om påsken, två fattiga kräk åter, som bo tillsammans, en örtug pänningar utan påökning, om de äro flera i hushållet. § 3. Nu kan vägfarande man ligga sjuk i socknen, då är det den bondes skyldighet, hos hvilken han ligger, att låta prästen få bud. Prästen skall komma till honom, skrifta och smörja honom samt bestänka hans lik med vigvatten. Af den mannens tillhörigheter skall prästen hafva en half mark, om de uppgå därtill.

8.

Nu har prästen fått tionden och tilläggsafgifterna, då skall prästen förrätta de allmänna gudstjänsterna och andra heliga handlingar, som åligga honom, och veta, hvad han är bonden skyldig. Han skall sämjas med sin socken och sjunga för den samt lagligen befalla öfver klockaren.[3] Prästen skall sjunga ottesången, så primen, så messan, så tersen, så sexten, så nonen, så aftonsång, så nattsång.[4] Skyldig är han att bedja för både lefvande och döda.

[1] En afgift till prästerskapet för begrafning och själamessor.

[2] *Oc a præster inlezning hafua aaf konu bondæns æfte barn eller bondæ. Inlezning æfte barn* = 1) kyrkotagning efter barns födelse, 2) den afgift som därvid erlades till prästen. Med uttrycket *inlezning æfte bondæ* kan jämföras det i y. Vg. L. KkB. LIII förekommande *inlezla æptir gift.* Att lagen här åsyftar en afgift till prästerskapet efter barnsbörd och giftermål, framgår äfven af Ög. L. KrB. XXXI: Ok gangær husfru i kirkiu æfter barn sit ælla bonda sin, *pa gæri ok tua ortughær* baþe til offærs ok til lius i huarre kirkiu gangunne.

[3] Hos Schlyter står *klokcare*, bör troligen vara *klokcara*, jfr glossaret under *Til vara.*

[4] De kanoniska timmarna, jfr 5, 2.

9.

Nu kan bonde sända bud till präst för barns kristning. Nu är prästen ej hemma utan har olofvandes farit från socknen. Dör det barnet utan att vara helgadt af dopet och lägges i icke helgad jord, böte han därför tre marker. § 1. Nu kan barn varda födt sjukt och kan ej komma till kyrkan och antvardas åt präst, då skola män döpa det barnet i vatten och ej i något annat. Äro ej män till, då skola mör döpa; äro ej mör till, då skola gifta kvinnor döpa i Fadrens, Sonens och den Helige Andes namn. Kan barnet genast gå hädan och är vittne till, att det var så döpt, som nu är sagdt, då skall det barnet läggas i kyrkogård och medräknas vid arf.[1] Nu kan det barn lefva, som är döpt hemma, kvickna till och komma till kyrkan, då skall man skaffa faddrar därtill, primsigna detta barn framför kyrkodörren och helga det icke genom döpelse, men genom läsande af orden därtill. Ingen döpes två gånger, om han ej skulle vara karl att döpa sig själf i Jordan. § 2. Nu kan bonde sända bud till präst för att få smörjelse. Prästen gör sig mera brådt med annat och vill ej komma tillstädes. Dör bonden sålunda utan smörjelse, böte prästen därför tolf öre. Nu får han båda buden på en gång, att kristna barn och smörja man, då kan ej bonden göra sak af, att han lagar så till, att han först kristnar barnet. Nu gör sig prästen mera brådt med bonden än med barnet, far till bonden och smörjer honom. Dör då barnet, innan det blifvit kristnadt, böte han därför tolf öre, då han eljes skulle böta tre marker. § 3. Nu kan bonde anklaga präst, därför att hans barn ej kan bli kristnadt eller att fader eller frände gick miste om smörjelse, där äge prästen rätt att med tre prästers ed bevisa, att han hade laga förfall. Nu är det första, att biskopen hade stämt honom inför sig, det andra, att han låg i sotsäng, det tredje, att han lofligen farit från socknen. Nu kan han brista åt eden, böte han där tre marker i målet om barnets kristnande och tolf öre i det om bondens smörjelse.

[1] Barnet skulle alltså vara hvad i ett par andra lagar kallas *arfgængt*, d. v. s. berättigadt till arf.

10.

Nu kan präst göra messfall för sin socken. Böte han då för en söndag sex öre, så ock för den andra. Försummar han sig tre söndagar eller flera än tre, böte han därföre tre marker. Nu kan han försumma sig på sådan dag, som föregås af helig fasta, vare då med den som med söndag, d. v. s. sex öre för hvar gång han försummar sig. § 1. Dessutom är präst skyldig att fyra dagar hålla högtidsgudstjänst för sin socken. Det skall vara jul- och påskdagen, allhelgona- och kyrkmessodagen.[1] Hvilken som hälst prästen försummar af dem, böte han därför tre marker. Därjämte har prästen rätt att på dessa fyra dagar få offer af bonden för alla dem, som denne betalar själagåfva för, och skall prästen dessa dagar af hvarje husfru hafva en brödkaka och sofvel till en brödkaka, som skola läggas på altaret; endast i så fall mera, att bonden själf vill det. Nu är sagdt om prästs tionde och de tilläggsafgifter, han enligt lag skall hafva af bonden. Dock är sämja bäst i allt.

11.

För alla brott, som präst begår, skall man stämma honom till möte[2], för allt det, hans hjon eller boskap göra, till tings, ity att i mål om köp och jord, där skall präst vara med oss i lekmannalag.

12.

Nu hafva bönder fått sin präst och fullgjort alla skyldigheter mot honom och sin kyrka, då skola de sända biskopen bud och låta inviga sin kyrka, ty af ordet varder den kristne lefvande och kyrkan helig. Biskopen har att utsätta en femt för sockenborna, på hvilken de skola utgöra gengärd; en till en månad bestämd tid skola de hafva på sig därtill. De skola brygga malt för fyra örtugar, blanda fyra askar honung och fyra askar smör och [gifva][3] fyra ett öres köttstycken och bröd

[1] d. v. s. årsdagen af kyrkans invigning.

[2] d. v. s. inför biskopen.

[3] Handskrifterna sakna här ett verb. Måhända har det bortfallit, men lika sannolikt är, att det aldrig funnits utan måst suppleras, något som ej vore oförenligt med stilen i lagarna.

för fyra örtugar. Med laga följe skall han komma ridande: med tolf män, oberäknadt honom själf. Tre bord skall man ombesörja åt honom: det ena den kväll, han kommer dit, det andra den morgon, då han förrättat invigningen, det tredje den morgon, då han rider bort. Ej må biskopen utan att vara mätt fara från en gård. Tre af hans hästar skall man föda med hafre: den ene är den, han själf rider på, den andre den, hans kaplan rider på, den tredje den, som bär hans utrustning och helgonrelikerna. § 1. Nu kan hända, att biskopen ej kommer till sin gengärd och inviger kyrkan. Då skola bönderna fara till biskopen och utsätta femt för honom efter femton nätter. Nu kan hända, att biskopen ej kommer tillstädes och ej bryr sig om deras femter. Då skola bönderna självfva hålla fest på sin gengärd, biskopen åter rida till kyrkan och inviga henne, när han vill, men bönderna ej utgöra gengärd, om biskopen ej uppvisar laga förfall för sig. Det ena af dem är, om han instämts till Rom; det andra, om konungen sändt honom bud antingen för att kröna konung eller inviga biskop, det tredje, om han ligger sjuk och i sotsäng och därför icke kunde komma till den bestämda dagen och de femter, som utsattes för honom. Om han då med sju prästers ed får laga förfall för sig bevisadt, då skola bönderna utgöra laga gengärd till honom. Biskopen har då att välja på, vare sig han hällre vill uttaga sin gengärd eller tre marker, därför att han inviger kyrkan. Dessa tre marker skola bönderna utgöra af sina egna och ej af kyrkans tillgångar. § 2. Hvar hälst biskop inviger altare, gifve man biskopen tolf öre, därför att han inviger det.

13.

Nu står kyrkan vigd och väldig, och biskopen vill se nämderna församlade. Då skall prästen nämna tolf män af socknen, dem både biskopen och sockenmännen godkänna. De skola för honom utreda sina ärenden. § 1. Nio äro biskopsmålen enligt vår lag: i fyra erläggas böter; i tre skall man skaffa sig rätt med befryndade mäns och fränders ed, två äro värjemål. § 2. Detta är det första slaget af bötesmål: *oskärande af kyrkogård eller kyrka.* Hugger man man vid

ingången till kyrkogården och falla därvid fötterna utanför, men hufvudet innanför, då skall man resa upp bålen utan att ändra fötternas läge, och gärningsman skall då ej vara saker inför biskopen. Men om fötterna falla innanför och hufvudet utanför, då vare biskopsböterna sex öre.[1] Ger man hugg i kyrkodörren och stänker därvid blod både utåt och inåt, vare böterna därför tolf öre. Ger man hugg inne i kyrkan, och stänker därvid blod på båda väggarna, där vare biskopsböterna tre marker. Ger man hugg framme vid altaret, böte han dock ej därför mera. § 3. Det andra slaget är *brott mot bestämmelserna vid kyrkostraff.* Ådrager sig man kyrkostraff af biskopen själf och äter kött, då han skulle afhålla sig därifrån, och smör, då han skulle fullständigt fasta, och går i kyrkan, då han skulle stå utanför, då skall sockennämden skärskåda hans gärningar. Bär så till, att biskopens tillvitelser mot honom befinnas sanna, då skall han böta tre marker, till hvilka biskopen har rätt. § 4. Det tredje biskopsmålet är detta: *Kan man varda fälld af biskopsnämden för sina synder,* då utsätte biskopen femter för honom. Vill han, innan ännu femterna äro öfver, gå och göra bot, då är det godt och väl. Vill han ej, då skall biskopen medelst honom tillsändt bref sätta honom i kyrkans mindre bann.[2] Nu sitter han i detta bann år och dag och vill ej göra rätt, då skall biskopen sända bref till honom och gifva honom en frist på femton dar. Nu vill han ej gå och göra bot, då skall biskopen gå till kordörren med sina lärde män och lysa honom i fullständigt bann. Vill han då, innan ännu år och dag förgått, gå och

[1] Jfr Ög. L. EþB I, 4: Nu æn þe (= de som gjort hemgång och den för fördelade, som förföljer dem), aghas uiþær i garþzs liþi ok falla føtær innan ok huwþ utan a þøm, sum hemsokn giorþe, uari ogilt; falla føtær utan ok huwþ innan, uari gildær, þy at þæþan fioll huwþ sum føtær stoþu. Liksom alltså vid hemgång den förfördelade ansågs så kränkt, att ifall, när han dräpte brottslingen, dennes fötter föllo innanför hans gärdesgård, böter ej behöfde erläggas för dråpet, på samma sätt ansågs, om vid ett dråp vid kyrkogårdsgrinden brottslingens fötter föllo innanför densamma, kyrkan så kränkt, att böter måste erläggas till biskopen.

[2] Lagarna omtala två sorters bann näml. 1) *ban* (lat. *anathema*) = kyrkans större bann och 2) *forboþ* (så kalladt, enär den brottslige genom detta endast uteslöts från nattvarden och andra kyrkliga förmåner, lat. *excommunicatio minor*) = kyrkans mindre bann.

göra bot, då skall han böta tre marker till biskopen för häfvandet af bannet, men vill han ändå ej gå och göra bot inom år och dag, då skall biskopen ännu en gång gifva honom en frist på femton dar, sända bref till honom och vräka honom med vittnen.[1] Vill han ändå ej gå och göra bot, då skall man tillsäga konungen. Konungen skall då göra hvad skäligt är: tillsätta häradsnämd däröfver. Vill den intyga, att den mannen är med skäl vräkt, då äger den fälla honom och kungöra fällandet. Han böte till konungen tretton marker och åtta örtugar, tretton marker och åtta örtugar till biskopen och ytterligare tre marker för häfvandet af bannet. Eljes skall konungen låta afrätta honom. § 5. Det fjärde slaget bötesmål är *sådana som angå hor*. Nu kan lösker man löpa bort från landskapet med gift kvinna. Ett annat fall är, att man varder gripen på bar gärning, då han verkligen begår horsbrott och vittnen finnas därtill, man och ej kvinna eller bådadera. Det tredje är, om barn bär vittne. Det fjärde, om bonden själf beskyller sin husfru. Tager han ej, innan biskopen far från socknen, åter detta med tolf mäns ed om, att han gjorde det i vrede och hastigt mod utan att ha verkliga skäl — detta är det hans rätt att bevisa —, då böte han därför tre marker. § 6. Dessa fyra slag af mål skola komma inför biskopsnämden. I dem hafve nämden rätt att fria eller fälla till böter. Nu är sagdt om biskops bötesmål. § 7. Detta är första slaget af värjemål:[2] *mord på okristnadt barn*, det andra är *häfdande af*

[1] *Wraka han meth witnom* öfversättes af Schlyter »förklara honom böra såsom obotfärdig öfverlämnas åt den världsliga makten». Då det emellertid nedan heter: »will han ey æn tha till rættindæ gangæ, *tha scal konunge till sighia*», torde det först vara här som lagen talar om ett »öfverlämnande åt den världsliga makten». Hvad *wraka* kan innebära, är svårt att afgöra. Måhända afses härmed endast själfva bannlysningen; hvarigenom brottslingen ju godt kunde sägas ha blifvit »vräkt» ur det kyrkliga samfundet. Ordet *æn* (före *fæmtan nattæ stæmnu*) kan väl hänföras ej blott till *firi han læggiæ* utan ock till *breef till sænda* och *wraka*. I så fall skulle *æn wraka* betyda ett upprepande af den förut gjorda bannlysningen, endast med den skillnaden, att bannlysningen nu gjordes »meth witnom».

[2] Handskrifterna ha här *dulsak*, som dock Schlyter anser ha med orätt kommit hit, hvarför han i öfverensstämmelse med § 1 vill läsa »sak thær mather scal sik rætta meth kyni oc kunnum mannum». Lind åter (Om rim

*moder och dotter*[1], det tredje *trolldom*. Varder man tagen innanför gärdesgård och grind, med hull och hår, då skall detta komma inför nämden. Häri skall nämden frikänna eller fälla till värjemålsed.[2] Om nämden fäller, då skall den fälla till kyrkostraff och ej till böter — så när som på sex öre till bonden för insmusslandet af trolldomsredskapen, men om nämden fäller till värjemålsed, då skaffe han sig rätt med befryndade mäns och fränders ed. § 8. Två andra slags värjemål finnas, som skola komma inför biskopsnämden: *kränkande af blodsband och svågerskap genom könsumgängelse* och *meneder*. För dessa skall man undergå kyrkostraff men ej böta. Göres åtal rörande hjonelag och påstås de makar vara släkt, som ej äro det, då är godt, om de kunna sämjas. Sämjas de icke därom, då äge alltid den, som vill bibehålla hjonelaget, att med fränders och släktingars ed — sex på fädernet och sex på mödernet — bevisa, att de ej voro i så nära släktled och så närskylda, att de icke kunde bygga sitt hjonelag enligt både Guds och människors lag.

14.

Nu kan bonde behålla tionden, då skall prästen förhålla Guds lekamen för honom på påskdagen. Nu kan bonden

---

och verslemningar, 37, not.) har på grund af sin tolkning af *till næs fallæ* (se nedan) försvarat läsarten *dulsak*, som skulle vara = mål hvari någon kunde fria sig genom värjemålsed. Men *dulsak* förekommer äfven i § 8, och hvaruti skillnaden mellan de i § 7 och de i § 8 förekommande »dulsakerna» ligger, kan han ej afgöra. Sannolikt ligger den, synes det mig, däri, att de svaranden åliggande duls-ederna voro olika i de bägge dulsaks-klasserna. Om de i § 7 omnämda dulsakerna säges ju utryckligen: »Nw æn till næs fælle, rætte sik meth kyni oc kunnum mannum sinom». Skyldigheten att anskaffa en dylik släkted finnes däremot ej med ett ord antydd vid de i § 8 förekommande dulsakerna. I slutet af § 8 förekommer visserligen en bestämmelse om ed »meth frændom sinom oc kunnum mannum siæx aaf fæthringum oc siæx aaf møthringum», men denna gäller tydligen endast för *talan a hionælagh*.

[1] *mothna hæfth*, *mothna* är gen. af *moþgor* (se Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket) = mor och dotter.

[2] *till næs fællæ*. Enligt Lind *(a. a. 37, not)* är *næs* gen. sg. af den nekande parten *næ* brukad som substantiv. *till næs fælla* skulle alltså betyda »döma till nej, det är värjemålsed eller dulsed, såsom den kallas i U. L». Är denna tolkning riktig, synes det i handskrifterna förekommande *dulsak* icke böra, såsom Schlyter vill, ändras (jfr ofvan).

behålla tionden, tills biskopsnämden sammankommer, utlämne han då tionden och därtill tio örtugar eller bevise med tolf mäns ed — så ungersven som bonde —, att han lagligen utgjort den.

15.

Nu gifver man på sotsängen mera än arfvingen vill godkänna i själagåfva eller annan gåfva. Då godkännes så mycket, som arfvingen säger ja till. Nu gifver man som egendom till kyrka ett örtugland af ett markland, då må ej arfvingen taga det i besittning[1]. Gifver han mera, då må arfvingen taga det i besittning och återtaga det.

16.

Nu är egendom pantsatt till kyrka, då har bonden rätt att återlösa den inom år och dag. Sedan har kyrkan rätt att värja densamma emot bonden.

17.

Nu kan ett lik jordas och ett annat därvid tagas upp. Följas åt både lem och led, hull och hår, bötes därför tolf öre. § 1. Nu kan man gräfva på annan släkts grafplats. Då kan den, som har hand därom, komma tillstädes. Gör sedan frände till den, som togs upp, sak häraf, hafve då motparten rätt att med tolf mäns ed värja sig, sägande: »jag gräfde ej, förrän nio vintrar förgått». Om han då brister åt eden, böte han sex öre.

18.

Nu kan därtill alldeles oförhindrad man vilja gå i kloster, då skifte han sitt lösöre i hufvudlotter mellan (sig och) sina arfvingar. Till klostret gifve han somt af sin lott, ett örtugland af ett markland, endast i det fallet mera, att han får arfvingarnes medgifvande därtill. § 1. Nu vill gift man gå i kloster, då äge hans husfru rätt att kvarhålla sin husbonde och likaså husbonden husfrun, om hon vill gå i kloster.

Nu är kristnubalken lyktad och läst till slut. Guds ord och amen!

*Arnold Bratt.*

---

[1] Angående tolkningen af detta ord, se Kock, Förklaring af fornsvenska lagord II, 16.

# Ett och annat från H. Reuterdahls Lundatid.

## Ur hans brefväxling med C. F. af Wingård, K. F. Dahlgren, J. H. Thomander, Esaias Tegnér, J. P. Mynster och Chr. Molbech. [1]

Ett mera storartadt uppsving än den lundensiska teologiska fakultetens på 1820, 30 och 40-talet, torde man få leta efter i vår universitetshistoria. Under det att det med rätta blifvit sagdt om Lundateologien under 1800-talets första decennium, att »till och med själfva skenet till teologisk vetenskaplighet var skingradt», behöfva vi endast nämna namnen M. E. AHLMAN, H. REUTERDAHL, J. H. THOMANDER, B. J:SON BERGQVIST, H. M. MELIN, E. G. BRING, för att den s. k. »stora fakultetens» förnäma karaktär skall vara antydd. M. E. Ahlman tillkommer förtjänsten att ha brutit väg för och lagt grund till det. nya skedet, dels därigenom att han själf med brinnande intresse satt in sin kraft på arbete för teologiens höjande genom sin akademiska undervisning och sina utgifna skrifter, dels därigenom att han förstått samla omkring sig och fästa vid universitetet verkliga förmågor, som kunde vara

[1] De otryckta källor, som ligga till grund för denna lilla skiss, äro: *A.* Bref från Reuterdahl: Ett till C. F. af Wingård, förvaradt i Uppsala universitetsbibliotek; ett till K. F. Dahlgren, Kungl. biblioteket i Stockholm; några (13) till J. H. Thomander, dessa ägas af godsägaren Warholm på Tuna och har genom hans välvilja blifvit ställda till mitt förfogande; ett tjugotal till Esaias Tegnér, förvarade i Lunds universitetsbibliotek, af dessa är blott några få och korta utdrag meddelade; sex till biskop J. P. Mynster, Kongl. biblioteket i Köpenhamn; 68 till professorn och bibliotekarien Chr. Molbech, likaledes förvarade i Kongl. biblioteket i Köpenhamn. (I »Samlaren» för år 1904 finnas tryckta vidlyftiga utdrag ur Reuterdahls bref till fru Molbech). *B.* Några bref från C. A. Agardh till Es. Tegnér, Lunds universitetsbibliotek. *C.* Teologiska fakultetens i Lund protokoll för ifrågavarande tid.

honom behjälpliga och upptaga hans arbete, främst bland dem H. Reuterdahl och J. H. Thomander. Ett samtida vittnesbörd om Ahlmans stora betydelse ha vi i de ord, som Reuterdahl skrifver om sin vän och lärare, då han anmäler dennes »Theologiska skrifter» i Theologisk Qvartalskrift:[1] »Ref. erinrar sig härvid icke blott hvad Författaren varit och är för honom själf, utan äfven hvad han varit för Lunds universitet och den teologi, som där studeras. Har denna något lif och någon kraft, och förtjänar den att nämnas bland vår tids och vårt lands bättre riktningar, hvarom ref. icke är berättigad att fälla ett omdöme, så tillhör tacksägelsen därföre ingen annan än Martin Erik Ahlman».

En senare tid kan tillägga, att tacksägelsen också, och väl i främsta rummet, om man ser på hvad som uträttats, bör tillkomma den man, som nedskref ofvan citerade rader. Säkert är, att H. Reuterdahl bland de nämnda teologerna varit den, som icke blott haft det mest lefvande intresset för den teologiska vetenskapen utan också på samma gång varit den mest betydande teologiske författaren.

Reuterdahl anställdes såsom docent vid teologiska seminarium i Lund år 1817 och verkade sedan såsom universitetslärare till år 1852, då han utnämndes till statsråd och chef för ecklesiastikdepartementet. Det kan icke här blifva fråga om att ens gifva en antydan om allt, hvad han under denna långa tid åstadkommit inom olika teologiska discipliner; denna lilla axplockning ur Reuterdahlska bref afser endast att framdraga ett eller annat för brefvens författare karaktäristiskt drag och gifva några interiörer från det samtida teologiska lifvet vid den sydsvenska högskolan.

År 1828 började Reuterdahl tillsammans med sin vän J. H. Thomander utgifva Theologisk Qvartalskrift. Ursprungligen hade man tänkt uppsätta en större allmän litterär tidskrift i Lund, för hvilken Reuterdahl skulle blifvit hufvudredaktör. I ett bref till Esaias Tegnér, från 1826, hvari Tegnér ombedes att lämna sin medverkan, redogör den tilltänkte redaktören för tidskriftens plan: »Det ser ut som om den skulle

[1] Theologisk Qvartalskrift, 1841, sid. 324.

komma till fullbordan. Vi hade därom för några dagar sedan ett sammanträde, hvarvid den meningen gjorde sig gällande, att skriften skulle utkomma i häften (ett i månaden af fyra arks volym) och innehålla, utom egentliga litteraturuppsatser (recensioner, exposéer, öfversikter m. m.), äfven vetenskapliga och belletristiska afhandlingar och dessutom poemer. Jag tillstår, att detta icke var [min] mening. Jag fruktade, att tidningen, därigenom att den blef ett allerlei, också skulle blifva ett nichts. Jag ville hafva den till en litteraturtidning, icke till ett litteratur-repertorium. Emellertid, då, som sagdt är, den andra meningen blef gällande, och då det är hufvudsaken, att man jagar sömnen ifrån sig och uträttar något, kunde jag icke annat än vara nöjd med beslutet.»[1] Reuterdahl uttalar som sin förhoppning, att tidskriftens första häfte skulle utkomma i början af januari följande år (1827). Men detta häfte kom aldrig. »Räddhåga» och »åtskilligas mindre benägenhet att förbinda sig till en bestämd artikel»[2] äfvensom en, för öfrigt redan i ofvanstående citat skönjbar, splittring bland de många påtänkta deltagarna hade till följd, att tidskriften efter Tegnérs ord »drunknade, innan den gick af stapeln». Man sköt skulden på hvarandra. Thomander skrifver »Agardh är ärelysten, men egennyttig och rädd, Ahlman och Reuterdahl äro försöliga och betänkliga»;[3] och Reuterdahl å sin sida beklagar sig för Tegnér: »Med Lunds Litteraturtidning blir naturligtvis intet. Den ene vill icke, den andra kan icke, den tredje törs icke, och så in infinitum på äkta svenskt manér. För min del ger jag det knäfveln alltsammans och slår mig kanske på landthushållning och brännvinsbränning. Hade jag blott lust att också gifta mig och afla barn, kunde jag blifva en tämligen nyttig medlem af det akademiska samhället.»[4]

Det dröjde emellertid icke länge, förrän Reuterdahl och

---

[1] Bref till Tegnér den 8 dec. 1826, tryckt i »Ur Esaias Tegnérs papper», Sthlm 1882, sid. 267.

[2] Thomander i bref till K. F. Dahlgren, 1 april 1830, tryckt i »Tankar och löjen» af J. H. Thomander, s. 227.

[3] Thomander i bref till K. F. Dahlgren, 1 febr. 1827, tryckt i »Tankar och löjen», s. 69.

[4] Reuterdahl i bref till Tegnér 9 mars 1827.

Thomander voro färdiga med en ny plan. Då ej tillräcklig enighet kunde uppnås för en stor, alla vetenskapsgrenar omfattande tidskrift, beslöto de att börja på egen hand med en teologisk. »Den nya tidskriften måste blifva specielt teologisk i stället för universell»,[1] skrifver Reuterdahl till Tegnér, när han i slutet af år 1827 ber om hans medverkan för företaget. I 10 år, 1828—1832 samt 1836—1840 stodo Reuterdahl och Thomander såsom tidskriftens utgifvare och främste medarbetare, härefter öfvertogs redaktörskapet af Melin och Bring under tidskriftens två sista år 1841 och 1842. Under hela denna tid, men framför allt under den första femårsperioden verkade qvartalskriften i högsta grad uppfriskande och väckande på det teologiska lifvet i Sverige. En samtida, som för öfrigt icke hörde till Reuterdahls beundrare, säger: »Hvarje nytt häfte kom med en ny profession af fruktbärande idéer, af genialiska guldkorn och af i eld saltade offer åt den progressiva reformen utaf kyrkans vetande och lif».[2]

Den ledande grundsatsen var forskningens frihet — den grundsatsen uttalades med allt eftertryck i förordet till tidskriftens första häfte och upprätthölls sedan årgångarne igenom. »Redaktörerna själfva», heter det i anmälan till andra årgången, »tänka på långt när icke lika i allt och skulle å ömse sidor icke heller vilja det. De äro således långt ifrån att hos andra fordra eller ens önska en för all forskning och all sannings lif så föga båtande likstämmighet. Kyrkan känner kätterier, men icke vetenskapen.»

Ingen har arbetat så mycket för qvartalskriften som Reuterdahl. I ledande uppsatser, bland hvilka i främsta rummet må nämnas »Hvad är religion» (1828) och »Kyrkans enhet och själfständighet» (1829) och i litteraturanmälningar drog han oförskräckt och med verklig entusiasm i härnad för en friskare och mera lifaktig teologi, hvilken enligt hans öfvertygelse måste stå i nära samband med samtidens vetenskapliga lif, om hon öfverhufvud ville lefva — »hvad som i vetenskapernas stad, dit teologien ju också vill höra, står på isolerpallen, det står på likpallen.» Sina stridsvapen hämtade

[1] Bref till Tegnér, 7 dec. 1827.

[2] Ahnfelt, Studentminnen, s. 161 f.

han framför allt från Schleiermachers rustkammare; han var den förste och på samma gång den mest betydande svenske lärjungen till denne den protestantiska teologiens store nydanare.

Sådana åsikters förfäktande å ena sidan, och den stränghet å andra sidan, med hvilken Reuterdahl i qvartalskriftens recensioner gick till rätta med samtida svensk teologisk litteratur, väckte naturligtvis det största uppseende och på sina håll också förargelse. Det skarpaste angreppet på den svenska »trögheten» och »likgiltigheten» för teologiskt vetenskapligt arbete riktade Reuterdahl genom sin 1832 utgifna skrift »Om det theologiska studium med särskildt hänseende till Sverige» — en sannskyldig straffpredikan, hvilkens skarpa och satiriska ord icke kunde undgå att väcka ovilja, icke minst därför att den väl i det stora hela var träffande. Ett bref, som Reuterdahl vid denna tid skrifvit till C. F. af Wingård, visar, huru en af kyrkans mest framstående och på samma gång mest konservative biskopar uppfattade Reuterdahls verksamhet och huru denne på ett lugnt och försiktigt sätt, men icke desto mindre med all skärpa försvarade sina åtgöranden. »För det bref, hvarmed V. Biskopen täckts hedra mig, får jag aflägga min djupaste tacksägelse. Det har tillskyndat mig mycken glädje. Obekant var mig icke, att V. Biskopen ogillade åtskilliga af de meningar, som i mina skrifter blifvit framställda. Jag visste väl, att jag i V. Biskopen ägde en likaså kunskapsrik som skarpsinnig domare, men jag kunde ej hoppas, att den sidan af tingen, som visade sig för mig, såsom den hufvudsakliga, också för V. Biskopen skulle hafva något synnerligt värde. Jag kunde således icke heller för min sista skrift,[1] hvilken väl icke förnekar sitt syskonförhållande till de öfriga, vänta mig något särdeles gynnande omdöme. Så mycket mera fägnande var det bifall, som Biskopen tilldelar densamma. Skriften är för öfrigt ingenting mer än en *tidskrift,* ifall den förtjänar att kallas detta. Hvad som däri säges kan blott behöfva sägas för Sverige och för det närvarande Sverige. Att en utlänning däri skulle finna något intresse, kan jag ej väl föreställa mig, äfvensom jag önskar och hoppas, att den inom

[1] Om det theologiska studium med särskildt hänseende till Sverige.

få år är i Sverige föråldrad. Måtte den till och med redan vara det! Jag underkastar mig gärna att i den sista delen, hvilken jag skulle vilja kalla den historiska, hafva, obekant med verkliga och lefvande förhållanden, gjort ett eller annat drag för skarpt, en eller annan skugga för mörk; men ännu har jag härom intet kunnat öfvertyga mig; snarare fruktar jag, att hvad som är sagdt är för litet, och att Sverige icke på långt när kan påstås hålla den litterära skammen från väggarna.

Äfvenledes får jag tacka V. Biskopen för den uppmärksamhet, V. Biskopen skänker qvartalskriften. Det praktiska intresse, som kommer V. Biskopen att betvifla rådligheten af åtskilliga meningars och tvistefrågors utredande bland allmänheten, måste hvar och en förnuftig och sansad vörda, och det kan af ingen högre aktas och äras än af mig. Men månne man dock icke härutinnan kan gå för långt, eller hellre, månne man, då man låter bestämma sig af ett sådant intresse, kan undvika att gå för långt? Det gifves ingen så stor obetydlighet, till och med ingen så stor galenskap, att den icke är kär eller dyrbar för någon. Hvart kommer man, om man af praktiskt intresse vill skona allt sådant? Och är icke mycket en obetydlighet för oss, som i äldre tider var ett högmål? Skall icke framtiden anse åtskilligt för ett lappri, hvarpå vi lägga vikt? Tiden nöter upp sina skor liksom den enskilde sina. Jag vill visst icke göra mig skyldig till den förebråelsen att hafva förkastat det gamla, som duger; men jag är likaså rädd för den, att hafva bibehållit det odugliga. Och i vår tid, då gamla troner och inrättningar och gamla meningar och gamle män äro blottställda för de svåraste anfallen, är det väl i synnerhet rätt och klokt att icke vilja uppehålla annat gammalt än det, som ännu är behäftadt med lifskraft. Det öfriga få vi begråta och begrafva. Försöka vi att behålla det, så kommer förruttnelsen i allt, och allt förloras. Detta gäller i vetenskap och politik. Med ärlig öppenhet, med ett oförtrutet försvar af det, som man måste anse för rätt och sanning, och med frivillig koncession af det ohållbara kommer man kanske längst i bägge. Det är de grundsatser, jag söker följa både i mitt lif och mina studier. Har jag orätt antingen i principen eller i utförandet, så förstår jag ej bättre och emottager gärna till-

rättavisning. Och allraminst förtänker jag den, som enig med mig i principen, dissentierar i tillämpandet. I en sådan dissens behöfver hvarken aktning eller kärlek saknas. Den kan mycket väl vara ett *ἀληϑεύειν ἐν ἀγάπῃ.*»[1]

Kort före detta bref skrefs, sände Reuterdahl sin skrift »Om det theologiska studium» till Tegnér med följande anhållan: »Skulle V. Biskopen hafva något godt att säga mig om min bok, så håll det icke tillbaka; i de förbistringens och ursinnighetens tider, som här inträffat, behöfves rätt väl allt det bifall, som af förnuft och heder kan beskäras. Från galenskapen håller jag mig visserligen så aflägsnad och så ograverad som möjligt, men att dock stunder finnas, på hvilka det rätt mycket måste besvära mig, kan icke undvikas.»[2]

Orden om ursinnighetens tider och galenskapen syfta på den ryktbara befordringsfråga, som under ett par års tid kom lidelsens vågor att svalla högt i det akademiska samhället i Lund och långt därutanför. Hufvuddragen af denna strid voro i korthet följande. Till den genom K. Wåhlins död (28 mars 1829) lediga domprostbefattningen anmälde sig elfva sökande. Teologiska fakultetens dåvarande enda ordinarie ledamot, Ahlman, ansåg den yngste bland dessa, Thomander, äga ett bestämdt företräde framför de öfriga. Då emellertid konsistorium akademicum icke ville fästa något afseende vid detta sin ende teologiske ledamots uttalande, vände sig denne till teologiska fakulteten i Köpenhamn för att få ett sakkunnig-utlåtande därifrån att stödja sig på. Köpenhamnsfakulteten stadfäste Ahlmans omdöme om Thomanders specimen: »det haever sig betydeligt over de andre». Men det visade sig nu, att detta inblandande af en utländsk fakultet skadade Thomanders sak i stället för att gagna den. Ahlmans åtgärd blef föremål för det allra skarpaste klander, och konsistorium uteslöt Thomander från förslagsrum till professuren. Till domprost utnämdes slutligen i mars 1832 den mera obetydlige teol. adj. Hellstenius. Under dessa stridsår var den lundensiska världen delad i två partier, som täflade att öfverösa hvarandra med ovett. Man nöjde sig icke med att draga in dags-

[1] Bref till C. F. af Wingård 26 febr. 1832.
[2] Bref till Tegnér 30 dec. 1831.

pressen i fejden, utan uppsatte till och med egna tidskrifter å ömse sidor. En af sökandena, domkyrkokomministern Ach. Kahl utgaf »Anti-Qvartalskrift», som alltså redan genom sin titel vill uttrycka sin oppositionsställning till Reuterdahls och Thomanders »Qvartalsskrift». Thomander svarade med »Anti-vandalskrift» och (tillsammans med doc. N. O. Ahnfelt) »Gefion», där motståndarne, särdeles ofvannämnde Kahl, hänsynslöst bekämpades med det Thomanderska skämtets mest satiriska vapen.

Striden får sin särskilda prägel däraf, att det enligt det »Kahlska» partiets mening gällde ingenting mindre än att värna rättrogenheten mot öppna eller förtäckta angrepp af en rationalism, som hade sitt egentliga stamhåll i Theologisk Qvartalskrift. Termerna rationalism och neologi spela stor roll i Antiqvartalskriften. Utan tvifvel rörde det sig verkligen om en tvekamp mellan olika teologiska riktningar, fastän det knappast hade något skäl för sig att ställa Thomander under rationalismens banér — och det å andra sidan icke var så helt beställdt med den Svedenborgskt sinnade Kahls ortodoxi.[1] Man skulle snarare kunna säga, att striden stod mellan en vetenskapligt lifaktig teologi i nära förbindelse med de samtida rörelserna på teologiens område och en mera steril och isolerad, som åtminstone själf menade sig vara »bekännelsetrogen».

Hvad nu Reuterdahls ställning till saken beträffar, har han helt naturligt allt från början ställt sig på sina vänner Thomanders och Ahlmans sida. Men han har så mycket som möjligt sträfvat att hålla sig undan från tidningspolemiken. Till Wingård skrifver han i det redan förut citerade brefvet: »Ehuru jag icke på något sätt deltager i striden, skulle jag icke för allt i världen vilja tillhöra det parti, som kallar sig det ortodoxa. Det må ha på sin sida hvad som hälst, hedern hafver det icke.» Han stod dock de stridande för nära för att kunna hålla sig så alldeles utanför, som dessa ord vilja antyda. Först måste han officielt yttra sig i fråga om de sökandes specimina, då Ahlman såsom teol. fakultetens ende ordi-

[1] Äfven Hellstenius var f. ö. influerad af Svedenborg.

narie ledamot begärde ett sådant utlåtande af honom. I detta[1] berömmes Thomander framför allt därför, att han i motsats till öfriga medsökande har visat sig »känna *sin tids* teologiska problemer och kunna deltaga i deras lösande». De öfriga specimina öfverstiga »i förhållande till vår tids teologiska litteratur icke i något hänseende medelmåttan», ehuru gärna medgifves, »att de i värde icke äro underlägsna de flesta hittills lämnade produkter af svensk teologi». Sina omdömen om några af sökandenas specimina lät Reuterdahl komma till offentligheten genom att (i delvis förändrad form) trycka dem såsom recensioner i qvartalskriften, hvarefter hans kritik blef föremål för utförliga genmälen i Antiqvartalskriften, hvilka dock lämnades obesvarade af Reuterdahl.

Upplysande för Reuterdahls ställning är ett i sept. 1831 till K. F. Dahlgren skrifvet bref,[2] hvilket bl. a. också visar, att han stundom lämnat sin förskansning och inskridit till sina vänners försvar. Tidskriften Minerva hade angripit Ahlman, emedan han rådfrågat den danska teologiska fakulteten. Nu ber Reuterdahl Dahlgren lämna Minervas redaktion en del förklarande upplysningar och aktstycken.

»Saken rör icke mig», skrifver han, »åtminstone icke hufvudsakligen, men så mycket mera mina vänner Thomander och Ahlman. Rörde den blott mig, så skulle jag därom icke förlora ett ord; mot nedrigheter, som äro riktade mot mig själf, har jag kallt blod. Men Ahlman är en man, som jag ej blott älskar såsom min faderlige välgörare, utan ock aktar såsom en af universitetets bättre litteratörer och som en människa utan flärd och svek. Och Thomander är din vän såväl som min. Båda vill man förtrycka, och mig inklusive, hufvudsakligen för Thomanders skuld, hvilken för det första, såsom du vet, icke bugar sig för någon, och för det andra med sin storhet hotar att undanskymma en och annan, som nu gäller för ett underbart ljus, och såsom Thomanders vänner få Ahlman och jag dela hans öde.» Reuterdahl hoppas nu, att Minervas redaktion ej skall vara så förblindad af vänskapen till Agardh, att den ej skall kunna rättvist bedömma saken och

[1] Teol. fak:s protokoll i Lund 3 sept. 1830.
[2] Reuterdahl till K. F. Dahlgren, 21 sept. 1831. Kungl. bibl., Sthlm.

säga, »på hvilken sida den finner anständighet, ärlighet och sanning, och på hvilken den träffar oförskämdheten, sofisteriet och den i fagra färger fördolda lögnen». De starka orden visa, att Reuterdahl icke stod utanför den rådande upphetsningen. Eftervärlden lär knappt kunna finna annat än att »anständigheten» ofta varit skäligen främmande för båda parterna, och att »oförskämdheten» icke saknats å någondera sidan. Själf fick också Reuterdahl i dagspressen och Antiqvartalskriften sin beskärda del af de otidigheter, motståndarna serverade hvarandra — detta fastän han, som sagdt, sträfvade att hålla sig utanför striden. Ibland blef för resten just detta hans försök orsak till det skarpaste klander, så t. ex. i ett bref[1] från en af de inflytelserikaste förkämparna för konsistoriemajoritetens ståndpunkt, Agardh till Tegnér, hvari den förre söker försvara sig inför Tegnér, som uttryckt sin sorg, öfver att hans vän Agardh slutit sig till »det pietistiskt-ortodoxa» partiet,[2] och uppmanat honom att hålla fred med Reuterdahl, Thomander och Ahlman — allt som är dugligt och duktigt borde hålla tillhopa!

Agardhs bref bär tydliga spår af att vara skrifvet i häftig upphetsning. Vi meddela emellertid af dess 6 ark med spirituella elakheter några ord om Reuterdahl och Thomander — äfven den elakt skrifna karrikatyren kan ju, rätt förstådd, vara ett godt bidrag till karaktäristiken. »Du har utan tvifvel hört det allmänna ordspråket, som innebär, att Lunds stift styres hufvudsakligen af d:r Reuterdahl. Väl befästad i denna styrelse fann han den för ringa för sin verksamma själ. Han anmodade B. Faxe att gå upp i konsistorium än för den ena planen, än för den andra, som skulle genomdrifvas». Så anföres ett exempel på Reuterdahls självrådighet, nämligen hans försök att »utan konsistorii vetskap» förvärfva det Münterska biblioteket för Lunds universitetsbibliotek, hvilket föranledde opposition från konsistorii sida. »Det var naturligt, att konsistorii akademici oböjlighet under hans *något tidigt började procancellariat* skulle af honom anses för uppror och

[1] Agardh till Tegnér, april 1832.

[2] Tegnér till Agardh, 2 april 1832, tryckt i Jubelfestupplagan VI, s. 172 ff.

demagogiska försök». Agardh omtalar, huru han i Lunds veckoblad uppträdt till konsistorii försvar mot Reuterdahls i ett graftal öfver d:r Hylander gjorda »utfall af den yttersta bitterhet emot Lunds konsistorium akademicum såsom en tummelplats för intriger, trätor, gräl, kif och personligheter». »Jag vet mig dessutom ej hafva stått i någon slags omedelbar konflikt med Reuterdahl; men om *han* utgör kärnan af hvad du kallar *rationalism,* men vi här beteckna med *protestantisk jesuitism,* så är det visserligen möjligt, att jag är honom på ett eller annat sätt till besvär, såsom den där ännu icke ingått i denna heliga orden. Han sitter inviolable och osynlig på sin Loyolatron och låter sina tjänare, den sin fru lydige biskop *Faxe,* den lustige Thomander, den aldrig mer än i en direktion seende Ahlman, den snokande Ahnfelt, den halfgalne Wieselgren gå sina ärenden i alla väderstreck. Detta förutsätter visserligen ett slags talang. Men denna talang består i konsten att, omgifven af positiva elementer, alltid behålla sin negativitet, aldrig framträda, sålunda aldrig förlöpa sig, alltid, när planerna misslyckas, kunna skylla på tiden, på konsistorium, på skapelsen, på allt utom den, som är deras dolde upphofsman. Denna hans negativitet visar sig äfven i alla hans skrifter», »All ting kan», enligt honom, »vara både så och så». »Man kan tro både att *Gud* existerar och att han icke existerar». »Man kan vara kristen och okristen», »man kan tro både att Paulus skrifvit episteln till Titus och att Djäfvulen skrifvit den»;[1] men skulle man tvingas att tala rent ut, så vore det sannolikast, att Gud icke existerar, bättre att vara okristen, och nästan afgjordt att *Djäfvulen skrifvit episteln.* Detta är bilden af hela hans varelse, af hela hans verksamhet, af hela han sträfvande». Efter några icke särdeles välvilliga ord om Reuterdahls »rang som litteratör» slutar A. sin karaktäristik af honom med följande ord: »För min del anser jag *Reuterdahl* för en fullkomligt obetydlig person; och skall han vara Sveriges störste teolog, så Gud nåde oss för Sveriges teologiska bildning.» Tegnér hade skrifvit till A.: »Reuterdahl är för närvarande Sveriges kunnigaste, liberalaste och verk-

[1] Syftar på Reuterdahls i Theol. Qvartalskrift för år 1831 införda afhandling »Episteln till Titus».

sammaste teolog». Det förtjänar anmärkas, att Agardh, några år förut, också i bref till Tegnér uttalat helt andra och synnerligen fördelaktiga tankar om Reuterdahls teologiska verksamhet. För öfrigt utgör väl brefvet själft snarast en vederläggning af slutorden om Reuterdahls fullkomliga obetydlighet.

Thomander är, fortsätter A., en vida öfverlägsen person, »duglig till allt» en riktig »tusenkonstnär». Men hans teologiska produktion är det icke mycket bevändt med. Hans afhandling om Kristi Gudom[1] är »en hädelse». »Gången af hans bevisning är, att efter Kristus uppfört sig så inkonsekvent — —, så lågt, så oförnuftigt att, vore han människa, förtjänte han icke ens att sättas vid sidan af Sokrates, måste han vara Gud — —. Tendensen må vara hvilken som hälst, så är dock den i afhandlingen utförda dialektiken uppenbarligen falsk. Icke är Kristus *Gud,* för det han är *en degraderad människa?*» Den som specimen utgifna afhandlingen om trons artiklar förklaras vara plagiat. I ett bref från följande månad[2] försvarar Agardh sig ånyo mot beskyllningen att kämpa för »det pietistiskt-ortodoxa» partiet. Här blir Thomander ännu värre åtgången. »Frågan är blott den: *»är Thomander denne teologiens återlösare, hvartill Ahlman velat göra honom, eller är han en lika stor stympare, som de öfrige sökandena?* — — Thomander är ej blott en erkänd obetydlighet, men äfven, det sämsta af allt, en erkänd plagiator, och det är just hans okända plagium från en okristen sekt, som *Ahlman* och fakulteten i *Köpenhamn* förklarat för att lofva åt teologien en ny epok och göra *Thomander* till en ny *Luther,* liksom *Reuterdahl* länge sedan affekterat att visa sig som en ny *Melanchton*».

Striden har ej varit en strid om pietism, »utan om hierarki och ett par obetydliga seminaristers herravälde öfver Lunds akademiska konsistorium, hvilket de redan ägde öfver Lunds Domkapitel och stift».

En bild af situationen en tid efter domprostutnämningen och af det slagna partiets önskningar för framtiden — önskningar, som f. ö. snart blefvo uppfyllda —, lämnar oss ett

[1] Syftar på Thomanders i Theol. Qvartalskrift 1829 h. 4 sid. 1—32 införda uppsats.

[2] Agardh till Tegnér 12 maj 1832.

bref[1] från Reuterdahl till Thomander, skrifvet kort efter statssekreteraren för ecklesiastika expeditionen J. A. v. Hartmansdorffs besök i Lund. »Med H.[2] äro nästan alla nöjda. Han har tagit det noggrannaste besked på allt, inlåtit sig i samtal med alla, och här och hvar icke låtit föreställningar saknas. Ahlman och jag hafva med honom haft vidlyftiga och tämligen intima samtal. För bådas äfvensom för din heterodoxi var han bekymrad: den betog oss, äfven hos moderata och förståndiga personer, det förtroende vi annars skulle äga och låge i vägen för vår befordran. Jag svarade honom det nödvändiga. För egen del sade han sig vara nöjd, men bad oss följa le juste milieu och bevara pax in ecclesia. Att vi göra detta så mycket tillbörligt är, ämnar Ahlman bevisa honom i ett långt bref. »Jag skall ta mig tjufven läsa för honom om ortodoxien». För öfrigt visade han sig mycket belåten med oss och uppfordrade Ahlman och mig bland annat att gifta oss, på det att vi så mycket bättre och längre måtte kunna duga i statens och akademiens tjänst. Som desideria framställdes, att, när Bergqvist blifver tertius, du måtte blifva qvartus Theologus och jag bibliotekarie. Mot detta hade han intet att påminna, utan försäkrade han, att han af alla sina krafter därtill skulle medverka. Du får icke göra streck i vår räkning.

Mot Hellstenius visades en till ohöflighet gränsande likgiltighet. Då Kahl presenterades, hette det: Jag tackar för de många brefven och småskrifterna; men ni får ursäkta, att jag icke besvarat dem. Jag svarar aldrig på dylika bref för att icke synas gifva vink om ett löfte, som jag icke kan hålla. Detta i stort sällskap (på Föreningen). — Biskopen frågade han, om någon på fullt allvar kunde tro, att Kahls anbud[3] skulle antagas. Åt Sönnerberg, som förebrådde honom, att

[1] Brefvet är odateradt, antagligen från början af år 1833.

[2] J. A. v. Hartmansdorff.

[3] Prosten Kahl hade inlämnat en ansökan om att utan vidare formaliteter blifva utnämd till andre teologie professor Hylanders efterträdare på sådana villkor, att han afstode den professuren tillhörande löneinkomsten, och läte sig nöja med stadskomministraturslönen. Hans anbud afstyrktes af teologiska fakulteten (Ahlman), men tillstyrktes under vissa villkor af konsistorium. Teol. fak:s i Lund protokoll för den 20 april 1831.

det icke blifvit antaget, gaf han anvisning på Regeringsformen. — — —

För Ahlman berättade han, att man i statsrådet satt i fråga, det A. skulle hafva en föreställning för det han inblandat danska fakulteten i domprostangelägenheten: endast H—ff hade hindrat det.»

Sommaren 1835 företog Reuterdahl med offentligt understöd en resa till Tyskland. I Theologisk Qvartalskrift för år 1836 har han offentliggjort en till universitetskanslären H. K. H. Kronprinsen ställd underdånig berättelse[1] angående de teologiska undervisnings- och pröfningsanstalterna i Tyskland och undervisningsväsendet i Preussen. Inhämtandet af underrättelser om dessa bildningsanstalter samt bokhandelsbestyr för Lunds universitetsbibliotek hafva upptagit hans tid under resan. För öfrigt har denna, säger han, »tillskyndat mig så mycken båtnad och förnöjelse, jag har under densamma lärt känna så många viktiga inrättningar, så många natur- och konstskönheter hafva därunder nppfriskat mitt sinne, och jag har gjort bekantskap med så många förträffliga och berömda män; att min förbindelse till den, genom hvilkens bevågenhet all denna glädje blifvit mig beskärd, måste vara outplånlig».

Ett långt bref till Thomander ger en rätt intressant skildring från Reuterdahls lif i Berlin. Vi meddela några utdrag därur. »Med flera af Berlins notabiliteter är jag bekant. Den vackraste personligheten jag ännu sett är Marheineckes; en tämligen stor man, med glesa ljusa lockar, ljust rödlätt ansikte, vackra blå ögon, mildt, något melankoliskt och förtryckt väsende, lugn och ädel i tal och åtbörder. Ett slags motsats till honom är Steffens, hänförande och hänförd, ojämn, blixtrande, dock kanske i grunden bättre och ädlare än M. Också Steffens' utseende är mycket nobelt. Båda hatas af de historiske, och först för några dagar sedan fick den sistnämde en plats i Vetenskapsakademien. Marheinecke är där icke, och Hegel var där icke, oaktadt akademien har en filologisk-filosofisk klass. Häraf och af mycket annat, som uppenbarar sig i samtal, visar sig, att det i Berlin går till som hos oss. Afund, förtal, enskildt intresse o. m. d. fördölja sig alldeles

[1] Theol. Qvartalskrift 1836 h. 1 sid. 1—60.

icke, och jag har mer än en gång trott mig vara i sällskap med Lundenses. — — —

Det bästa af Twesten äro hans föreläsningar, rena, klara, logiskt-skarpa, mycket lifliga och innehållsfulla; han läste på en timma mera än en Lundensis på en termin. Själf är han bra kort, korpulent, något låghalt, tämligen otreflig figur med hundansikte, hundöron och en stor portion cynism i väsendet. I cynism kan dock ingen öfverträffa Neander. Han ser ut som den (klumpigaste?)[1] skomakare, går öfver gatorna i en blågrå linrock, sådan som våra dammrockar, eller ock i en utsliten ullrock, föres därvid af en gammal syster, hufvudet längre än han själf, och behöfver denna ledning, då han aldrig vet, hvar han är, eller hvad han gör. Han har dock allmän aktning för sitt ädla kärleksfulla väsen, sin stora lärdom och sin oskrymtade fromhet. Han är född jude och endast öfvertygelse har gjort honom till kristen. Jag har hört 2 föreläsningar af honom, en exegetisk och en kyrkohistorisk, båda tämligen lärda, men breda, tråkiga, liflösa, föredraget det allra uslaste. Att han spottade lika ofta som Hellman hostade lär komma af ett organiskt fel i munnen. Hengstenberg ser ut som en af våra förra seminarister, okammadt hår, en gammal oborstad brun rock, nedslagna ögon, spenslig och tunn figur. Jag har icke velat gå till honom för att icke störa honom i en uppsats angående Sveriges teologiska litteratur, som han har under arbete för sin kyrktidning. — — —

För bokköp har jag ännu föga uträttat. Ett vacket anbud är mig gjordt, som jag dock ej kan antaga, hela det Schleiermacherska biblioteket för 7,000 r:d b:o, rikt på patres, dogmatici, exegetes, philologica och philosophica... Jag har föreslagit att under hand få köpa ett och annat, men ännu icke kunnat få svar, då Fru Schleiermacher är i Carlsbad... Det skulle vara mig en stor fröjd att få välja bland Schleiermachers efterlämnade goda. Jag tviflar dock, att det går, då fråga uppstått att inköpa hela samlingen såsom grundval för ett univesitetsbibliotek.»

Reuterdahl uppmanar Thomander att preliminärt tala

[1] Ordet är mycket otydligt skrifvet.

med Ahlman för den händelse teologiska fakulteten och universitetsbiblioteket i Lund skulle kunna få köpa biblioteket.

»Allt är ännu fullt af Schleiermachers lof. Man erkänner, att han var full af väld mot Hegel, ensidig och tyrannisk i vetenskapsakademien, grym mot de beskedligt-svaga och någon gång mycket orättfärdig äfven mot de bästa, och dock vördar och tillbeder man honom.» — — —

Reuterdahls brefväxling med professorn och bibliotekarien i Köpenhamn Chr. Molbech omfattar en tidsrymd af 22 år (1834—1856); lifligast var den under åren 1838—44. Denna korrespondens innehåller många värdefulla bidrag till kännedomen om brefskrifvarens lif i Lund och på resor, hans arbetsplaner, uttalanden om politiska och litterära förhållanden i Sverige samt om framstående samtida svenskar — vi tänka särskildt på det som säges om Esaias Tegnér. Reuterdahls bref till den senare visa, att han stått i ett uppriktigt och t. o. m. förtroligt vänskapsförhållande till den store skalden — en omständighet, som gör de i dessa bref förekommande uttalandena om honom ännu värdefullare. Framför allt ger emellertid denna förtroliga brefväxling med Molbech ovärderliga bidrag till karaktäristiken af Reuterdahls egen personlighet. Vi meddela i kronologisk följd en del utdrag utan att dock göra anspråk på att ha medtagit allt det, som dessa bref innehålla af intresseväckande upplysningar om sin samtid och författare.

11 sept. 1836.

Hjärtlig tack för Deras »små skrifter». — — — Jag får väl aldrig något att skicka Dem i stället. I Sverige söndersplittra vi vårt lif för mycket, att det skulle kunna gifva produkter. — Tredje delen af Geijer, Svenska Folkets Historia och fjärde af Thorilds skrifter äro utkomna. — — — Jag fröjdar mig som ett barn, att det första arbetet är färdigt. Jag vet intet bättre i hela vår litteratur.

21 aug. 1837.

Jag har visserligen icke för mycket att göra — men många slags sysslor att besörja. Man slites på detta sätt rent

i stycken, eller hellre, man slites opp på alla kanter, och intet blir uträttadt. — — — Paul och Pehr, Creti och Plethi hafva från morgon till kväll hängt öfver mig och uttröttat mig med föga intressanta angelägenheter. Jag har förut bättre kunnat fördraga dylikt gnagande än i sommar, då jag verkligen varit tämligen oduglig, kanske till en påminnelse därom, att man icke skall stoltsera öfver sin arbetsförmåga och sin lefnadslust. Jag känner en icke ringa skam, då jag besinnar, huru många dagar i sommar passerat *sine linea,* icke att nämna, att jag först i dag hinner sända dem en *linea.*

Jag bäfvar allt mer och mer för Wieselgrens förstånd. Har trycker en så kallad nykterhetsskrift, full af utsöktaste Gallimathias. Detta är rätta sättet att göra mänskligheten kristlig.

15 april 1838.

Kärt skulle vara, om vi hade ett arbete sådant som Deras [Molbechs Danske Historie] bredvid Strinnholms ändlösa bokexerpter och Geijers genialiska, men väl mycket subjektiva aforismer. Att Fryxell i sitt slag är god, nekar ingen, men om svenskt folk och svensk stat får man dock af honom intet begrepp; och det är just ett sådant, som är det hufvudsakliga i en nationalhistoria. — — —

Har De af tidningarna erfarit något om den stora söndringen i Uppsala? Geijer har, som det heter, affallit, d. ä. han har vågat yttra ett och annat, som de schellingianska Torys i Uppsala fasa för och bittert begråta. Hvasser — en filosofisk läkare — håller föreläsningar mot Geijer; Fahlcrantz — en sarkastig teolog, bror till målaren — gör infall mot honom; Törneros — en aktad filolog — skrifver breda afhandlingar och Atterbom, den frommaste af partiet, suckar. Alla dessa vördade förut G. som deras coryfé. Denne svänger emellertid väldigt sina armar — någon gång i luften — till stor fröjd för de s. k. liberalerna i Stockholm och landsorten och till stor skräck för dem, som både hos sig själfva och utom sig mest älska stillheten. Det är svårt att säga, hvar barnsligheten är störst, — i stugan — så kallas det gamla stadiga sällskapet — eller i lägret — Geijers af journalister

och studenter bestående parti. Det sorgligaste af allt är, att penningebehof till en del drifver G. åstad.

22 juli 1838.

Om Tegnér vore visst mycket att säga. Mera olika känslor, än de som intogo mig under mitt vistande tillsammans med honom, kunna ej finnas. Tillhopa med en sådan man kan man lätt blifva i högsta grad orättfärdig. Det glänsande, stora, verkligt gudomliga, som man utan svårighet upptäcker, kan lätt tillsluta ögonen för det usla, föraktliga, nedriga, och tvärtom. Jag var under min Växjöresa söndersliten af de mest olika företeelser. Härskande var dock sorgen att se så mycken storhet belastad med så många monströsa och verkligt vederstyggliga lyten. Hvarföre skall icke blott ingen vara ren? Hvarföre skola äfven många — och oftast just de bästa, de rikast utrustade — nästan frivilligt och med ett slags frenetisk afsikt sträfva till sin förnedring? Att det för människorna skall vara så svårt att vara människor!

19 aug. 1838.

Hos oss utkommer nästan intet annat än politiska broschyrer angående Crusenstolpe och nykterhetsskrifter. Båda slagen äro mig rätt äckliga, dock har jag måst genomgå det senare och i anledning däraf skrifvit en liten traktat.[1]

Jag skälfver verkligen, när jag tänker på allt som förestår mig, innan jag kan sätta mig på vagn till Stockholm. Och ännu mer skälfver jag för den långa resan och oron, innan jag kommer mig i ordning i Stockholm, och de 8 månadernas frånvaro från mitt hem och min vanliga ordning. Dock kommer tid, så kommer råd, och jag slår mig väl igenom som hittills.

16 sept. 1838.

Jag är helt nära i ordning, och i morgon tidigt kl. 5 lämnar jag Lund. Det sker icke utan rörelse. Men De har

[1] Till Tegnér skrifver R. vid ungefär samma tid »En philippika, men af mitt slag, sålunda temligen saktmodig, mot nykterhetsraseriet har senast upptagit mig. Galenskaperna äro här i orterna värre än någonsin. Jag har trott, att ett sansadt och förnuftigt ord däremot borde sägas.»

rätt: det är godt att skifta plats, att uppfriska tanke och hjärta med en ny omgifning, att hålla sinnet öppet för nya vindar. Jag reser således under förhoppning om nytta och nöje af resan. Det bekymmersammaste är, att Stockholm icke är lugnt. Gårdagsposten hade underrättelse om nya oroligheter. Thomander, som hemkom i förrgår, medförde inga goda tidningar. Må allt gå väl! Må icke de demoner, som ofta skakat det arma Sverige, å nyo få makt däröfver! Blifva de först riktigt vakna, så har man svårt att vinna tillförlitliga besvärjare.

Stockholm 21 okt. 1838.

Tegnér var som i somras, blott ännu mer tung, ännu mera missnöjd och bitter. Hans passion fortfor, som han själf tror; mig syntes den dock vida svagare. Lika stark är däremot hans olust för allvarligt arbete; han förrättar hvad som nödvändigt tillhör hans ämbete, vandrar sedan hela dagen fram och åter på sitt golf eller genombladar en fransk roman, och träter för öfrigt på hela världen. Ingen enda finnes omkring honom, med hvilken han kan eller vill tala ett förståndigt ord. Och sålunda är hans lif verkligen mycket sorgligt. Endast sällan framtittar därur friskhet, lefnadslusten, den andliga hälsan och kraften. Så mycket oftare visa sig däremot stygga demoner, som han icke kan, som han knappt vill förjaga. Det är nästan förfärligt att se en stor och ädel natur så ruinerad. — — —

I politiskt hänseende är här stilla. Med pöbeln är det ingen fara. Värre är det med de halfbildade och med en stor skrifvarestat. De se åtskilliga svagheter, fördölja dem icke, glädja sig åt grumlet och föröka det efter förmåga. Det märkvärdiga är, att ingen själfständig makt uppreser sig däremot, att de bättre lägga armarna i kors, och låta det komma an på slumpen, om imbeciller eller slynglar skola råda. Kungen reser om några dagar till Norge. Prinsen skall under tiden regera. Så länge det varar, är ingen oro att befara.

I enskildt hänseende befinner jag mig excellent. Jag arbetar till kl. 3,[1] spisar så middag merendels i godt sällskap,

[1] R. var sysselsatt med biblioteksarbete för sin kyrkohistoria.

spatserar i skymningen, dricker the hos någon bekant och går till sängs strax efter 10.

Stockholm 26 febr. 1839.

Tusen tack för Deras kära bref — — — Lifslefvande stod däri för mig den gamle, gode, af mig så högt värderade Molbech, med alla sina egenheter, alla sina ljusa och dunkla sidor. — — — Ett och annat i Deras bref, t. ex. hvad De säger om värdet af Deras aktivitet, skulle jag väl vilja disputera Dem; men dels är det nu så länge, sedan De sade det, att De sannolikt själf glömt bort det, och dels tjänar en sådan disput i bref icke till mycket. Jag inlägger sålunda blott min allmänna reservation, lyckönskar Dem, mig och många, att dylika reflexioner icke egentligen störa Dem i Deras verksamhet, hvilken för mycket hos Dem blifvit natur, att den skulle kunna upphöra förr än med Deras egen natur, och tillönskar Dem den ro och klarhet i temperamentet, som De aldrig saknat i förståndet. Jag vet väl, att ingen kan gifva sig en sådan ro; men, tro mig, åtskilligt däraf kan man gifva sig. Så jämn och glatt jag synes, så rörer sig dock inom mig mången ojämnhet och underlighet, som jag med ett slags våld måste undertrycka, och jag tackar Gud för det, att jag kommit till ett slags vana att utöfva detta våld.

Uppsala 14 april 1839.

Bland universitetspersonalen är icke allt godt, men mycket. Hvad de högre fakulteterna beträffar kan Lund kanske mäta sig med Uppsala. Teologerna här äro icke eminentare än våra. — — Däremot tåler Lunds filosofiska fakultet ingen jämförelse med Uppsalas.[1] — — —

De ser således, att man med förnöjelse kan vistas i Uppsala. Jag vill visst icke lämna Lund. Jag har ingen

[1] I ett bref från Uppsala till Thomander ²⁸/₃ 1839 heter det om Geijers föreläsningar: »Han skulle läsa om medeltiden, men läser, liksom han skrifver de rebus variis et nonullis aliis. Emellertid har han både hjärta och hufvud och kunskaper och håller därmed sina åhörare fullt spända.» Om Uppsalateologerna säger R.: »Teologerna ser jag då och då, dels hos dem, dels hos mig. Fahlcrantz är undvikande och misstänksam; Knös vill reformera kyrka och teologi med några få mästerdrag; och Almqvist tycks vilja ingenting. Domprosten [J. Thorsander] har jag blott en gång råkat, funnit mycket vänlig och mera cordial än de yngre».

anledning, att där vara missnöjd. Tvärtom hoppar hjärtat i mig, då jag tänker på den myckna godhet och välvilja jag där erfarit och har att vänta, på det myckna förträffliga där finnes, på det myckna goda, som där uträttas, och dessutom på de rika och ljusa skånska fälten och på grannskapet med Danmark. Men skulle jag någon gång ändra vistelseort, så flyttade jag till intet ställe hällre än till Uppsala. Utan att idealisera måste jag tillstå, att jag vet intet ställe, där man bättre kan få alla bättre behof tillfredsställda».

Lund 24 sept. 1839.

Wingård har första platsen på ärkebiskopsförslaget och får utan all fråga platsen, till hvilken han säkert är mera duglig än någon af våra ärkebiskopar på de sista 50 åren. Kan någon curera den grasserande innovations- och reformationsklådan, så är det han.

(?) November 1839.

[R. gör en del ursäkter för sin försumlighet i fråga om brefskrifning]. En del bekymmer för Billbergska familjen, hvilken jag vant mig att anse som min egen, och hvilken snart intet annat stöd äger än mig, vill jag knappt nämna, ehuru de mer än mycket upptagit mig. Jag ser, att det gagnar till intet att själf vara utan familj. Åtminstone vinner man ej den sinnesfrid och bekymmerslöshet, som synes mera tillhöra en isolerad individ än en familjefader eller familjemedlem. Innan man vet ordet af, är man fastväxt vid en annan familj och delar dess väl och ve. Dock, då man har det förra, må man ock hålla till godo med det senare; jag klagar således icke.

[Efter en skildring af intrigerna vid det sista akademiska riksdagsmannavalet fortsätter brefskrifvaren]: Jag har, såsom det ofta går mig, när någon oförrätt begås, mindre harmats än sörjt. Jag vet icke, hvad jag skulle vilja gifva, om jag därmed kunde göra universitetet fritt från de skandaler, som under senaste veckor där skett. Ännu är icke tumultet slut. Besvär och skrifvelser till kung och kansler, skrifveri i tidningarne, hetsighet och arghet i alla ansikten och alla samtal,

likgiltighet för alla högre och ädlare angelägenheter äro vanliga följder af dylika tillställningar och visar sig också hos oss i rikt mått. Och de äro så mycket obehagligare, som vi lefva i en småstad, där man icke har någon undflykt för lumpenheten, då den kan följa en, hvart man vänder sig och sålunda rent af förstör all glädje och trefnad. Sannerligen den borgerliga friheten må hafva ett stort värde, efter den uppväger alla dylika olägenheter.

12 jan. 1840.

Det går mig med brefskrifning alldeles som Dem. Har jag något arbete, som synes mig viktigt, så uppskjuter jag brefskrifningen från timme till timme, intill dess den sista kommer, då vanligen två eller tre bref skola skrifvas, och något får vara oskrifvet till nästa postdag, då det äfven blifver oskrifvet. Har åter lättjan gjort sig till herre öfver mig, så kommer lika så litet brefskrifning som något annat arbete till stånd. — — —

I våra dagar är rädsla för stillastående öfverflödig; rädd kan man däremot vara för konfusion, för upplösning, för kaos. Älskar man icke detta, så må man göra det motstånd, naturligtvis med förnuft, med billighet, med ärlighet. För mitt eget land ber jag hvar dag till Gud, att det icke för mycket må lämna sig till rof åt förbistringsbegäret. Det är hos oss mycket stort — — —. Hvad det vill, vet det naturligtvis icke, det vill blott något nytt; det vill blott förstörandet af det gamla. Men när frågan är, om *hvilket* nytt, som skall efterträda det gamla, om hvilka *former*, som skola föredragas och ersätta de bestående, så stå alla handfallna. Öfverhufvud vill man väl hälst hafva alldeles inga former; då en hvar form binder, är det bäst att sakna all form. Är icke detta ett arbete för upplösning, för kaos, så vet jag ej, hvad det är. Må detta arbete hos Dem såsom hos oss finna sina kraftiga motarbetare.

Lund 12 mars 1840.

Jag har visserligen arbetat, ehuru icke just uträttat mycket. Theologica hafva mest sysselsatt mig. Thomanders från-

varo ger mig hela bestyret med Theologisk Qvartalskrift, och den erfordrar icke så liten tid... Också i annat fall är Thomanders frånvaro mig till molest; en mängd domkapitelsgöromål, som vi förut delade, ligga nu på mig ensam. Det bästa vid allt detta är, att jag är vid god hälsa och det bästa humör. Dagarne gå lätt och behagligt, och jag har vid dem intet annat att påminna, än att de äro för korta och få; de räcka alldeles icke till för hvad som på dem borde njutas. Jag riktigt blyges, när jag tänker på huru mycken härlighet och förträfflighet, som för mig får ligga osmakad. Att smaka *all* kan naturligtvis blott dårèn begära. Men mycken kunde dock äfven för en sådan stackare som mig vara tillgänglig, om den — kunde vara det. Transeat! Det är godt att någon gång få smaka något.

[R. skrifver om Almqvists »Det går an»]. Hvad *som går an* är att låta äktenskapet falla, hålla fast på den rena, af inga jordiska eller husliga bestyr förnärmade kärleken, och låta denna räcka, så länge den kan, för att sedan ersättas af en annan. Boken har väckt stor indignation, hvilket mycket gläder mig och tyckes mig vara ett godt tecken bland de många dåliga, som hos oss låta förnimma sig. Geijer har gifvit förf. ett duktigt rapp, och äfven från mig skall han icke slippa undan alldeles ostruken.[1] Då han framträder som teologisk och moralisk reformator, har jag någon rätt att yttra mig om honom, och mitt yttrande skall i sanning icke blifva komplimenter.

Lund 31 dec. 1840.

De sista veckorna, t. o. m. månaderna voro för mig en verklig plågotid. Och därtill var jag icke rätt frisk. En nedstämdhet, större än jag någonsin känt den, gjorde mig oduglig till allt annat, än det som icke kunde undvikas. Jag kände mig mer än vanligt ensam och kom i denna känsla att mer än vanligt sysselsätta mig med mig själf. Det är nu bättre, jag är nu någorlunda som förr, och kan sålunda också nu tänka på mina gamla förbindelser. Att jag icke förr gjort

[1] Reuterdahls recension af »Det går an» finnes intagen i Teol. Qvartalskrift för 1840 sid. 65—82.

det, att jag icke ens sagt Dem ett vänligt ord till tack för den sista godhet, gästfrihet och vänskap, jag hos Dem åtnjöt, det ber jag Dem ursäkta. Jag har icke tegat af brist på tacksamhet, högaktning och tillgifvenhet. Jag har tegat därföre, att jag icke *kunnat* tala. De har kanske också erfarenhet af ett tillstånd, i hvilket man både vet och vill, hvad man bör, men dock ingenting uträttar. Från ett sådant tillstånd har jag först nyligen kunnat lösrycka mig.

När jag sagt detta, behöfver jag knappt säga Dem, att jag, alltsedan vi sist råkades, nästan ingenting läst. Det enda jag kunnat göra har varit att sköta ämbetsgöromålen och nedskrifva ett och annat för Qvartalskriften. Så snart jag tagit en bok i hand, har tankarne lupit bort från boken och fästat sig vid mig själf.

[Grundandet af tidskriften Studier, Kritiker och Notiser omtalas]. Om framgången har jag ingen stor tanke. Vi äro allt för få, för litet samhälleliga och för litet förståndiga... I tidningen kan jag väl icke mycket deltaga, men skall väl lämna något bidrag. Däremot beger jag Qvartalskriften. Den öfvertages af två unga, raska teologer (Melin och Bring), som säkert komma att draga lasset mycket bättre än jag (Thomander har icke på lång tid därvid lagt ett finger).[1] Hvad teologiska småsaker jag kan på lediga stunder åstadkomma, stå den gärna till tjänst, men hela redaktionsbestyret kan jag ej längre bära.

16 sept. 1841.

Sannolikt kommer jag under den snart pågående terminen att föreläsa dogmatik, ett ämne, som jag aldrig förut föredragit, och som svårligen låter föredraga sig utan att hafva allting skrifvet. Jag bereder mig således på att skrifva före-

[1] På hösten 1840 skref R. till Thomander: »Jag umgås med tanken att göra mig af med Qvartalskriften. Den blir mig jämte allt det andra, som ligger på mig, för tung. Jag vill, att Melin och Bring skall öfvertaga den. Den förre, hvars lynne ett halft års tid, eller kanske längre, varit mycket nedstämdt, har sina betänkligheter. Kunna de icke öfvervinnas, så vet jag icke, hur det går. Jag vill gärna, att den skall lefva, men kan icke ensam underhålla den...

Ahlman begär ständig tjänstledighet och afstår därföre sitt pastorat åt Melin och Bring i kompani. Åtminstone hos honom är viljan god; han är alltid densamme.»

läsningar, något som jag tillförne aldrig, åtminstone för en längre tid, försökt. Jag har väl en plan någorlunda färdig, liksom jag tämligen väl vet, hvad jag i det särskilda vill säga; men arbetet blir dock mycket och därtill icke af det slag, som intresserar mig. Jag kan dock icke undvika det, ifall såsom jag fruktar förordnandet kommer.

Ansås 30 sept. 1841.

Jag tror jag sade Dem, att jag fruktade ett förordnande att offentligen föreläsa dogmatik. Jag undslapp det; man hade förbarmande med mig och gaf det åt en annan. Således har jag fått sysselsätta mig med sådant, som var mig kärare, nämligen med kyrkhistorien och annat därmed besläktadt.

Lund 13 sept. 1842.

[R. har varit tillsammans med Tegnér i Skåne]. Jag måste lämna allt hvad jag hade i händerna och begifva mig till honom... Jag hade väl den glädjen att med min resa uträtta något godt; mannen var, på det hela taget, medgörlig och förståndig och lät genom lämpligt tal afstyra sig från några äfventyrliga utflykter. Men genom denna resa kom jag själf i den fullkomligaste oordning med mina angelägenheter. De vet, att jag under nästa akademiska år... skall förestå de dogmatiska föreläsningarne. Jag har aldrig förr föreläst dogmatik. Jag har intet gammalt att använda. Ämnets vikt är för mig klar. Jag bör säga de unge männen, som skola gå ut i församlingen, något, som kan vara dem till nytta under hela deras ämbetsverksamhet. Detta låter sig icke extemporera. Jag behöfver rätt väl några veckors besinning för att någorlunda komma till rätta med mitt åliggande. Jag kan icke, jag bör icke taga detta flyktigt och lättsinnigt.[1]

[1] Ett sommaren 1842 till en nära vän skrifvet bref visar, att R. detta år icke hade så mycket emot att arbeta med dogmatiken som föregående år (jmfr brefven till Molbech 16 och 30 sept. 1841). »Detta bestyr (de dogmatiska föreläsningarna) gör mig väl något bryderi, men jag väntar också däraf nytta. Först när man talar och skrifver om en sak, blir man därmed rätt bekant. Ju äldre jag blir, desto mera känner jag mig behöfva en rätt noggrann bekantskap med dogmatiska ämnen. De historiska, som hittills för mig varit så mycket, ha visst icke förlorat sitt värde, men begynna dock att blifva mindre tillfredsställande.»

Således måste jag afstå från glädjen att i sept. vara tillsammans med Dem... De förlorar därpå icke mycket. Den sjuklighet och trötthet, som nästan hela sommaren besvärat mig, är ännu icke alldeles borta — fullkomligt rask är jag ännu icke, och besöket hos Tegnér har ingalunda förbättrat mig. Komme jag nu till Köpenhamn och ginge full af dogmatiska griller, så blefve jag mig själf och Dem och alla omkring mig till besvär.

Lund 4 april 1843.

Min vinter har i det hela varit god. Den har åtminstone gått fort. Tämligen frisk och munter har jag också varit, och fått uträttadt ett och annat, så att jag har all orsak att tacka Gud. Utom korrektur af kyrkhistorien och utarbetandet af bihanget, samt hvarjehanda småting, som De vet aldrig felas mig, har dogmatiken upptagit mig. Nu lider det till slutet därmed; åtminstone är det mesta skrifvet. Innan vi hafva april bakom oss, skall jag väl vara färdig. Det var icke med mycken lust, som jag gick till detta arbete. Jag förstod mycket väl, att extemporerade föreläsningar öfver dogmatik icke dugde, och jag såg ingen möjlighet att skrifva allt. Möjligheten har dock kommit, och jag är glad däröfver. Af arbetet har jag lärt åtskilligt, och jag har äfven haft en del uppmärksamma åhörare, som säga sig hafva lärt åtskilligt.[1]

[1] Manuskriptet till Reuterdahls otryckta, värdefulla föreläsningar i dogmatik förvaras i Upsala universitetsbibliotek. I ett bref från hösten 1843 skrifver han om dem till Tegnér: »I Ahlmans ställe har jag nu under trenne terminer hållit dogmatiska föreläsningar. Allt hvad jag velat säga har jag måst skrifva; i dogmatik kan man ej komma med det lösa pratet. Med min kurs är jag snart färdig, och jag låter väl en gång trycka den, mindre dock som lärobok (af det slaget hafva vi nog äfven i Sverige) än som ett någorlunda utfördt arbete, åsyftande att gifva klarhet i de viktigaste punkter af läran. Såsom jag försökt inrätta föreläsningarne så, att de skulle kunna *höras*, så är det min önskan att bearbeta boken på det sätt, att den skall kunna *läsas*. Böcker att slå i, att lägga på minnet, att begagna för vinnande af examenskunskaper, af lärdom, saknas just icke. En af ett annat slag föresväfvar mig såsom den där bättre behöfves och därföre bör försökas.

Gud med min gode fader och med biskopinnan och lilla Disa. Alla omfamnas hjärtligast af den redligt tillgifne

H. Reuterdahl.»

Lund 4 mars 1844.

[Ursäkter för uppskjuten brefskrifning]. Med simpla affärsbref går det tämligen lätt. Man afgör saken i 10 eller 12 rader och därmed får det vara färdig[t]. När man däremot skrifver till en vän, behöfver man ett slags stämning. Man kan icke begagna hvilken ledig stund som hälst; man väntar och väntar, tills sinnet vill blifva någorlunda lätt och klart, och så går tiden, och sinnet förblifver lika tungt och omtöcknadt, som det nästan alltid är hos oss arma nordbor...

Den nionde febr. nämdes jag till professor[1]... Biblioteket behåller jag tills vidare, ehuru jag verkligen icke räcker till för hvad där är att göra och således starkt tänker på att retirera. Mina inkomster hädanefter blifva något när desamma, som de hittills varit. Och hvad som är det bästa: när jag icke duger längre att arbeta, så behåller jag alla inkomsterna som pension. Jag behöfver således icke längre kvarstå bland universitetets personal, än jag där kan göra någon nytta.

Lund 20 april 1844.

[R. omtalar, att han är påtänkt till riksdagsman]. Jag är alldeles passiv och låter hvad som hälst ske. Gör jag afseende på min enskilda lefnad, så måste jag önska att icke blifva vald. Ett deltagande i riksdagen är förenadt med de största obehagligheter, förhindrar all litterär verksamhet och borttager ett år af lefnaden. Det kan äfven för alltid borttaga hälsa och krafter. Men å andra sidan har jag väl knappt rättighet att draga mig tillbaka, ifall — såsom jag nästan tror — ett förtroende af detta slag skulle tillbjudas mig. Det blefve mig kanske möjligt att genom ett fridsamt, men dock bestämdt och kraftigt ord förhindra någon af de galenskaper, som utan tvifvel åsyftas. Kanske äro mina farhågor för stora; kanske tänker jag orätt om *min* förmåga att uträtta något godt. Men det förekommer mig, som skulle jag icke kunna äga ett riktigt godt samvete, om jag nekade att emottaga det för mig ingalunda kära uppdraget...

---

[1] I dogmatik och moral. Följande år utbytte R. denna professur mot professuren i kyrkohistoria.

[R. omtalar, att han skall hålla högtidstal vid festen för Karl XIV Johans minne]: Jag har ämne nog och väl öfverflödigt. Må jag blott icke af ämnet blifva öfverväldigad.

Stockholm 8 okt. 1844.

Prästerna förstå efter min öfvertygelse icke riktigt sin position. I stället att sluta sig till adeln och med denna bilda en aristokrati, som kraftigt kan motväga allt pöbelvälde, vackla de fram och åter, närma sig i dag den ena, i morgon den andra sidan, och göra mera afseende på de små enskilta, än på de stora allmänna intressena. Borgare och bönder behålla sin gamla karaktär. Individer bland dem äro förträffliga: såsom korporationer låta de sig behärskas af råhet, egennytta, jag kan väl säga oförskämdhet. Att i dessa se de naturliga vännerna till kung och konungamakt, är väl helt eller halft vanvett, och skall väl förr eller senare upphöra.

Lund 11 april 1846.

[Ursäkter för försummad brefskrifning]. Något af min skuld får Du skrifva på räkningen af de nästan otaliga, små men all bättre lust förstörande ämbetsbestyr, som ålegat mig; något på sjuklighet... På det förflutna halfåret har jag visserligen icke skrifvit tre bref utom ämbets- och affärsbref, hvilka så mycket mer öfverflödat. Således har jag ock kommit att synas ovänlig mot Dig och Dina. Jag har varit det i gärningarne, men icke i sinnet. Glöm gärningarne, eller rättare, glöm ickegärningarne och se till sinnet.

Då det ännu var obestämdt, hvem som skulle blifva domprost i Lund,[1] sade jag mig ofta, att jag stod på ett slags

[1] Striden stod mellan Reuterdahl och Thomander. Efter utnämningen till domprost skrifver R. till biskop Mynster såsom svar på ett lyckönskningsbref från honom: »Jag aflägger min vördsammaste tacksägelse för den lyckönskan, med hvilken Deras Högärevördighet hedrat mig. Jag känner, att en tämligen svår tyngd är lagd på mina axlar. Må jag utan för mycken skam och skada kunna bära den! Jag skulle varit gladare, om jag derifrån varit fri. Men då min skyldighet fordrade att icke undandraga mig densamma, och då man trott sig kunna pålägga mig den, får jag, så godt jag kan, anstränga mig för att någorlunda fullgöra hvad det med Professorsembete förenade kyrkoembetet fordrar. Må kraft förlänas mig af den Herren, från hvilken all god kraft kommer!»

skiljoväg. Domprosteriets bortgifvande afgjorde, om jag helt och hållet skulle upptagas af praktiska bestyr och blifva en statens och kyrkans man, utan att mera än till nödtorft kunna fortsätta mina studier, eller om jag som hittills hufvudsakligen skulle få öfverlämna mig åt dem och äfven kunna verka något som författare. Utgången har visat mig sanningen af denna föreställning. Domprosten är i stor fara att blifva en dum prost. Jag har under de sista sex månaderna knappt kunnat smyga mig till någon läsning. Det enda jag fått skrifva har varit predikningar och tal, samt utkast till mina föreläsningar. De sistnämnda hafva handlat om kyrkans — till en början om kyrkolärans — närvarande beskaffenhet. Jag har afhandlat rationalismens och pietismens historia. För dessa föreläsningar har jag *måst* läsa, eller rättare genomögna ett och annat. Jag håller för närvarande på med det så kallade läseriet i Sverige. Men härutöfver har icke min litterära verksamhet kunnat röra sig. Jag kan icke säga, att denna varit utan intresse. Det mesta, af hvad jag genomgått och föredragit, var mig visserligen förut någorlunda bekant; men en del specialiteter och detaljer har dock gifvit mig mycken förnöjelse. Särskildt intresserade mig i rationalismens historia de så kallade engelska deisterna. Också hos dem återfinner man den stora engelska arten, den oaffekterade simpliciteten. Englands kyrkhistoria är öfverhufvud likaså hänförande som dess borgerliga historia. Hvad äro icke i den engelska pietetens historia — Wesley och Whitefield för män? Vore det för tidens skull möjligt, så inkastade jag mig gärna djupare i studium af dessa det religiösa lifvets särskildheter...

Det viktigaste [i vår litteratur under vintern] har utan tvifvel varit striden mellan Fryxell och Geijer.... Hade jag tid, så sade jag ock några ord i denna fråga. Den finge måhända ett helt annat utseende, om man ställde den utan gemenskap med de närvarande politiska åsikterna. Det historiska moment, som behandlas, blir liksom hvarje annan historia en lögn därigenom, att man i dess resultat vill finna bevis för riktigheten, för ofelbarheten af sina egna föreställningar.

Lund 7 nov. 1846.

Jag kan med sanningen säga, att jag icke haft en ledig dag... Hvad skrifvandet beträffar, så ligger så mycket ämbetsskrifveri på mig, att pennan börjar vara mig alldeles motbjudande, och nästan all enskild och affectionskorrespondens blifvit satt till sides... Jag börjar känna mig trött. Det som lägges på mig är alltför mycket olikartadt. Jag kan icke med erforderligt nit och intresse behandla allt. Jag blifver allt mer och mer såsom en af de många tröttkörda hästarna i vårt land, af hvilka till slut intet mer duger än huden. — — — [Tegnérs död omtalas]. Då jag tänker på honom, hur han var i de sista veckorna, (jag såg honom för 5 à 6 veckor sedan, då han besökte sin son i Skåne), är jag glad, att han är borta. Då jag däremot tänker på allt det stora och härliga, som hos honom var nedlagdt, och som, om det icke blifvit missbrukadt, kunnat göra honom till en af sin tids och alla tiders störste, så måste jag djupt och innerligt sakna honom. Jag saknar honom äfven som gynnare och vän. Äfven i sin maktlöshet hade han för mig ett varmt hjärta. Hans namn skall alltid af mig välsignas.

Stockholm 25 febr. 1848.

Man kan väl rädas både för sig och andra, när man hörer, huru det öfverallt sorlar och sjuder bland folken. Hvad skall häraf blifva? Jag ställer ofta för mig tvänne frågor; den ena: hvad öde väntar de europeiska staterna under de närmaste decennierna? Är icke framåtgåendet till republik, till atomistik, till upplösning synbart? Blifver icke monarkismen och med den alla de ideella intressena och krafterna svagare? Är icke en ny sakernas ordning i antågande? Men kan väl denna vinna erkännande utan — ett förfärligt bloddop, utan ett kärlekslöst förstörande af hvad som i den gamla ordningen gäller som det högsta och ädlaste? Och den andra frågan: Huru skall under en sådan sakernas ställning individen förhålla sig, nämligen den individ, som med all den insikt, som han hos sig kunnat utveckla, håller sig fast vid den gamla sakernas ordning och icke kan förmå sitt hjärta att öfvergifva den? Skall han försöka att stämma strömmen, hvilket är en

galenskap? Eller skall han, såsom åsnan i fabeln, lägga sig till ro vid strömmen, låta strömmen brusa och så godt sig göra låter pläga sig själf och sina enskilda tycken? Något egentligt svar på denna dubbelfråga finner jag icke. Jag skulle härvid vara mycket tröstlös, mycket olycklig, om icke ett stode fast för min öfvertygelse: Deus dabit. Han, som hittills tagit mänskligheten om hand och sörjt för dess historia, skall ock hädanefter göra det. Må vi blott rätt kunna förödmjuka oss under hans vilja och ledning!

Lund 26 okt. 1850.

Jag kan ändtligen sända Dig en fortsättning af min kyrkhistoria. Till en del känner Du, men till en del känner Du icke de mångfaldiga göromål och den både yttre och inre oro, som hindrat mig från att ihållande utföra arbetet. Se häri en ursäkt både för den långsamhet, med hvilken boken utkommer, och för en del af dess brister. Se däri en ursäkt för det jag sällan eller nästan alldeles icke under det sista året låtit höra något ifrån mig. Var viss om, att den *tyste* vännen varit en Dig och Dina lika varmt och redligt tillgifven vän, som den samtalande och skrifvande.

Lund 22 april 1852.

Du vill måhända hafva hört, att min ställning i betydlig mån förändrat sig. Jag måste lämna mitt kära Lund, mina böcker, mina studier och min församling och ingå i en ny, för mig främmande verksamhet. Så länge det varit mig möjligt, har jag afböjt förslaget. Det lät sig icke numera afböja, och jag måste foga mig. Jag gör det med beklämdt sinne... Jag återkommer gärna, så fort det låter sig göra.[1]

Lund 12 juli 1856.

Jag känner mig — åtminstone ännu i det nya området [såsom ärkebiskop] något främmande. Det blir kanske med

[1] Brefvet är skrifvet med anledning af Reuterdahls utnämning till statsråd. Samtidigt skrifver han till biskop Mynster: »Deras Exellence har måhända hört, att jag måste lemna Lund. Konungen har kallat mig till en plats, som jag aldrig önskat mig, och som jag icke utan största oro beträder. Jag måste lyda...»

tiden bättre. Jag klagar intet; jag går min förelagda väg framåt, så godt jag förstår och kan det. Han, som förelagt mig densamma, gifver mig väl ock kraft att den vandra, eller ock gör han ett slut på vandringen. Vi arma människor hafva intet annat att göra än vara Hans vilja undergifne....

Och nu farväl, käre vän. Ännu en gång tack för all din vänskap! Måhända ses vi ännu en gång på jorden, måhända icke. I hvad fall som hälst, beständig högaktning, hjärtlig tillgifvenhet.

Alltid din

H. Reuterdahl.

*Gustaf Aulén.*

---

# Om Laurentius Petri's förmenta karaktärssvaghet.[1]

Betydande är förvisso den tacksamhetsskuld, i hvilken icke blott den svenska kyrkan utan hela vår odling står till Sveriges förste evangeliske ärkebiskop. Hans personlighet och lifsgärning hafva ock varit föremål för såväl eftervärldens som samtidens uppriktiga aktning och djupa vördnad, för att icke säga beundran. Vid sin bortgång sörjdes han af sitt prästerskap såsom en fader. Vid Uppsala möte yrkas, att hans skrifter måtte uppsökas och befordras till trycket. I själfva mötesbeslutet förklarar sig mötet och därmed hela Sverige »alldeles vilja hålla vid den religion, som uti ... salig ärkebiskop Lars Petri Nericiani den äldres lifstid både i lärdom och kyrkoseder här i riket hållen och genom den präntade kyrkoordningen, i trycket utgången anno 72, är samtyckt och bejakad blifven» o. s. v.

Flere äldre häfdatecknare — naturligtvis med undantag af JOHANNES MAGNUS och MESSENIUS samt de af dessa starkare påverkade författare — hafva också icke blott gifvit Laurentius Petri's lifsverk sitt varmaste erkännande utan ock tecknat honom såsom en verkligt karaktärsfast man. Medan BAAZIUS, som ju icke kan sägas äga sin styrka i karaktärsteckningen — hvari hans förtjänst såsom kyrkohistoriker egentligen består, torde ej vara lätt att säga — nöjer sig med ett enkelt omnämnande af hans trohet i ämbetsförvaltningen,[2] framhåller t. ex. HALLMAN,[3] huru ärkebiskopen vid ett visst tillfälle lämnat alla »Herrens präster och dyra själaherdar» ett föredöme

[1] Föredrag, hållet i Kyrkohistoriska Föreningen.

[2] »Factus itaque Archiepiscopus M. Laurentius Nericius, fideliter et maximo cum ecclesiæ commodo præfuit huic officio.» Baazius, Inv. Eccl. Sveo-Goth. s. 258.

[3] Joh. Göstaf Hallman Gustafsson. The twenne bröder ... Mest. Oluff Petri Phase ... Mest. Lars Petri Hin Gamle ... Tr. i Åbo 1726, s. 132.

att utan anseende till personen tala sanningen och straffa synden. Ett århundrade senare skrifver SONDÉN om honom:[1] »Hans lefnad var i fullkomlig öfverensstämmelse med hans skrifter. Sina inkomster använde han mera för andra än sig själf: han underhöll af egna medel femtio studerande i Uppsala. Utan att förakta och utan att söka människors gunst, gick han öppet och lugnt sin väg fram till målet: *uppoffrade aldrig sin öfvertygelse,*[2] icke en gång för en konung, hvilken han älskade och vördade; och då hans råd förkastades, sökte han aldrig genom ränker att hämnas eller skaffa sig anhängare, utan ställde hämden till Honom, som rätt pröfvar och dömer. Om en fast tro, en oskrymtad kärlek, en vis och oaflåtlig verksamhet för allt godt och ädelt äro kännetecken på en rätt själaherde, så var det ej utan skäl, att LAURENTIUS PETRI framför andra blef kallad *Nordlanda Folkens Apostel och Evangelist.*» Äfven en kritisk och skarpsinnig författare som HANS JÄRTA[3] skattar tydligen Laur. Petri's karaktär synnerligen högt, om han än ej haft anledning att gifva en sammanfattande slutkaraktäristik och i hvarje fall förvisso aldrig skulle hafva användt ett så öfversvinneligt uttryck, som det nyss anförda af Sondén. Järta gör emellertid gällande, att ärkebiskopsvalet 1531 »gaf den svenska kyrkan till högste styresman en Luthers lärjunge, hvilken förenade de egenskaper, som till det viktiga kallet då, mera än någonsin, erfordras, — lärdom, kraft, stadigt sinne och hofsamt nit». Längre fram i sin skildring talar Järta om »den gamle, men ännu vaksamme och kraftfulle ärkebiskopen», tager honom kraftigt och med oemotsägliga sakskäl i försvar för påstådd eftergifvenhet för konung Johan III:s vilja i en viktig kyrklig fråga o. s. v.[4] Likaså betonar FRANZÉN Laurentius Petri's öfvertygelsetrohet och yttrar, att han för sitt oförskräckta och

[1] År 1825 i *Theophrosyne*, läsning för kyrkans och skolornas vänner, andra häftet s. 78, 79.

[2] Kurs. af undert.

[3] I sitt ypperliga inträdestal i Kongl. Witterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien år 1841: Om Svenska Kyrkans yttre skick och förhållande till Staten efter reformationen och intill slutet af sextonde århundradet. Akad:s Handlingar, a. år s. 116 ff.

[4] A. inträdestal s. 135, 137 m. fl. st.

ståndaktiga nit förtjänar eftervärldens aktning, berömmer hans frimodighet och trofasthet m. m.[1]

I mer eller mindre utpräglad motsats till sådana omdömen står en viss modern tendens att nedsätta Laurentius Petri, på samma gång som hans äldre broders egenskaper prisas i höga ordalag. Jag sade modern tendens, men det måste erkännas, att den har ganska gamla anor, om den ock först i våra dagar gjort sig mera allmänt gällande. För att nu icke tala om JOHANNES MAGNUS, MESSENIUS och A. THEINER, som till följd af sin ståndpunkt icke förmå att göra rättvisa åt någon af våra reformatorer, så talar t. ex. THYSELIUS i tidskriften *Skandia* redan år 1834[2] om bl. a. Laurentius Petri såsom den »man, som icke allenast, *emot egen öfvertygelse,* lätt nog samtyckte till *Gustaf I:s* förmälning med *Catharina Stenbock*, utan ock, föranledd af samma konungs missnöje öfver ett och annat uttryck i *Olai Petri* chrönika, för att undvika misstanken, att han i allo delade sin broders åsikter, företog sig att utarbeta en dylik och jämväl sedan, i enlighet med det rådande partiets önskningar, med sitt samtycke biträdde Erik XIV:s afdagatagande samt ändteligen (att jag må förbigå flera andra fall) »visade sig så eftergifven han kunde emot Johan III, när han ville förändra kyrkoordningen, ärkebiskopens eget verk, — uti hvilket allt Laurentius Petri visat sig, åtminstone vid tilltagande ålder, såsom en i sina förhållanden till konungen ända till svaghet foglig och medgörlig man.»

Den senast anförda grunden för Laurentius Petri's förmenta svaghet, hvilken före Thyselius anförts af författare sådana som PUFENDORF (i Hist. de Suède), V. DALIN (i Sw. Rikes Hist.) och HALLMAN, har redan JÄRTA i förut omnämnda undersökning[3] tillfyllestgörande vederlagt.

I trots häraf hafva författare senare upprepat beskyllningen för karaktärssvaghet, men delvis på andra grunder än Thyselius åberopat. Så säger SCHÜCK i sitt utmärkta litteraturhistoriska verk:[4] »Då Gustaf I fördömt broderns historia,

[1] Sv. Akad:s Handl. Del 22 s. 51, 54.

[2] Del III, s. 136.

[3] A. a. s. 137 ff.

[4] Sv. Lit. Hist. s. 260.

är han själf färdig att skrifva en ny, mera behaglig för den uppretade härskaren, då domen fälles öfver Olaus Petri och Laurentius Andreæ, är det han, som sitter med i blodsdomstolen; då Erik uppstigit på tronen, hälsar han honom med en nästan servil kröningspredikan, men då konungens fall står för dörren, är det ärkebiskopen, som — visserligen i förblommerade ordalag och utan att i teorien uppgifva sin forna ståndpunkt — råder hoffolket att affalla från den besegrade; då slutligen Johan blifvit den mäktige, är Laurentius bland dem, som gifva honom rätt att förkorta den fångne broderns lif — och likväl var Laurentius Petri ingen fridens man.» Liknande omdömen i skärpt form möta hos ännu yngre författare.

Onekligen ter sig denna meritlista mindre tilltalande. Men fråga är, om den är fullt riktig. Måhända beror dock omdömet om Laurentius Petri's karaktär i någon mån på bristande kunskap om fakta, om deras inbördes sammanhang och om de på dem inverkande faktorerna eller på anakronistisk missuppfattning af säkert konstaterade förhållanden, eller på bådadera. Saken är tydligen värd en närmare pröfning.

Hur förhåller det sig då först med ärkebiskopens ställning till Gustaf I:s förmälning med sin aflidna hustrus systerdotter, Katarina Stenbock? Är det sant, att Laurentius Petri »*emot sin egen öfvertygelse lätt nog*» samtyckte till detta äktenskap, själf förrättade vigseln[1] o. s. v. De utgifna handlingarna[2] gifva ett bestämdt nekande svar på dessa frågor.

Laurentius Petris ursprungliga mening i denna sak uttalas i ett svar af den 6 april 1552 på biskop Henrik Johannis' förfrågan, huruvida den Hel. Skrift tillåter ett sådant äktenskap, som det ifrågavarande eller icke.[3] Ärkebiskopen svarar, att det först och främst måste medgifvas, att »secundi gradus matrimoniæ» hvarken i Leviticus, »ubi de consanguinitatis et

[1] Det sistnämnda uppgifver ännu Anjou, som dock för ingen del instämmer i det ifrågavarande klandret. L. A. Anjou, Sv. kyrkoref:s hist. II, 169.

[2] Af O. Celsius, Monumenta pol.-eccles. s. 93—124 och O. Ahnfelt, Bidr. t. sv. kyrkans hist. i sextonde årh. Lund 1894, s. 10—52. Jfr ock några kompletterande handlingar i Sv. Riksdagsakter I: 612—619, anf. af den sistnämnde.

[3] Hvarken konungens eller hans tilltänkta gemåls namn äro dock nämnda i brefvet.

affinitatis gradibus ex professo agitur» eller i hela den Heliga Skrift för öfrigt äro förbjudna. Ja, vi läsa, att vissa af fäderna före den mosaiska lagens utfärdande ingått äktenskap till och med »in prima linea tam consanguinitatis quam affinitatis». Emellertid är ett sådant äktenskap som det ifrågavarande i strid både mot den äldsta och den nuvarande kyrkans praxis och är därför anstötligt. Till stöd för sin mening åberopar Laurentius Petri bl. a. Augustinus: De civitate Dei cap. 16 af 15:de boken.

Det nästa, kända yttrandet af ärkebiskopen i denna fråga föreligger i hans och biskoparne i Strängnäs och Västerås gemensamma svarsskrifvelse till konungens kapellan Petrus Andreæ, dagtecknad den 25 juni samma år i Enköping. Här synes likaledes ett sådant äktenskap icke vara uttryckligen förbudet i den Heliga Skrift, men enligt regeln »ubi par gradus et eadem ratio est, ibi et par est prohibitio et constitutio similis», kan det såsom stridande mot Skriften och Guds bud »ju ingalunde wara Gudi behageligit». Konungen tillrådes emellertid, att, om han fortfarande är tveksam, inhämta råd af män i främmande land, »som högre förstånd och mera förfarenhet uti slika saker hafva» — en anvisning, som konungen visserligen aktade sig att följa.

Vid de därpå följande förhandlingarna i Vadstena med Georg Norman vidhålles principiellt den en gång intagna ståndpunkten. Normans hufvudskäl voro enligt Ahnfelts referat: 1) att blott det, som uttryckligen säges i Skriften är bindande; 2) att för öfrigt de i Levit. 18 innehållna stadgarne, liksom ceremoniella och juridiska bud öfver hufvud i Gamla Testamentet, endast gälla judarne, under det att blott dekalogen innehåller de allmängiltiga moraliska och »naturliga» buden; 3) att icke heller Moses med samma stränghet behandlar grader i svågerskap som i skyldskap; 4) att dispens i liknande fall förekommit, samt 5) att ingen således har giltig anledning att af ifrågavarande äktenskap, hvilket af högviktiga och allvarliga skäl föreslagits, taga anstöt.

Det var först *efter* förmälningen, som en *utförlig* vederläggning af denna bevisning affattades. Ärkebiskopen och hans meningsfränder voro dock icke heller förut svarslösa,

ehuru de under de brådskande förhandlingarna i Vadstena måste inskränka sig till att endast i korthet bemöta Norman.

I skrifvelsen af den 31 juli förklara de sig fortfarande stå fast vid den meningen, att ett sådant äktenskap ej kommer öfver ens med skriften.[1] Men detta oaktadt skulle, då konungen och rådet hyllade en motsatt mening och konungen ansåg sig med godt samvete kunna ingå detta äktenskap, detsamma »hafva sin framgång». »*Men vi* — heter det vidare — *som annorlunda till sinnes voro och icke betröstade oss med ett godt samvete gå ifrån vår mening,* lofvade då inför Gud och K. M:t betygade ... att vi icke dess mindre vid den troskap, huldskap ..., som vi H. K. M:t ... tillsagdt och svurit hafva, faste och osviklige blifva vilja.» Därjämte lofvas att tyda allt till det bästa.

Med denna förklaring blef konungen för ingen del belåten. Laurentius Petri och hans medkämpar fingo tvärtom uppbära skarpa förebråelser både af Gustaf och rådet. Till skyndsam underskrift förelades dem nu en annan skrifvelse, som föregafs vara deras egen, endast obetydligt förändrad.

Laurentius Petri vägrade dock underskrift och uppsatte nu en egen »forma», enligt hvilken han öfverflyttar ansvaret för saken på konungen själf och vill låta den utan all vidare »gensago eller disputatie emot H. K. M. ske, *dock blifver jag — såsom jag emellan Gud och min conscientiæ icke annars kan — uppå min mening, att sådana giftermål ingalunda med skriften kan försvaras*». Laurentius Petris skrift slutar med de vanliga, lifliga trohetsförsäkringarna.

Äfven i den skrifvelse, som undertecknades både af ärkebiskopen och hans medbröder, vidhålla de sin ursprungliga mening. »*Så ändock* — heter det här — *vi genom lång förhandling emellan Gud och vårt samvete icke annat förnimma kunde, än att den andre leden inæqvalis lineæ så väl i svågerskap som i skyldskap i den Heliga Skrift ju förbjuden är*», så skulle de dock, enär äktenskapsmål rätteligen lyda under världslig dom och de själfva såsom Guds ords predikare icke hade där-

[1] Däremot säga de icke ännu, att detta led »vore i Skriften förbjudet».

med att skaffa, utan endast att utsäga, hvad Skriften om slika saker bjuder, och rikets råd troligen rådt konungen till sådant äktenskap, låta saken komma »till det beslut, att hvad K. M:t tycktes härom godt vare och själf beströstar sig med ett godt samvete inför Gud göra kunna» det skulle utan deras gensägelse hafva framgång.

Ehuru icke heller denna förklaring befanns tillfredsställande, kom ingen annan till före förmälningen, som ägde rum den 21 augusti och förrättades af ordinarius i Linköping Claudius eller Nicolaus, men icke af Laurentius Petri. Den sistnämnde däremot förrättade, med assistens af öfriga närvarande biskopar, kröningen, som försiggick den 22 augusti. — Först efter bröllopet och närmare bestämdt den 5 sept. förmåddes ärkebiskopen underskrifva en i det kungl. kansliet uppsatt kompromisshandling, hvari de af rådet anförda skälen fullständigt upptagas och betonas, klausulen, att äktenskapssaken hörde under världslig dom uteslutes samt så väl det *principiella uttalandet* som dispensationen uttalas i mycket mild form. I sina egna anteckningar har Laurentius Petri på följande sätt förklarat skälen till, att han kunde underskrifva detta aktstycke nämligen »*quod propter exclusa conscientiæ gravamina utcunque tolerari posset, neque n. hic negatur istiusmodi conjugia esse contra scripturam, erronea, scandaloza, onerosa*» etc. Af de bevarade handlingarna i detta ärende får man den bestämda uppfattningen, att Laurentius Petri med stor fasthet vidhöll sin principiella ståndpunkt, ja i själfva verket häfdar han den bestämdare vid stridens slut än vid dess början i brefvet till ämbetsbrodern i Västerås. Och ännu ett par decennier därefter gör han denna sin mening gällande i den 1572 från trycket utgifna skriften *Om Förbudhen Skylskap och Swågerskap.* —

Från denna punkt kan alltså icke med utsikt till framgång angrepp mot Laurentius Petri's personlighet göras.

Lika litet behöfver den omständigheten, att Laurentius Petri skrifver en för konung Gustaf mera tillfredsställande krönika än broderns, utgöra något för den förstnämnde nedsättande. Det finnes ej det ringaste bevis för, att Laurentius Petri i detta hänseende svikit sin öfvertygelse. Enligt hvad

det vill synas, stod Laurentius' politiska åsikt i verkligheten närmare konungens, än den Olaus hyllade. »Onekligen är konungadömet — säger en nyare författare, med hvilken det är oss en glädje att på denna punkt kunna instämma — för Laurentius i och genom sin gudomliga upprinnelse mer vördnadsbjudande, mer upphöjdt öfver menigheten, än för Olaus. Konungen är för Laurentius Petri ej mera en af menigheten, som icke borde förhäfva sig öfver sina bröder; genom de af Gud förlänade särskilda regentegenskaperna och genom hans särskilda beskydd får han en viss helgad nimbus, som skiljer honom från folket, höjer honom öfver detsamma». Denna uppfattning hindrar dock ej L. Petri att exempelvis i sin kröningspredikan gent emot Erik personligen begagna sig af den rätt att klandra, som såväl han som Olaus förbehåller »predikaren».[1]

Men hur förhåller det sig då med bisittarskapet i 1539—40 års blodsdomstol? Det ser uppenbarligen betänkligt ut, om Laurentius utan protest varit med om att döma sin broder förlustig ära, gods och lif.

Önskvärdt hade varit, om vid bedömandet af detta förhållande en så nobel uppfattning som Järtas alltid fått göra sig gällande. Sedan han i sitt anförda inträdestal meddelat Tegels förteckning på medlemmarne i den ifrågavarande domstolen, fortsätter han: »Man ville önska, att denna namnförteckning vore oriktig i så måtto, att ärkebiskopen icke blifvit tvungen att sitta i en rätt, som skulle döma hans broder till döden.»

Något egentligt skäl att betvifla namnförteckningens och ännu mindre domstolsutslagets riktighet finnes icke, ehuru vi må erinra om, att endast tack vare Erik Jöransson Tegels handskrifna, numera i kungl. biblioteket förvarade krönika dessa underrättelser bevarats till våra dagar. Något protokoll har kanske aldrig blifvit fördt, men har så verkligen skett, har det väl fått dela öfriga originalhandlingars från denna bedröfliga sammankomst lott, nämligen att förstöras på Karl IX:s befallning, som härigenom velat värna om sin faders minne.

[1] K. A. Nordlund. Den sv. reformationstidens allmänna statsrättsliga idéer. Sthlm 1900. S. 95, 96.

Låtom oss då antaga, att den handskrifna krönikans uppgifter äro riktiga. Laurentius Petri har af sitt höga ämbete nödgats att deltaga i domstolens förhandlingar. Hvem vet, hvad ångest och smärta detta kostat honom? — Hvem kan betvifla, att han gjort allt för att rädda både sin broder och sin gamle vapenvän, Laurentius Andreæ, från följderna af sin uppretade konungs oresonliga vrede. Måhända är det han, som lyckas förmå domstolen att omedelbart efter utslaget bland sina egna ledamöter utse en deputation med uppdrag att tillika med två ombud för församlingen i Stockholm hos konungen söka utverka de dömdes benådning.

Men underskriften då? Hur kunde Laurentius Petri förmås att sätta sitt namn under en sådan urkund? Han hade helt visst icke annat val. Vid bedömandet af sådana förhållanden göra vi oss alltför lätt skyldiga till anakronistiska misstag. Vi må dock komma ihåg, att aktningen för minoriteternas rätt var då för tiden vida mindre utvecklad än i våra dagar. En person, som hyste en från majoriteten skiljaktig mening, kunde då — så vidt jag varit i stånd att utröna — icke genom vägran af underskrift eller reservation gifva sin afvikande mening till känna. HANS BRASK'S originella reservation oafsedt, finnes tydligen icke under hela 1500- och 1600-talen någon erkänd reservationsrätt. Därför måste TERSERUS och JOHANNES MATTHIÆ 1647 underskrifva det samfällda prästerskapets begäran om *formula concordiæ* som svensk bekännelseskrift, ehuru de både förut och efteråt ifrigt bekämpade denna mening. Därför stadgar kyrkolagen eller rättare 1687 års förordning »huru med rättegång uti domkapitlen skall förhållas»: »*Alla konsistorial-saker, som utur kapitlen utfärdas, skola underskrifvas af biskopen och samtlige consistorialibus*» — ett stadgande, som än i dag är i sin fulla tillämpning. Då reservationsrätten antagligen under frihetstidens riksdagar småningom trängde igenom till allt allmännare erkännande, synas ledamöter i domkapitel hafva vägrat sin underskrift till utgående skrifvelser, hvars innehåll de ogillat, men i justitiekanslärsbref den 15 jan. 1766 föreskrifves, att de ledamöter, som vid omröstning varit af särskild tanke, icke må vägra sin underskrift under expeditionen, ägande de i protokollet »förvar för sin tanke». Redan

förut (1747) hade K. M:t själf i nådigt bref till akademiekanslären förklarat, att »*thet med anständigheten enligt är, at inge bref till Kongl. Maj:t med någon reservation underskrifvas*». Ännu vid riksdagar på 1800-talet vägrar konstitutionsutskottet af för öfrigt lätt begripliga skäl att låta reservation åtfölja dess till riksdagen afgifna betänkande angående granskning af statsrådets protokoll. Ja, ännu vid 1893, 1895 och 1896 års riksdagar väckes motion om uttryckligt erkännande af rätt till reservation för medlem af statsrevisionen.

Då sålunda vår kunskap om 1539—40 års domstolsförhandlingar, frånsedt några fragmentariska konceptanteckningar, icke stöder sig på originalakter, utan endast på Tegels meddelanden, och dessa icke innebära något för Laurentius Petri förklenande, för såvidt han — såsom troligt är — saknat rätt och möjlighet dels att vägra bisittarskapet i »blodsdomstolen» dels ock att genom reservation eller underskriftsvägran gifva sin till äfventyrs afvikande mening tillkänna, äga vi icke någon anledning till mindre fördelaktiga tankar eller omdömen om Laurentius Petri för hans deltagande i dessa domstolsförhandlingar.

Hur förhåller det sig då med hans medgifvande till konung Johan att förkorta hans fångne broders lif? Har Laurentius Petri verkligen gjort ett sådant medgifvande? En närmare undersökning skall visa, att så verkligen är fallet.

Visserligen gifver det sätt, hvarpå den ifrågavarande handlingen är utgifven,[1] anledning till vissa tvifvelsmål om dess äkthet. Den är här återgifven utan underskrifter; där möta sådana stötande ordformer som »Regementke», »komma till veghs» o. s. v. Originalet, som i Skand. Handlingar säges vara förvaradt »bland manuskripterna i kungl. biblioteket på Drottningholm», finnes emellertid numera i riksarkivet, och dess äkthet kan icke vara underkastad ringaste betänklighet.[2]

Aktstycket i fråga utgör ärkebiskopens och Mälarstiftsbiskoparnes egenhändigt undertecknade och vederbörligen beseglade samtycke till konung Eriks aflifvande, dagtecknadt Ulfvesund den 13 sept. 1569.

---

[1] Handlingar rörande Skand. hist., del. IV, sid 235—237.

[2] I originalet möta naturligtvis: Regementhe, till vågha o. s. v.

Den närmaste anledningen till denna handlings uppsättande var tydligen upptäckten af Per Larssons sammansvärjning i augusti samma år. Därpå syftas väl i motiveringen, då det heter, att sedan Erik »nu uti sitt fängelse hafver däruppå praktiserat, att han kunde komma uppror och obestånd till väga här i riket, efter som nog bevisligt är med hans bref, dem han med egen hand till några förrädare af sitt parti, de honom utaf hans fängelse skulle förlossa, skrifvit hafver, och alldenstund han genom sådan sin tyranniska stämpling icke annat åstundar och söker än K. M:ts, vår allernådigste herres och nu regerande konungs, k. Johannes' samt menige Sveriges rikes och alla dess trogne innebyggares största skada och fördärf», så hafva undertecknarne, alldeles onödde och otvungne rådt och samtyckt därtill, att *»Kongh Erick»* må *»till sitt lif icke bliffve förskonedt, uthen effter tillbörlighet och förtiänist straffet warde»*.

Icke ens i detta fall böra vi emellertid förhasta oss i vår dom. Med afseende på denna sak måste nämligen, om man vill vara rättvis, äfven följande omständigheter tagas i betraktande.

Först och främst må då framhållas det mycket viktiga *villkor,* som uttryckligen var fästadt vid detta råd. Endast då skulle det följas, *»ther om så hände (thet doch Gud förbiude), att något vproor ock obeståndh här inrijkes ähnnu*[1] *bleffwe begyntt och företagitt för same Kongh Erichs förlossning skuldh.»*

Uppenbarligen är detta en ytterst betydelsefull synpunkt, då den i skärpt form återkommer i motiveringen till dödsdomen 1575.[2]

[1] Detta ord är öfverhoppadt vid återgifvandet i Skand. Handl. a. st.

[2] Bl. a. för »atth förekomme upror och twedrecht, af hwilken Rijket och Oss alle enn ewigh och ouprättelig skade kunne hende och tillstå, Och allthenstundh hanns förlossningh och wällfärd ähr alles wåres och menige Rijkzens inbyggeres skade och dödelige förderf ... Tesliges, efter och allreede (ty werr) allt för månge åre för hanns schuldh komne om halssen ... Dherföre och efter thett, att thett och bättre och christeligere ähr, att een lijder ännu så månge oskyllige schulle umgelle och blifwe forderftwede, szå haffwe wij ... samtycht ... hwadh som her tillförende om Kongh Erich är författadt.» A. G. Ahlqvist. Konung Erik XIV:s sista lefnadsår 1568—1577. Sthlm 1878. Bil. s. 190 ff.

Vidare är det klart, att, ehuru det — såsom vi hörde — säges, att undertecknarne »onödde och otvingade» gifvit sitt råd och samtycke, konungen själf omedelbart framkallat förklaringen. Det är — såsom Ahlqvist framhållit — tydligt däraf, att densamma uppsattes och underskrefs på Ulfvesund, medan man af riksregistraturet finner, att Johan just vid denna tid uppehöll sig därstädes.[1]

För det tredje får ej heller den i hög grad betydelsefulla omständigheten förbises, att samtycket gifvits — såsom det äfvenledes framhålles — »*sampt med the gode Herrer i Rijksens Rådh och andre Sverigis Rijkes trogne inbyggere*». Med Stiernman och andra håller jag för min del före, att man har rätt att af dessa ord draga den slutsatsen, att riksrådet vid samma tillfälle eller förut blifvit tillfrågade och äfvenledes lämnat — muntligen eller skriftligen — sitt bifall till Eriks död.[2]

Slutligen bör ej heller glömmas dels att ifrågavarande samtycke stod i full öfverensstämmelse med Laurentius Petri's allmänna statsrättsliga åskådning[3] dels, att han ingalunda stod

---

[1] A. G. Ahlqvist. A. a. s. 116.

[2] Hvad Ahlqvist a. a. s. 116 och 117 anför häremot har ej mycket att betyda. Urkundens ordalag förbjuda antagandet, att biskoparne endast »*förutsatt* rådets bifall». Vidare finnes naturligtvis icke det ringaste skäl för meningen, att rådet och biskoparne nödvändigt — såsom A. tyckes vilja göra gällande — år 1569 måste hafva handlat precis på samma sätt som 1575, d. v. s. hafva »gemensamt utfärdat» handlingen om sitt tilllstyrkande. Rådet kan naturligtvis allt för väl ha uppsatt sitt utlåtande några dagar *före* biskoparnes ankomst till Ulfvesund. Att ingen sådan handling från år 1569 blifvit bevarad bland »rådslagen» i riksarkivet, finner jag så mycket mindre anmärkningsvärdt, som de *bevarade* »rådslagen» säkert äro ett fåtal i förhållande till dem, som en gång funnits. Den till våra dagar i riksarkivet bevarade samlingen från 1569 är långt ifrån »rikhaltig».

[3] LAURENTIUS PETRI'S statsrättsliga ståndpunkt kan enligt min mening mycket väl betecknas såsom *teokratisk*, om man blott gör klart för sig, hvad man menar med detta ord. Teokrati och däraf härledda ord behöfva naturligtvis icke uteslutande användas på stater, hvilkas organisation *behärskas* af religiösa element. Termerna kunna naturligtvis tillämpas äfven på hvarje åskådningssätt, som öfverhufvud i någon mån härleder statsordning och särskildt härskarmakt från gudomlig fullmakt. Det är naturligtvis fattadt i denna *vidsträcktare* bemärkelse, som Schück m. fl. användt ordet. Appelbergs på Sohms Kirchenrecht grundade opposition häremot synes obefogad. För Laurentius Petri var »*den öfverhet som är*» *förordnad af Gud*, hvadan» *den som sätter sig upp emot öfverheten, han sätter sig emot Guds ordning*.

ensam om sin klandrade mening. Vi ha erinrat om att »rikets råd» delat den, men det får icke heller förgätas, att med honom Mälarstiftsbiskoparne NICOLAUS OLAI i Strängnäs och JOHANNES NICOLAI OFEEGH i Västerås dela ansvaret för åtgärden ifråga, utan att dessa veterligen blifvit föremål för sådant klander, som deras ämbetsbroder i Uppsala.[1] Nicolaus i Strängnäs var för öfrigt 1575 (den 10 mars) med om att underteckna Eriks dödsdom tillsammans med riksråden och samtlige dåvarande biskopar i Uppsala, Linköping, Skara, Västerås och Växjö.

Mäter man alltså handlingen i fråga med Laurentius Petris egen åskådnings och samtids måttstock, framstår den i helt annan dager, än om den ses isolerad från båda.

Hvad ändtligen angår ärkebiskopens kröningspredikans förmenta »servilism», hans påstådda trolöshet eller åtminstone brist på öfvertygelsetrohet och följdriktighet vid Stockholms belägring år 1568 m. fl. i sammanhang härmed stående beskyllningar, så har jag i inledningen till editionen af *Quæstiones aliquot circa magistratum* sökt uppvisa deras rätta halt.[2]

---

*men de, som sätta sig däremot, skola få en dom öfver sig»* etc. Vid afgifvandet af det ifrågavarande betänkandet torde dessa Pauli ord eller de följande eller både de ena och andra särskildt starkt hafva framträdt för hans inre: »*Öfverheten bär icke svärdet förgäfves, ty hon är en Guds tjänare, en hämnare, honom till straff som illa gör.*» Rom. 13: 1—5 jfr 1 Pet. 2: 13 ff. K. A. Appelberg. Bidrag till belysande af kyrkans rättsliga ställning i Sverige och Finland etc. Helsingf. 1900, s. 67 not 1 och K. A. Nordlund. A. a. s. 8.

[1] Aug. Theiners utfall mot det »konungamördande» protestantiska prästerskapet kunna naturligtvis ej här komma i betraktande.

[2] Hvad K. Nordlund, häremot har att invända i sin nämnda afhandling, s. 108 ff., torde knappt vara värdt ett bemötande. Förf:n synes icke hafva insett det både formella och reella sammanhanget i L. Petris förda resonnemang, som i största korthet kan återgifvas så: Om öfverheten verkligen uppenbart sviker sin plikt [L. Petri: »hoc est directe contra gubernatoris officium». *Quæst.* s. 28], så har hon därmed visserligen icke, såsom den bevingade advokatoriska konsttermen lyder, — satt sig »selv ude af Function», men däremot klart och tydligt ådagalagt, att hon *icke* är den af Gud tillsatta öfverheten. Endast i detta fall kan man med godt samvete undandraga henne sin lydnad. Endast om öfverheten brakt »staten själf» [»ipsa respublica»] till branten af sin undergång, har man rätt att »repugnare».

Att med anledning af ett sådant resonnemang tala om »*Laurentii Petri ögonskenliga kapitulation*», om hans »*ögonskenliga inkonsekvens*» eller med hånfull

Jag nöjer mig därför med att hänvisa till densamma och vi endast tillägga, att jag nu med ännu större bestämdhet än d måste göra gällande, att Laurentius Petri's uttalanden i denna lilla skrift stå i ett fullt begripligt inbördes sammanhang och ingalunda strida emot hans allmänna statsrättsliga åskådning. En konungs oafsättlighet är för honom för ingen del en sats som han förut velat häfda *in absurdum.* Redan i sin svenska krönika har han sålunda i motsats till sin broder uttryckt sina varma sympatier för tyrannbefriaren Engelbrekt. Han anser också, att västgötarnes brott mot konung Ragvald var »väl vållat»[1] o. s. v.

Enligt en trovärdig berättelse innehöllo ärkebiskop Laurentius Petri's sista ord till prästerskapet, då han för sista gången hemma i sin bostad år 1572 mötte dem, förmaningar

---

syftning på ärkebiskopen framhålla, att »*handlöst förneka sin mening, är onekligen ej förtroendegifvande*» m. m. d., dömer sig själft.

För hela N:s ytliga hypotes om flere »hänvändelser», om hoffolkets affattande af de senare »quæstiones», om svarens författande i en mängd repriser — t. o. m. den 6:te frågans korta svar sönderstyckas i tvenne, till tiden skilda — kan icke ett enda hållbart skäl uppletas. Däremot motsäges denna konstruktion i det hela och strider åtminstone i *ett* afseende alldeles uppenbart emot det enda tillförlitliga vittnesbördet om den lilla skriftens tillkomst eller redogörelsen i Sven Elofssons, af mig i min förutnämnda inledning citerade Paralipomena. Denne säger uttryckligen, att ärkebiskopen äfven affattat frågorna: »Därpå han [Laur. Petri] sig genom spörsmål och svar således skrifteligen förklarade.» Härmed kan jämföras L. Petri's egen uppgift vid slutet af den lilla skriften: »*Hæc scripsi Holmiæ in obsidione*».

Nordlunds förnekande af den om något »ögonskenliga» stegringen i den 6:te frågans svar utöfver det tredje spörsmålet, är kuriöst. I det sistnämnda sysselsätter sig L. P. med frågan om öfverheten *anses* (»*existimetur*», jfr den gamla svenska öfversättn.: »*tyckes och holles*») outhärdlig, i den sjette om hon verkligen *är* det, till följd af oförmåga att fullgöra sin försvarsplikt eller så usel styrelse, att *själfva staten* förts till undergångens brant (»*ipsa respublica adducatur in præsentissimum discrimen*»). Det är för öfrigt verkligen att tilltro Laurentius Petri om alltför ringa *acumen ingenii* att förmena, att han, då han i 2:dra momentet af sitt sista svar upprepade gånger använder det förut i den lilla skriften af honom icke alls brukade ordet: *respublica* (och detta t. o. m. markeradt, förstärkt med ett »*ipsa*»: »*ipsa respublica*») skulle hafva menat alldeles eller »väsentligen» detsamma, som då han i sin skrifts tredje afdelning talar om »*multi* ex subditis» eller »populus subditus» (s. 12). Äfven då sistnämnda uttryck förekommer, tänker han icke på statsorganismen, utan på folket såsom ett aggregat af individer, hvilket sammanhanget ådagalägger och den gamla svenska öfversättningen bestyrker.

[1] Se K. Nordlund a. a. s. 91.

till ståndaktighet i den allvarliga kris, som stundade och hvars förebud redan då gifvit sig till känna. Själf har han ock ådagalagt en orubblig ståndaktighet, då det gällt principiella frågor, hvilket icke utesluter, att han visat klok eftergifvenhet i punkter af den art, att hans samvete kunde medgifva en sådan. Aldrig har en svensk kyrkoledare varit pröfvad i brydsammare lägen och bättre bestått profvet än Laurentius Petri. Och för min del underskrifver jag utan tvekan Anjous karaktäristik:[1] »Hans lärdom och fromhet, hans på en gång milda och allvarliga väsende, hans undfallenhet, hvarest hans samvete det tillät, och fasta ståndaktighet i hvad han visste vara det rätta, den självständighet, hvarmed han verkade för kyrkans väl, orubbad af både nyhetsifrares skrik och af oförståndig envishet hos det gamlas förfäktare, vunno redan under hans lifstid för hans namn en vördnad, som eftervärldens granskning af hans verksamhet icke kunnat minska.»

* * *

Mer än en gång har jag under sysslandet med denna fråga erinrat mig en bortgången, vördnadsvärd universitetslärares ord om de båda stenarne på häfdatecknarens väg, »den ena är förståndets svaghet, som ej begriper historien, den andra är arbetets otillräcklighet att lära känna historien.» Själf säger han sig hafva kämpat med dessa svårigheter, och jag »kan — tillägger han ödmjukt — ej berömma mig af seger». Med ett instämmande i denna bekännelse kunde jag nu sluta, men vill hellre göra det med ett något längre utdrag ur det för ett halft århundrade sedan hållna tal, där nämnda ord återfinnas.[2] I skön form innehåller det nämligen tankar, hvilka icke böra få falla i glömska hos ett yngre släkte, såvidt det vill allvarligt sträfva att rätt, d. ä. i öfverensstämmelse med på en gång sanningen och kärleken, bedöma tilldragelser och framför allt personligheter från svunna tidehvarf. De åsyftade orden lyda så:

[1] Sv. kyrkoref:s hist. II: 94, 95.

[2] W. E. Swedelius. Afskedsord efter slutade föreläsningar i Uppsala den 10 maj 1856.

»*En* erfarenhet är alldeles gifven, att ju mera man arbetar sig in i en vetenskap, desto mera ser man eller anar man vetandets oändlighet, ju mera man studerar, desto mera lär man sig, att man i sjålfva verket ingenting vet. Man skall såsom Farao förhärda sitt sinne, om man ej inför vetenskapens storhet skall känna sig själf försjunka till ett intet. För hvarje fält, man försöker att genomvandra, öppnar sig nya rymder, omkretsen vidgar sig, föremålens mängd kastar sig nedtryckande öfver sinnet, vetenskapens innehåll utgrenar sig i mångfaldiga riktningar, nya synpunkter framträda, som hvar för sig öppna stundom omätliga utsikter. Människokraften dignar under uppgiftens storhet, och ögat icke blott upplyses, men vill alldeles bländas af sanningens ljus, äfven fastän det blott kan uppfatta några strimmor däraf. Långt kommer ingen i själfva verket, men en lärdom skall vetenskapen gifva hvarje oförhärdadt sinne — ödmjukhetens lärdom. Den lärdomen kännes på flera sätt. Det kostar på att försaka sig själf, men är det steget taget, är offret gjordt, offret af eget beröm, är högmodsanden utjagad, eller har man åtminstone lyckats drifva honom något åt sidan, då blifver ödmjukhetens lärdom den ljufvaste, man känner sin lycka att få sjunka ned i undergifven tillbedjan för den gudomliga sanningen, som talar i vetenskapen och lefver i allt hvad skapadt är. Jag säger detta icke alldeles utan egen erfarenhet. Jag tror att det gäller om alla vetenskaper, jag har lefvat mig till den vissheten, att det gäller om historien. Jag ser i historien spåren af Guds finger i världens händelser, jag försöker att spana den eviga vishetens väg i människornas öden, men huru litet har jag ej kunnat begripa däraf, huru mycken lärdom har ej gått mig förbi! Och de, som sett mera än jag och lärt mera och haft mera att lära ut, äfven de hafva dock i själfva verket ej kommit mycket längre än till det yttersta af det yttre. Huru litet vet man ej i grunden, huru det lifvet kändes, som lefde i de människors bröst, hvilkas gärningar historien klandrar eller straffar! Hvem kan säga, huru det var i botten beskaffadt med Kristian Tyrann den stunden, då blodet strömmade på Stockholms stortorg, och i de långa mörkrets timmar, då han väntade i Sonderburgs fängelsehvalf

på döden och domen? Hvilken häfdatecknare har läst igenom Erik XIV:s själ i de stunder, då furierna piskade honom? Hvem har räknat hjärtats slag hos Gustaf Adolf, då han första gången böjde knä på Tysklands jord med en stor, en dunkel framtid framför sig, en liten hop omkring sig och fiendens öfvermakt emot sig? Och när han stod på Breitenfeld i segerjublet? Och när han föll i den sista stunden på Lützens fält? Hvem vet, hvilka tankar hvälfdes under Karl XII:s panna, när han stod i vinterkvällen, lutande sig emot bröstvärnet vid Fredrikshall? Hvem har kunnat förtälja, huru det var den stunden, när Gustaf Vasa med tanken på den halföppnade grafven välsignade sitt folk? Det skulle dock vara historiens mål, icke blott att berätta hvad som skett och att visa, huru *sakerna* — det förflutna och det kommande — hänga tillsamman, utan också att uppkalla *människorna,* de dödas släkten ur deras grifter, att eftervärlden måtte få se dem såsom helgjutna väsenden, lefva lifvet med dem och känna deras känslor. Historien skall icke blott vara en serie af timade händelser, icke blott ett galleri af taflor, den skall icke blott vara en vetenskap, men ett lefvande lif. Jag kan kanske icke rätt förklara, huru jag menar, själfva saken är så ofantligt öfver all min kraft, att när jag försöker att höja min tanke dit upp, så kan jag blott röra mig i aningar. Det skymmer för blicken, men jag ser ett brinnande ljus, det vinkar till oaflåtligt arbete, och jag känner, att, huru litet än blir gjordt, så hafver dock äfven det minsta, som sker med redlig håg, sin välsignelse af höjden. Ju mera målet är oändligt, desto mera fordras, att människan samlar sitt arbete och riktar sin blick, oafvänd framåt, uppåt. Arbetets plikt är oeftergiflig. Men en annan plikt är lika helig, man skall arbeta med det rätta sinnet. »*Pectus est quod facit theologum*», af hjärtat går lifvet. Man skall arbeta med djup vördnad för den sanning, man söker. Aldrig var den plikten större för någon än för häfdatecknaren. Ty han rörer sig bland lefvande andar, som äga moralisk rätt; han står i ett personligt förhållande till de döda släkten, hvilkas lif det hörer honom till att väcka upp till lärdom för de lefvande. Dessa s. k. store män, som voro försynens redskap, och dessa folkslag, som förgingos, de hafva en rättighet, att

deras minne skall varda bevaradt i sanning och att deras gärningar skola dömas med rättvisa. Jag tycker mig förnimma ibland, huru de likasom röra sig i grafvarne och stiga upp och lägga sin hand på häfdatecknarens och säga: »Dömde du oss rätt? Vet du, som sätter dig att mästra, hvad vi gjorde, vet du allt, som verkade på oss och gjorde oss sådana vi blefvo? Såg du allt, som frestade oss? Stridde du våra strider? Kände du våra känslor? Har du tänkt dig igenom våra tankar?» Jag kan icke göra detta och därföre bäfvar mitt sinne, när jag skall tala om de gamle. Det finnes blott en kraft, som höjer modet och gifver säkerhet åt det vacklande sinnet, det är kärlekens kraft. Störst är kärleken, den skall föra historiens penna, icke kärleken blott till den eviga sanningens idé, men den personliga kärleken för lefvande människor. Historieskrifvaren skall hafva ett hjärta för mänsklig lust och nöd, äfven den som redan för århundraden tillbaka upphört att röra lefvande människobröst, han skall älska de döde. Och såsom den bästa kärleken är sträng och mild tilllika, så skall han ej strö smickrets doft för dygder, som kanske ej voro så stora, som världen trodde, men också låta försoningens ande fläkta öfver synder och fel, åt hvilka Han, som pröfvar hjärtan och rannsakar njurar, kanske redan har gifvit en mildare dom —.»

*Herman Lundström.*

# Meddelanden och aktstycken.

## S. Gezelius' reseberättelse från år 1780.

### Ett bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Dalarne.

Originalet till här meddelade reseberättelse förvaras i Orsa kyrkoarkiv. Afskriften är gjord af en för sin hembygds historia och minnen varmt intresserad man, hemmansägaren SIGÅS ERIK ANDERSSON i Hansjö. Genom nämnda församlings numera aflidne kyrkoherde EDV. BOËTHIUS' förmedling har aktstycket ställts till Red:s förfogande. Författaren är dåvarande komministern i Mora, sedermera kyrkoherden i Orsa SAMUEL GEZELIUS.

### Berättelse

**om resan igenom Orsa och Fogelsjö finnmarker år 1780 att förebygga de oredor i religion, som där på en tid börjat insmyga och utvidga sig.**

Till ödmjukaste åtlydnad af högvördigste herr doctorns och biskopens samt maxime venerandi consistorii höggunstige befallning af den 30 maj och den 30 junii innevarande år, utsattes i den Högstes namn min resa första gången till Fogelsiö finnmark så, att jag de 9:de och 10:de söndagarne efter Trinit. eller den 23 och 30 julii skulle hålla gudstjänst på stället. Till ändamålets vinnande fogades derföre tidig anstalt med en soldat ifrån Björkberg i Orsa Finnmark, intet allenast att kungöra Fogelsjö-boerne om tiden till min ankomst och deras betjäning med gudstjänst på föresagde dagar, utan ock att göra visst beting om hästar till Orsa ifrån nästa torp till den 18 julii, då jag om aftonen skulle der vara dem till mötes.

Och att min föresats måtte så mycket säkrare gå uti werkställighet, förnyades samma bud än ytterligare genom vice pastorn Ericsson, hvilken 8 dagar före gjorde sig rese-färdig. än jag möjligen kunde komma ifrån moderförsamlingen; dock var vår öfverenskommelse, att den 24 eller 25 julii träffa tillsammans i Fogelsjö, på det vi med förenad styrka så mycket bättre måtte kunna uträtta, hvad oss anbefallt var, och vår ämbetspligt fordrade. På utsatt tid reste jag därifrån till Orsa. och tänkte följande morgonen tåga derifrån till Rosentorp och så vidare fram, men efter tvänne dygns förgäfves väntande på vägvisare och hästen, måste jag, emot förmodan, begifva mig hem igen, såvida icke eller någon skjuts kunde fås ifrån socknen, ty de voro då mangrant på sina så kallade kjöhlslogar i skogsmarken. Här var således intet annat att göra, än att vi bida pastor Ericssons återkomst, att få underrättelse om orsakerna till detta uppskof, hvilka, som han sedan berättade, icke voro andre, än att de tyckte det gick nog tätt på med skjuts, samt att de förmodat, det sockneboerne skulle betjäna mig med hästar öfver till dem, då de sedan velat sörja för min vidare fortkomst.

Häruppå utsatte jag ny resetermin och anmodade genom bref herr befallningsman Flygare om handräckning i detta mål, hvilken ock straxt utfärdade ordres genom hela Finnmarken till min tjänst. Emedlertid innan senare resedagen inföll, feck man tillfälle att tala med en af de förvillade Fogelsjöboerne nämligen soldaten Varg, hvilken genom herr pastor Ericssons åtgärd blef af sine officerare framkallad och med bref hitsänd, utan att själf veta i hvad ärende. Bemälte herr pastor var äfven vid samma tillfälle här i Mora. Så snart mannen kom, gåfvo vi oss i samtal med honom i ett och annat, att han kunde någorlunda sluta hvarthän det syftade, men hans tal och svar liknade hans ansiktes ställning, som var mycket förvirrad, och tillika stursk. Alt hvad han talade geck derpå ut, att han var andeligit, och vi köttsligt sinnade, äfven sade han som oftast, utan att vi gåfvo minsta anledning, att han var nöjd lida allt hvad honom kunde öfvergå i verlden för Jesum sin Frälsare; man frågade hvad det var, som kan kallade lidande, om han räknade det för lidande, att vi

talte med honom? Hå nej, sade han, det är mig så kärt, att jag får tala med eder, utan att gifva någon vidare reda ifrån sig, än allenast, att vi såsom oomvände ej kunde fatta och förstå sådant. Vi tillsporde honom vidare, hvar han fått så vidriga tankar om läro-ämbetet m. m., hvarpå han med mycken ifver och hetta samt hvarjehanda affecter började på sätt, som han velat predika, att tala om de phariseer och skriftlärde, om fallske propheter och lärare, som i yttersta tiderna skulle uppkomma, men allt utan något sammanhang. Sökte ock att bestyrka sitt tal med Skriften, fast allt förvändt, och ofta med sådant, som icke fants i Skriften. När man då sade honom, att det ej stod i bibelen, svarade han: Jo den helige Petrus och Paulus skrifver så. Man framlade bibelen och bad honom visa hvar det stod, med tillsägelse att slå först upp Petri epistlar; då började han att fara af och an, utan att veta hvart; när han så en stund förhållit sig, förebrådde vi honom och sade: Du förefaller oss rätt främmande i bibelen, änskönt du så mycket beropar dig på, att de helige Gudsmän sagt så och så. Ja, svarade han, jag bekänner att jag är mycket enfalldig, och har ej fått läsa stort i min dar. Hvarföre, frågade vi, ger du dig ut att vara, det du intet är? Hvarföre låter du icke dine lärare säjia och rätta dig, när du far vilse? Jag vet, svarade han, jag har rätt, fast jag icke kan hitta på hvar det är, men nog vet ni väl hvar det är, fast ni ej vill visa mig det. Vi läto honom då förstå, att man icke skulle rädas både se och visa det han sade, om det allenast funnes i bibelen. Men han var lika enträgen, att påstå sig hafva rätt. Som det nu för den skull var något lidit på aftonen, och man fant sig ej den gången kunna uträtta något med honom, tillsades han att afbida följande dagen, då man vidare finge språka med honom; men han vägrade det, och hade vi icke förmått honom därtill, om ej herr capitain och riddaren von Knorring varit närvarande, som befallt honom, att vid undgående af straff, lyda och blifva qvar. Följande morgonen tog jag honom straxt före, och continuerade hvad man förut begynt, men han var i början, likasom aftonen tillförene: Hölt fast dermed, att han var nöjd lida, allt hvad verldenes barn honom pålade, och sade: Det är så kärt att lida för sin Frälsares skull. Jag frågade:

Hvad lider du? Blir du öfverfallen med hugg och slag eller hotad med stegel och hjul för Jesu namns bekännelses skull? Bjude vi väl till att förmena dig tro på din Frälsare, och hålla dig till honom? Har du hört, att vi förbudit dig föra en christelig och anständig vandel? m. m. Om vi på sådant eller dylikt sätt hand-hade dig, så kunde du äga någon ordsak till det du säger; men nu icke. Det enda hvaruti du kan sägas vara något lidande, är det, att du måst lida och gå den långa wägen emellan Finnmarken och här. Men hvarföre, mån tro för det du läser, fruktar Gud och bekänner dig till Jesum? nej, för dina dårskaper skull är det skiedt, efter du ej velat afstå med dem, och för det du blandat dig in i det ämbete, som icke hörer dig till, till hvilket du hvarken blifvit kallad eller sänd, velat lära och undervisa andra uti saker, som du icke förstår, gått ifrån det ena huset till det andra, att skaffa dig proselyter och anhängare, förvillande folket, och fördömmande dem, som icke villja antaga edra hjärne-griller m. m., för sådant lider du detta och ej för något annat, och menar du väl, att du derföre förtjänar något pris. Derpå slog jag upp Gezelii bibel och lät honom läsa 1 Pet. 4: 15. *Ingen ibland Eder lide som en mördare, tjuf — eller såsom den träder in i en annans ämbete* jämte förklaringen deröfver. När han det läsit, ärkände han sig hafva felat i detta mål, och började sagta sig. Derpå kom åter herr pastor Ericsson och gjorde mig biträde, och då vi till skiftes arbetat med honom hela förmiddagen måste han omsider gifva sig vunnen. När han nu funnit och tillstått sina fel, och lofvat ändra sig, frågade man, om han ansåg det för ett lidande, att han måst gå den långa vägen hit till oss? Nej, sade han, jag är deröfver hjärtelig glad och har ej för något mycket velat det skulle vara ogjordt. Derpå bodo vi honom vara ståndaktig i hvad han lofvat, och ej låta sig åter bedåras, när han komme hem, utan tvärt om söka rätta sina grannar och medbröder uti det de foro villt, och tillika försäkra dem, att deras ledare hade fridsens tankar mot dem, i stället de föreställt sig, att vi voro deras fiender, förförare och förföljare.

Efter middagen kallade herr prosten honom till sig, och sedan han länge med honom arbetat i samma ämne, samt ställt honom före hans fel och villfarelse, feck han under goda löften

tillstånd att följande dagen begifva sig på hemvägen, blef och tillsagd, att berätta sina grannar, hvad tid de hade att vänta mig efter. *När nu* den senare rese-termin var inne, begaf jag mig den 29 augusti åter till vägs, och skyndade så min resa, att jag den 31 augusti derpå följande, fast med mycken möda, hant till nattqvarter i Tandsjö i Orsa Finnmark, då man sjöledes ej hade mer än en dryg mil fram till Fogelsjö.

Straxt vid min ankomst bådades grannarne i detta bylag tillsammans till aftonbön, då alla, som icke redan gått till hvilo, innom några minuter voro samlade. Bönen förrättades, och vi skilldes åt. Dagen derpå, den 1:sta september, var resan utsatt fram till Fogelsjö. Drängen Isac Jonsson från berörde by var äfven ankommen till min ledsagare, men en häftig storm uppväxte, som gjorde att man ej vågade med de der befintliga små fartyg gifva sig till sjöss; beslöt derföre att dröja till aftonen, då man hoppades wädret skulle stillas.

Emedlertid och under det man här uppehöllts, tog jag mig före att i enslighet språka med min roddare, bemälte Isac, Jonsson, om hvilken mig blef berättadt, att han var en af de så kallade omvändas antal. Jag frågade honom för den skull, huru det stod till såväl med honom som hans grannar i Fogelsjö. Svar: Gud ske lof! jag vet intet annat än braf. Fråga: Är det ock braf å religionssidan? Svar: Vi tycka väl så. Fråga: Tycken I ock, att I uti edra gudaktighets öfningar begån inga fel, som kunna förskämma det goda hos eder kan finnas? Svar: Kan väl vara möjieligit, att vi fela i somt, men så lägga våra fiender ock mycket till, som intet äger någon grund. Om I då, sade jag, ärkännen att I felen uti något, villjen I intet låta rätta eder af dem, som bättre veta skillja emellan godt och ondt, rätt och orätt gudstjänst än I, hällst man vet, att en liten surdeg förskämmer hela degen, ett litet afsteg från den rätta trons lära kan förderfva hela vår salighets sak. Jag säger för min del, svarade han, att jag gärna vill låta mig rättas i det jag felar, men om hela värket skall bli förkastadt, så tycker jag det är för ömt och svårt. Nej, sade jag, intet är det någons afsigt, att förkasta det goda med det onda, utan det odugliga och orätta vill man hafva bort och det goda befrämja. Men, frågade jag ytter-

ligare, hvem är det som bör rätta och afböja de fel, som insmyga sig i vår salighets lära? Svar: Prästerna. Fråga: Huru skola prästerna blifva trodda, när de villja rätta, då man hört, att I ej villjen anse oss för rätta präster, utan vi blifva utropade för mordänglar, själamördare, fallska propheter, satans apostlar och redskap? Svar: Alldrig vet jag mig på så hårdt sätt utfarit emot någon lärare, dock är det möjeligit, att någon kunnat sagt något, men jag har alltid sökt afböja sådant, och förmanat dem, att ej så tala, förr än de lärt känna dem.

Då började jag på det ömmaste föreställa honom, hvad mycket ondt det förde med sig, om läroämbetet skulle så svärtas och förkastas, huru de icke allenast för sig sjelfva, utan ock för många andra tusende själar tilltäppte lifsens väg m. m. På denna föreställning brast han i tårar, och gret så häftigt att det hördes ut på gården, och follket skockades, hvarföre jag lät dervid bero den gången, och han geck ut i en annan stuga, dit folkhopen äfven gjorde föllje, så vida jag begärte få litet vara i ro. Så snart de der inkommo, blef han af de öfriga tillfrågad, hvad prästen talt med honom, samt hvad han tyckte derom? Hvarpå han, som uppsyningsmannen Per Larsson sedan berättade, svarat: Ja, så mycket har jag hört på denna lilla stunden, att alldrig vill jag vika ifrån det han lärer mig.

När det nu lidit så nära aftonen, att vi trodde oss någorlunda, innan mörkret öfverföll, kunna hinna åtminstone till lilla Tandsjö, en mil nära Fogelsjö, begåfvo vi oss omsider till sjöss, under hopp, att änskönt stormen höllt fort, skulle den likväl närmare mot solens nedergång, så mycket stillas att vi under landen kunde draga oss fram, men vi hunno som knappast 2 a 3 stenkast ut, förr än vågen så öfversköllde båten, att vi med största möda fingo igen ett grund, innan han alldeles tog sank, då roddarena stego uti och drogo mig med båten till lands. Så snart vi landstigit, och man såg omöjiligheten af att tänka på någon vidare resa den dagen, beslöt jag, under föregifvande att torka mina kläder, att besöka Pål Erssons hus, som nu låg närmast, och räknades äfven till de omvända, där feck man straxt i ögonsickte några böcker liggande på bordet, dem jag öppnade och befann, jämte psalmboken, Enroths öfversättning om den korta och oskattbara

nådenes tid, och några gamla böneböcker, äfven Hagerup, om de heliga martyrers svåra lidande. Denna sista förde mig på den tanken att undersöka, om de ville anses såsom martyrer, efter man icke allenast hört Wargs yttrande, utan ock flere berättat, att de klagade mycket öfver förfölljelser af verldenes barn. Sedan jag därföre betygat min fägnad deröfver, att de syntes älska Guds ords, så vida hos dem fants vackra och nyttiga böcker, frågade jag af hvilken de tycktes hafva största uppbyggelsen? De äro, svarades, vackra uti vårt tycke allesammans. Det är intet min mening, sade jag, att förkasta någondera, frågar endast, om I ej finnen mera tröst och nöje af den ena än den andra? Jo, det kunna vi väl icke neka, sade dottren Brita. Fråga: Hvilkendera tycker du mäst om? Svar: Den om nådatiden. Det är ock, sade jag, en mycket vacker bok, icke allenast att uppväcka sofvande syndare, utan ock att hålla de uppväckte vakne, att de ej slumra in och så förlora den ädla nådatiden m. m. Men, frågade jag vidare, hvad tycker du om den, som handlar om de heliga martyrers lidande? Svar: Å jo, utur den få vi mången gång hämta mycken tröst. Fråga: Hvarifrån de fått henne? Svar: En slägtinge, som bor i Stockholm, har kiöpt och skickat henne upp, sedan han fått veta vårt tillstånd. Fråga: Tycken I då, att edert tillstånd på något sätt liknar deras, som i denna boken omtalas, såsom lidande för Christi namns bekännelse skull? Svar: Ja, ja, det kan väl hända ibland vi tycka så. Fråga: Är då någon, som förmenar eder läsa, bedja och frukta Gud och bekänna eder till Jesum m. m.? Vi kunna väl intet säga det, men så har väl follket mycket att tala, så snart någon vill hålla sig till boken. Fråga: Hvilka äro de? Svar: Hå, det är någon hvar. Det har man väl intet hört, sade jag, att någon straffat eller talt illa om eder för det i läsit, men det har man hört klagas öfver, att I villjen giöra eder själfva rättfärdiga och fördöma alla andra, som icke villja gå in uti eder tänkesätt, hvilka i många delar kunna vara felande och mot Guds ord stridande. Ja, svarade Pål Ersson, de säga så, när vi villja ifra mot synden. Att ifra emot synden, sade jag, är väl icke förbudit, men vår ifver bör vara sådan, att vi bättra och intet förvärra vår nästa. När vi se vår nästa fela,

så böre vi väl hålla honom hans fel före, varna och förmana till bättring, men det bör ske i kärlek och med saktmodigom anda, och icke under dömande och fördömande, som likväl ibland eder är brukeligit m. m. Om I derföre något liden, ehuru jag intet känner eller vet någon, som vill tillfoga eder något ondt, så är det intet Christi, utan för edert ovisa nit skull, och för det I uti vissa delar viljen afvika ifrån den rätta läran, och dikta eder ett särskilldt sätt att tjäna Gud, som är emot Guds ord, och när då någon vill föra eder ifrån villfarelsen, så kallen I det ett lidande, men kan väl detta på minsta sätt jemföras med det, som öfvergeck de heliga martyrer? Det är derföre icke min tanke, att afskräcka eder från denna boken, nej, läsen den, men med innerlig tacksägelse till Gud, att vi icke lefve uti en så bister tid, som desse Jesu vittnen, hvilka för Guds namns bekännelse skull, måste räcka sina hufvuden under bödelsyxan, eller ock utstå andra, de oerhördaste plågor. Läsen henne, och så att I deraf kunnen hämta uppmuntran till ståndaktighet i det goda, under all påkommande nöd, ty fast vi Christne i våra församlingar intet kunna sägas vara martyrer, så må vi dock icke föreställa oss, att få gå in i himmelen på rosor, nej, kors, bedröfvelse och och lidande har i alla tider varit och är ännu Guds barns tätaste följjeslagare igenom verlden; derföre böra sådana exempel uppmuntra oss, intet allenast att följja dem i gudaktighet och tro, utan ock att med tålamod löpa i den kamp, som oss förelagd är. Icke vara missnöjde, knorra eller draga oss undan det, som kan öfvergå oss, icke eller anse det, såsom något förtjänande, utan såsom en faderlig aga af Gud till vår förbättring, ty hvillken Herren älskar, honom agar han ock. Tro säkert, detta följjer icke utan lidande, då Guds nåd skall tuckta en christen att försaka all ogudaktighet och verldslig lusta, och lefva tuckteliga, rättfärdeliga i denna verlden. Då man skall afsäga det, som är angenämt för köttet, allt det som hindrar Jesu sanna efterföljd, samtycka till den gamla Adams dödande, de lemmars bortkastande, som äro till förargelse o. s. v. Detta är surt och bittert för kött och blod, men ådrage vi oss själfva lidande, så nyttar det icke, utan räknas oss till synd. Häremot hade de nu ingen ting att invända,

utan började fråga, huru de skulle skicka sig uti ett och annat måhl, hvarom de underrättades, framdrogo ock några skriftens språk och begärte deröfver förklaring, det jag på det enfalldigaste men tydligaste sökte efterkomma, hvarvid de till alla delar tycktes finna sig, ärkände ock, att de varit felande i flera afseenden. Som aftonen nu var inne, slutade jag härmed denna gången, och bad dem, om en liten stund komma efter till mitt qvarter i bönen, och lofvade äfven, vid min återkomst vidare tala med dem i sådant, som kunde tjäna till deras uppbyggelse, hvaröfver de betygade mycken fägnad, och försäkrade tillika, att de ville ställa sig sine lärares undervisning till rättelse.

Lördagsmorgonen helt tidigt måste vi emedan stormen var lika stark, begifva oss genom skogen i kring sjön, och kom middagstiden till lilla Tandsjö, derest Thures enka bodde. Ehuru detta hus äfven var kändt för secteriskt, var likväl min tanke, att vid uppresan fara dem förbi, såvida tiden började blifva nog inskränkt i anseende till gudstjänsten följjande dagen; men som de passade på min ankomst och bådo mig stiga in, gjorde jag dem till villjes på några minuter, att de ej måtte göra sig några fallska uträkningar. Här blef jag ock straxt varse några böcker i fönstret, dem jag beság, och kände alla för goda, utom den bekante Anonymens anmärkningar öfver herr prosten Genbergs visitationsakt, hvillken låg ibland de öfriga, men alldramäst fants nyttiad, den jag förr ej känte. Var derföre angelägen att litet ögna den igenom här och där, och märkte, att den var sådan, som jag hört beskrifvas. När jag då sett hvarthän allt syftade, frågade jag hvad de tyckte om denna boken? Gumman sjelf svarade. Vi tycka det är en mycket vacker bok. Fråga: Veten I då hvad jag tycker? Jag tycker att de andre böckerne som här ligga äro långt vackrare och många resor mer uppbyggeliga för eder. Det kan väl äfven uti denna låta något godt, i synnerhet för en enfalldig, men det är icke allt gulld, som glimmar. De böckerne, som den är dragen utur, äro ganska vackre, och jag skulle önska I dem hade, och fingen läsa dem i sitt sammanhang, så skullen i hämta mycket godt, men i denna är Guds ord stympadt och dens ändamål, som henne

skrifvit har, som det synes, varit att fånga och förföra enfalldiga sinnen, just derföre har han icke eller vågat utsätta sitt namn. Gumman svarade: Ja, ja, det kan väl så vara, vi förstå intet bättre. Just derföre bören i, sade jag, låta dem rätta eder, som stå i ansvar hos Gud för edra själar, jag menar edre lärare, och icke förkasta dem. Derpå tog jag afsked af dem, under löfte, att vidare språka med dem vid återkomsten, och fortsatte så resan sjöledes, fast under mycken lifsfara till Fogelsjö, dit jag änteligen väl och lyckeligen anlände klockan 3 efter middagen.

Hela bylaget var nu vid sjöstranden till mötes, och betygade sin fägnad öfver min ankomst, beledsagande mig in till Jon Matsson, der mitt qvarter var utsedt.

De få timmar, som nu voro öfriga af dagen, behöfde jag nyttja, att på dem bereda mig till mitt förestående arbete; inlät mig derföre icke i undersökande om något mer, än att man under sammanspråkande lät höra ett och annat, som kunde gifva dem anledning att tänka.

Morgonen derpå Dom. 15. P. Trinit. förekallades någre af de äldre till förhör, som aftonen förut gifvit sig an, att villja begå den heliga nattvarden, hvarpå skriftermålet och communion förrättades. Under detta arbetet förehades, skulle Hindrick Mårtensson, sold. Vargs bror, stått utanför väggen, och till de kringstående yttrat sig, så väl öfver sjelfva skriftermålet som aflösningen, att *jag talade lögn, samt att ingen rätteligen fullmagt war mig gifven att förlåta synderna i Christi stad m. m.*

Derpå, sedan man kunde tro att de mäst långvägade hunnit fram, började själfva gudstjänsten, under en talrik samling af folk, icke allenast af grannarna på stället, utan äfven ifrån flere torp i Orsa Finnmark, såväl som ifrån Sveg och Lillherjdahl. Betraktelseämnet *war om en rätt och skälig gudstjänst,* det jag sökte på det enfalldigaste och tydeligaste utföra, lämpande mig så nära jag kunde, utan att stöta och förarga någon, efter deras omständigheter. Det afhördes af största delen med mycken andackt, men Hindrick Mårtensson hade äfven dervid sina anmärkningar, hvillket deraf kunde slutas, att han mitt under predikan drog på munnen och vände ansiktet bort.

När gudstjänsten var ändad, och menigheten utgången, hade någon på gården frågat Hindrick, hvad han tyckte om prästen, hvarpå han svarat: *jo, finare redskap har satan alldrig kunnat skicka hit.* Detta blef mig straxt berättadt af flere; men jag svarade ej mer derpå den gången, än endast, *att han med Guds hjelp skulle få andra tankar, innan vi skildes åt.*

Efter middagen var väl icke min mening, att inlåta mig i något synnerligit samtal med någon, ehuru berättelse då inlupit, att de så kallade *andelige,* så väl om morgonen, som straxt efter hemkomsten utur gudstjänsten haft någon sammankomst och rådplägning, huru de, framåt aftonen skulle anfalla mig, men en stund efter sedan jag spisat kom Olof Persson och berättade, att han hade en qvinsperson ifrån Sveg vid namn Sigrid Svensdotter uti sin tjänst till vall-hjon, hvillken, för vid pass 2:ne år tillbaka blifvit häfdad, utan att ännu få någon barn-fader, bad mig derföre, medan de brottslige voro tillstädes, taga dem i förhör, och bjuda till att utleta sanningen. Saken var väl af den beskaffenhet, att den icke hörde under min granskning, såvida icke allenast herr prosten Svedelius förledit år själf lagt handen dervid, utan den ock ännu var anhängig wid domstolen. Men på det desse nog critiske och närsynte människor icke måtte stötas, nödgades jag åtaga mig denna mödan, hälst, som deras dagliga språk var: *att prästerna äro ej så nogräknade med uppenbara syndare, de få nog gå i fred. Men den, som vill läsa och frukta Gud, han slipper ej så lätt fram.*

Berörde qvinsperson förekallades för den skull och tillspordes, hvilken var hennes lägers man? då hon uppgaf 2:ne, med hvilka hon haft oloflig beblandelse, nämligen drängarne Lars Persson i Fogelsjö och Ha. ..d Persson i lilla Tandsjö, den förres brodersson, af hvilka hon dock i synnerhet namngaf den senare för fader till barnet. Jag frågade, huru hon med visshet kunde nämna Halvard för fader, såvida hon ärkände, att hon beblandat sig med bägge på en och samma tid, hvarpå hon svarade med ord, som gåfvo tillkänna, att Lars skulle brukat onani synd.

Derpå inkallades först Halvard Persson, hvilken väl förleden vinter varit instämd för domstolen, men genom en

färdresa hållit sig undan. Jag frågade, om han plägat olofligt umgänge med Sigrid Svensdotter? Svar: Nej, sådant vet jag intet af. Jag gjorde honom de ömmaste föreställningar att tillstå sanningen, om han visste sig vara saker, men han fortfor uti sitt nekande. Sedan bad man Halvards farbroder, Lars Persson, komma före, hvilken på tillfrågan, om han hade något skaffa med denna qvinnan, samt ville åtaga sig fadersnamnet för det barn, som geck för honom på golfvet? svarade: Nej, dertill finner jag mig icke skyldig; nog ärkänner jag, sade han, att jag friat och velat hafva henne till äkta, men ehuru hon till en tid styrkte mig i det hoppet, gaf hon likväl omsider korgen. Jag sökte äfven med de bevekeligaste talesätt att få honom till bekännelse, men allt förgäfves.

Derpå bad jag Sigrid själf yttra, hvad skäl hon hade att öfverbevisa dem om sitt förhållande, satte mig så att afhöra bägge parterna, förmodande att man af deras samtal skulle få något, som kunde binda endera, men härmed uträttades ej annat, än att Halvard Persson blef upptänd af vrede och började utfara i de hårdaste talesätt emot denna qvinsperson, visande henne neder i afgrunden, med försäkran, att hon der skulle uppsleka de spyor, som hon nu kastade på honom, med flera grofheter, hvilka alla gingo derpå ut, som skulle hon ingen salighet hafva att hoppas.

Detta gaf mig anledning att beifra och på det allvarsammaste hålla honom före hans otidighet, frågande: Ho hade gifvit honom mackt och rättighet att tillsluta eller öppna nådenes dörr för en syndare eller synderska? Det torde, sade jag, till äfventyrs stå bättre till med henne än med dig, hon ärkänner och bekänner sitt fall, tycks deröfver betyga en uppriktig ånger m. m. Du kan hända är lika djupt fallen, och dertill med fördubblar ditt brott, genom ett hårdnackadt nekande. Fortlefver du deruti, änskönt du vet dig vara saker, skall samma dom, som du nu så dristigt fäller öfver henne, en gång drabba dig själf. Under det jag med en skarpare stämma så talade, skockades den öfriga menigheten, som hitintills hållit sig utanföre, in i rummet, att det i största hast nästan blef uppfylldt. Och ehuru en del vid inkomsten viste mycken höflighet, kunde man dock i de flästa ansikten läsa en brinnande ifver.

hvilken ock icke långt der efter på det häftigaste utbrast. Mitt samtal med desse personer slöts härvid, och Halvard Persson tog sitt afträde, begifvande sig på hemvägen.

Nu, såvida det märktes, att de voro rustade till strids, föll det mig in att, som man plägar säga: smida medan jernet var varmt. Det skulle ock i annat fall, blifvit öfver allt utropadt, att jag icke vågat inlåta mig i samtal med dem, när de voro alla tillsammans, ty de hade, som jag under vägen dit fick höra, redan långt förut yttrat sig, att om en präst allena komme till dem, skulle de så gripa honom an, att han ej skulle veta, hvar han var hemma.

Att bana mig väg till detta ämne, upprepades något, af hvad nyligen varit före, hällst jag visste, att de icke allenast hade sig den saken bekant, utan ock nästan allmänt hört, hvad läxa berörde dräng sluteligen feck, hvilken torde hända stuckit någon af de så kallade andelige, emedan han ock ville räknas till dem, som troligit syntes, mest för det han skulle blifva frikänd från Sigrids beskyllning, ty elljest såg han intet andelig ut. Sade derföre: Jag har på en stund varit i samtal med en af edre grannar uti en ledsam sak, som nogsamt lärer vara eder kunnig, att söka deruti någon reda; men i stället för att höra en renhjärtad bekännelse, om han vore saker, eller i annat fall ett höfligt nej, utbrister han i de ohyggligaste talesätt emot den anklagade personen. Det är sant, hon har svårligen syndat och fallit, men ho har derföre gifvit oss rättighet, att för all tid för henne tillsluta nådenes dörr? Har icke Gud lofvat att på en uppricktig bättring skall föllja en nådig syndaförlåtelse. *Om den ogudaktige omvänder sig ifrån alla sina synder, så skall han icke dö, säger Herren. Ez. 33.* Men Gud bättre, denna mannen torde intet vara allena härutinnan felande, det lärer vara en osed, som jämte många andra skadeliga sattser insmygt sig och fästat nog djupa rötter hos flera ibland eder, hvillket icke allenast ofredar och betungar alla rättsinnigas hjärtan innom eder egen byggd, utan ock satt så väl högvördigste herr doctorn och biskopen samt max. venerand. consistorium, som edre egne själasörjare uti yttersta bekymmer, huru ett sådant emot Guds ord och religion i högsta måtto stridande uppförande, skall kunna förekommas och rättas

samt de villsefarande själar räddas. Till den ändan mine vänner är jag nu hitsänd, att igenom Guds nåd undervisa de enfalldige, öfvertyga de villsefarande om sine fel och misstag samt om salighetens grund, ordning och medel underrätta.

Man nekar icke, att Guds ande velat ibland eder begynna ett godt värk, hvillket deraf kan intygas, att en del, som kan hända förut lefvat oredligt, och föga tänckt på sin andelige välfärd, blifvit väckte och satte i bekymmer om sina själars räddning; men kunnen I icke ock tillika finna, att satan brukar sitt gamla handtvärk och sätter sig i det starkaste motvärn, bjudande till i högsta måtto att om intet göra det goda. Denna fienden vill ej så gärna mista sitt rof. Kan han ej behålla den fångna själen på det ena, så söker han nog på det andra sättet. Får han ej hålla syndaren sofvande i sin säkerhet, utan han blir väckt ock begynner arbeta på sin omvändelse, så är han straxt tillreds att inblåsa allehanda villfarelser, att han på det sättet må föra honom af den rätta vägen. Här anföres såsom exempel Jesu frestelser af satan i öcknen, och vistes, huru den ene var tvärt emot den andre, att när han ej vann på det ena, försökte han tvärt om på den andra sidan. Min mening är nu ingalunda, sade jag vidare, att förkasta det goda med det onda, nej, slagget måste utränsas, men det goda bibehållas och befrämjas. Jag vill nämna ett och annat, hvaruti en del af eder förgått sig. Hafva icke några varit så förmätne, att de satt sig upp till domare öfver andras hjärtan och själa-tillstånd, oacktadt de dertill ej ägt den minsta anledning, mer än att de ej velat gå in i alla deras tänkesätt, som likväl i många delar äro stridande emot Guds ord och religion. Hafva icke ock några bjudit till att locka och förföra unga och oöfvade sinnen ifrån enfalldigheten i Christo, att antaga deras skadeliga satser, och när deras föräldrar och anhöriga sökt sådant hindra och förebygga, hafva de blifvit utropade för förbannade och fördömda själar, och follk, hvarigenom den inbördes kärleken och förtroende, som bör vara emellan föräldrar och barn, blifvit söndrad och sliten. Är väl sådant christeligt? Kan det komma öfverens med en rätt på nytt född själ? Kan det stå tillsammans med en rätt christelig kärlek, utan hvillken likväl tron alldrig kan äga be-

stånd? m. m. Här blef nu ett allmänt sorl. En del ropade: *Sådant veta vi intet af, det är intet sant, våra fiender beljuga oss;* andra åter: *Det är sant altsammans.* Jag äskade ljud, och sade ytterligara: Mine vänner! Det är intet nog dermed. Här äro ju äfven de, som utfara i de grufveligaste utlåtelser emot läro ämbetet, uppväcka misstankar för undervisning och rättelse m. m., hvarpå man ej behöfver gå längre efter bevis än till hvad i dag händt, både under och efter gudstjänsten, då en man ibland eder uppenbarligen sagt, icke allenast under skriftermålet, *att hvad då talades var lögn*, utan ock, då jag på Christi vägnar och befallning förkunnade dem botfärdigom nåd och syndernas förlåtelse, *att jag icke hade någon fullmakt dertill*, samt efter gudstjänstens slut, ute på gården fällt dessa förskräckeliga ord: *Finare redskap har satan alldrig kunnat sända hit.* Hvad tycken I väl? Månne intet en sådan människas tungomål röjier hvars andas barn han är? Och kan väl sådant annat än skära en ömsint lärare i hjärtat, då han vet sig föra Guds rena ord, och af ett uppriktigt hjärta söka själars uppbyggelse och salighet, och dock få höra så vidriga domar. Herda- och prästa-ämbetet är i alla fall drygt och tungt nog, fast ej sådana stenar skola läggas på bördan m. m. Detta var som törnen i deras ögon. Det var nu ej längre tillåtit för mig att få språka allena; utan här började en stark disput, som varade i 4 runda timmar och som jag derföre icke är i stånd så noga berätta, dock vill jag upptaga det förnämsta, som kan vara uti minnet.

Mitt första göromål blef nu, att leda i bevis det jag var rätt präst. Här ropades i alla vrår, med största ifver och hetta: *Bevis att du är rätt präst; bevis att du är vår själaherde.* Andra åter: *En fallsk prophet och själa mördare är du, men ingen präst m. m.* Detta allt upptog jag med största kallsinnighet, frågade allenast hvad anledning de hade, att med så grofva förebråelser öfverfalla mig? Det är få ibland eder, sade jag, som någonsin sett mig förr än nu, och ingen som hört min lära förrän i dag. Likväl hafven I icke haft betänkande vid, att redan för ett år tillbaka, öfver mig fälla så faseliga och vrånga omdömen. Men ett godt samvetes vittnesbörd om, att jag efter yttersta rätt och förmåga, vill vara trogen

uti min Herras tjänst, gör att desse edre hårde tillvitelser icke på annat sätt oroa mig, än att jag sörjer öfver eder fåkunnighet, och vill bedja Gud, att han ej tillräknar eder denna synden. Det är hans ämbete jag förer och icke mitt, det är således honom i mera förbryten emot, än mig. Af den lära jag förer ibland eder kunnen I ju sluta, hvad jag förer i skölden. Hade jag predikat något, som kunde föra antingen i säkerhet eller förtviflan, eller till någon annan dödelig synd, så vore jag fallsk; men det skolen I alldrig kunna visa. Så öppnade soldaten Varg sin psalmbok och började upprepa evangelium på 3:die dag pingst, Joh. 10: *Hvillken icke går igenom dörren i fårahuset, utan stiger annorstädes in, han är en tjuf och en mördare; men hvilken som går in genom dörena, han är herden till fåren, för honom låter döravården upp, och fåren höra hans röst, och sin egen får kallar han vid namn och leder dem ut m. m.* Jag frågade hvad han mente härmed? Svar: *Jag vill att ni skall bevisa, att ni är en rätt själaherde.* Det skall intet blifva mig svårt, sade jag. Men hvadan I hafven fått den myndigheten I tillvällen eder, att blanda eder in i ens annars ämbete, att lära, straffa och med fördömelse hota människor, det torde blifva svårare att visa. Du blef under din varelse hos mig i Mora öfvertygad om denna saken. Du fant då och erkände att du felat, lofvande att taga dig för sådant tillvara och bättra dig; men nu ser jag, att du är qvar i samma dårskap. Emedlertid vill jag ännu i denna delen uppfylla eder åstundan, då du likväl först låter höra om du förstår hvad du läser, hvarom jag har mycken ordsak att tvifla; ty om du det förstode, skulle du solklart finna, att det mer stöter eder än mig. Fråga: Vet du hvem talade dessa orden? Svar: Frälsaren. Fråga: Vet du ock vid hvar tillfälle och i hvad afsigt de blefvo talade? Derpå kunde han gifva ingen förklaring. Jo, sade jag, det var vid tillfället, då Jesus hade botat den blindfödde mannen, öfver hvilket dråpeliga underverk de phariseer så högeligen förtörnades, att de icke allenast slöto mannen ifrån församlingens gemenskap, utan ock utropade för en bedragare och förförare, på det de skulle afskräcka follket, att lära någon högacktning för honom. Då fant Jesus nödigt, att under jämförelse af en trogen lekamlig herdes egen-

skaper bevisa, att han var den rätte herden, men att de pharisseer och skriftlärde icke hade de kännemärken, som hörde den rätte herden till; varnade derföre folket, att icke ackta hvad dess försmädare sade. Så vill ock jag nu vara eder, som rättsinnige vän, att I icke lånen edre öron till de försmädelser, som desse edre obetänkte grannar, så oförskämt uthösa öfver mig och andra Christi tjänare i Guds församling. I liknen, sade jag vidare, på det närmaste de phariseer, hvillka icke allenast bespottade Jesum sjelf, utan äfven hans trogne tjänare och vittnen, till hvillka jag ock vill räknas; ty så ringa jag står ibland eder, är jag dock och vill genom Guds nåd, så länge bloden röres i mina ådror, vara en trogen Christi tjänare, därpå har jag inför Herrans alltare svorit en dyr ed. Ja, bevis att du gått genom dörren till fårahuset, sade Varg ytterligare. Jag frågade: Hvad förstår du med detta, att komma genom dörren? Jo, att komma rätta vägen, sade han. Fråga: Vet du då hvad det är för en väg? Men derpå visste han icke att svara. Jo, sade jag, den en lärare med sitt samvetes goda vittnesbörd kan säga, att han på ett ordenteligit sätt, efter en gudomelig och laglig kallelse, trätt in i Guds kyrka och församling, och icke genom olofliga medel, gåfvor och mutor, stämplingar eller våld trängt sig in. Då har han gått rätta vägen och genom dörren till fårahuset. Och att jag på det förra, men icke på senare sättet kommit derin, derom äger jag icke allenast innom mig sjellf ett godt samvetes bevis, utan mina höga förmän och hela Mora församling skola derom vittna. Nu, sade han, är du då vår herde, så kalla fåren vid namn, du måste då känna, hvillka de äro, ropa nu ut de rätta. Det står ju: *sin egen får kallar han vid namn och leder dem ut.* Led nu ut oss, så villja vi följa. Detta hördes, att det var öfverläsit, ty ehuru de under allt mitt tal sorlade och pratade, så ropades nu det liksom med en stämma öfver allt. Jag frågade äfven, om han förstod, hvad detta ville säga, och hvad Frälsaren dermed hade för mening? Svar: Jo, han vill, att en rätt lärare skall känna sina åhörare till den invärtes människan. Fråga: Är det då din mening, att en präst bör vara en hjärtans ransakare? Svar: Ja, han bör känna den invertes människa. Detta, sade jag, hörer allena Gud till, han ransakar och pröf-

var hjärtat och njurar och vet hvad uti människone bor; på sådant sätt kunde och känner öfverherden fåren, men icke hans underherdar. Vi måste rätta oss efter munsens bekännelse. men Gud skådar hjärtat. Men när Jesus här säger: *Sin egen får kallar han vid namn*, så vill han dermed gifva tillkänna, att en rätt församlingens lärare med all flit arbetar derpå, att lära känna och veta sina åhörares sinnen, seder och uppförande, hvad de som mäst behöfva tröst, bestraffning, lärdom eller förmaning m. m. Derefter skickar han sig och leder dem ut, nämligen ifrån fåkunnighets och villfarelsers mörker in uppå sanningenes rätta väg, ifrån synder och laster till en ren gudacktighet. Detta är ock nu mitt ändamål. Just derföre är jag hitkommen, att genom Guds rena ord fördrifva den dårskaps töcken, som velat bortskymma lifsens väg för eder. Men villjen I så bemöta mig, som I nu begynt, så får jag beklageligen säga till eder, som Stephanus till judarna: *O, I hårdnackade och oomskorne till hjärtan och öron, I stån alltid den Helige Ande emot.* Eller hvad ägen I för ordsak och skäl att med så hårda tillmälen bemöta och mottaga mig? Jo, svarade Hindrik Mårtensson och äfven Mats Sigfridsson, om jag rätt minnes: *På deras frukt skolen I känna dem, säger Frälsaren.* Fråga: Hvad kännen I för onda frukter med mig? Svar (Hindrik): Det bref, som ni skref förleden vinter, vittnar derom. Hvad mitt bref beträffar, svarade jag, så frucktar jag icke att lägga det för allas ögon. En läkare måste lämpa sig efter sjukdomen, så gjorde jag ock med eder. Jag följde den berättelse, som eder uppsyningsman ingaf till herr prosten, hvarå han under sin sjukdom tillsade mig att svara, och mitt svar bestod till det mästa af skriftens språk, som förlade eder villfarelse, och bevste, att I haden ingen rätt, att sätta eder upp till domare öfver andras samveten, samt inplanta misstroende och okärlighet emellan föräldrar och barn m. m. Hade jag så sagt, att I uti dessa delar haden haft rätt, så hade jag varit en lögnpredikant, som med allt skäl förtjänt, att heta mordängel, själamördare och fallsk prophet. Då hade fruckten vittnat om trädet, ty min lära hade då burit skadeliga frukter, sådana frukter, som lagt hyende under edra fel och störtat eder i säkerhet, ty är icke kärleken trons närmaste fruckt?

Men skulle den icke derigenom alldeles blifvit förkolnad, hvarå I redan inom eder själfva hafven de bedröfveligaste vedermälen, då I knapt villjen se eller tala ett ord med hvarannan, mindre träda inom hvars annars dörrar, när I veten, att I icke ären af enahanda tänkesätt. Sen I då icke solklart, att det står illa till? Just af detta mitt bref, hvaröfver I så svårligen förtörnats, om I utan fördomar och orättfattade misstankar det betraktat, haden I kunnat finna, att jag icke var någon fallsk, utan en rätt lärare. Eller sägen mig, vore den en rätt präst, som såge att förförelse-andan ville insmyga sig och förvilla dess åhörare samt föra dem på sidan om trons väg — men han ansåge saken med stilla tigande och läte honom fritt förvilla hjorden? Nej, han vore visst en lego-herde och fallsk prophet.

Villjen I fördenskull pröfva, om en lärare är rätt eller fallsk, så måste profvet byggas på helt andra grunder, än fördomar och misstankar, självklokhet och allt för stort tycke för egna meningar och inbillningar. Tillåten mig tala och lånen mig edre öron, så vill jag visa eder en fastare grund att hålla eder vid, i detta vigtiga ärendet. Jag vill hålla mig vid de ord, hvillka Frälsaren talar i Math. 7:de, och hvillka I nu misstyden på mig: *Af deras fruckt skolen I känna dem*. Hvad förstår väl Frälsaren här för fruckter? Antingen lefvernets eller lärans? Icke lefvernets isynnerhet. Väl bör en lärare pryda den saliga läran han förer, med en helig vandel och icke med lefnaden kasta omkull, hvad han med läran uppbyggt. Men icke kan man derföre af lefnaden sluta till lärans renhet; man kan ej sluta så: denne prästen förer en utvärtes ärbar vandel, derföre är han ock en rätt präst. Phariseerne förde ock, åtminstone för utvärtes ögat, en helig lefnad, men voro dock fallske propheter och skrymtare i hjärtat. Så kan ej eller slutas: denne prästen förer en utvärtes ogudaktig lefnad, derföre är hans lära fallsk. Ganska illa när så sker, när en präst annorlunda lärer och annorlunda lefver; men derföre kan dock slutsatsen vara fallsk. Judas var af Gud kallad, var ock en läro-rik Christi apostel, som underviste andra till salighet, men hans lefnad dugde icke. Derföre se vi, att lefvernets fruckter icke äro några säkra bevis på en rätt eller falsk lärare. Frälsaren förstår för den skull här isynnerhet lärans frukter. De

vittna om läraren är uppricktig eller fallsk. Den läran är gudomlig och sann, som förer med sig såsom en frukt, tröst, förfriskning och vederqvickelse för den invärtes människan i all påkommande nöd samt lefvernets förbättring och christendomens tillväxt. Men en fallsk lära kännes deraf, att den förer med sig förtviflan eller säkerhet, e. gr. Om en lärer, att Gud, då han utkorat några till det eviga lifvet, men andre förkastat, han i sitt eviga nådaval, haft afseende på människans tro eller otro, och för den skull utvalt dem till lifvet, som han förut sett skulle blifva i trona på Jesum beständige intill ändan. Men en annan kommer och lärer, att Gud af evighet, af ett ovillkorligt beslut, utan afseende på tro eller otro, några fördömt och några utkorat, så ses solklart hvillken lära är ren eller icke. Den ene tröstar och styrker oss i trone på Jesum, den andre föder af sig misströstan och förtviflan. Den lära, som visar, att Gud haft afseende på tro eller otro, den tröstar e. gr. Om sådana tankar faller mig in, ho vet, om du är af Gud utvald till salighet? då går jag till mitt hjärta och undersöker om jag äger tron. Finner jag tron, så kan jag säga: Jag är ett Guds barn, en arfvinge till saligheten m. m. Men, som jag ock vet, att här fordras ståndaktighet i tron intill ändan, så torde en sådan tanke uppstiga: Nu äger jag tron. Men huru kan jag veta, att jag skall i trone bli beständig? Då har jag det att stödja mig vid, att det alldrig felar på Guds sida. Utan jag är försäkrad, att den ett godt verk begynt, han fullbordar det ock. Å min sida åter, bör jag bruka de medel Gud förordnat, att jag till ändan kan behålla tron. Jag måste flitigt och andäktigt höra, läsa och betrackta Guds ord, innerligen bedja Gud om beständighet, samt hafva ett vakande öga på mig själf, mitt görande och låtande m. m. Si denna läran tröstar och upprättar. Deremot gör den läran mig försagd, som säger, att Gud, utan afseende till tro eller otro utvalt några till lifvet och de andre förkastat. Ty då kan man ej veta, om man hörer till de utvaldas eller fördömdas antal. Den förra läran går ut på lefvernets förbättring, ty deraf gör jag den slutsats, att som Gud af evighet utvalt dem till saligheten, som intill ändan i trone beständige blifva och visa trones rätta frukter, nämligen kärlek, fridsamhet m. m.,

så måste jag föra en helig vandel, att jag ock i min lefnad må hafva vittnesbörd om en sann tro. Deremot gör den senare läran människan säker, då tänker man så: Har Gud af evighet utvalt mig till salighet, så är det väl. Då skadar mig ock intet någon ond gärning. Gud skall väl göra mig salig, ehvad jag gör väl eller illa, ondt eller godt. Men har ock Gud af evighet beslutat att förkasta mig, så har jag ju ingen nytta om jag lefver alldrig så väl, jag må göra ondt eller godt, jag blir lika fullt fördömd; här kan man således se, hvillkendera läran är sann eller fallsk.

Så ock, om en lärer, Gud gör dig salig af nåd genom tron på Jesum. En annan säger: Vi måste förtjäna saligheten genom våra goda gärningar, så kan du strax döma, om läraren är ren eller fallsk. Den som lärer, Gud gör dig salig af nåd genom tron, han tröstar dig i din ångest. Men den som grundar saligheten på goda gärningar, han gör dig försagd. Ty när man å ena sidan ser på Guds fordran i lagen till hela sin vidd, men å den andra på vår oförmögenhet, så skulle slutsattsen blifva snart gjord. Jag kan ej bli salig, ty jag hinner ej göra en tusendedel af hvad jag borde m. m. Och låt vara, att du i dag gjort tusende goda gärningar, i morgon kan hända du faller i en dödelig synd, då äro ju alla dina goda gärningar om intet, ty Gud säger: *Om den rättfärdige vänder sig ifrån sin rättfärdighet och gör det ondt är, så — skall han dö.*

Lägga vi nu det till, att hjärtat måste vara lika så rent invärtes, som gärningarna utvärtes, så lärer snart skönjas, huru otillräckelige de äro, hällst hvar och en med sig sjelf vet, huru eldig människan är i det onda, men kall i det goda.

Sedan jag på detta sättet fått språka med dem, sacktades deras hetta, att jag med mera foglighet fick föreställa dem ett och annat, hvari de felat. Men Hindrik Mårtensson geck ut mycket vred, och när han i förstufvan af de utestående blifvit styrkt att höra och rätta sig efter hvad jag sagt dem, har han, som det berättades, svarat: *Skulle jag höra honom? Han vill ju hafva mig ända till hellvetet.*

Efter Hindriks utgång kom jag i närmare samtal med Mats Sigfridsson, en man af mycken hetta, hvilken efter be-

rättelse varit, fast mera lönligit, i hela 6 åren smittad och intagen af desse dårskaper, har äfven, som icke allenast folket utan ock han sjelf sedermera utgaf för sannt, ehuru det ej kom i min tro, uthärdat många frestelser, i det han blifvit af satan förd ifrån den ena bergs-kullan till den andra, hvillket allt han upptog såsom vissa kännetecken på sitt nådastånd, stödjande sig i sådana tankar vid Frälsarens utstående frestelser i öcknen.

Jag bad nu både honom och de öfriga närvarande på det vänligaste, att afstå från sådana dårskaper, låta sig rättas och undervisas i de stycken, som rörde deras själavälfärd och hörde till deras salighet, samt icke misstro sine lärare, när de funno, att man ej en hårs-mån veko ifrån Guds ord. Då svarade Mats: *Jag vill gärna tro dig, om jag visste att du ej ville mörda min själ, men jag är så rädd, att du mördar min själ.* Detta upprepade han flere gånger. Jag frågade, om han af min predikan eller det samtal vi nu en lång stund haft, kunde framte något det minsta, som varit stridande emot Guds ord eller kunde stöta trones grund? Svar: *Nej, men vi äro så enfalldiga, att vi just intet så snart kunna förstå, om det är rätt eller orätt.* Fråga: Tänker du, att jag skulle hafva någon förmon deraf, att jag predikade lögn i Herrens namn? Svar: *Å nej, det tror jag väl intet.* Fråga: Tror du, att jag kunde undgå Guds vrede, hemsökelse och straff, om jag lärde eder något annat än Guds ord mig föreskrifver, så vida Gud med klara ord sagt, att om en lärare förtiger sanningen, icke förehåller syndaren hans synder, eller lär något, som strider emot Guds ord, vill han kräfja blodet utur hans hand. Svar: *Å nej, jag tror väl att han då skulle straffa.* Fråga: Efter du nu tror, att jag ej kan hafva någon nytta deraf, att bedraga eder, utan tvärtom det alldra svåraste straff, anser du mig för så genom ond, att jag skulle sätta min själ i vad och evigt gå miste om himmelen, endast för att förföra dig eller någon annan? Svar: *Nej, jag tycker väl, att ni ej skulle vilja det.* Fråga: Om du det tycker, hvarföre rädes du då att emottaga och följa min lära och undervisning? Svar: *Upprepade sitt gamla: Jag fruktar bara, att ni vill hafva mig på en galen väg och mörda min själ.* Då bådo Vargens broder, drängen

Sigfrid Mårtensson och Isak Jonsson, att han ej skulle vara så enträgen att stå mig emot, utan höra hvad jag sade, då han mycket tvärt och hastigt sade: *Nå, jag vill höra nu!* Men så snart jag började röra deras villfarelse, gjorde han sina inkast och yrkade sitt gamla talesätt: *att iag ville mörda hans själ.*

Trött och matt af det myckna bråk och arbete, som jag hela dagen warit före, beslöt jag nu att afbryta samtalet, och gå till hvilo, hällst jag såg mig den gången ej stort mer kunna uträtta, och det började äfven att lida till mid-natten. Inkallade derföre den uteståeende follkhopen till aftonbön, och bad dem sedan hvar och en gå hem till sitt, lofvande att följande dagen vidare språka med dem, efter förrättadt skriftreso-förhör.

Vid bortgången, då största delen med mycken vänlighet önskade mig rolig vila, och tackade för arbetet, som på hela dagen blifvit användt, kom Mats Sigfridsson med sin hustru och drängen Sigfrid Mårtensson att blifva tillslut. När han nu böd godnatt, tog jag honom i hand: God natt min kära Mats Sigfridsson! Gud förlåte dig den synden du i dag begått. Du har försmädat Andans ämbete, i det du föraktat mig hans ringa tjänare. Vet du hvad Jesus säger derom? *Den eder föracktar han föracktar mig, och den mig föracktar, han föracktar honom, som mig sänt hafver.* Gud gifve dig derföre nåd att besinna och omvända dig! En liten stund derpå, sedan jag tagit mig en bit mat, och var i begrepp att reda mig till sängs, kom berörde Mats jemte sin hustru och drängen Sigfrid tillbaka, öppnade dörren och sade: Käre herr comminister förskjut mig icke, blif ej otålig, fast jag kommer igen. *Jag gör som Nicodemus, hvillken kom till Jesum om nattena. Jag var på vägen ända hem till min gård, men käre, låt mig få komma och tala ännu några ord med eder, visa mig intet bort, ehuru jag vet att ni är trött och behöfver ro; mitt samvete slog mig, att jag måste vända igen på vägen.* Jag svarade, att om han kom i samma goda afsigt till mig, som Nicodemus till Jesum, så ville jag, ehuru trött, icke fråga efter min egen vila, utan hafva all möda ospard till hans uppbyggelse. Frågade derföre, hvarom han isynnerhet ville tala. Svar: *Om en människas bättring, hvad dertill fordras.* Jag började för den skull på det enfall-

digaste genomläsa bättrings-ordningen med honom, under frågor och svar, att tillika undersöka, om han deruti hade någon insigt, och fant honom någorlunda grundad. Och då jag genom exempel af David, förlorade sonen, Petrus med flere, sökte förklara och göra saken tydelig, sade han som oftast: *Ja, det känner jag igen, just så* har det varit med mig o. s. v.

När jag således en stund språkat med honom, tycktes han blifva mig mycket tillgifven och geck så förnöjd och glad bort, hörde icke eller sedan något vidare motsägelse af honom utan tvärt om betygade han mycken aktsamhet på hvad som lärdes, samt frågade, om något föreföll, som han ej straxt fattade.

Måndagen derpå, den 4 sept. kl. 9 f. m., efter förrättad bön och sedan jag upprättat en ny förhörsbok, började chatechismiförhöret. Jag böd nu till på det nogaste utforska hvad insigt hvar och en hade i sin christendom, och befans större delen af de äldre väl grundade. De fläste tycktes ock visa mycken andakt vid det som förklarades. Men Hindrik, ehuru han stundom lät förspörja någon mera aktning för ordet, förmärktes dock att intet allt kom öfverens med hans hufvud, då han alltid vände sig bort och smålog, tills jag omsider måste tilltala och varna honom derföre. Eljest var han ock någorlunda svars-god uti himlaläran.

Hvad barnen beträffade, så voro de både uti innan- och utanläsningen nog litet öfvade. Jag frågade fördenskull Anders Sigfridsson, som af herr prosten förledet år blef satt till skolmästare, hvadan det kom att barnen voro så svage? Då han svarade, att felet ej stod på hans sida, såvida barnen ej kommo till honom, han ville derföre vara frikallad från tilltal. Derpå beklagade sig föräldrarne, att de förleden vinter för den myckna snön ej kunnat sätta sina barn i skolan, ehuru gärna de det önskat, lofvandes att hädanefter villja hafva all möda och flit ospard till deras undervisning. Jag sökte ock sluteligen med de bevekeligaste talesätt, uppmuntra hvar och en att växa till och förkofra sig i christendomen, samt att föralldrarne isynnerhet i den delen sörja för sina barns välfärd, försäkrande, att om de ifrån spädare åren blefvo uppammade i den sanna Gudens rätta kännedom och dyrkan, så vore det

det rikaste arf de kunde lemna dem, om de än skulle sakna alla andra förmåner på jorden.

Efter slutadt förhör och sedan jag spisat, kom glasblåsaren Söderberg och bad mig stiga in till sig att upprätta och trösta hans hustru, som af det andeliga sällskapet blifvit utropad och förklarad för en affälling och förbannad menniska, sedan hon efter herr prostens råd och tillstyrkan förledit år, afhållit sig ifrån deras umgänge. Jag gjorde efter hans begäran och föllgde honom, och vid ankomsten frågade huru hennes tillstånd var? då hon svarade: *Det är ganska svårt ibland, så att jag ej vet hvart jag skall vända mig; ty mina grannar kalla mig för en affälling, som ingen nåd skall hafva att vänta; och ehuru jag bjuder till på mitt enfalldiga sätt att frukta Gud, så ligger alltid detta mig i vägen, att jag mången gång är hart när förtviflan.* Detta talade hon med mycken sinnesrörelse och under ett ständigt gråtande, så att derunder icke syntes vara något förställdt. Jag sökte derföre på bästa sätt jag kunde att uppmuntra, och bad henne fatta mod, försäkrande, att hon för ingen del kunde anses såsom affälling, i det hon dragit sig ifrån dem, men väl om hon fortfarit att hålla sig vid deras dårskaper och till deras sällskap m. m.

Härpå frågades, om hon, sedan herr prosten var bortrest ifrån dem, känt eller haft någon anledning till drifter? Svar: Nej, Gud vare lof! Hvarken förr eller sedan. Fråga: Huru det kom till, att hon då feck dem? Svar: Jag vet ej så noga säga det, mer, än att jag förut mycket åstundade och önskade, att de skulle komma på mig, så vida det blifvit mig sagdt, att de voro ett säkert bevis och kännetecken, att man då vore långt kommen i nådenes stånd. Fråga: Om hon nu vidare åstundade få sådana drifter? Svar: Nej, Gud bevare mig derifrån, sedan jag lärt förstå, att de ej äro af Gud. Derpå blef vårt samtal afbrutit, emedan alla mangrant, fast okallade, återigen samlades.

Jag betygade straxt min fägnad öfver deras förtroende, att de ej tröttnade, ehuru enträgen och långsam jag varit, såväl aftonen förut, som med förhöret i dag. De åter på sin sida försäkrade, att de ansågo för sin största glädje och förnöjelse, om de finge nyttja hvarje stund under min vecka der,

att hämta undervisning och lärdom och bådo, att jag ej skulle ledsna vid dem. Kan eljest icke neka, att jag hjärteligen önskat få njuta ro de få stunder, som nu voro igen af dagen, men vågade icke röra på den strängen. Utan som jag förmärkte, att nästan alla, utom Hindrik, kommit till full öfvertygelse, att jag var rätt i mine ärender, tänkte jag nyttja detta tillfället, att leta ut deras tankar om drifter och uppenbarelser m. m., men det misslyckades den gången. Så snart jag vände mitt tal dit åt, såg den ene på den andra, men ingen ville svara. Föreställte mig således att ingen ville vara den förste, som derom skulle tala, hälst när flere voro samlade; beslöt derföre, att i detta fall språka med en hvar i ensligheten. Inlät mig således uti något samtal med Hindrik, att få höra om han nu hyste bättre tankar för mig än förut, men han var lika oböjelig. Jag tog fördenskull saken på den allfvarsamma sidan, och började med skriftenes språk öfvertyga honom, såväl om sin dårskap, som i hvad fara han sväfvade, om han fortfore och icke i tid låta sig rättas. Bad honom icke försumma den tid, uti hvilken han nu blefve sökt; den dag kunde infalla, på hvilken han hjärteligen skulle önska, att han finge tala med sin lärare, och det kunde bli honom förment. Beklagade tillika, om jag vid min afresa skulle nödgas lemna honom allena såsom ett villsefarande får m. m. På denna föreställning tog han sig före, att alldeles intet svara, hvarföre jag slutade mitt tal med honom, under önskan att Gud ville gifva honom nåd att besinna och omvända sig. Jag lät så båda till aftonbön, och då den var förrättad geck sedan hvar och en till sitt. Derpå slog jag mig i samtal med min värdinna om drifter och frågade om hon själf eller någon i hennes hus erfarit några sådana? Hon svarade, att hon för egen del icke haft någon känning deraf, men väl hennes son Isac, och, berättade hon, att dylikt hände honom och andra när de läst, eller voro eljest råkade uti någon djup andakt; då de ej visste ordet af, förän de blefvo utom såsom sig eller borttagne, föllo omkull, lågo en stund utan sansning, och när de omsider hämtade sig igen, leto illa, ja, kunde stundom råma som oskäliga chreatur när de slacktas; men när de åter komma sig rätt före, känna de en innerlig glädje och förnöjelse, och kunna tala som de

skulle predika och straffa synden m. m. Fråga: Hvad tänker hon derom, om hon trodde att sådant var af Gud? *Gud vet, svarade hon, det ser underligt ut; intet tycks det eller kunna vara af den onde, efter de tala så vackert.* Jo, sade jag, så framt det icke är någon kropps sjukdom, eller eljest eftertraktadt och sjelfgjordt verk, hvilket senare är troligast, så kan man med större skäl säga, att de äro af orene anden än af Gud. Ty om de voro af Gud, så skulle skriften nödvändigt tala derom, och då måtte äfven några af de helige Guds män ärfarit dem. Men hvar finnes väl sådant där omrördt. Väl säger Paulus, *att alla de som drifvas af Guds Ande, de äro Guds barn.* Men icke kunde det lämpas hit. Guds Ande drifver alldrig till dårskaper och gyckelverk eller till sådant, som ibland kan vara löjligt, ibland fasligt, utan när Guds Ande får råda öfver människan, så drifver han henne, att med tron hålla sig till Gud och sin frälsare Jesum och försaka verlden med dess fåfänga. Han drifver att tänka, tala och göra hvad Gud behagar, och fly det, som honom misshagar. Han drifver människan att hålla sig vid rena Guds ord och icke vika derifrån, hvarken till högra sidan eller den venstra, att vara ifrig i bönen, att föra en christelig, anständig och ärbar vandel, *att lefva tukteliga, rätlfärdeliga och gudeliga i denna werlden.* Och då människan så drifves af Guds Ande, så blir hennes gudaktighetsöfning icke allenast ifrig, utan skälig, förnuftig och anständig; men så förhåller det sig icke med edra drifter, hvaraf solklart kan slutas, att de icke äro af Gud. Kroppssjukdom tycks det icke eller kunna vara, ty om så vore, måtte icke så många unga och eljest friska människor blifva plågade deraf, såvida man icke har någon orsak anse den för smittosam. Således tycks man med skäl kunna säga, att de äro af den onda anden. Ty, låt vara, att ni skulle säga, att det vore ett sjelftagit, eftertraktadt och efterlängtadt värk, som det förmodeligen är; hvartill kan slutas hvad jag hört af Söderbergs hustru, som rent ut bekänt, att hon längtade derefter, såvida både hon och andra bland eder hyst och kan hända ännu hysa den fallska tanken, att den, som blir bevärdigad med dessa drifter, är längst kommen i nådens stånd. Låt vara, säger jag, att de grunda sig på sådant. Må vi

dock alldrig tvifla, att icke satan deruti har sin hand, och vill derigenom förföra eder ifrån enfalldigheten i Christo, efter hand draga eder ifrån Guds ord, att lita på edra känslor och ingifvelser, och hålla det i mera värde, än det uppenbarade ordet, då han sedan förer eder ifrån den ena villfarelsen och dårskapen till den andra, tills han omsider får eder alldeles fången. Ty änskönt vi icke neka, att Gud nu som i forntiden, såsom allsmäcktig skulle kunna gifva oss omedelbara uppenbarelser, så böre vi dock icke hvarken vänta eller begära dem, såvida vi numera först och främst icke hafva någre löften derom, och hvad Gud icke lofvat, böre vi icke vänta eller begära. Sedermera äro de ock onödige, emedan allt hvad vi hafva nödigt att veta och tro till vår salighet, är oss uti den heliga skrift tydeligen för ögonen laggdt och uppenbaradt. Dessutom voro de ock högst äfventyrlige och farlige, emedan som Paulus säger, *sjelfver satan förskapar sig till en ljusens ängel* och kan således snart bedraga och förföra oss, som nu nogsamt skönjes och vises med edre så kallade drifter. Ja, svarade denna hustru, det kan väl så vara, vi äro enfalldiga och fåkunniga, vi förstå intet bättre. Icke eller är det underligit, våre egne lärare bo så långt ifrån oss, att vi nästan alldrig förän förledit år och nu fått se dem. Och när vi kommit till prästerna i Sveg och Lillherrdahl, så hafva vi mäst blifvit snubbade och kallsinnigt bemötte. Vi hafva icke en gång kunnat gå eller stå dem i lag. När vi velat afbörda vår rättighet, så har den alldrig varit god nog eller så mycket, som de väntat. Om någon begärt upprättelse eller tröst i sin bedröfvelse, så hafva de antingen vist oss till våre egne präster eller ock gifvit sådane svar, som mer sårat än läkt. Såsom till exempel det var för några år tillbaka en hustru här i vår byggd, hvilken råkade i olycka att ligga ihjäl sitt barn, och blef deröfver mycket ängslig och orolig, geck derföre till kyrkoherden i Sveg och beklagade sin nöd, begärande tröst. Men detta blef hennes tröst: *Gack på krogen, min gumma, och tag dig en sup, så får du tröst nog.* Kan hända sade jag, att han kände henne såsom den, hvilken var böjder för sådane drycker, och fått höra, att hon deraf på något sätt varit af sig kommen, hvarigenom hon med oförsicktighet hand-

haft sitt barn, och kommit i denna olyckan, ville derföre förebrå henne; eller hafva orden fallit annorlunda, fast hon ej förstått hans mening rätt? Nej, svarade hon, han var alltid sådan, att han ville försmäda oss, när vi kommo till honom. Och sådant är svårt att höra, isynnerhet af en lärare. Hvad hette denne prästen, frågade jag? Det var, sade hon, fadren åt den, som nu är kyrkoherde i Sveg och kallades Risler. Fråga: Hvad tycker I om sonen, som nu är kyrkoherde? Man har eljest hört mycket godt om honom. Jo, sade hon, nog tycks han vara mycket god att tala med, och eljest äfven annorlunda än fadren. Är det så, sade jag, hvarom man icke tviflar, så håller eder till och rådfrågen honom emellan det vi besöke eder, i de mål, som röra himlaläran och hvad till eder salighet tjänar. Men liten alldrig på kärlinga fabler på drifter och omedelbare ingifvelser och uppenbarelser, eller andra det blinda förnuftets irrmeningar, ty af sådana betjänar sig själa-fienden, att derigenom draga eder ifrån rätta vägen, och föra eder i både timmelig och evig olycka. *Det kan väl så vara, svarade hon, satan är så listig. Gud bevare oss, att han skulle få sådan magt med oss, derföre är det väl, att vi blifva underviste härom. Vi villja gärna låta säga och rätta oss.*

Af detta vårt samtal samt hennes utlåtande och svar, tycktes man kunna sluta, att de föreställningar hon fått, gjordt intryck och bragt henne till öfvertygelse om deras dårskap. I stöd härpå, tog jag nu ett exemplar af de uppsände herr prosten Hellströms föreställning mot svärmeriet i Lillherrdahl och sade: Ehuru I icke allenast hafven den förmon, att så ofta I åstunden få besöka Guds hus och prästerskapet i Sveg och Lillherrdahl, att hämta undervisning i trones lära och en sann gudacktighet, utan fån I ock hädanefter genom Guds nåd en eller annan gång om året vänta någon af Mora eller Orsa prästerskap till eder. Så är man dock försäkrad att I deremellan gärna villjen hafva att läsa gudeliga och uppbyggeliga böcker, att derigenom både stadga eder i christendomen, och tillika lära deraf se och undvika de många farliga klippor och stötestenar, som ligga för en christen på salighetsvägen, hvarpå vi eljest kunna stöta an, och som apostelen säger, *blifva skepps-*

*brutne i trone.* Till den ändan vill jag lemna eder en liten, men ganska vacker bok, som högvördigste herr doctorn och biskopen samt max. vener. consistorium skänkt till dem, som älska Gud och hans heliga ord och äro angelägna att taga sig tillvara för en förförisk värld och dess skadeliga läror och exempel. *Jag tackar ödmjukast, sade hon, den gåfvan tar jag rätt gärna emot.* Hon är, sade jag vidare, skrifven emot svärmeriet i Lillherrdahl, och visar på det tydeligaste med klara skriftenes språk, att så kallade drifter och uppenbarelser äro snörrätt stridande emot Guds ord, och således fallska, dåraktiga och intet annat än ett satans bedrägeri, hvarmed han söker snärja och fånga deras själar, som lita och sätta sin tro dertill. Aj! ropade hon, och räckte boken till mig, käre, tag igen henne. Hvarföre så? frågade jag. Jo, jag frucktar, svarade hon, att jag blir alldeles förvillad af henne. Derpå tog jag den gången boken af henne och sade: Hysen I så vidriga tankar om henne, då vill jag visst taga henne tillbaka, men måste derunder tillika på det högsta beklaga eder, som ären så förtjusta af lögnaktiga krafter, tecken och under, som ske efter satans värkan, att I icke villjen tro sanningen. När förförelse-andar och fallske lärare tillskicka eder skadeliga böcker, som gilla och gynna edre antagne dårskaper och förvilla eder ifrån den rätta trons väg, då tagen i dem med glädje emot och kunnen läsa dem med tårebegjutne ögon. Men när våra höge andlige förmän och edre lärare, som stå i ansvar för eder hos Gud, af ömhet för eder både timmeliga och eviga välfärd, tillsända och öfverlemna eder sådana, som kunna upplysa om den rätta vägen, uppbygga, omvända och rädda edre fattiga själar, då fruckten I att emottaga dem, då ären I rädde att de skola förvilla, bedraga och förföra eder, och förkasta dem. Men hvem förorsakar sådant? Jo, ingen annan än själafienden, satan, som derigenom ser sig bäst kunna hålla eder fångne, att det andeliga täckelset ej må tagas ifrån edre ögon, så att hit kan lämpas Pauli ord: *Denna verldenes Gud hafver förblindat de otrognas sinnen, att dem icke skall lysa evangelii ljus och Christi klarhet.* Derpå önskade jag henne rolig hvila, och hon geck något försaggd ut.

Tisdagen den 4 september satte jag mig före, till vin-

nande af ett närmare förtroende, att besöka dem i deras egne hus, då de ock mangrant gjorde mig föllje ifrån det ena torpet till det andra. Mitt göromål derunder gick förnämligast derpå ut att uppmuntra, icke allenast de äldre till gudsfrucktan och inbördes kärlek, så väl innom husen, som med deras grannar, utan ock att hafva all möda ospard med sina barn, till deras undervisning i salighetsläran och uppfostran i alla christeliga dygder samt att alltid gå dem före med goda exempel. De smärre barnen och nybegynnare, som under skriftresoförhöret dagen förut icke kunnat så noga pröfvas, blefvo nu närmare förhörde och uppmuntrade till idogt och flitigt bedjande och läsande. Jag gick äfven vid detta tillfället och ville hälsa på Hindrik Mårtensson, hvilken försakat morgon-bönen och som dess broder Varg sade låg till sängs, grubblande öfver det jag talt med honom dagen förut, och var mycket orolig. Men vid ankomsten då bemälte hans bror på min tillsägelse, steg in i stallet, där han hade sin bädd, och berättade, att jag ville tala med honom, svarades: att han det icke förmådde, af frucktan att alldeles komma ifrån sine sinnen. Under godt hopp om seger, lemnade jag honom derföre i ro den gången. Äfven berättades nu, att Chierstin Persdotter och Påls Brita, söder om sjön, vid ett tillfälle förleden höst, när de varit inne hos min värd Jon Matsson, skulle haft stygga och faseliga utlåtelser öfver enkan Hjertrud Persdotter och dess hus, emedan hon, sedan herr prosten var der, afhållit sig från deras sammankomster. Den förre har utropat dem för förbannade och fördömda själar, den senare bestyrkte och sade: Ja, ja, det är så, och det med sådant skrik, att det hördes i Söderbergs hus. En man vid namn Påhl Svensson ifrån Remmen i Sveg samt Pehr Sigfridsson, som vid samma tillfälle af en händelse kommit att stå på gården att afhöra detta, hafva derföre blifvit kallade djefvulens redskap m. m.

När det led till middagstiden skilldes vi åt, och jag stadnade på kallelse hos finnen Olof Persson att spisa middag. Efter slutad måltid, samlades de åter så allmänt, att ingen, utom Hindrik Mårtensson, saknades. Nu på det denna sammankomst icke eller måtte frucktlöst aflöpa, började jag tala med dem om deras inbördes sammanlefnad och sade: Som före-

målet af min resa till eder, icke blott och ensamt varit att undervisa i de stycken, som höra till eder salighet, samt afböja och borttaga det, som emot densamma trones lära kan vara stridande, utan ock att ibland eder befordra en anständig och christelig vandel, så blir det ock en nödig sak att undanröja och få bort det, som derutinnan kan vara hinderligt, hvartill i synnerhet får föras den kallsinnighet och missförstånd, som beklageligen på en tid ibland eder yppats och tillväxt. Jag hoppas och vill bedja, att I äfven i den delen låten rätta eder. I veten, att då kärleken är förkolnad, då enighetsbandet är slitit emellan ett christeligt folk, så är ock tron död. Saknas tron, så äre vi stadde utom nåden och Guds ovänner. Ty det är omöjeligit, att kärleken till Gud kan vara utan kärlek till nästan. *Om jag talade med människors eller änglars tungor och hade icke kärleken, så vore jag en ljudande malm eller en klingande bjällra, säger Paulus.* Att förtiga huru tungt det måtte vara att lefva i osämja och okärlighet, att hata och veta sig blifva hatad igen, som själfva ärfarenheten kan säga eder. Till förekommande derföre af sådana oredor, och att uppväcka och befrämja frid, inbördes kärlek och förtroende emellan eder, så sägen rent ut och upptäcken nu trätofröet å ömse sidor, men utan ifver och hetta, medan I ären så mangrant tillsammans, hvad i hafven emot hvarannan, så vill jag sedan genom Guds nåd, utan att mer hålla med den ene än den andre, säga hvar och en sina fel, och bjuda till att rätta och ställa allting till godo igen. Efter en liten tystnad började änteligen scholemästaren Anders Sigfridsson klaga öfver dem, som villja kallas andelige, att han tyckte de på det högsta förfördelat och förolämpat honom. I det de icke allenast förledt hans dotter Christin i sitt sällskap och bedragit henne att taga an deras lära, den han alldrig kunnat anse för ricktig, utan ock, när han velat hindra och taga henne ifrån deras umgänge, hafva de utfarit i de svåraste domar och förevitelser, hvillket mycket sårat honom. På frågan, hvillken varit så obetänkt, namngafs ingen i synnerhet, utan sades att de voro lika goda allesammans. Härvid började mot-partiet under någon hetta, den likväl straxt dämpades, att försvara sig, med påstående att de icke bedragit och förfört, icke eller yttrat sig

illa och oanständigt om någon, utan det var idel hat och illvillja, som talade emot dem, emedan de ville läsa och fruckta Gud; sade tillika, att om de så noga ville granska allt, kunde de visst hafva att klaga så väl öfver onda och vidriga omdömen, som mycket annat, hvillket icke var så skickeligit och vackert, e. gr. att de, om söndagarne, då gudstjänsten vore förbi, i stället för att använda då tiden till läsande och sjungande, kunde de stryka omkring och förnöta dagen med hvarjehanda lekar och lustbarheter. Så angåfvo de ock, att Anders Sigfridssons söner skulle varit ute någon hellge- eller söndagsnatt m. m. Häraf uppväxte en skarp ordväxling. Den ene hade det, en annan något annat att förebrå och påtyga den andra. Men under allt förmärktes dock, att de ofvanberörde andelige med sine lärosattser och andre dårskaper lagt grunden till all oreda. Derigenom hafva de andre blifvit upphettade, att de äfven i många delar förgått sig. Detta föreställte och öfvertygade dem om, så att de ock sjelfva måste å ömse sidor vidgå och erkänna, att så verkeligen var. De förre påmintes nu, hvad jag redan söndagsafton förut sagt dem, om de yngres förledande ifrån den rätta christendoms-vägen, och föreställtes än ytterligare, både på den ömma och allvarsamma sidan, huru illa de i flere afseenden härutinnan uppfört sig, samt varnades att vidare för sådane förseelser blifva kände och anklagade. De senare lemnades icke eller utan tjänliga och alltvarsamma föreställningar, varningar och bestraffningar. Jag sökte äfven vid detta tillfället, på det eftertryckligaste att förehålla dem, hvad för en svår synd det var, och huru många ledsamheter det hade med sig, att med bittra utlåtelser och vidriga omdömen öfverhopa och förolämpa hvarannan. Och att så mycket bättre förmå dem, att derföre taga sig tillvara, slog jag upp och förklarade 14 capitlet af Pauli epist. till de Romare, med tillämpning på dem, jemte förmaning att ställa sig det till helig efterlefnad, det de lofvade och försäkrade äfven genom Guds nåd att hålla.

Vidare besvärade sig uppsyningsman Mårten Persson, att en del, isynnerhet de yngre, vid deras andaktsstunder på söndagarne kunde sitta och språka allehanda dårskaper, ehuru de flere resor derföre blifvit tilltalte, såväl för gudstjänsten

som sedan den blifvit slutad, hvarigenom både deras egen och andras tankar blefve skingrade, och andakten om intet.

Anders Sigfridsson åter klagade öfver de ofta nämnde andelige, att när de, vid sin böneförrättning på hellgedagarne, läsit några rader uti den postilla, som den hade, hvilken hölt föreläsningar hvarje gång, började de hvar om annan spatsera på golfvet fram och åter, och ville då liksom förklara, hvad de läsit, då de alltid lämpade de lagiske utlåtelser på mot-partiet men de evangeliske på sig sjelfve, pekande på hvarannan med tillsägelse: *Det hörer dig till, det och det* får du taga åt dig m. m. Utvalde och sådane psalmer, som efter deras tycke skulle vara anstötliga för vissa personer, dem de mäst hatade; samt att de hade för sed, att dickta sig böner, som dels förargade, dels väckte löje hos de närvarande. Till exempel när Hindrik Mårtensson vid ett tillfälle skulle läsa bönen för fruckten på jorden, har han blandat in sine egne tale-sätt och bedit: *att Herren måtte taga ifrån dem den grödan de sågo för sine ögon, emedan han frucktade, att den vore dem till skada, eller att de skulle missbruka den.* Förmodeligen har efter mitt tycke, hans mening varit, att låta förstå, att han hade sig bekant, det man om det lekamliga goda borde bedja med villkor.

Alla dessa klago-punkter upptog jag särskilldt, och sökte i min enfalldighet på det nogaste ställa dem före sine fel och misstag, varna och uppmuntra dem att låta sig rättas. Hvad gudstjensterne vidkom, tillsades och förmanades en hvar, att så tidt och ofta de kunde besöka och infinna sig i kyrkorne i Sveg eller Lillherrdahl, der den ordentliga gudstjensten förrättades, och då det skedde, att deras afsikt och göromål då icke måtte blifva, att häckla och tadla präster, samt förtyda Guds ord, som kan hända månge hittills brukat, utan att låta sig läras och uppbyggas. Men när de antingen för svagare hälsa, svårt väglag eller andra betydelige hinder, icke kunna komma till kyrkan, utan måste hålla sine andacktsöfningar hemma, att de då måtte anse det rum, dit de till bönens och gudstjenstens hållande samlades, lika som en kyrka, väl vetande att *der två eller tre äro församlade i Guds och Christi namn, der är Han mitt ibland dem*, hvarföre de icke eller.

hvarken för eller efter, borde förnöta tiden med fåfängt snack och tal eller verldsliga ärender, hvarigenom tankarne skingrades och Guds ords verkan blefve förstörd; utan med helig andakt och vördnad för Gud, både börja, fortsätta och sluta sin gudstjänst.

Ingen hade eller rättighet och tillstånd, att efter eget godtycke utlägga, mindre utmärka och lämpa på hvarannan hvad som lästes; utan hvar och en hade då tillfälle att höra och taga till sig sjelf det som förehölls och förklarades. De tillsades derföre på det eftertryckligaste, att för sådant oskick noga vackta och taga sig tillvara, hällst deraf ej annat kunde uppväxa än illvillja, hat och bitterhet, som gjorde alla deras andackts-öfningar om intet och till synd. Bröte nu någon vidare häremot, så skulle det vid ansvar åligga uppsyningsman, att i tid gifva herr prosten eller det närmaste prästerskap sådant vid handen, då den brottslige sedan icke skulle undgå tillbörlig näppst,

De psalmer, som stodo för evangelio, eller ock sådane, som eljest kunde passa texten, borde uti deras bönestunder väljas och nyttjas; men ingen finge understå sig att söka sådane, som han sedan kunde misstyda och efter illvillja vrida på vissa personer; hvaröfver uppsyningsman och de älldste i bylaget borde hafva noga inseende.

De vanliga kyrko-böner, som funnos bak uti psalmboken uppmuntrade jag dem att nyttja vid sine sammankomster, dock så, att ingen måtte taga sig frihet att lägga dertill eller taga derifrån, ty sådant vore icke en gång tillåtit för en prest, mycket mindre för dem. Dessutom skulle de såsom oförfarne och mindre öfvade i bönekonsten, under sin största välmening kunna låta sådana talesätt inflyta, som endast väckte glänts och åtlöje hos de närvarande, och gjorde, att Gud i stället för att blifva tillbeden och ärad, på det högsta kunde vanäras. Villjen I, sade jag, i något mål yttra edert besynnerliga åliggande för Gud, så är det väl ingalunda förment, att äfven med egne ord tala med honom. Men gören det i enslighet och på ett sätt, som är enligt med Guds ord.

Sluteligen förmanades de å ömse sidor, att ej på något sätt förhäfva sig öfver de delar, hvari någondera parten förut

funnits hafva rätt, och deremot begabba och försmäda de felande, hvaraf nya förargelser och oredor skulle uppkomma utan tvärtom, som bröder och systrar umgås, och lefva i sämja och förtroende med hvarannan, då de med nöje skulle få skörda och smaka fridens söta frukter och tillbringa ett långt lyckeligare och lättare lif, än det de hittills haft, hvillket allt de samfälldt lofvade. Och dermed slöts vårt samtal den gången.

Följjande dagen använde jag hel och hållen att föra mig till minnes och anteckna, hvad som förelupit vid alla tillfällen, så att vi då icke hade något samtal oss emellan, förr än efter slutad aftonbön, då jag i stöd af min morgonen derpå förestående resa, tog anledning att först och främst varna dem för alla afsteg ifrån den rätta trones grund och lära, hvillket alldra bäst och säkrast skedde, om de under bön till Gud om upplysning, flitigt läste och öfvade sig i Bibelen och andra af våre evangeliske lärare sammanskrefne och i vår christeliga församling godkände böcker, men vacktade sig för sådana, som sanningens fiender utströ och tillskicka dem, hvarvid nämndes i synnerhet de bekanta anonymens anmärkningar öfver herr prosten Genebergs visitationsact. Sedermera tillsades de än ytterligare på det allvarligaste, att alldrig åstunda och begära mindre bygga och lita på drifter och förmente omedelbare uppenbarelser, utan anse dem som de verkeligen voro, för falske och dåraktige och emot Guds ord stridande och således högst skadelige. Herr prosten Hellströms välmente föreställning emot desse villomeningar blef ock nu utdelt till dem, som tycktes mäst hafva den af nöden och recommenderades att med uppmärksamhet genomläsas. Vid hvilket tillfälle jag likväl med flit geck förbi Jon Matssons hus, såvida hustrun förut yttrat så mycken farhåga för de lärdomar, som i denna lilla bok kunde finnas. Men om en liten stund, när hon märkte, att de andre med tacksamhet och fägnads-betygelse emottogo gåfvan, kom äfven hon och frågade om hon skulle blifva glömd? Hvarpå svarades, att det ej måtte vara hennes allfvare, hon gjorde det endast att förblinda ögonen på mig. Nej, sade hon, räkna mig icke till last, att jag af oförstånd förra gången vägrade. Jag har nu fått helt andra tankar. Derpå meddeltes jämväl henne ett exemplar emot för-

säkran, att hon ej ville förakta, utan med uppmärksamhet läsa deruti. Och så gick hvar och en till sitt, sedan de blifvit tillsagde, att morgonen derpå mangrant infinna sig i bönen, att jag då tillika kunde få taga afsked af dem.

När de nu efter aftal samlades, saknades åter Hindrik Mårtensson. Jag frågade straxt hvarföre han icke åtminstone denne gången inställte sig? och feck till svar: att han väl blifvit tillsagd, men yttrat sig, att han icke kunde komma. Efter så är, sade jag, så låt oss bedja, att Gud ej alldeles må taga sin nåd och anda ifrån honom, och låta honom falla uti förhärdelse, ty efter all liknelse, är han den hart nära. När hans broder Warg det hörde, bad han, att man med bönen skulle dröja en liten stund, så ville han gå hem, och än ytterligare söka förmå honom att komma. Detta skedde, och lyckades. Bönen företogs och så snart den var förrättad, befalltes Hindrik, som eljest skyndade sig åt dörren, att stadna qvar, och de öfriga tillsades, att en stund taga sitt afträde.

Så snart vi blifvit allena, öppnades vårt samtal, då jag på det fogeligaste sökte handhafva honom. Till all lycka hade jag ock under de förflutne dagarne fått tillfälle göra mig underrättad, så väl om hans sinnes beskaffenhet, som hans förut förda vandel och lefnad. Detta allt kom väl till pass, jag böd och i möjeligaste måtto till att lämpa mig derefter. Ibland annat, som honom nu föreställtes frågades: om han icke vid en nogare själf-pröfning kunde finna, att han hade ett sträft och oböjeligt sinne, så att åt den sida det vänt sig, de tankar han en gång fattat, de måtte hafva varit rätte eller orätte, dem har han föllgdt och icke velat vika ifrån, äfven så i lefnaden? Hvarpå han, lika som af någon förundran betagen, svarade: *Jo, just så har det varit med mig.* Derpå begynte han upprepa allt sitt förhållande och sade: *Jag har varit verldenes barn lik, lefvat i sus och dus, ej frågat efter hvarken himmel eller helfvete* m. m. I synnerhet vill jag berätta, hvad som hände för vid pass ett år tillbaka: *Jag var då i Hellsingland och råkade der i någon häst-handel eller byte; derunder söp jag mig drucken och red så oförväget, att hästen 2:ne gånger stupade, och jag föll utaf. Första gången blef jag oskadd; men när jag sedan satte mig upp, och under mycken svordom red*

*långt värre, föll han åter omkull och jag med honom, så att de måste bära mig i en säng, der jag somnade. När ... änteligen vaknade af mitt rus och befant mig på en främmande ort, med en förlamad kropp, utan mat och utan penningar, började jag besinna mig, och blef så orolig, att jag var hart ... förtviflan. Men så styrkte Gud mig likväl med sådane tankar ... torde hända om jag finge lefva och bättrade mig, så kunde Gud ännu förbarma sig och taga mig till nåde. Och ifrån den tiden har jag bjudit till att vackta mig för synder ... lefva christeligit.* Det var ganska väl, sade jag, att du ... besinnade dig och icke längre stod den kallande nåden emot. Du ser solklart att Gud icke vill någon syndares död. Hade han haft någon lust i din ofärd och eviga olycka, så hade du blitvit bortryckt mitt under ditt synda-lopp. Men si nu brukade han denne nöden, hvilken du själf störtat dig uti, såsom ett medel till din uppväckelse, sedan du föraktat alla andra! Men märk så snart du ville begynna bättrings-arbetet, var själa-fienden straxt tillreds med en annan snara, uti hvilken han ville fånga dig. Du vet, att det ej är mer än en väg till saligheten, nemmeligen genom bättring och tro; den har han blandat bort genom hvarjehanda villo-meningar, dårskaper och mänsko-dikter, som åtminstone hittills, på hans tillstyrkan, ibland eder varit antagne och gillade såsom rätte. Och ehuru de öfrige af dine grannar, genom den Högstes bistånd och upplysning, nu kunna se satans bedrägeri, och kommit till öfvertygelse om sanningen, har han likväl till denna stund betjent sig af det oböjeliga sinne, som stått den Heliga Ande emot och hållit dig fast. Låter du icke eller nu vika dig, så har han likafullt sin sak vunnen. Jo, sade han, jag vill nu genom Guds nåd låta rätta mig, säg mig nu allenast bättrings-vägen. Och när jag det gjorde, föll kan stundom i talet och sade: Ja, det har jag försökt, det känner jag igen, försäkrande mig ock nu att under Guds bistånd, hålla sig vid denna ordning. Sedan frågade jag, hvarföre han utfor i så hårda utlåtelser öfver mig förleden söndag, och om han tyckte det var rätt? Nej, svarade han, det var väl icke rätt, jag har nog sedan tänkt derpå. Jag tyckte väl ni skulle bli salig, men visste ej huru det skulle gå med mig. Men nu hoppas jag likväl det bästa. När

jag således en stund arbetat med honom, och han syntes finna sig vid allt det, som blef honom föreställt, tog jag under Guds nådes tillönskan afsked ifrån dem. De viste sig ock dervid mycket rörde, och bodo, att vidare få vara hågkomne af sine lärare med årliga besök.

Återresan företogs således och fortsattes lyckeligen genom hela Orsa finnmark. Och ehuru inga skriftreso- eller hus-förhör denna gången af mig kunde företagas, såvida herr v. pastor Ericsson dem nyligen förut hållit, böd jag dock till, att iackttaga allt, hvad som kunde tjena till deras uppbyggelse, så i lära som lefverne.

Tures hus besöktes nu allra först; och änskönt man der förmodat flere motsägelser, har dock så herr pastor Ericssons använda flit och möda under varelsen på stället, som rycktet om förloppet i Fogelsjö gjort, att allt aflopp ganska lätt. Alla klagomål, som under mitt vistande i Fogelsjö, blifvit anförda och nu berättades dem, erkände de icke allenast för sanna, utan yttrade ock deröfver mycken oro, försäkrande, att för sådane fel, hädanefter taga sig tillvara.

Drifter, syner, omedelbare uppenbarelser och oloflige sammankomster jemte förföriske böcker blefvo äfven såväl här, som på andre ställen der jag var, förkastade, och de deremot uppmuntrade, att hålla sig vid det rena Guds ord.

På lika sätt afgjordes saken hos Pål Ersson i öfre eller stora Tandsjö: der gjordes icke eller något motstånd. Någre särskildte klagomål inlupo väl öfver Brita Pålsdotter otidighet emot en och annan af grannarne, men det bilades i godo, när hon erkänt sine fel och bedit om förlåtelse.

Härifrån fortsattes resan den 8 september till Sandsjö, derest gudstjänst var utsatt att hållas den 10 derpå följande eller 16:de söndagen efter Trinit. Till berörde gudstjänst infunno sig icke allenast Orsa-finnarne ifrån de flesta torpen, utan äfven Fogelsjö-boerne nästan mangrant. Efter middagen förekallades gamle Olof Jansson Korp med sitt hushåll, som äfven sades vara intagen af oftanämnde villfarelser. Men vid nogare efterfrågan, kunde ingen påtyga dem något, som var stridande emot Guds ord, mer än att de vid tillfällen ville likasom försvara detta sällskap. Sonen Olof var väl

känd såsom mera ifrig härutinnan, men han var bortrest till Falun. Således kunde jag här vid ej mera göra, än först och främst varna de närvarande, och sedan tillsäga fadren, att så mycket hos honom stod, afhålla sin son ifrån deras umgänge och tänke-sätt.

I Hamre, dit kosan sedan ställtes, namngafs en soldaten *Vargs* broder, Per Mårtensson, såsom äfven hörande till denna flock; men på närmare undersökande fans intet hos honom, som kunde lastas. Det enda, de hade att vittna på honom, var det, att han skillde sig ifrån den öfrige ungdomen, och hade vid lediga stunder någon gudelig bok att läsa uti, hvillket jag ej annat kunde än berömma. Emedlertid varnades han för fall.

Till Björkeberg, dit jag följande dagen begaf mig, har väl smittan såvida hunnit, att 2:ne personer, nämligen Elias Thomsons hustru och dess son Anders börjat fatta goda tankar om denna lära, men så hemligen, att ingen vid efterfrågan kunde utmärka dem; utan sedan jag blef allena, kommo de själfve och gåfvo sig an, då de äfven underrättades, att bedja Gud om nåd, att kunna stå fast i den tro och lära, som de i dopet antagit och besvurit. Och detta är nu förloppet af den mig höggunstigt anbefallte embetsförrättning i ofvanberörde finnmarker, hvillket för högvördigste herr doctorn och biskopen samt max. ven. consistorium jag ej underlåta bort i djupaste ödmjukhet tillkännagifva.

*Samuel Gezelius.*

## Västeråsbiskopen Ol. Stephani Bellinus' böneskrift till Karl IX.

Originalet till nu meddelade, tyvärr odaterade »afbönsbref» har jag påträffat i Linköpings stiftsbibliotek handl. n:o 36 i T. 67. I hvad mån denna, i så servila ordalag hållna skrifvelse ändtligen skingrat den kungliga onådens mörka moln, veta vi icke. Måhända hafva äfven andra faktorer, såsom vänners förbön, inverkat.

Gudz thens alldrehögstes ynnest och nåde sampt all önskande förkoffringh till siell och liff vari medh Eders Kongl:e Mai:ttz minn nådigeste Herre och heele Eders konungzlige maiestettz huusz sampt minn nådigeste Drottninghz och beggies Eders Maiesteeters unge herrskapp högborne barn och liffs arffvinger. Iaa, minn trooplictige tienst, hörsamheett och lydno alltidh veeder reedo then stundh, iagh leffuer.

Store, nådigeste herre och konungh! Iagh kan icke uthann oendelige sorgh och bedröffuelse migh arme mann beklage, att iagh ennu skall vara fallen uthi Eders Kongl:e Maiettz stoore onåde och mishaagh, theraff iagh arme man eett sådant bedröffuat hierte drager, att iagh kenner migh wara kommen vppå högste förderff och quaall, till alle mine kraffter och hierter[1] kæmpe medh dödzens anfæchtning. Menn, aldrenådigeste herre och konnungh, thenne sorgen att förlænne och borttage seer migh ingen annan trösteligen att finnes æn Gudh alzmechtigh och Eders Kongl:e Maiesteett. Therföre faller iagh vthi all underdånigheett till Eders Kong:e Mai:tt och tigger gunst och nåde, såsom och beeder uthi all ödmiuckheett, att Eders Kong:e Mai:tt wille værdiges för Jesu heelige nampn skulldh och hans bittre dödh och pijno wænde sin konnungslige nådh till migh arme, bedröffuet mann och ville låte öffuersee mine witnesbörder, som migh meddeelade ære af Eders

[1] Sic!

Kong:e Maitt:z undersåter, huadh trooheett iagh haffuer a-vendt till att förmane alle till trooheett emoott Eders Kong:e Mai:tt och skall thet göre, så længie iagh leffuer, och att Eders Kong:e Mai:tt wille værdiges thenne minn ödmiuke, doch vel-meente berættelse uptage sampt[1] minn giorde förklaringh. Först att then tidh Eders Kong:e Mai:tt i föregången hös upfordrade migh, fattige bedröffuade man, i sinn kong:e kam-mar, wartt iagh arme mann med sådane förskreckelse och försoffande uthi mitt hierte betagen, både dærföre att iagh som tillförenne vaar fallen uthi Eders Kong:e Mai:ttz ogunsth skulle nu framtræde uthi een sådane, stoormectige herres åsynn; seedan att iagh hårde ordh skulle beklæde, ther af iagh arme blödige mann wartt såå betagen, att iagh, arme man, inthett kunde medh thett förste giffua acht uppå Eders Kongl:e Maittz tall, som Eders Kong:e Mai:tt kunde haffua framförtt, om någre studenters examinerande, som migh skulle befales, uthann stoodh i sorgelige tanckar, medh huadh satt iagh skulle suare till thett, som Eders kongl. Mai:tt giorde migh tilltall om, och kom ther utöffuer uti minn förskræckelse till sådane tancker, att iagh, arme mann, icke kunde fatte Eders Kong:e Maitt:z taall eller meningh om sådant, uthan seedan, såsom Eders Kongl. Mai:tt hade migh tillsacht sin kong:e nåde, för huilket Gudh alzmectigh Eders Kongl:e Mai:tt euinnerligen belöne, kom iagh till bættre besinnande igen, så att iagh tåå kunde bættre giffua acht uppå Eders Kongl Mai:ttz ordh och taall, synnerligen them, som såå infölle, att Doctor Johann och iagh skulle drage ått Upsala, men, huadh vi ther skullė förrætte, skulle oss bliffua till kenne giffuit: ther aff iagh fattade een sådane meeningh, allenest bevise lydno och drage tit effter Eders Kong:e Mai:ttz nådige befalningh. Samma meningh fattade iagh och, att Eders Kong:e Mai:ttz högtbetrodde Sekreterare, Erich Iörenssonn, nær han effter 3 dagar seedan migh besöckte, sæiandes, att commissarierne skulle oss berætte, huadh uthi Upsala skulle förrættes. Men icke thess mindre allthenstundh iagh, meenlööse mann, nu seedan uppåminter er, att Eders K. M. skall haffua talet medh migh om studenters examine, troor iagh visserligen sådant

[1] Detta ord är gissningsvis insatt.

Eders Kong:e Mai:ttz taall i sanningh hændt wara och faller thet vthi alla ödmiuckheett bij. Ty, såsom Eders Kong:e Mai:tt uthi alle andre hööge och myckitt berömelige gåffuor[1], medh huilke Eders Kong:e M. lyser fram för alle andre konunger och potentater i hele verdenne herligen ær begåffuet, altså ær och Eders Kong:e Mai:tt uthi sådane saaker myckitt medh stoor berömelse begåffuet, men thett iagh, arme manu, sådane Eders Kong;e Mai:ttz kong:e ordh och taall icke haffuer tåå förmåått medh min ringe förståndh att uptage, thett haffuer minn stoore förskræckielse och hæpenheett giort såsom och then sjukan [?], then iagh någre dagar tillförenne hade legat uthi, och ingalunde någon onsko eller argheett, såå migh Gudh hielpe till liff och siæll. Beeder för thenskull uti all underdånigheett, att, ther iagh, arme bedröffuet mann, i thenne saaken migh någott förseedt haffuer, Eders Kong:e Mai:tt aff infödde gunst nåde och barmhertigheett wille wærdiges migh arme bedröffuade mann nådeligen sådant förlåte. — Seedan huadh thett ankommer, att iagh, arme mann, beskylles haffua dragitt ifrån Upsala, så hoppas migh, att iagh haffuer giortt i saaken så myckitt, som migh åldrighe man stoodh till görande och inthett haffuer dragitt ther ifrån uthan föregånget förhörr, som. skeedde uthi thenn goode herrens Archiebiscopens huuss i professores nåruarande, ther, såsom then förgifftige Barlingius examinerades och bepröffdes[2], så myckit, som thett rummet kunde medhgiffue, och nær thett vaar i wærket stellt medh flitigh alffuare, begærade iagh då om sider förloff aff thenn gode herren Archiebiscopen drage ther ifrå påå odensdagen effter middagen, seedan iagh ther uthi Upsala hade bewijset minn lydno ifrån lögerdagen och ther migh förhållit uppå söndagen, måndagen och tijdesdagen. Sådant förloff wartt mig tillåtitt medh sådant betingiande och lyffte, att Archiebiscopen sampt medh professoribus wille effterkomme, huadh meere kunde vara aff nödenne i thenne saaken förrættes, thett och then goode herren ännu tillstår och bekenner. Beeder therföre

[1] Här är en rad i hdskr. utraderad, såsom det förefaller af förf:n själf.

[2] Orden: *then förgifftige* samt *examinerades och bepröffdes* äro i hdskr. öfverstrukna och af annan, men samtida hand några, delvis oläsliga ord skrifna öfver raden.

uthi all ödmiukheett, att Eders Kong:e Mai:tt icke ville thenne mistancke om migh, arme bedröffuade man, fatte, att iagh någon papistische, willfarande religion haffuer therföre giortt bifall eller och någon tijdh tencker att bifalle. Ty ther om vill icke allenest iagh medh een klar eedh göre mitt ændskyllen uthan och will förmode, att the heederlige mæn, mine fædrer och medhbröder i æmbetet, sampt heele Gudz församblingh skoole göre migh ther ifrån fri med sine troovyrdige förklarninger.

Till thett tridie, huadh thett breffuet ankommer, thett præsten oförståndeligen skriffuit haffver, som ingen ærligh persoon, thett weett Gudh, att iagh alldrigh haffuer varitt i rådh medh honom eller seedt thett, myckitt mindre weett thess inneholdh. Ther någon wille ther uthi någon skuldh migh arme, fattige, bedröffuede man tillmæte, tager iagh migh Gudh till witnes, att iagh alldrigh haffuer meent Eders Kong:e Mai:tt medh någon otroheett uthan alltijd hafft eett trooget hierte emoott Eders Kongl:e Maiesteett. Skall och thett samma göre, såå længie iagh leffuer. Vill och ther uthinnen medh een uppenbaare eedh förklare, igenom troovyrdige mæns tillförhielpande, som hört och seedt haffue, huad omgængie iagh fört haffuer, och huru iagh haffuer talet och stædze i hogkommitt Eders K. M:t medh all vyrdnet och trooheett. Beeder therföre till thett underdånigeste, att Eders Kong:e Mai:tt ville værdes sinn kongl:e nåde till migh, arme mann, vænde. Jagh ther emoott vill migh förplichtet haffue uppå Gudh och minn siæll saligheett, Eders Kong:e Mai:tt och ingen annan hær uppå jorden all trooheett aff hiertet bevijse: Såå sant migh till siæll och liff [hielpe][1] Gudh, — — — uthi huilkens guddomlige beskærm Eders Kong:e Mai:tt och Eders Kong:e Mai:tts Gemåål, Sveriges Rijkes gudhfructige och myckit dygdesamme, vår nådigeste Drottningh sampt beggies Eders Maiesteters högborne unge herskap och liffs arffuinger till långvarige hellze, lycklige tillståndh och önskande framgång uthi Regementet och allt christeligitt förehaffuande, iagh ödmiukeligen befaler, och tigger uthi Herrens Jesu Christi nampn eett nådigt och gunstigt suar, som migh, arme och bedröffuade

[1] Hdskr. är på detta ställe defekt.

mann, kunde vara till tröst och hugsvalan uthi minn stoore sorgh och bedröffuelse, för huilket Eders Kongl:e Mai:tt then alldrehögste herren i högdenne medh att wellmågo här och uthi then tillstundande herligheetennes tillståndh och gladelige welkor rikeligen belönandes varder.

Eders Kong:e Mai:ttz

underdånige och trooplichtige undersåte och mykit bedröffuade mann:

*Olaus Stephani.*

---

## Prästerskapets postulater i Örebro den 8 jan. 1611.

Detta i all sin korthet, i mer än ett hänseende mycket intressanta aktstycke meddelas här efter en af mig gjord afskrift af original, tillhörigt ARON WESTÉNS, i Uppsala universitets bibliotek förvarade samlingar. Tyvärr är jag ej i stånd att uppgifva det signum, under hvilket originalet f. n. är att återfinna, då samlingen sedermera omordnats.

Till thenn Stormechtig:e Furste och Herre, Her Carll thenn Nijonde, Swerigis, Giöthes och Wendes etç Konungh, wår allernådigeste Herre och Konungh etc. äro the fåå aff Prästerskapett, som ännu i Örbro quar äro, om thesse högnödtorfftige postulater och ärender på thet ödmiukeligaste och underdåneligeste bönfallandes.

Förѕt att H. K. Mt nådigest wille giffua sitt konglige privilegium, at wår Svenske Biblia medh thett första här inrijkes, och hälst i Vpsala, effter som medh then förre edition skedde, måtte aff tryckett warda förfärdighat, effter tryckaren är för handene, som ther till kann wara tienligh. Och thett

är thetta rijkett icke allenast berömlighit uthan och nyttigt at then bekostnadhen innan landz niderladhes.

Till thett andra, at duglige personer måtte bliffua förordnade och confirmeradhe till the tienster i Ministerii Embethe, som nu äre ledige. Och är thetta theres enfallige betenckiande, at uthi samma tienster förordnes måtte.

M. Petrus, biscopenn i Wäxiö, till Schara, efter stiftett honom endrechtelighenn begärer.

M. Johannes Ungius till Wäxiö.

M. Isacus Rothovius i Nykiöpingh till Calmarne och at hann finge *potestatem ordinandi*, både för thett at stiftet i sigh sielff är stortt och ofta i hastighett fordras aff honom predicanter på Skipzflotan.

M. Olaus Erici, H. K. M:tz Hofpredikant, till Nyköpingh.

M. Sveno Moderus till Mariestadh.

M. Claudius Opsopæus till Stocholm.

M. Olaus Elimæus till Superintendent i Wiburgh etc.

Till thett tridie bidie the på thet underdåneligaste, at prästerskapet, som tiensten oppehåller widh kyrkior och scholer i städerna, så wäll som hospitaler och domkyrkior, måtte med drägeligh taxeringh, medhan som winteren och fhöret ähr, bekomma theres tildeelte underhåld. Och at professores och scholmestare, för thet mödosamma arbethe the hafua, måtte niuta thet utan taxeringh.

Till thett ytersta, effter wij fattige männ hafua nu så långan tijdh leghatt här i Örbro, icke allenast medhan andra Ständer wore tilstädz, vthan och jämpnwäll nu en långh tijdh sedhann the äre sin kooss dragne, bidie wij på thet nnderdåneligeste om itt gunstigt förloff att begiffua oss här ifrånn och hem til wåra församblingar etc.

Örbro thenn 8 Januarii Åhr 1611.

E. K. M:tz

vnderdånige och troplichtige vndersåthere

Bisperne sampt the fåå af Prästerskapett, som nu i Örbro äre försambladhe.

---

## Några religiösa dikter af en fången karolin.

(Forts. och afslutn. fr. årg. 1903 s. 75 ff.).

### Fernere Buss-Gedancken.

Durch welche die, ihrer grossen Sünden Schuldt erkennende Seele, zwar

1:o Sich zur rechtschaffner Busse auffmuntert und anmahnet; auch darauff

2:o Den Excempel der recht bekerten Sünder voriger Zeiten in der Nachfollge gleich sein zu wollen sich unter windet; Aber,

3:ten, bald von ihrer Unvermögenheit und Ungültigkeit eigner Busse uberzeüget wird; derowegen sie,

4:ten, Ihre Zuflucht allein zu ihrem rechten Hirten und Artz ergreiffet und,

5:ten, auss unterschidnen Trost-Spruchen der Heijl. Schriefft nicht allein sich auffrichtet, sondern auch auss denen selben der Gnade Gottes völligst getröstet; dess falss sie auch,

6:ter, mitt gantz erfreüten Gemühte vor so thunen erlangten Trost und Erqvickung ihren Heiland preiset. Nach der Melodie:

Bekehre Du mich Herr,
So werd ich woll bekehret —

1. Theil.

1. Ihr Augen, wass thudt ihr,
kont ihr nicht Threnen giessen.
da billig führ und führ
gar Ströme solten schiessen,
ist dan die Qwel so gar versiegt,
dass man kein Tropff auss ihr mehr kriegt,
den Wangen abzufliessen.

2. Wist ihr nicht, dass die Schuld,
mit der ihr seit belahden

muss, wan sie Gottes Huld
erlangen soll, sich baaden
in unergrünter See und Meer,
so nur von ewren Zähren her
allein ihr Wasser laden.

3. Doch recht: Es ist so recht,
ihr wist, dass Wasser qwellen,
die sind hir viehl zu sçhlecht
mitt allen Meeres Wellen.
Blut, Blut kan nur den Laster Kott,
der mich zum Greüell hatt für Gott
gemacht, allein rein stellen,

4. Will an wass seümpt ihr dan
stürtz auss mit strängen Fluhten
so viehl alss gemahls kan
auss meinen Haupte bluhten
von diessen roht gefarbten Säfft
und last dabeij aüss aller Krafft
das Hertz von Reüe gluhten,

5. Doch Ach: diess hilftt auch nicht
wan gleich auss solchen Brunnen
der Augen auff mein Gesicht
dass Blutt kem abgerunnen
und uberschwüm die gantze Weldt
mitt all dem, wass sie in sich heldt,
wehr nichts da durch gewunnen.

6. Ess muss ja doch Blutt sein,
dass solche schwartze Flecken
der Sünden weiss und rein
abwaschen kan und decken,
Vornehm ich aber diesses her,
weil weder Erde, Lufft und Meer
g'nug hat es vor zu streçken.

2. Theil.

10. Eij nun; so will ich gehn
zu diesse Qwell mich länckèn,
ich will mit Magdalen
dess Herren Füss umschrencken,
ich will sie mit ein Thränen Guss
benätzen; dass auch mich des Flus
diess Balmsahms möge tränckèn,

11. Mitt Petro will ich auch
mein Augen lassen fliessen
und nach Davitz Gebrauch
im Bette Tränen giessen,
ich will wie jener Publican
an meine Brust auch schlagen an,
dass mir werd Gnad erwiessen.

12. Mitt den verlohrnen-Sohn
will mitt reijvollen Tritten
zu meines Vaters Thron
umbkehren und ihm bitten
auff meine Knie, auff dass Sein Hertz
erbarme sich meins Hertzens Schmertz
dass ich von Ihm geschritten.

4. Theil.

18. Drumb must Du, treüer Hirt,
hir selbst die Hand anlegen,
und suchen, wass verirt
zu leiten Deinen Wegen,
erweg wie Du umb Deiner Herd,
dass Keins dar von verlohren werd
Dir last sein angelegen.

19. O, rett Dein armes Schaff
auss die ergrimte Rachen
der Wölffwe, die im Schlaff

der Sünden, ess umbwachen,
nieman ein schütherne Teübelein,
dass zu Dein Wunden-Höll flieht ein,
vor die verdamte Drachen.

5. Theil.

20. Ich halt Dir wehrtster Hort
itz für auss freien Stücken
Dein aller süstes Wordt,
dass Niehmand mir wird rücken
da Du schriehst: kommen alle her,
die mühsahm und beladhen sehr,
ich will Euch selbst erqwicken.

21. Drauff kom ich Jesu nu,
mitt Centner-Last belahden,
mühsehlich und ohn Ruh,
weill meiner Seelen Schaden
mich schir biss in die Hell gedrückt
und such auch, dass ich werd erqwickt
entlahde mir, auss gnaden.

34. Eijl balt O, Grosser-Gott,
eijl baldt mich zu erretten,
eijl baldt, eh mir die Nott
umbbringt und ich in Ketten
der Hellen eingefesselt werd,
und eh die Angst mir in der Erd
thudt durch den Todt ein Betten.

35. Wass hülffs mein Jesu Dich,
Dein Pein und Herbess Leiden,
wan mich solt ewiglich
die Sünd so von Dir scheiden,
wass wehre dan Dein Angst und Nott,
Dein Schmertz, dein Spott, Dein Creützes Todt,
wan ich Dein Reich solt minden.

38. Lass nur ein Bräckelein
von Deiner Taffell fallen,
so wird mein Hunger-Pein
benommen sein in allen.
O, lass auss Deiner Seiten Hööl
ein Tröpfflein der Erqwickungs Öhl
zu meiner Labung fallen.

40. Nun diesses glaub ich vest,
Dein Wort kan mich nicht trigen;
ich weist Du wilst mein best,
und dass ich soll obsiegen.
Ess seij so. Amen. Zebaoth
lass dem in Nott, Spot, Hon und Tott,
der mich drin bracht, erligen,

41. So wird auch Freüde sein
beij allen Himmels Coren
über ein Schäffelein,
dass fast gantz war verlohren,
nun aber ist auff rechter Bahn
auch dass ein Sunder Buss gethan
und sein Heijl nun erkohren. —

6. Theil.

42. Wass traurs Du dan mein Hertz,
hör auff mit Klage-Lieder,
wirff ab dein Angst und Schmertz
und leg all sorge nieder,
erheb hingegen zu deinem Gott
dein Seel und preiss ihm, dass auss Nott
Er dir geholffen widere

43. Mein Gott, es soll mein Mund,
so lang er noch wird lallen,
auss reinem Hertzens Grund,
Lob-Lieder lassen schallen,

gieb Dir nur selbst die Wort mir ein,
dass ich Dir so kan danckbahr sein,
wie es Dir mag gefallen.

44. Niemb aber nun Verlieb,
dass schlieslich ich nur singe
mitt Davit und durch trieb
Dein Geistes her führ bringe
die Wordt: Alles wass Odem hat
Lobe dem Herren, früh und spaht,
Dem Herscher aller Dinge.
Halleluja.

*Elof Bergelin.*

---

## Förteckning på bidrag af A. N. Sundberg till Svensk Kyrkotidning, utgifven af E. G. Bring, A. N. Sundberg och W. Flensburg.

Af en nära anhörig till framlidne ärkebiskopen d:r A. N. SUNDBERG hafva vi erhållit nedanstående förteckning på af honom till nämnda tidning med visshet lämnade bidrag. Förteckningen gör emellertid ej anspråk på fullständighet. Då artiklarne i nämnda, på sin tid synnerligen inflytelserika organ som bekant äro osignerade, torde ett bidrag till författarefrågans utredning ej sakna sitt historiska värde.

| | Årg. | Sid |
|---|---|---|
| Om den protestantiska kyrkans närvarande tillstånd i Frankrike . . . . . . . . . . | 1855 | 186 |
| Statskyrka eller frikyrka . . . . . . . . . . | » | 83 |
| Något om det s. k. Christliga kolportörsväsendet och dess litteratur i vårt land. . . . . . | » | 21 |
| Tidningen »Evangelisk Kyrkovän» och Augsburgiska bekännelsens XIV artikel . . . . . | » | 265 |

| | Årg. | Sid. |
|---|---|---|
| Kyrkliga notiser från Scottland . . . . . . . . | 1855 | 145 |
| » » » Amerika . , . . . . . . | » | 154 |
| » » » Turkiet. . . . . . . . . | » | 158 |
| » » » Tyskland & Schweitz. . . | » | 159 |
| Öfversigt af Gustaf-Adolphs fören:s historia. . . | » | 61 |
| Om den inre missionen . . . . . . . . . . . | 1856 | 273 |
| Det österrikiskt påfliga concordatet med afseende på Österrikes protestanter . . . . . . . . | » | 61 |
| Christi Person und Werk von G. Thomasius . . | » | 29 |
| Ur Påfvedömets nyare historia . . . . . . . | » | |
| Secterismen i Pfalz. . . . . . . . . . . . | » | |
| Böhmen . . . . . . . . . . . . . . . . | » | |
| Psychographisternas sect. . . . . . . . . . . | » | |
| Irwingianismen i Baden . . . . . . . . . . | » | |
| Bibel-Handbok eller Inledn. t. den Hel. Skrift . | » | |
| Den Italienska protestantismen och dess förhållande till den engelska . . . . . . . . . | » | 88 |
| Är det i Nya Testamentet uttryckligen sagdt, att barnen skola döpas. . . . . . . . . . . | 1857 | 289 |
| Det första s. k. skandinaviska kyrkomötet i Köpenhamn 14—17 Sept. 1857. . . . . . . . . | » | 294 |
| Engelsk högkyrklighet och lågkyrklighet. . . . | » | 97 |
| Baptismen och dess närvarande ställning i Tyskland och den skandinaviska norden. . . . | » | 49 |
| Den evangeliska alliansens möte i Berlin d. 9—17 Sept. 1857. . . . . . . . . . . . . | » | 369 |
| En historisk forskande blick på religion, bibel, kristendom, skola, kyrka och prester. Sanningsälskande reflexioner uttalade i brefform till en vän af en lekman. . . . . . . . . | » | |
| Kyrkl. notiser från England . . . . . . . . | » | |
| » » » Skåne . . . . . . . . . . | 1858 | 58 |
| Det sextonde århundradets reformations historia af J. Merle d'Aubigné. . . . . . . . . | » | 33 |
| De romersk-katolska föreningarnas möte i Salzburg sept. 1857 . . . . . . . . . . . | » | 27 |
| Samlade skrifter af C. F. af Wingård, erkebiskop | » | 297 |

| | Årg. | Sid. |
|---|---|---|
| Hvad är kyrkan och hvad den christna församlingen etc. (»Alströmer») | 1858 | 273 |
| Kan man tillerkänna utlandets nu vanliga omdömen om svenska kyrkan något verkligt värde eller af dem draga någon nytta | » | 209 |
| Allmänna tidsbetraktelser och återblick på det förflutna året | 1859 | 1 |
| Rom förr och nu | » | 129 |
| Religiösa föredrag af Collani | 1861 | 88 |
| Från Scottland | » | 75 |
| Om dop, kyrka, predikoembete | 1860 | |
| Från Brasilien | » | |
| De olika christliga bekännelsernas skiljeläror m. m. | » | |
| Augustini bekännelser om sig sjelf | » | 225 |
| Några allmänna grunddrag i de nordamerikanska kyrkoförfattningarna | 1861 | 17 |
| Kristendomen, dess uppkomst, lära, historia och ändamål | 1860 | 337 |
| Öfverblick af kyrkliga förhållanden och tilldragelser | 1862 | 1 |

Anmälan af Ribbeck's arbete »Donatus und Augustinus, oder der erste entscheidende Kampf zwischen Separatismus und Kirche. Elberfeld 1858».

Kyrkliga notiser från Danmark m. m.

# Underrättelser.

I det lifliga forskningsarbetet inom den gamla tidens kyrkohistoria förmärkes ingen afmattning. Så hafva Grenffel och Hunt upptäckt nya »logia Jesu», som äro på det närmaste besläktade med de år 1897 funna. Liksom dessa förete äfven de nyupptäckta stora luckor, som synas trotsa rekonstruktörernas skarpsinne.

— En verkligt betydande publikation är *Acta Pauli* från omkr. år 180, förlidet år utgifna af C. Schmidt. I dessa Paulus-akter ingå såsom integrerande beståndsdelar tvänne skrifter, som i den fornkristliga litteraturhistorien förut betraktats såsom självständiga arbeten, nämligen dels Thekla-akterna dels ock en föregifven brefväxling mellan aposteln Paulus och korintierna. Utgifvaren gör gällande, att Paulusakterna hafva kyrkligt (katolskt) ursprung, men har i denna punkt mött gensägelse.

— Bland sammanfattande, under år 1904 utkomna arbeten förtjänar särskildt erinras om Ad. Harnacks utmärkta *Geschichte d. altchristl. Literatur bis Eusebius,* hvaraf andra delens andra band, omfattande *Die Chronologie der Literatur von Irenäus bis Eusebius* utkommit, sju år efter utgifvandet af kronologiens första band. Rörande det nyutkomna bandet hänvisa vi särskildt till recensionerna i Theol. Literaturzeitung 1904 s. 355 f. och Götting. Gelehrte Anzeig. 1905 s. 1—56.

— Under samma år, som såg H. Denifles i föregående årgång af vår årsskrift recenserade »Luther und Luthertum» framträda, har en ny, ädelt hållen protestantisk Lutherbiografi sett dagen. Det är AD. HAUSRATH'S Luthers Leben, som i 2 delar utkommit på G. Grotes förlag i Berlin.

Denna biografi är skrifven för vår tids bildade människor i syfte att föra dem närmare den väldige reformatorns personlighet. Hausraths bok erkännes allmänt för ett betydelsefullt verk, om ock befogade invändningar kunna riktas mot förf:s uppfattning och framställning af vissa, delvis nog så betydelsefulla enskildheter. Så t. ex. har förf:n tyvärr saknat full blick för den religiösa sidan och betydelsen af Luthers klosterlif. Hans lidanden såsom munk hota att i Hausraths framställning nedsjunka till en »munksjukdomens» fysiska process.

— Den framstående kyrkohistorikern Professor HANS VON SCHUBERT i Kiel har utgifvit en liten friskt skrifven folkskrift med titel *Feiern wir Gustav Adolf mit Recht als evangelischer Glaubenshelden?* Författaren bekämpar framgångsrikt de ultramontana satserna: »Gustaf Adolf var *svensk* och angår oss alltså icke», och »han var *politiker;* protestantism hycklade han blott». v. S. framhåller synpunkter, som redan sedan lång tid tillbaka här i Sverige varit allmänt erkända såsom de enda riktiga vid bedömandet af vår hjältekonungs motiv till deltagandet i det tyska kriget. »Die berühmte Frage nach dem politischen oder religiösen Motive Gust. Adolfs ist also zunächst selbst zu korrigieren. Die Fragestellung ist falsch, es handelt sich nicht um eine Alternative ein Entweder — oder. Es ist der gleiche Fehler, der gemeinhin in bezug auf die welthistorischen Entschliessungen Constantins des Gr. und Chlodwigs des Frankenkönigs gemacht wird, wenn man fragt, ob sie aus politischen *oder* religiösen Gründen zum Christentum übergetreten seien.» Kraftigt gör förf:n gällande, att Gustaf Adolf med rätta kallas »protestantismens räddare». Vi önska lifligt v. Schuberts broschyr stor spridning i den tysktalande världen, då den är ägnad att skingra åtskilliga oriktiga föreställningar om vår store konungs personlighet och gärning, hvilka alltifrån Droysens bekanta uppträdande där äro gängse.

— Bland under år 1904 i Uppsala och Lund ventilerade afhandlingar hafva följande ett mer eller mindre kyrkohistoriskt innehåll: E. G. Arnell, Bidrag till biskop Hans Brasks

lefnadsteckning; G. F. Grath, Svenska kyrkans brudvigsel. En historisk-liturgisk framställning; K. G. Westman, Om svenska rådets historia till år 1306; L. A. Cederbom, Jakob Serenius i opposition mot hattpartiet 1738—1766; A. Rydberg, Peter Murbecks verksamhet i Skåne.

— Till *Birgittas och birgittinerordens historia* hafva under innevarande år tvänne väsentligare bidrag utkommit; det ena riksantikvarien H. Hildebrands intressanta monografi i Sv. Akad:s handlingar, det andra vår värderade medarbetare, d:r Torvald Höjers grundliga och omfångsrika *Studier i Vadstena klosters och birgittinerordens historia.*

— Personhistoriska samfundet har genom sin styrelse utfärdat ett så lydande cirkulär om porträtters förtecknande:

Bland vårt lands historiska minnesmärken intaga onekligen de handgjorda porträtten ett bland de förnämsta rummen. Ej blott för konsthistorien och personhistorien utan äfven för andra grenar af kulturhistorien utgöra de ett oersättligt material. Då hvarje dag, som går, genom eldsvådor och olyckor eller tidens åverkan hotar att förstöra mycket af detta material, bör det ligga i den lefvande generationens intresse att från glömska rädda åtminstone minnet af det som finnes.

I andra länder har man redan för länge sedan genom noggrann inventering sökt säkerställa de existerande porträtten för glömska. Så har i Holland utgifvits en »Iconographia Batava» och i Norge en porträttkatalog 1886. I Danmark har en person för en beskrifvande katalog öfver danska målade porträtt erhållit understöd af riksdag och regering, som äfven anbefallt ämbetsmännen landet rundt att ifylla formulär med porträttförteckningar, och i Finland har Fornminnesföreningen för ett tiotal år sedan insamlat förteckningar öfver offentliga och enskilda porträtt i landet. Hvad som i Sverige gjorts inskränker sig till tryckta kataloger öfver några enstaka porträttsamlingar.

Personhistoriska samfundet, som redan i sin tidskrift (Personhistorisk tidskrift) offentliggjort beskrifvande förteckningar öfver porträtt vid Uppsala universitet och vid några

adliga herresäten, vill nu fullfölja den väckta tanken genom att systematiskt insamla *förteckningar öfver svenska porträtt i offentlig och enskild ägo.* Om företaget väcker sådant intresse, att insamlandet verkligen lyckas, vill samfundet sedermera söka åstadkomma en tryckt katalog öfver porträtten. I alla händelser kommer samfundet nu liksom förut att ställa en del af sin tidskrift till förfogande för de personer, som vilja publicera särskilda förteckningar öfver sina samlingar.

I förvissning, att det tjänar ett nationellt syfte, vågar sålunda samfundet anhålla, att I villen å hoslagda formulär låta upprätta en förteckning öfver alla i Eder ägo eller Eder vård befintliga porträtt, öfver både svenskar och utlänningar, utförda i *olja, akvarell, pastell, krita,* eller *blyerts,* i *sten, emalj, gips, vax, silfver* eller *brons,* med ett ord alla porträtt, som gjorts för hand, men däremot *icke* porträtt, som åstadkommits genom mekanisk reproduktion, fotografier, gravyrer, stick e. d.

Vid förtecknandet upptages, såvidt kändt är: 1) den porträtterades fullständiga namn, titel eller yrke samt födelse- och dödsår; 2) bildens form (bröstbild, midjebild, knästycke, helfigur) samt dräktens utseende; 3) porträttets art (oljemålning, akvarell, pastell, blyerts- eller kritteckning, silhuett, miniatyr, skulpterad byst eller relief) samt ämnet i hvilket det framställts (väf, papper, sten, gips etc.); 4) porträttets höjd och bredd i centimeter, för taflor såvidt möjligt beräknadt på blindramens (baksidans) ytterkant; 5) konstnärens namn och porträttets tillkomstår jämte källan för dessa uppgifter; 6) porträttets förhållande till andra bilder af personen, om det anses som original eller kopia, om det är taget efter fotografi eller efter handgjordt porträtt och i senare fall hvilket; 7) signering och inskrift å porträttet eller anteckningar å ramen och taflans baksida; 8) upplysningar om porträttens äldre öden och nuvarande tillstånd; samt 9) (anfördt i förteckningens rubrik) den nuvarande ägarens namn och titel jämte porträttets förvaringsort (stad eller egendom med uppgift om socken och län).

Till ledning vid förtecknandet må såsom *exempel* anföras: 1) von Liewen, Karl Gustaf, kammarherre, landshöfding, f. 1722, † 1770. 2) Ung man, midjebild, fas t. v., håller högra

handen i sidan, under vänstra armen en hatt; harnesk, däröfver blå rock med hvit krage. 3) Olja å väf. 4) 86 X 87 cm. 5) Af Johan Henrik Scheffel 1741, enligt signering. 6) Original. 7) Å baksidan: »Carl Gustaf Lieven æt 20. J. H. Scheffel p. 1741». 8) Har alltid ägts af ättlingarna och genom arf öfvergått till 9) nuvarande ägaren frih. Reinhold Rudbeck; förvaras å Edsberg i Sollentuna socken, Stockholms län.

Såväl gamla som nya porträtt förtecknas, utan hänsyn till deras större eller mindre konstnärliga värde. Figurer å kyrkliga epitafier och grafstenar samt handgjorda porträtt i böcker o. d. böra äfven upptagas. Om det ej är bekant, hvem ett porträtt föreställer, bör det betecknas såsom okändt och så noggrant som möjligt beskrifvas. *Skulle svårigheter möta att besvara alla de ofvan angifna frågorna, är samfundet tacksamt att åtminstone få en kortare förteckning med uppgifter om de porträtterades namn, yrke och lefnadstid.*

I förhoppning om Edert intresse anhåller samfundet, att I villen sprida kunskap om saken till Edra bekanta och, om det låter sig göra, benäget lämna upplysningar äfven om andra porträttsamlingar. Närmare anvisningar och nya blanketter lämnas på begäran.

Förteckningarna böra insändas till samfundets sekreterare, *D:r Holger Rosman,* adress *Riksarkivet, Stockholm.* De komma att förvaras i Personhistoriska samfundets arkiv, som är deponeradt i Riksarkivet, och skola, om ägaren så önskar, icke visas för utomstående personer.

---

# Granskningar och anmälningar.

Hauck, A. *Der Gedanke der päpstlichen Weltherrschaft bis auf Bonifaz VIII.* Leipzig, A. Edelmann 1904. M. 1,50.

Albert Hauck erkännes numera allmänt som samtidens främste kyrkohistoriker. Men förteckningen öfver hans författarskap erbjuder en egendomlig anblick vid jämförelsen med flertalet andra mer eller mindre berömda tyska författares »meritlistor». Med undantag af något ungdomsarbete har Haucks hela författarskap varit inskränkt till blott tvänne arbeten: redaktörskapet för 3:dje upplagan af Herzog och Plitts »Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche», och »Kirchengeschichte Deutschlands». Beträffande den förra ligger tyngdpunkten af hans verksamhet i det jättearbete, som han nedlagt på urvalet af artiklar och förvärfvandet af förstklassiga bidrag från de mest skilda teologiska läger, med bibehållande af en i det hela beundransvärd objektiv hållning. Hans egna bidrag utgöras mest af talrika smärre artiklar öfver påfvar, medeltida tyska biskopar och stift etc.; undantagsvis har han skrifvit större artiklar, t. ex. Kapitel (bearbetning), Kirchenbau etc., hvilka alla tillhöra encyklopediens värdefullaste. Haucks stora berömmelse beror dock framför allt af hans omfattande arbete »Kirchengeschichte Deutschlands», som i Kyrkoh. Årsskrift redan finnes anmäldt (årg. I och IV).

Det måste då väcka särskildt intresse, när en skrift af Hauck utanför hans bägge stora arbeten blir tillgänglig i bokhandeln. Den skrift, som härmed anmäles, sammanhänger emellertid på det närmaste med nyssnämnda arbeten. Den är en koncentrerad sammanfattning af själfva hufvudpunkten i

hans författarskap både beträffande realencyklopediens artiklar och Kirchengeschichte Deutschlands: det medeltida påfvedömets utveckling till världsherravälde. Den bär tillfällighetens yttre mantel, i det att den framträder som en utvidgning (medels käll-citat) af ett högtidstal vid Leipziguniversitetets rektorsombyte 1904 (från Karl Bücher till teologen Georg Rietschel). Men under denna enkla dräkt gömmer sig den mogna frukten af en genial historikers mångåriga forskningar rörande en af världs- och kyrkohistoriens märkligaste idéutvecklingar. Ett koncentreradt föredrag kan knappast refereras utan att förstöras; ett försök må dock göras att skissera utvecklingsgången enligt Haucks uppfattning, under jämförelse med den fylligare detaljbehandlingen i hans Kirchengeschichte Deutschlands.

År 593 erkände sig gamla tidens störste påfve Gregorius I utan förbehåll som den samtida kejsarens undersåte. Sjuhundra år senare uttalade medeltidens siste store påfve Bonifacius VIII utan förbehåll satsen att all världslig makt är den andliga underdånig. Hur skedde förvandlingen?

Tanken, att romerske biskopens påfveställning i sig innebure frihet från beroende af all världslig stormakt, möter första gången i den bekanta förfalskningen *Donatio Constantini* (o. 754). Men då Stefan II:s notarier hopskrefvo denna, tänkte de säkerligen ej på något påfligt världsherravälde, utan blott på att trygga den lilla påfverepublikens oberoende gent emot Longobarderfaran. Därför anknöt sig ej heller sedan tanken på påfvens världsherravälde vid Donatio Constantini, där den först uttalats. Den hade en säkrare utgångspunkt: idén om den romerska biskopens andliga makt. Denna idé hade genom engelska missionärer fast rotats i det frankiska klericiets medvetande. Den fann sina ifrigaste förfäktare hos en del af de frankiska teologerna i det 9:de århundradet. För dessa teologer var biskoparnes och deras andlige ledares, påfvens, andliga makt A och O. Karl d. store hade ställt dem under statsmakten, men denna makt blef efter Karls död fördärflig för kyrkan; man måste kämpa för befrielse därifrån med alla medel. Så tillkommo medeltidens största kyrkorättsförfalskningar åren 847—51, kända under det gemensamma

namnet Pseud-Isidor. Syftet med dessa var att lyfta kyrkan från förfall genom att göra biskoparne (och därmed kyrkan) fria från beroendet af staten och de med denna samverkande metropoliterna. Det självskrifna medlet att nå detta oberoende var påfvedömets framskjutande till högsta afgörande instans för kyrkan. Påfvens världsherravälde var sålunda icke målet, endast hans och kyrkans frihet från staten. Så har till och med Donatio Constantini vid omredigeringen urvattnats, ej skärpts. Pseud-Isidor blef ett värdefullt vapen i det världshärskande påfvedömets hand, men har icke skapat detta. Det var på en annan punkt, som utvecklingen förde längre.

Paralell med de frankiska teologernas sträfvan efter kyrkans frigörelse gick påfvedömets arbete att återvinna sin af statsmakten begränsade andliga makt. Huru kringskuren denna ännu under Ludvig d. fromme var, visade sig bl. a. däraf, att en synod i Paris 825 vågade häfda, att påfliga bref väl kunde vara vilseförande och därför vägras lydnad. Men påfvarne, om ock personligen obetydande, försummade ej att teoretiskt fasthålla vid sina gamla anspråk; och den historiska situationen förde den snart vidare. Under striden mellan Ludvig och hans söner befann sig Gregorius IV i sönernas läger; och han förmåddes att därifrån utfärda en rundskrifvelse till de frankiska biskoparne med anmaning att lyda sönerna. Ludvig utfärdade naturligen genast en motsatt befallning såsom rikets kejsare. Därmed framträdde själfva den principiella frågan: har kejsarens eller påfvens bud högsta anspråk på lydnad? Gregorius IV insåg klart frågans afgörande betydelse för påfvedömets framtid, och han fann svaret i satsen: den, som härskar öfver själarne, är förmer än den, som härskar öfver jordiska ting. — Här är första steget taget på den bana, som förde till påfvens världsherravälde. Påfven var själf förskräckt öfver sitt djärfva utlåtande. Men i hans omgifning rättfärdigade man det därmed, att påfven sörjde för fred och ordning i kyrkan; omsorgen för kyrkan tillät honom att använda sin högsta andliga domsrätt äfven på politiska frågor. — Här är andra steget på vägen till världsherravälde. Så långt var man kommen redan före midten af 9:de årh.

Det kräfdes nu blott mannen, som djärfdes draga konsekvenserna och omsätta dem i handling.

Nikolaus I (858—67) byggde upp påfvens världsherravälde på den lagda grunden: Gregorius' IV:s åskådning och Pseud-Isidor. Han ställde hela sin mäktiga personlighet i den påfliga härskaridéns tjänst. De två redan påpekade påfliga satserna upptog han och utvecklade i större skärpa. 1) Påfvens *andliga* makt är obegränsad, då han är själarnes regent, på ett mystiskt sätt utrustad med all den makt, som Kristus gifvit åt Petrus (Leo d. stores tanke); på det religiösa och sedliga området äro alla skyldiga honom lydnad, prelater och lekmän, ja kungarne. 2) Furstarnes världsliga makt är ock berättigad, såsom skydd och tjänare åt kyrkan (Augustinus' »De civitate Dei» är här grundvalen). Men den världsliga och den andliga makten blandas samman här i världen; påfven ägde då att för kyrkans frids skull befalla öfver världslig myndighet, d. v. s. utöfva den högsta politiska makten. — Så skarpt än Nikolaus principiellt skiljer de båda maktområdena, det andliga och det världsliga, så har dock, som synes, den andliga makten redan i dess utöfning som andlig faktiskt slagit om till en rent världslig maktutöfning: 1) när disciplinärmakt för religiös eller sedlig förbrytelse utöfvas mot en furste, kan han sättas från sin tron, m. a. o. påfven afgör, hvem som har rätt att vara konung; 2) när påfven för kyrkans frid bjuder kämpande furstar att sluta fred, afstå provinser etc., så utöfvar han under religiös egid en rent politisk makt.

Till de båda nyssnämnda äldre idéer, som Nikolaus utvidgat, tillade han emellertid en ny tredje, ännu längre gående: det är påfvens ej blott rätt utan plikt att taga sig an alla undertryckta (»stärk dina bröder») oberoende af, om det gäller kyrkliga angelägenheter. Alla kunna vädja till påfven; han kan till de betrycktas värn sätta sig öfver alla staternas lagar; ja man går ej för långt, om man säger, att Nikolaus för kyrkan förfäktat rätten till revolution. — Slutsatsen af det hela blir: den kyrkliga makten kan och bör genom sin spets påfven ingripa bestämmande öfver hela det världsliga, politiska området. Nikolaus har ett par gånger betecknat påfvarne

som furstar öfver hela jorden. Han har sålunda till full klarhet utgestaltat idén om påfvens världsherravälde.

Nikolaus var ingen fantastisk drömmare. Med sällsynt sinne för realiteter och oböjlig viljekraft förverkligade han för tillfället påfvedömets maktanspråk; och Pseud-Isidor blef i hans hand det starkaste vapnet för anspråk, som förfalskningen själf icke uttalat. Men allt, som han tillkämpade påfvedömet, gick åter förloradt under efterträdarne, »seculum obscurums» usla påfvar. Dessa miste ej blott sin makt öfver det världsliga området, som Nikolaus teoretiskt och praktiskt häfdat, utan äfven påfvedömets makt på kyrkans område. Nikolaus idéer kunde dock ej dö; äfven den uslaste påfve försummade ej att upprepa dem, och tiden behöfde blott komma under den kyrkliga reformens tecken, för att de åter med makt skulle göra sig gällande.

Cluni-reformens män återgingo närmast till krafvet på skiljandet mellan de bägge maktområdena, »svärden». Deras mål var ju att afvisa den världsliga maktens ingripande i kyrkans frihet genom biskoparnes utnämning och investitur. Hvardera makten har sitt område; den andliga makten är af högre väsen än den världsliga och bör påräkna dennas bistånd; den förra härskar genom lära och förmaning ej genom världslig makt. Detta är den berömde kardinal Humberts ståndpunkt (»adversus simoniacos» 1057). Häri låg ett tillbakavikande från Nikolaus' idéer. Den blef ej heller länge gällande. I densamma låg en motsägelse: de bägge maktområdenas skiljande och häfdandet af den påfliga maktens högre väsen än den världsligas innebar innerst något omöjligt. Det är Gregorius VII:s betydelse att ha häft denna motsägelse.

Gregorius öfvergaf den tidigare uppfattningen, att påfvens ingripande på det politiska området behöfde rättfärdigas med, att det skedde till religiösa och kyrkliga intressens försvar. För honom var påfvemakten i sig själf icke blott andlig makt, utan allmänt herravälde, *universale regimen*. Nikolaus I:s principiella skiljande mellan de båda makterna var här fullkomligt uppgifvet. Krafvet på världsherravälde var redan uttaladt och tillämpadt af Nikolaus I, men det motiverades af Gregorius VII enklare och häfdades med hänsynslösare kon-

sekvens. Gregorius härledde sin makt på alla områden direkt från den makt, som Kristus gifvit Petrus; Petrus vore ej blott apostlarnes furste, han hade insatts till furste öfver världens riken. Gregorius yttrar rent ut: »I det att Gud underlade Petrus alla jordkretsens furstendömen och väldigheter, har han åt honom öfverlämnat rätten att binda och lösa i himmelen och på jorden.» Därför omspände äfven påfvens makt i och för sig allt andligt och världsligt — så var Gregorius' enkla slutsats. Det var blott den yttersta konsekvensen, då han menade idealet för världens styrelse vara, att furstarne stodo i oafbruten förbindelse med kurian, inberättade, hvad som i deras länder tilldragit sig, och från Rom mottogo anvisningar och befallningar. — Motiveringen till påfvens *regimen universale* var sålunda hänsynslöst enkel; lika hänsynslös var den konsekvens, med hvilken kampen för den universella makten fördes. Den gjordes med sådan energi till medelpunkten i påfvedömets sträfvanden, att den påfliga politiken för framtiden med eller mot sin vilja blef bunden däraf. Gregorius VII förstörde påfvedömets stora uppgift att vara bärare af kyrkans och folkens sedligt-religiösa reformation och gaf det i stället uppgiften att sträfva efter välde öfver världens riken. Däruti ligger hans största och ödesdigraste betydelse; därför har historien ej heller gifvit honom, utan Gregorius I namnet »den store».

Gregorius VII:s tankar blefvo hela det gregorianska partiets egendom. Det visade sig i stridskriftlitteraturen. Äfven där betonades, att påfven ägde ej blott den högsta disciplinära rätten utan äfven den högsta regeringsmakten, med rätt att af- och tillsätta furstar. En viss förändring blef dock märkbar. »Donatio Constantini» framträdde hos kanonisterna med större betoning än hos Nikolaus och Gregorius. I spetsen gick Anselm af Lucca: kungamakten är skyldig biskoparne lydnad; ty deras främste, biskopen i Rom, har af Konstantin fått hela den kungliga makten i Rom, Italien och västerlandet. Med oförminskad skärpa härskade denna åskådning hos den store kanonisten Gratian; men på hans tid begynte redan en sista fortbildning af det påfliga världsherraväldets idé, sannolikt på fransk mark och i tänkarnes studiekamrar, ej i stridens

vimmel. Det var den fortbildning, som fick sin afrundade formulering genom Bernhard af Clairvaux i satsen: »båda svärden tillhöra kyrkan; det ena skall föras af henne, det andra för henne, det ena genom påfvens hand, det andra efter hans vink (»De consideratione», Bernhards sista arbete 1148 ff.). Krafvet var här ytterligare tillspetsadt, men motiveringen hade på ett sällsamt vis försvagats. Donatio Constantini trädde nämligen än mera i förgrunden; den andliga makten öfver världen hade påfven af Gud själf, men den världsliga öfverhögheten hade han fått af Konstantin.

Innocentius III:s betydelse är, att han upptagit Bernhards yttersta tillspetsning af påfvedömets kraf på världsherravälde, men att han gifvit det en annan och bättre grund att hvila på, än hvad vare sig Bernhard eller Gregorius VII kunnat gifva. Innocentius utbytte nämligen tanken, att påfven vore Petri ställföreträdare, mot den än bärkraftigare tanken, att han vore Jesu Kristi vikarie; med högtidlighet kallade han sig gärna: Kristi ställföreträdare och apostlafurstarnes efterträdare. Tanken var ej alldeles ny; men först genom Innocentius III vann den lifskraft. Innocentius tänkte sig därvid icke Kristus som försonaren, utan som världens allsmäktige härskare. Med afsiktligt patos begynte han ett bref till en orientalisk konung med orden: »Konungarnes konung och härskarnes herre, Jesus Kristus, — — — hvilken Fadren har gifvit allt i hand, i det han lade världsalltet till hans fötter — — —, för hvilken böja sig alla knän i himmelen, på jorden och under jorden, han har i Petrus insatt den apostoliska stolens och den romerska kyrkans öfverstepräst till sin ställföreträdare och satt honom öfver folk och konungariken, i det att han gifvit honom makten att granska, förstöra, fördärfva och skingra men ock att bygga och plantera.»

Påfven som ställföreträdare för världens herre Kristus, det blef nu den härskande tanken. Innocentius drog konsekvenserna med den klarhet, som kännetecknade honom på alla områden. Åtskillnaden mellan den påfliga och den furstliga makten består ej längre däri, att den förra är andlig och högre, den senare världslig och lägre, utan däri, att den senare är ensidig, den förra däremot dubbelsidig. Ej blott *sacerdotium*

har här förvandlats, så att det har blifvit kungligt, har kunglig makt; äfven *regnum* är förvandladt till prästerligt, d. v. s. det står direkt under prästen, som Herren insatt till sin vikarie på jorden. En gammal, på påfve och furste använd bild om de båda ljusen på himmelen, det större solen och det mindre månen, får af Innocentius en ny och öfverraskande vändning: månen har intet självständigt ljus utan lyser med solens ljus. Ej blott teoretiskt utan äfven praktiskt nådde Innocentius härmed ett steg utöfver Nikolaus I och Gregorius VII. De förra hade bjudit furstarne verkställa sina anordningar; för Innocentius blir äfven denna instans öfverflödig; han kan vidtaga åtgärder direkt inom furstarnes riken utan att ens behöfva dessas medverkan. Hans ideal var påfvarnes direkta herravälde i världen.

I genomförandet af sina anspråk nådde som bekant Innocentius III längre än någon annan påfve. Endast i tvänne fall nödgades han vika undan: när det gällde att i det aflägsna Sverige häfda Sverker Karlssons konungadöme (af Hauck förbisedt), och när han kolliderade med Filip af Frankrike, hvilken han ej betraktade som en motståndare. Han hade såsom Kristi ståthållare bjudit denne sluta fred med England; men Filip afböjde detta under hänvisning, att det här gällde en sak mellan länherren och hans vasall; där behöfde icke lydnad visas påfvens bud. Motståndet träffade själfva roten af det påfliga världsherraväldets idé; ty det kräfde principiellt frihet från påfligt ingripande på det politiska området. Och dock gaf Innocentius under ett rikt ordflödes täckmantel efter i sak; han hade gripit in, emedan det gällde en synd, icke för att bestämma i länsfrågor. Detta innebar ju ett åtminstone tillfälligt uppgifvande af *sacerdotium regale*. Så möttes hos Innocentius å ena sidan maktidéns mest konsekventa utveckling och å andra sidan den första början till de påfliga anspråkens återgång.

Den skarpsinnige juristen lämnade åt sina efterträdare föga öfrigt att fullborda. Den lidelsefulle Gregorius IX stegrade uttrycken utan att föra tankarna vidare. Den i många afseenden storslagne påfven Innocentius IV lyckades på en bipunkt afrunda idén om påfvens världsherravälde; Donatio

Constantini infogades äntligen organiskt däri. Enligt Innocentius IV hade påfven icke af Konstantin fått det världsliga svärdet; Konstantin hade helt enkelt afstått från den världsliga makt, som kejsardömet genom rof på orättfärdigt sätt tagit från Kristi ställföreträdare; och till lön fick Konstantin af påfven åter politisk makt. Kejsardömet hvilar alltså på en gåfva af påfvedömet, ej tvärt om! Här var teoretiskt och praktiskt idén om påfvens världsherravälde förd till sin yttersta spets. Sitt berömdaste uttryck fann den i Bonifacius VIII:s konstitution *Unam sanctam*. Denna innehåller intet nytt, intet originellt utöfver hvad som redan förut var uttaladt och fordradt; snarare fortsätter Bonifacius på Innocentius III:s väg att söka stöd för sina maktanspråk däri, att han dömde öfver synd; han hade redan känslan af, att maktidén ej i sig längre var bärkraftig, att den behöfde stöd. Så till vida är »Unam sanctams» berömmelse öfverdrifven. Dess stora historiska betydelse ligger däri, att den utgjorde den klassiska afslutande sammanfattningen af de påfliga anspråken på världsherravälde — och att den därigenom kastade det klaraste ljuset öfver dessa anspråks begynnande bankrutt.

»Det finnes få tankar, som utvecklat sig på ett så följdriktigt sätt som den, hvars utdaning vi öfverskådat under ett halft årtusendes förlopp. Från första begynnelsen kan man genom en rad af stadier följa dess uppkomst, dess tillväxt och stärkande ända till den fulla utgestaltningen. Sålunda gifver tanken på det påfliga världsherraväldet ett enastående klart exempel på, huru idéer växa. Men den erinrar äfven därom, att då en tanke först blifvit riktigt tänkt till slut, så plägar dess förfäktare förlora tron på dess ofelbarhet. Detta är oundvikligt; det ögonblick, då blomman har slagit fullt ut, sammanfaller alltid med det, då vissnandet begynner.» Med dessa för Haucks hela historiska åskådning karaktäristiska ord slutar här anmälda skrift. *Hj. H—t.*

Heussi, Karl Dr und Mulert Hermann. Atlas zur Kirchengeschichte. 66 Karten auf 12 Blättern. Tübingen 1905. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Pris karton. 4 mark.

Med fullt fog kan på detta arbete tillämpas den alltför ofta i otid använda satsen, att det fyller en kännbar lucka i litteraturen. Ty i själfva verket ha vi hittills saknat ett fullt användbart geografiskt hjälpmedel att sätta i händerna på den, som önskar idka kyrkohistoriska studier. Visserligen fanns ett danskt arbete, som visst ej saknade sina förstjänster, och några holländska, engelska och tyska, men dels var kartmaterialet i dessa arbeten oftast allt för knapphändigt, dels lämnar det alltför mycket att önska med afseende på noggrannhet, dels var slutligen formatet allt annat än lätthandterligt, hvilket särskildt i fråga om geografiska arbeten tydligen innebär en stor olägenhet. I alla dessa hänseenden betecknar Heussi's och Mulerts arbete ett stort framsteg. Det är ett förträffligt orienteringsmedel för såväl nybegynnaren som den mera försigkomne på det kyrkohistoriska området. Denna atlas innehåller ett både rikhaltigt och i stort sedt tillförlitligt kartmaterial, utan att genom öfverdrifvet hopande af namn verka förvirrande. I det hela synes det vara afpassadt efter de nu för tiden allmännast använda kyrkohistoriska handböckernas omfattning samt återgifva de säkra resultaten af de nyare historisk-geografiska undersökningarna. I sitt förord fästa emellertid utgifvarne uppmärksamhet vid, att på den kyrkliga geografiens område återstår ännu mycket att göra.

Denna atlas innehåller icke mindre än sextiosex enkelkartor, fördelade på tolf dubbelsidiga blad. Två af dessa belysa den gamla kyrkans förhållanden. Här möter oss först en hufvudkarta öfver kristendomen i det romerska riket och de orientaliska gränsländerna omkr. år 390. Synnerligen klart framstår här den politiska riksindelningen i præfekturer, dioeceser och provinser, liksom de olika patriarkaten, metropolerna och biskopsdömena lätt återfinnas. Småkartorna B och C åskådliggöra orientens exarkatområden enligt bestämmelserna i Konstantinopel 381 och Chalcedon 451. Kartblad II består af icke mindre än sju särkartor till den gamla kyrkans historia. nämligen öfver Syrien, Palestina, Egypten, mellersta och södra Italien jämte Sicilien, Alexandria (under 3:dje och 4:de århundradet), Mindre Asien samt slutligen sydöstra Gallien.

Det tredje (III) kartbladet är ägnadt åt Asiens kyrkohistoria

ända till det fjortonde århundradet. Af särskildt intresse äro här kartorna A och C, som lämna en klar och för mången säkert öfverraskande bild af Nestorianismens ofantliga utbredning i denna världsdel. Dessa kartor äro förträffligt ägnade att väcka den studerandes uppmärksamhet på nestorianismens så alltför ofta förbisedda eller åtminstone icke tillräckligt beaktade betydelse för hela Asiens kultur. Äfven kartorna B, D och E, som åskådliggöra det kyrkliga läget i Väst-Asien vid 600-talets början samt upplysa om latinska eller västerländska patriarkat, ärkebiskops- och biskops-dömen i Orienten under medeltiden, äga sitt icke ringa pedagogiska värde.

Kartbladet n:o IV har till öfverskrift »Zur Kirchengeschichte Osteuropas» och innehåller specialkartor öfver bl. a. missionen bland slaverna år 867, Öst-Europas kyrkliga läge omkring år 1090 samt Orientens kyrkliga ställning omkring år 1900. Icke minst intressant är den sistnämnda, som med stor tydlighet visar, hur splittrad i kyrkopolitiskt afseende våra dagars grekisk-ortodoxa kyrka är. Den lilla »Serbisk-ortodoxa kyrkan af Montenegro» lyder lika litet under det kyrkliga öfverhufvudet i Athen som under patriarken i Konstantinopel.

En geografisk öfversikt af Västerlandets kyrkliga utveckling från femte till nionde århundradet lämnar kartbladet n:o V, medan det sjette behandlar särskildt de romanska länderna under medeltiden. V C samt VI A och B gifva en god föreställning om Islams våldsamma stormflod och dess successiva tillbakaträngande. Ännu ypperligare kartor äro VI C och D, af hvilka den förra belyser cluniacenserreformens historia intill midten af 1000-talet, den senare visar Italiens, Frankrikes och angränsande tyska områdens kyrkliga indelning inemot år 1200. Kartbladen n:is VII och VIII behandla de germanska länderna under medeltiden, med de isländska, bevisligen oriktiga namnen »Suithiod» och »Gauthiod» samt Birca, placeradt på Sigtunas plats, medan sistnämnda stad naturligtvis icke finnes ens upptagen på specialkartan VII B öfver Skandinavien och Östersjöprovinserna. Däremot må med tillfredsställelse konstateras, att namnet Birka undgått den ledsamma förtyskningen »Björköstadt», som möter i Haucks realencyklopedies nya artikel »Schweden». Det nionde kartbandet

består af icke mindre än tio specialkartor, förträffligt illustrerande påfvedömets historia, såsom kyrkans patrimonia omkr. år 600, kyrkostatens utveckling, den stora vesterländska schismen o. s. v. Det tionde bladet ägnas den tyska reformationen och kontrareformation, det elfte Väst-Europas nyare kyrkohistoria, samt slutligen det tolfte de skilda religionernas och kristna konfessionernas utbredning omkr. år 1900. Man kunde beklaga, att icke en specialkarta öfver den nyare tidens missioner medtagits, men utgifvarne hafva i förordet förklarat, att man med hänsyn till Grundemanns bekanta arbete kunnat afstå från en sådan.

I allmänhet synas utgifvarne hafva vetat att iakttaga den rätta midten mellan ett för mycket och ett för litet ifråga om ortnamns upptagande. »Nicodemia» på II E är väl blott tryckfel för *Nicomedia.* Märkvärdigt nog har ej Tyskland — såsom så vanligt i tyska arbeten — fått taga lejonparten på medeltids-kartorna. Däremot kan nog sägas, att kartan (X) öfver den tyska reformationen och kontrareformationen förefaller något öfverlastad med namn, som till stor del måste anses höra till den tyska territional- eller lokalhistorien såsom Gräfenhaimichen, Leitmeritz, Liebenwerda, Dinkelsbühl m. fl. Å andra sidan är naturligtvis Sverige ganska styfmoderligt behandladt, På blad XI A äro märkvärdigt nog Södermanland och »Dalekarlien» de enda svenska provinser, hvilkas namn befunnits värdiga att upptagas. Af stiftstäder saknas på samma kartblad Skara, Växjö, Göteborg, Kalmar, Karlstad och Visby, hvaremot utgifvarne tydligen ansett Falun, Malmö och det kanske märkligaste af allt ihop — Helsingborg hafva haft en större kyrkohistorisk betydelse för »West-Europa», eftersom de upptagits på detta blad.

Ett förträffligt ortregister underlättar arbetets användning. Ehuru vi sålunda erhållit ett så i det hela utmärkt och därtill verkligt prisbilligt geografiskt hjälpmedel, torde det nog vara mer att önska än hoppas, att ingen teologie studerande i vårt land hädanefter underlåter att *med kartan i hand* följa läroböckernas framställning af den allmänkyrkliga utvecklingen. Skedde så mera allmänt, skulle det kyrkohistoriska studiet bland oss ej blott betydligt underlättas utan äfven vinna i intresse och djup, liksom i fasthet och säkerhet med afseende på resultatet.

*H. Ldm.*

Westman, K. G. Svenska rådets historia till år 1306. akad. afh. Uppsala 1904, XVI + 227 s.

Som naturligt är, kommer nästan hvarje historisk undersökning på den svenska medeltidens område äfven den svenska kyrkohistorien till godo. En af de senare årens mest observerade medeltidshistoriska undersökningar är docenten Westmans ofvannämnda afhandling. Den tangerar jämförelsevis litet rent kyrkohistoriska spörsmål; och en kritisk granskning af densamma tillhör den historiske fackmannen. (En sådan är ock lämnad af prof. N. Edén i Historisk Tidskrift 1905). Men afhandlingen bringar dock några värdefulla bidrag till kännedomen äfven om den svenska kyrkans historia och betydelse under den tidigare medeltiden. Det är förefintligheten af dessa bidrag, som anmälaren i all korthet ville påpeka, enär afhandlingens titel eljes lätt kunde förleda den kyrkohistoriskt intresserade att gå arbetet förbi.

Kyrkans betydelse för Sveriges nationella samling och begynnande statsutveckling under 1100-talets senare hälft ligger utanför ramen af Westmans undersökning; denna punkt belyses däremot af en annan historisk afhandling: L. M. Bååth: Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige, Stockholm 1905, som mera direkt behandlar kyrkohistoriska problem och som förtjänar en egen anmälan, ej minst därför, att den lider af en oklarhet, som gör att de verkligt viktiga resultaten ej utan svårighet låta sig utsofras. — Med det första framträdandet af en verkligt representativ församling bredvid konungen begynner Westmans afhandling. I ett kungabref af år 1191 beträffande en gåfva till Juleta kloster omnämnes en församling af den betydenhet, att den kan betecknas som riksförsamling. Det kyrkohistoriskt intressanta är här, att det kyrkliga elementet framträder med sådan styrka, att W. anser sig kunna antaga, att »själfva uppkomsten af en riksförsamling skett under kyrkligt inflytande och efter kyrklig förebild». Samma iakttagelse kan sedermera beträffande hela 1200-talet göras om den kyrkliga ordningarnas och institutionernas betydelse för det svenska statsskickets utbildning, liksom W. öfverhufvud rubbar den traditionella uppfattningen af konungadömets

ledande plats i utvecklingen och starkare betonar stormansklassens, inklusive den kyrkliga, självständiga betydelse. Ett exempel må här i anslutning till W:s framställning andragas. Första gången som rådsherrar, »consiliarii», omtalas, är i ett dombref från Erik Erikssons minderårighet sannolikt år 1225. Undersökningen ger nu vid handen, att detta »råd» icke utgått ur den kungliga hirden, utan varit en förmyndarstyrelse under konungens minderårighet, bestående af några honom närstående stormän; och den kollegiala form, som styrelsen här erhöll, har mer än sannolikt utbildats i anslutning till redan förefintliga kollegiala institutioner inom kyrkan, fr. allt domkapitlen. Den främste af förmyndarstyrelsens män var biskop Bengt af Skara, i brefvet nämnd som »consiliarius et cancellarius»; han hade kort förut hemkommit från en vistelse i Rom 1220—21, där han kommit i nära beröring med kurian; och han medförde hem ett bref från påfven med bemyndigande att vid sin kyrka upprätta ett regulärt, eller om så icke var möjligt, ett sekulärt kapitel. Det ligger då bra nära till hands, att den kraftfulle biskopen här funnit ett uppslag äfven till ordnande af förmyndarstyrelsen. Man kan härvid bl. a. tänka på den särskilda befogenhet, som de enskilda kapitelmedlemmarne i vissa fall utöfvade på grund af sin olika dignitet, och där sålunda hela kapitlets sammankallande ej behöfdes. Så måste äfven förmyndarregeringen ha varit ordnad. (Bååth a. a. lägger mera tonvikt på kloster- än kapitelkorporationerna som förebilder vid den svenska statsrättens utbildning).

I förbigående fäller W. här yttrandet, att domkapitelsinstitutionen i sin mera utvecklade form icke förekommit i Sverige före biskop Bengts af Skara hemkomst. — Frågan om domkapitlens första utbildning i Sverige är synnerligen svårlöst. Att Linköpings domkapitel är yngre än biskop Bengt, har prof. H. Lundström till full evidens uppvisat (Skisser och kritiker n:o 4, s. 33 ff.). Säkert är ock, att Lunds domkapitel var fullt utbildadt på 1100-talet. Men hur förhåller det sig med Uppsala kapitel? Sannolikt har redan med munken Stefans upphöjande till ärkebiskop 1164 följt ett försök till kapitelorganisation med hjälp af munkar, väl Stefans kolleger

från Alvastraklostret. Det synes emellertid ha stannat vid en tämligen oorganiserad begynnelse, upprätthållen af till Uppsala öfverflyttade munkar, ett collegium monachorum, som än fungerade, än åter upphörde att fungera allt efter yttre konjunkturer och tillgång på stadigvarande munkar; allt sedan Vibyklostret flyttades till Juleta ända fram till tiggarklostrens tid saknade ärkebiskopskyrkan också ett kloster i tillräcklig närhet, för att därifrån ett konstant och regelbundet deltagande i kapitelverksamheten kunnat möjliggöras. Så förklaras lättast det faktum, att kort före och efter år 1200 flere vittnesbörd finnas om en »ordinem monasticum» eller kaniker vid Uppsalakyrkan (Se Lundström, a. a. sid. 34 not 1), och att påfven Honorius III år 1224 i en skrifvelse till ärkebiskopen i Lund och biskopen i Skara (just de två enda i Sverige, som vid denna tid hade ordnade domkapitel) bestämdt säger, att kyrkan i Uppsala icke ägde något kapitel. Biskop Bengts politiska verksamhet inom förmyndarregeringen styrker däremot det redan i sig självt sannolika antagandet, att han för sin stiftstyrelse omedelbart verkställt det påfliga uppdraget om kapitelanordning och detta i dess sekulära form. Så långt källorna tillåta slutsatser, synes det mig alltså sannolikast, att liksom Skara blef det första fast ordnade och afgränsade biskopsstift i det medeltida Sverige, blef det ock det första stift, som fick ett kanoniskt ordnadt domkapitel. Och då intet som hälst spår finnes af, att Skarakapitlet från början ordnats som regulärt, så blir slutsatsen den, att i det medeltida Sverige den reguljära formen för domkapitelsinstitutionen aldrig funnit verklig ingång.

Intressant är den framställning, som W. lämnar om karaktären af Skenninge möte 1248. Att legaten sökt få till stånd ett »concilium provinciale» enligt gällande kyrklig rätt. är tydligt. Men af hans skildring framgår ock, att lekmän deltagit i förhandlingarna. Enligt W. förklaras detta så, att ett landsting för Östergötland utlysts samtidigt och förenats med kyrkomötet. Vissa frågor, som där behandlades, rörde både kyrklig och världslig lag. Kyrkan kunde utifrån taga en representationsform, hvarigenom hon kunde fatta beslut, bindande för hela svenska kyrkoprovinsen; staten saknade en sådan form och fick tillgripa den mera primitiva åtgärden att

låta stormännen från ett landskap för sitt område fatta beslut, för att sedan se, om dessa kunde accepteras af öfriga landskap. Men häri låg en pådrifning till ytterligare utbildning af statsformerna efter kyrkans mönster. Huruvida de världsliga stormännens medverkan haft formen af ett östgötskt landsting, kan dock betviflas; vid förhandlingarne närvoro Birger Jarl, östgötalagmannen och några andra stormän, men de gåfvo ej i likhet med provinskonciliet samtycke till kardinalens fordringar, d. v. s. deltogo ej i besluten. (Jfr Bååth a. a. s. 25. Edén, a. a. förnekar bestämdt teorien om ett samverkande östgötalandsting). — Af liknande slag som Skenningemötet var bl. a. mötet i Söderköping år 1270, då ärkesätets flyttning till n. v. Uppsala faktiskt, om också ej formellt, afgjordes; det var ett »concilium mixtum», ett kyrkans provinskoncilium, i hvilket äfven rikets stormän deltogo. Man påminnes om national- och rikskoncilierna från medeltidens första skede, särskildt i frankiska riket; den kulturella utvecklingen i Sverige skedde sent.

Ytterligare tvänne viktiga kyrkohistoriska problem, som belysas af W:s undersökning, må här påpekas. Utvecklingen af *kyrkans priviligierade ställning* i Sverige framskymtar här och där i afhandlingen och göres till föremål för en särskild exkurs beträffande Magnus Ladulås' åtgöranden. Sverker Karlssons bekanta donationsbref till Uppsala domkyrka år 1200 har sannolikt på ett enskildt fall tillämpat ett för hela riket gällande frälse; redan före år 1200 torde alltså prästerna i Sverige ha fritagits från världslig domstol i brottmål; den juridiska särställningen hade begynt. Johan Sverkerssons bref 1219 visar, att kyrkornas gods då var ställdt utom den kungliga bötesuppbörden; den ekonomiska särställningen begynte. Erik Eriksson utvidgade i sin bekräftelse af Johans frälsebref den kyrkliga domsrätten till vissa brott af lekmän; böterna skulle gå till kyrkan, som härigenom vann äfven ökadt ekonomiskt privilegium. Ehuru källorna icke ge några direkta upplysningar, anser sig W. likväl kunna draga slutsatsen, att äfven domkyrkornas gods åtminstone delvis blifvit skattefria vid denna tid. Däremot nåddes kyrkans fordran på skattefrihet för all kyrkojord först genom Magnus Ladulås. Och

härvid äro ingalunda 1281 års privilegier afgörande. När Magnus svingat sig upp på tronen, berodde hans trygghet, närmast hans kröning, af kyrkans bistånd. Prelaterna begagnade situationen; han fick köpa kröningen med en handfästning 1276 (vår första bevarade), hvari han godkände de i Gregorius X:s bulla 1274 för Sveriges vidkommande uppställda kyrkliga fordringarne (dock med undantag gent emot den kanoniska testamentsrätten *in pios usus*, som Bååth a. a. i en synnerligen värdefull utredning uppvisat; jfr särsk. sid. 166 ff. Edén a. a. ser i Magnus' privilegier ej en åtgärd af svaghet, utan af politisk klokhet, hvarigenom han utspelade de kyrkliga stormännen som en god motvikt mot de världsliga.) På det stora provinskonciliet i Telje följande år under ärkebiskop Folkes ledning bekräftades konungens i handfästningen gifna privilegier. Hvad kyrkan därigenom vann, var framför allt frihet för kyrkornas, äfven sockenkyrkornas jord »ab omni iure regio», sålunda från både den kungliga bötes- och skatterätten. Däremot förblef kyrkomännens enskilda egendom skattskyldig. Den afgörande epoken i svensk-katolska kyrkans utbildning till en självständig faktor i statslifvet bör sålunda förläggas till åren 1276—77. (Bååth a. a. afviker bl. a. på denna punkt delvis från Westman, i det att han gent emot denne söker göra gällande, att kyrkojordens skattefrihet troligen ingått redan i Sverker Karlssons privilegiebref år 1200 och sedan egt bestånd, fast friheten af Birjer Jarl och Waldemar kränkts. Magnus skulle då endast hafva återställt en äldre immunitet, ej skapat en ny. Jfr s. 102. Af flere skäl synes W:s uppfattning vara den riktigare.)

Den sista delen af W:s afhandling, som behandlar riksstyrelsen under Tyrgils Knutssons ledning 1290—1305, är i kyrkohistoriskt afseende den intressantaste. Här belyses marskens och rådets nya kyrkopolitik och de förvecklingar, som förde till dennas omstörtande och kyrkans slutgiltiga insättande i sin för Sveriges framtid ödesdigra maktställning. Tyrgils' förmyndarstyrelse betecknar en reaktion mot kyrkans allt för stora makt- och undantagsställning. Närmast drabbade denna reaktion klostren, hvilka tidigare än kyrkorna synas ha kommit i åtnjutande af stora friheter. Från 1296 skärptes

denna politik genom att inskränka kyrkliga gods' skattefrihet; allmogens utlagor till kyrkan ha åtminstone i ett fall lindrats genom marskens ingripande; ja, hans kyrkopolitik sträckte sig slutligen ända till kyrkogods' indragande till kyrkan. Härunder betonades äfven teoretiskt så skarpt som möjligt den världsliga statens öfverhöghet öfver kyrkan. Ett donationsbref till Uppsala domkyrka 1304 uttalar nämligen grundsatsen, att russtjänst är den enda grund, som berättigar till immuniteter; kyrkans erhållna friheter hvila endast på en särskild nåd. (För de närmare detaljerna hänvisar jag till Westman, s. 138 ff., jämfördt med Exkurs V). Man kan knappast underlåta att kombinera denna af W. belysta företeelse i vår kyrkopolitik med den allmänna förskjutningen i påfvedömets europeiska maktställning och de statspolitiska krafven vid vändningen till 14:de århundradet. Att Tyrgils' och rådets kyrkopolitik skulle väcka opposition från prelaternas och kyrkans sida, är naturligt. Denna politik var ej heller uteslutande en vinst för statsmakten; den innebar ock en sträfvan från de världsliga stormännens sida att höja sin makt på kyrkans bekostnad och att organisera riksstyrelsen på aristokratisk grundval. Men rikets enhet försvarade rådet och Tyrgils mot hertigarnes ärelystna planer. Hertigarne visste dock att trots allt utvidga sitt maktområde. Inför detta hotande politiska läge blef prelaternas missnöje en fara för hela riket. Den myndig vordne konungen och marsken kunde ej hålla kyrkan nere. Genom förlikningen i Strengnäs d. 28 mars 1305 upprefs fullständigt den förra stränga kyrkopolitiken, och den katolska kyrkan i Sverige insattes definitivt i fullheten af sina medeltida friheter. Så betecknar 1305 den afgörande vändpunkten i svenska kyrkans medeltidshistoria. Där slutar ock W. sin framställning. Om vi tillfoga en erinran om, att vid denna tid den inre organisationen genom domkapitel (det sista, Westerås domkapitel omnämndt 1300), ordnade socknar o. s. v. var fullt genomförd, att kampen mellan kanonisk och gammal svensk-germansk rätt vann sin relativa afslutning under det storartade arbete på kodifiering af svensk rätt, som egde rum vid 1200-talets slut, att det utländska munkväsendet genom Magnus Ladulås' tiggarkloster nådde sin egentliga fullbordan i Sverige, att det

sista svenska korståget tillhör denna tid, och att genom Nils Allessons arbete i Rom (ärkebiskop 1295—1305) den svenska kyrkoprovinsen faktiskt lyckades undandraga sig beroendet af Lund, så inses, huru tydligt slutet på ett stort kyrkligt utvecklingsskede manifesterar sig omkr. 1300.

Den kyrkohistoriska forskningen kan vara doc. Westman tacksam både för de direkta kyrkohistoriska bidrag, som han lämnat, och för den säkrare historiska basis, från hvilken nu undersökningen af 1200-talets många kyrkliga problem kan utgå.

*Hj. H—t.*

Biskop E. J. Keijser. I kyrkliga frågor. P. A. Norstedt & Söner. Sthlm. 1905. 1 kr.

Biskop E. J. Keijser. Skoltal. P. A. Norstedt & Söner. Sthlm. 1906. 85 öre.

Den första af dessa publikationer är utgifven i trogen öfverensstämmelse med en efterlämnad föreskrift af författaren själf. Boken innehåller: 1895 års herdabref till Skara stifts prästerskap, föredraget vid prästmötet i Skara 1896 »om sambandet mellan kyrkan i närvarande tid och kyrkan i gångna och kommande tider», predikan vid öppnandet af 1898 års kyrkomöte, »några tidsbetraktelser om evangelisk bekännelse och svensk kyrka», föredrag vid prästmötet i Skara 1902, samt slutligen yttrandet i konfirmationsfrågan vid kyrkomötet 1903. Alla dessa uttalanden i kyrkliga frågor uppbäras af den gedigenhet, kärlek och kraft, som i så rikt mått utmärkte den hänsofne stiftsherden. Skulle vi till Kyrkohistorisk Årsskrifts läsares intresse och behjärtande särskildt anbefalla en eller annan af de i samlingen ingående delarne, så torde i första rummet böra tänkas på de båda prästmötesföredragen och det ypperliga uttalandet i konfirmationsfrågan. På ett synnerligen vinnande sätt framträder icke minst i det första prästmötestalet den ädle författarens ovanliga historiska sinne och blick samt hans djupa kärlek till kyrka och fosterland. »Med tusende trådar — säger förf:n här — äro vi samman-

vuxne med det förflutna. Herren har så velat det. Det är en verklighet, som icke kan bestridas. Under Herrens ledning genom många strider, äfven genom många lidanden hafva de vunnits och bevarats och förkofrats de dyrbara andliga skatter, kyrkan i dag eger. Sekten förbiser detta i öfverskattande af sin egen betydelse. Men vi, mine bröder, kyrkans tjänare, vi skola se djupare, vi skola känna sambandet med det förflutna såsom vore det närvarande, vi skola lära af det upplefda, det genomkämpade, vi skola uppfordras och stärkas och tröstas af medvetandet om, att, trots alla denna tidens gensägelser, trots alla brister och skröpligheter, det dock är i Pingstdagens kyrka vi tjäna, att Herren är när med sin Ande och sin kraft, densamme i går och i dag och desslikes i evighet.»

Äfven skoltalens samlande och utgifvande måste hälsas med tillfredsställelse. Såsom i förordet framhålles, vill man i våra dagar underskatta betydelsen af skolans förbindelse med kyrkan. Förvisso bära dessa tal ett ojäfaktigt vittnesbörd därom, att »de inflytelser icke äro att förakta, som kyrkans män sättas i tillfälle att bland läroverkens bildade ungdom utöfva».

»Ord till ungdomen — säger med rätta utgifvaren — talas i våra dagar från många håll. Men långt ifrån alltid äro orden ägnade att i de unges hjärtan utså frön till själfständigt, manligt tanke- och handlingslif af rätta halten. De maningsord *till* studerande ungdom eller de uttalanden *om* vår tids ungdom och om arbetet för dess bildning, som af framlidne biskopen Keijser i hans egenskap af eforus blifvit fällda, voro af en tillräckligt varaktig och allmängiltig innebörd för att ålägga efterlefvande plikten af deras offentliggörande, där de antingen blifvit nedskrifna eller bevarats såsom af talaren godkända referat af det, som ex tempore framförts. Dessa tal behöfva intet anbefallande. De anbefalla sig själfva åt enhvar, som tror på det ädla hos ungdomen och som tillika tror på de af Guds oförgängliga ord angifna vägarna för utvecklingen af ädel ansats hos de unga. Den hädangångne biskopens hjärta klappade intill döden varmt för Sveriges ungdom, och hans förhoppning för fäderneslandets framtid var väsentligen vid densamma fäst.»

Det vore nu frestande att med utdrag från de offentliggjorda talen bestyrka sanningen af dessa ord, men svårigheten ligger ej i bristen utan i rikedomen på citat, som man skulle vilja taga med. Hällre än att välja bland det myckna goda, som här bjudes, må vi därför öfverlämna de tänkvärda föredragen i deras helhet till särskildt ungdomens och uppfostrares stilla och allvarliga eftertanke. Ett litet utdrag kunna vi dock ej underlåta att till sist liksom till prof meddela. Det är hämtadt ur ett invigningstal, där talaren kraftigt häfdar det *uppfostrande* momentet i skolans verksamhet och därvid utan underskattande af andra ämnen särskildt framhåller betydelsen för våra läroverk af religionsundervisningen, undervisningen i det egna modersmålet samt historieundervisningen. »Det är dock — säger talaren — aldrig nog att i svetteduken bevara det anförtrodda pundet, det måste göras fruktbärande. Det är icke nog att behålla de ofvannämnda viktiga skolämnena på undervisningsschemat. De måste göras ännu mera fruktbärande för vår ungdom och vårt folk genom att under ökad uppmärksamhet på deras bildande och uppfostrande kraft erkännas såsom våra allmänna läroverks viktigaste ämnen.» Hvad särskildt angår undervisningen i historia yttrar talaren följande: »Äfven dennas betydelse i våra skolor ville vi med varm öfvertygelse söka häfda. Det lider intet tvifvel, att ett ord i sådan riktning är på sin plats. Det är nämligen så mycket, som i våra dagar vittnar om att historiskt sinne och historisk blick så allt för ofta saknas till skada för vårt folks utveckling och till djup skada för den enskildes utbildning och förmåga att rätt urskilja och rätt bedöma företeelser och förhållanden. Att förtrogenhet med gångna tiders sträfvanden och förhållanden, förtrogenhet med mänsklighetens utveckling, kännedom om folkens och enskildes upplefvade erfarenheter måste äga en i högsta grad bildande och utvecklande kraft, borde icke behöfva sägas. Man kan med afseende på folken erinra om hvad historiskt sinne varit för det kulturfolk, som framom alla andra folk kan berömma sig af sådant historiskt sinne och man kan i afseende på den enskilde närhelst ur lifvet gripa vittnesbörd om betydelsen af upplefvad erfarenhets mognade vishet. För en nations *bildning och utveckling,*

liksom för den enskildes bildning och utveckling måste det ämne, som nu är i fråga, äga ett mycket stort värde, hvilket tyvärr i våra dagar af mången medvetet eller omedvetet underskattas. Den historiska sanningen får icke vare sig genom den fria fantasiens foster eller på annat sätt bringas i misskredit, om det ock gäller äfven om den historiska sanningen, att den måste i mycket alltfort sökas.

Vårt svenska folks förflutna lif, skulle det icke hafva mycket att säga oss och vår ungdom? Skulle vi icke, för att blott påminna om några vår historias lärdomar, kunna däraf se, hvad ödmjuk förtröstan på Gud, hvad endräkt i fara, hvad uthållighet i nöd förmå uträtta. Vi kunde lära oss att aldrig misströsta, att byta klagan ut mot lifskraftig handling, lära oss att tro på vår framtid, om vi göra vår plikt. Så har den historiska undervisningen ej blott en för tanken bildande utan ock en för lifvet uppfostrande betydelse.»

*H. Ldm.*

*Die Kultur der Gegenwart, ihre Entwicklung und ihre Ziele.* Herausgegeben von Paul Hinneberg. Teil I, Abt. 4: *Die christliche Religion,* B. G. Teubner, Berlin och Leipzig 1906, 752 s., hft. 16 Mark, inb. 18 M.

»Die Kultur der Gegenwart» är onekligen ett stort anlagdt företag. Det afser att lämna en systematiskt ordnad, för den stora allmänheten läsbar och dock på den gedignaste vetenskaplighet bygd framställning af alla områden af mänskligt tänkande och skapande, religion och vetenskap, konst och teknik, stat och samfund, rättsväsen och förvaltning, handel och jordbruk. Syftet är sålunda att öfvervinna det encyklopediska stadiet och i en sammanhängande, språkligt konstnärlig framställning gifva en totalbild af den mänskliga kulturen, dess historia, nuvarande ställning och framtidsmål. Arbetet kommer fullbordadt att omfatta mer än hundra band. Men så förstår ock det tyska förordet att framhäfva företagets storhet. Utgifvaren har som medarbetare förvärfvat så många lysande namn från alla områden af vetande och praxis, att det knappast

är möjligt, att ännu en gång något liknande kan komma till stånd inom något land eller någon tidsålder(!). Och förordet kulminerar i slutsatsen: »Die Bedeutung des Werkes wird hinreichend dadurch gekennzeichnet, dass Se. Majestät der Kaiser die Widmung desselben anzunehmen allergnädigst geruht hat.»

Efter ett sådant förord går man med en viss skepsis att ta del af det område inom verket, där man i någon mån kan pröfva, huru de storslagna löftena uppfyllas. En af de få redan fullständigt utgifna delarne utgör just »Die christliche Religion». Framställningen är uppdelad i tvänne hufvudpartier: I. Geschichte der christlichen Religion (mit Einleitung: die Israelitisch-jüdische Religion). II. Systematische christliche Theologie (mit Einleitung: Wesen der Religion und der Religionswissenschaft). Det må då genast erkännas, att utgifvaren verkligen lyckats förvärfva några af Tysklands mest betydande teologer för sitt verk, att arbetet är rikt på idéer och uppslag, att det på några punkter lämnar glänsande bidrag till kännedomen om kyrkans historia och de problem, hvarmed den nutida teologien arbetar, och att krafvet på yttre konstnärlighet i framställningen genomgående tillgodosetts. Härtill kommer som en speciell förtjänst de litteraturförteckningar, hvilka afsluta hvarje författares framställning, och hvilka utan onödig vidlyftighet gifva en god handledning till öfverskådande af det moderna tyska teologiska arbetet. Men det flyktigaste ögnande i verket visar ock på tvänne genomgående brister, hvilka äro oundvikliga i ett företag af denna art. Den ena gäller innehållet. För icke teologiskt bildade är framställningen troligen i mycket onjutbar; den förutsätter och måste till följd af det knappt tillmätta utrymmet förutsätta allt för mycket såsom redan bekant; uppgiften kan enligt sakens natur endast blifva den att skissera grunddragen i utvecklingsgången; och för den, som icke eger någon föregående detaljkunskap, hänger hela teckningen i luften. Den lämpar sig icke ens som begynnande studium för teologie studerande. Å andra sidan medför den pinsamma begränsningen i omfång, att författarne icke kunnat i frihet och fyllighet utveckla sina ofta nya och värde-

fulla synpunkter; det hela har fått en bismak af sammanträngt referat, af ett skummande på ytan.

Den andra, likaledes oundvikliga bristen gäller valet af medarbetare. I det teologiska arbetet, där så principiellt motsatta åskådningar brytas, kunna en enda förhärskande riktnings representanter, om än aldrig så framstående, dock icke gifva en allsidig bild af kristendomens historia och nuvarade tankelif; och allra mest gäller detta, när det knappt tillmätta utrymmet icke medgifver refererandet af motsatta meningar ens på de viktigaste punkter. För den protestantiska teologiens vidkommande har redaktionen af naturliga skäl måst söka en något så när samstämmande uppfattning hos de olika författarne; och den vetenskapliga ställningen i Tyskland för närvarande har nästan med nödvändighet kommit den s. k. nyprotestantiska teologien att prædominera i arbetet. Härigenom har onekligen synnerligen betydande krafter kunnat vinnas för arbetet (sådana teologiens stormän som Zahn, Hauck och Kähler saknas dock); å andra sidan har på så vis hela arbetet fått en färg, som för den med kristendomen blott ytligt bekante kan verka mycket missvisande och förytligande. Det bör dock genast betonas, att vid valet inom den moderna tyska teologvärlden den största möjliga moderation iakttagits, till afgjord fördel för arbetet; män sådana som Tröltsch och Herrman vilja själfva säkerligen icke nämnas på samma linie som Adolf Harnack; och yttersta gränsen för moderation torde betecknas af namnet Reinhold Seeberg.

Dessa allmänna anmärkningar återkomma, då vi kasta en blick på de enskilda delarne. J. Wellhausen behandlar i »Israelitisch-Jüdische Religion» Israels historia och den judiska fromheten (på 38 sidor). Att Wellhausen är Europas främste forskare på detta område, torde numera vara obestridt; hans egendomliga kärnspråk och genomträngande skarpsyn förneka sig ej heller här i framställningen, fast rumbegränsningen tydligen lagt band på hans ande; i det hela kan framställningen anses vara ett ytterligt sammanträngt referat af hans »Prolegomena zur Geschichte Israels» (1878) och »Israelitische und Jüdische Geschichte» (5 uppl. 1904). Här har skummandet på ytan med nödvändighet medfört ett försvagande. Att ingå

på ett sakligt referat ligger utanför uppgiften för en recention i Kyrkohistoria Årsskrift.

A. Jülicher har skrifvit »Die Religion Jesu und die Anfänge des Christentums bis zum Nicænum.» Uppgiften är en af de svåraste och afser också att utgöra en hufvudpunkt i hela arbetet. Sträfvan att göra Jesus' lära och verk bekanta bland en bildad allmänhet är väl motiverad, ty på denna punkt är allmänheten numera oftast sorgligt obildad. Och skall framställningen gifvas från den teologiska åskådning, som Jülicher representerar, så torde i Tyskland icke ha funnits en lämpligare än han. Hans genialitet, lärdom och klarhet äro äfven i Sverige bekanta framför allt genom »Die Gleichnissreden Jesu» och »Einleitung in des Neue Testament» (6 uppl. 1906 nyss utkommen, afdelningen »Geschichte des N. T. Kanons» af vikt för allt kyrkohistoriskt studium öfver kristendomens första årh.) Säkerligen torde Jülichers »Jesus, Paulus und das apostolische Zeitalter» vara den bäste populära och dock af djup både religiositet och vetenskapligt allvar burna framställning, som för närvarande kan erhållas från detta håll. Den otillfredsställdhet, hvarmed man dock slutar studiet af denna i så mycket gifvande och djupgående teckning, beror ej af brist i författarens framställningskonst utan af själfva den teologiska ståndpunkten, hvilken trots ett ärligt försök till objektiv historisk teckning dock genomskimrar det hela, (t. ex. i afskaffandet af Jesu historiska uppståndelse, uppfattningen af Paulus' förhållande till Jesus och ohistoriskheten i Johannes Jesusbild.) Att skärskåda denna ståndpunkt kräfde ett ingående och allvarsamt arbete, utan schablonmessiga domar och lättfunna interjektioner; en kortfattad recension i Kyrkohistorisk Årsskrift är ej platsen härför. Ur kyrkohistoriografisk synpunkt må här blott anmärkas, att alla tyska försök att insätta Jesus i början af de kyrkohistoriska handböckerna medelst en kort fixering af hans lära och betydelse måste blifva mycket torftiga och onödiga. Jesus är kristendomens och kyrkans utgångspunkt; men teckningen af honom ligger på ett annat plan än kyrkohistorieskrifningens.

Jülicher som kyrkohistoriker är för anmälaren en ny bekantskap och en intressant sådan. (Jülichers professur i

Marburg omfattar Nya testamentets exegetik och kyrkohistoria.) I hans framställning af kyrkans inre historia till Nicænum finnes väl ej så många för honom nya forskningsrön eller synpunkter; men den rikedom af sådana, hvilka de senaste årens ingående arbete framför allt just rörande denna tid brakt i dagen, ha hos Jülicher sofrats och sammansmälts till en tämligen öfverskådlig totalbild. Tidrymden, som behandlas, är ock jämförelsevis kort och enhetlig, hvadan teckningen kunnat blifva fylligare och mera sammanhängande än i flertalet andra bidrag. Ett referat af den koncentrerade framställningen är naturligtvis omöjlig. Blott några lösryckta detaljer må som exempel anföras. I fråga om de kristna församlingarnas första uppkomst har Jülicher tydligen accepterat framställningen i v. Dobschütz' lilla geniala arbete: »Probleme des Apostolichen Zeitalters» (Leipzig 1904). Endast i fråga om de första ämbetena lämnar han den af D. modifierade Hatch-Harnackska teorien om en ursprunglig skillnad mellan presbyterer å ena sidan, biskopar och diakoner å den andra, samt häfdar presbyterernas och biskoparnes ursprungliga identitet. Den urkristna fromheten omkr. år 140 vill han (tydligen också under påverkan af v. Dobschütz: Die urchristlichen Gemeinden, Leipzig 1902) skatta högre än tidens litterära kvarlåtenskap (framför allt Hermas och Didache) synes ge vid handen; det var ett växande, ej ett sjunkande från den apostoliska tiden. Ombildningen från urkristendomens entusiasm och andliga frihet till den katolska kyrkans bundenhet vid ämbete och trosnormer sker enligt Jülicher liksom enligt alla nyare författare under kyrkans försvar mot gnosticismen; hans teckning af gnosticismen och dess betydelse för kyrkan äfven efter den första stridens slut bringar, så vidt jag kan se, verkligt nya fakta och geniala kombinationer, och torde vara det bästa partiet i hans framställning. Därmed sammanhänger ock, att Origenes' verk och betydelse vinner ökad pointering. Den teologiska ståndpunkten skymtar fram i Jülichers beteckning af hela utvecklingen som »die Verkirchlichung des Christentums». Den möter ock i hans värdesättning af striden mellan Novatianus och Cyprianus om affällingar och botinstitut; »med Cyprian är affallet från evangelium fullbordadt, om ock bona fide». Man jämföre härmed Köpen-

hamn-professorn V. Ammundsens slutomdöme i hans professorsspecimen öfver Novatianus (Köpenhamn 1901): Cyprian fann det pinsamma spörsmålets lösning väsentligen i återgång till rent evangeliska principer i motsats mot den äldsta kyrkans rigorism; »hvad som ser ut som ett förvärldsligande af kyrkan, är icke alltid ett sådant i djupaste mening». — Jülicher betonar öfverallt skarpt, kanske ensidigare än förgångsmannen Harnack, de hellenistiska världsliga elementens inträngande i kyrkan; men hans total omdöme om den kristna religiositeten i förnicænsk tid måste dock utfalla gynnsamt: ännu var den äkta kristendomen tongifvande; den förnicænska kyrkans moderskap behöfver ingen af de nu förefintliga kyrkorna söka förneka. Härvid framträder i Jülichers slutord på ett fullkomligt programmessigt sätt den religiöst-historiska uppfattning, som präglar hela hans riktning: den förnicænska tiden har, om än på bristfälligt sätt, bevarat Evangelii skatter, »närmast för den tidsålder, som fann vägen tillbaka från Nicænum till Johannes och Paulus; men äfven för en därpå följande tidsålder, som ännu är i vardande, men som just ur dessa skatter skall hämta kraft och frimodighet att taga äfven det sista steget och därmed fullborda kretsloppet: steget från Paulus tillbaka till Jesu religion.»

Paralell med Jülichers kyrkohistoriska del löper Adolf Harnacks »Kirche und Staat bis zur Gründung der Staatskirche». Det är den yttre sidan af kyrkans äldsta historia. som den berömde historikern fått på sin lott att teckna. Beträffande kyrkans uppkomst afviker Harnack från Jülicher, i det att han fasthåller Hatchs teori i den af honom gjorda utbildningen. Men han går raskt därifrån in på sitt egentliga ämne. Under den urkristna tiden karakteriseras kyrkans förhållande till både stat och kultur af »complexio oppositorum». I Rom var satans tron upprättad; men det romerska riket hade ock ett gudomligt uppdrag; staten regeras af den onda andevärlden, men »hvar och en vare öfverheten underdånig». Filosofien var förförerskan från Kristus; men filosofien var ock Guds andes uppenbarelse till kunskap, o. s. v. Denna complexio oppositorum fortsätter genom hela den gammalkatolska kyrkans tid; men den ordnas och modifieras mer och

mer af tvänne stora utvecklingslinjer. Den ena är kyrkans ständigt fortgående närmande till staten och dess lif, på alla områden, i fråga om författning, lära och litteratur, kult och fromhet, framför allt i bedömandet af staten (man jämföre Johannes med Origenes, eller Ignatius af Antiochia o. 110 med Paulus af Antiochia o. 270). Den andra linjen är statens fortgående utveckling i riktning mot kyrkan, genom denationaliseringen, synkretismen, religionspolitiken och rättsutvecklingen; förföljelserna äro blott tillfälliga afbrott i det kontinuerliga närmandet till kyrkan. Åt dessa bägge utvecklingslinjer och de i dem ingående momenten egnar Harnack nästan hela framställningen. Vid Konstantins framträdande hade närmandet från båda hållen fortskridit så långt, att kristendomens förvandling till romerska rikets kyrka och rikets förvandling till en kristen stat äfven utan Konstantin blott varit en tidsfråga Denna slutliga omgestaltning, statskyrkans bildande 306—395, tecknas helt kort i afslutningen. Den, som haft tillfälle att taga del af rikedomen i Harnacks »Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten», särskildt dess nya utvidgade upplaga af 1906, kan icke gerna undgå att känna en viss torftighet möta i här omnämda bidrag. Den ovanligt lättlästa, stundom nästan schematiserande framställningskonsten förnekar sig visserligen icke. Men afvigsidorna af hela samlingsverkets läggning framträda nästan bjärtast i Harnacks bidrag; han har icke kunnat blifva sig själf. Här har ju också ej blott omfångets utan äfven ämnets begränsning verkat klafbindande. Och totalbilden af kyrkans äldsta genuint enhetliga utveckling har icke vunnit på, att teckningen rifvits i tu på två händer.

Kanske det största nöjet har anmälaren haft af Nathanael Bonwetsch's »Griechisch-orthodoxes Christentum und Kirche». Delvis beror väl detta däraf, att den grekiska kyrkans historia är så totalt försummad i de vanliga kyrkohistoriska framställningarna, att äfven den kortaste sammanhängande öfversikt kan bringa ökad kunskap och blifva till nytta. Den bästa hjälpkälla, som hittills varit lättåtkomlig, är Loofs' Symbolik I (1902), som naturligen i hufvudsak är begränsad till sin speciella uppgift. Men icke blott ämnet gör Bonwetsch's bi-

drag intressant; hans framställningskonst är mästerlig utan att briljera med bländande hugskott. På 20 sidor har han förstått att med korta pregnanta satser klargöra grunddragen och utvecklingsgången i den grekiska religiositeten. Med detta bidrag har han ytterligare stärkt det anseende, som bl. a. hans gedigna artiklar i Haucks Realencyklopädie förvärfvat honom, och ryckt upp i ledet bland Tysklands mest framskjutna kyrkohistorici. Ett par lösryckta detaljer må påpekas. De inkrånglade kristologiska striderna under 400-talet ha vunnit en klar belysning därigenom, att som centrum framträder de alexandrinska biskoparnes sträfvan efter primat i Orienten, under kamp mot den paralella primat-utvecklingen i Rom. Behofvet af munkarnes hjälp i denna motsättning har fört till den origenistiska striden och Origenes' fördömande, o. s. v.; trådarne hänga alla samman. Konciliet i Chalcedon gjorde slut på Alexandrias primat och tryggade statens auktoritet öfver kyrkan i östern; men dess dogmatiska formel gaf ej ett ostympadt uttryck åt Orientens kristna frälsningsmedvetande. De centrifugala krafterna i riket funno genom Chalcedonense religiös mark under fötterna; österns splittring och barbarisering begynte.

Tyngdpunkten har Bonwetsch, liksom alla de historiska bidragen, förlagt till klargörandet af *religiositetens* historia. (Häri ligger, hvad innehållet beträffar, den största styrkan i »Die christliche Religion».) Den grekiska kristendomens grundtanke är, att Guds människoblifvande, föreningen af vår natur med den gudomliga i Logos, fört oss till den fulla gudskunskapen och upphöjt oss till oförgänglighet. Den kristnes närvarande goda är alltså den rätta kunskapen om Gud och försoningens hemlighet. Den egentliga fulla delaktigheten af frälsningen tillhör lifvet efter döden; men redan här i lifvet kan denna frälsningsdelaktighet på ett begynnande vis nås i kultens mysterier och i munkens öfverjordiska lif. Den grekiska religiositeten är kult- och munkreligiositet. Så förklaras både det starka dogmatiska intresse, som präglade den grekiska kyrkans äldre tid, och det faktum, att detta intresse sedan helt uppslukats af det kultiska. Betecknande är, huru kortfattadt t. ex. ärkebiskop Symeon af Thessalonika (1410 - 1429)

behandlar troslärorna, och huru ingående han behandlar de kyrkliga mysterierna under symbolisk uttydning af alla ceremonier. Denna ökade värdering af kulten, och därmed öfvergången från de dogmatiska striderna, fann sitt uttryck i bildstriden redan på 700-talet. Däraf förklaras, att kampen för bilderna verklig enkunde gälla religiösa lifsvärden, och att den kunde frambringa den grekiska världens kanske kraftigaste religiösa personlighet, abboten Theodor från klostret Studion. Med Photius 867 var utvecklingen fullbordad; i den 883 fullständigt afslutade Nomokanon (kyrkliga lagar och kejserliga edikt rörande kyrkan) är för alltid fixeradt, hvad som enligt grekisk åskådning är kristendom. Här kan anmälaren dock ej undertrycka den förmodan, att Photius' betydelse öfverskattats, hvaremot Michel Cerularius' gärning på 1050-talet trädt för mycket i skuggan. Den som läst L. Brehiers: Le Schisme Oriental du XI:e siècle (Paris 1899; ej omnämd i Bonwetschs litteraturförteckning), kan säkerligen ej undgå att finna bevisen öfvertygande för, att den definitiva utgestaltningen af grekiska kyrkan liksom den definitiva brytningen med Rom är Cerularius' verk och icke i samma grad Photius'. Det 4:de korståget och det latinska kejsardömets upprättande 1204 satte inseglet på brytningen. Konstantinopels fall 1453 var ett svårt slag för den byzantinska tron. Men därigenom erhöll kyrkan ock en förut oanad själfständighet och det ingalunda blott i kyrkligt afseende; patriarkerna fingo äfven borgerlig jurisdiktion öfver de kristna. Ännu 1798 kunde patriarken i Konstantinopel förklara, att Försynen till kyrkans bästa satt osmanerna i stället för de grekiska kejsarne. Med midten af 18:de årh., särskildt genom Eugenius Bulgaris, började den västerländska upplysningen finna väg in i den grekiska kyrkan. — Men anmälan har blifvit för lång; jag nödgas förbigå Bonwetschs teckning af omdaningen inom den grekiska världen under 1800-talet såväl som af de märkeliga munkkolonierna på Athosberget och deras betydelse för hela Orientens kristna lif. Med ett särskildt kapitel om den grekisk-ortodoxa kristendomen i Ryssland slutar Bonwetsch sin allt igenom intressanta framställning. (Man använde som komplettering hans artikel »Russland» i Haucks realencyklopedi, det nyss

utkomna 17:de bandet. Som ett litet exempel på, huru misstag kunna insmyga sig äfven hos grundliga och lärda tyskar, särskildt när det gäller Norden, må påpekas, att B. i ofvannämda art. på tal om de nuvarande religiösa förhållandena i Finland omtalar, att tvänne teologiska riktningar stå mot hvarandra, det ena under ledning af biskop Johanson, det andra af biskop Robert; sid. 260, r. 58 f.; det skall naturligen vara ärkebiskop Johansson och biskop Råbergh.)

Redogörelsen för öfriga kyrkohistoriska bidrag i »Die christliche Religion» måste blifva kortfattad. Karl Müllers »Christentum und Kirche Westeuropas im Mittelalter» lockar ej heller till mycket ordande. Det är ett korrekt och ytterst sammanträngdt referat af motsvarande del i hans »Kirchengeschichte», hvarför jag refererar till anmälan af detta arbete i Kyrkohistorisk Årsskrift IV. Olikheten är egentligen den, att mellan Müllers Kirchengeschichte och hans här lämnade bidrag ligger hela Haucks: »Kirchengeschichte Deutschlands» med dess epokgörande nya synpunkter och resultat, hvilka naturligen måst inarbetas. Så har ock 4:de kapitlet i Müllers framställning: »die Entstehung der mittelalterichen Theokratie» blifvit det kraftigast skrifna. Angående den historiska utvecklingens grunddrag hänvisas till förestående anmälan af Haucks: »Der Gedanke der päpstlichen Weltherrschaft». Müller afviker från Hauck däruti, att han starkare betonar det nya och epokgörande hos Gregorius VII. »Hans regering har förändrat den medeltida världens utseende och skapat det universala och politiska påfvedömet, som ända till våra dagar icke ändrat sitt väsen. — — — Det är den väldigaste revolution, som någonsin försökts i fråga om både makt- och egendomsbesittning». I fråga om munkväsendets utveckling påpekar Müller, huru de olika munkordnarnes organisation etc afspeglade det ekonomiska kulturlifvet på den tid, då de uppstodo. Benediktinerväsendet motsvarade de väldiga landtegendomarnas och bondekulturens tid; den första egentliga internationella munkorden, cistercienserna motsvarade kolonisationstiden, tiggarordnarne slutligen städernas uppkomst och öfvergången till handelskulturen. Särskildt må framhäfvas sista kapitlet: »Die Ausgänge des Mittelalters»; på detta område

har ju ock Müllers kyrkohistoria nått högst. Eljest kan som totalomdöme om här refererade bidrag sägas, att det verkar tämligen urvattnadt och icke ger någon öfverskådlig bild öfver medeltidens kyrkliga utveckling. Det vanliga kyrkohistoriska särskiljandet i olika linjer: yttre utbredning, munkväsende, dogma och teologi, kult och fromhet etc., hvilka behandlas hvar för sig för hela tidrymden, visar här sin förmåga att sönderrifva det inre sammanhang mellan dessa olika grenar, hvilket bör vara kyrkohistorikerns sträfvan att få fram.

Det katolska Tysklands nu lefvande främste kyrkohistoriker Franz Xaver Funk har skrifvit »Katholisches Christentum und Kirche Westeuropas in der Neuzeit». Första afdelningen: »Von der Kirchenspaltung bis zur französischen Revolution» är rent ut sagdt tarflig, tämligen fri från synpunker, men rätt späckad med årtal. Det är samma fenomen, som möter i författarens »Lehrbuch des Kirchengeschichte», det katolska Tysklands mest spridda kyrkohistoriska lärobok (jag har användt 4:e uppl. Paderborn 1902); gamla tiden och framför allt medeltiden äro där vida rikare och djärfvare tecknade än nyare tiden, som ock fått nöja sig med 174 sidor mot de förras 414. Funks här behandlade bidrag är i det hela ett torrt referat af den icke synnerligen saftiga läroboken. Men det bjuder dock på verkligt värdefullt i den fylligare teckningen af 19:de årh. Hufvudintresset i framställningen knyter sig nämligen afgjordt till andra afdelningen: »Von der französichen Revolution bis zur Gegenwart». Den katolska kyrkans förvandling under denna tid består dels i förlusten af en stor del af hennes förra ägodelar och rättsprivilegier, dels i en därmed sammanhängande vidtgående omgestaltning af hennes disciplin och yttre rättsordning, hvarigenom ny kraft gifvits henne. Tyngdpunkten i den katolska kyrkan har enligt Funk allt mera flyttats till Tyskland, hvars katoliker förut af kyrkan betraktats med ett visst misstroende. Författarens slutord uttala förhoppningen, att de olika konfessionerna skola bevara, hvad de tro sig ega af sanning och rätt, och mer och mer lära att under ömsesidig ädel täflan lefva i frid med hvarandra. Denna den lärde katolske forskarens önskan står dock i dålig samklang med den romerska stolens åtgöranden gent emot

protestanterna in i våra dagar. Det 19:de århundradets kyrko-historia har sin särskilda betydelse för oss; Funks bidrag till kännedomen därom är värdt att taga reda på, äfven om man öfverallt tycker sig märka en af tvångsband kufvad forskarandes tal.

Ernst Troeltsch: »Protestantisches Christentum und Kirche i der Neuzeit» är både till innehåll och omfång hela verkets mest betydande bidrag. Då af öfriga författare ingen öfverskridit 50 sidor (Jülichers bägge delar tillsammans 84 s.), har Troeltsch öfverskridit 200. Hans mästerliga förmåga af historiska öfverblickar har förut manifesterat sig i hans bidrag »Religionsphilosophie» i den af Windelband redigerade stora fästskriften till Kuno Vischer (1902) liksom i hans stora artiklar i Haucks Realencyklopädie (Aufklärung, Deismus, Idealismus, Moralisten). Uppgiften att teckna protestantismens eller rättare den protestantiska idéns utveckling i dess stora drag har i särskild grad passat för hans begåfning. Resultatet är ock allt för betydande för att här referatvis instufvas. Troeltsch' bidrag kräfver en egen ingående behandling. Därtill saknar anmälaren nu tid; för att då icke träda i vägen för någon annan afbryter jag helt.

Beträffande den andra hufvudafdelningen i verket: »Systematische christliche Theologie», må blott författarne och deras bidrag omnämnas. E. Troeltsch inleder här med »Wesen der Religion und der Religionswissenschaft», J. Pohle har skrifvit »Christlich-katholische Dogmatik», J. Mausbach »Christlich-katolsiche Ethik» och Cornelius Krieg »Christlich-katholische Praktische Theologie». De protestantiska bidragen äro lämnade af W. Herrman (Christlich-protestantische Dogmatik), R. Seeberg (Etiken) och W. Faber (Praktiska teologien), hvarpå H. J. Holtzmann afslutar hela arbetet med »Die Zukunftaufgaben der Religion und der Religionswissenschaft». Äfven dessa den systematiska delens bidrag innehålla åtskilligt af kyrkohistoriskt intresse; men deras granskning tillhör ej närmast Kyrkohistorisk Årsskrift och ligger för öfrigt utanför anmälarens kompetens. Af allt att döma synes det viktigaste bidraget vara W. Herrmans öfversikt öfver dogmatikens historia och nuvarande uppgifter,

liksom Herrman ju intar en säregen och (bredvid Kähler) en i viss mån ledande ställning inom den nyaste protestantiska dogmatiken och etiken. Hvarthän han syftar, skymtar fram i hans här omnämda bidrags karaktäristiska slutord: »slutligen skall dock inom reformationens kyrkor väckas den halft inslumrade insikten, om, att religionen är det inre lifvets sanning (»Wahrhaftigkeit des inneren Lebens»), och att den kristna religionen alltid växer upp ur det, som en människa själf upplefver som Jesu persons verklighet. Äfven den nu rådande skymningen skall en gång blifva dag, och då skall den positiva dogmatiken tillsammans med den liberala kastas i samma graf.» *Hj. H—t.*

# Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen:

## Publikationer år 1900:

I: 1. *Kyrkohistorisk Årsskrift,* första årg. Upps. 1900. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: H. SCHÜCK, Svenska Pariserstudier under medeltiden. H. LUNDSTRÖM, Hvilka äro våra äldsta domkapitel? H. W. TOTTIE, En lifsbild från de sista decennierna af vår storhetstid. Ur biskop Svedbergs själfbiografi. FR. WESTLING, Bidrag till Livlands kyrkohistoria 1621—1656. H. LUNDSTRÖM, Bidrag till de kyrkliga böckernas historia under Karl XI:s regering. H. LEVIN, Om våra regala gäll. H. LUNDSTRÖM, Till frågan om den s. k. *successio apostolica* inom svenska kyrkan. — Ett bref från Zinzendorf till »vänner» i Malmö.

II: 1. Biskop J. Rudbeckius' kyrkio-stadgar för Västerås stift, utgifna af HERMAN LUNDSTRÖM. Upps. 1900. Pris i bokh. 1 kr.

III: 1. Olof Wallquists självbiografiska anteckningar, utgifna af JOSEF HELANDER. Upps. 1900. Pris i bokh. 50 öre.

## Publikationer år 1901:

I: 2. *Kyrkohistorisk Årsskrift,* andra årg. Upps. 1901. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: T. HÖJER, Bidrag till Birgittinerordens historia. C. ANNERSTEDT, Ett akademiskt gräl på 1600-talet. FR. WESTLING, Bidrag till Livlands kyrkohistoria 1656—1710. O. AHNFELT, En af forskningen hittills okänd källa till Swebilii katekes. H. LEVIN, Om våra regala gäll. (Afslutn.) B. ALSTERMARK, Svärmiska separatister inom Västerås stift under senare hälften af 1700-talet. H. LUNDSTRÖM, Anmärkningar och tillägg till C. A. Cornelius' Handbok i svenska kyrkans historia m. m. K. HULT, Från kyrkobokskrifningens barndom. H. LUNDSTRÖM, Bidrag till prästedens historia i Sverige. C. M. KJELLBERG, S:t Erikslegendens författare och en autograf af honom. H. LUNDSTRÖM, Grundades verkligen det första klostret på Nil-ön Tabennæ?

III: 2. Biskop A. O. Rhyzelii anteckningar om sitt lefverne i urval utgifna af J. HELANDER. Upps. 1901. Pris i bokh. kr. 3,50.

IV: 1. Ärkebiskop Abrahams räfst, utg. af O. HOLMSTRÖM, (1:sta häftet). Upps. 1901. Icke tillgänglig i bokh.

## Publikationer år 1902:

I: 3. *Kyrkohistorisk Årsskrift,* tredje årg. Upps. 1902 Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: H. LUNDSTRÖM, Karl XII—Messias, en i utlandet omkring år 1718 omfattad trossats. Ett nytt bidrag till de kiliastiska rörelsernas historia. H. SCHÜCK, Svenska pariserstudier under medeltiden (Forts. fr. årg. I). S. AMBROSIANI, Studier öfver den svenska kyrkans organisation och författning vid 1100-talets midt. H. FALK, S:t Olofs minne i Sverige. H. LUNDSTRÖM, Ur våra äldre prästmötens historia. H. LEVIN, Bidrag till Visby stifts historia. E. HALLER, En tidsbild från början af 1700-talet. J. RUDBECK, Om tidpunkten för tillkomsten af biskop J. Rudbeckius' kyrkiostadgar. I. COLLIJN, Ett nyfunnet i Sverige tryckt aflatsbref från omkring år 1484.

II: 2. Synodalstatuter och andra kyrkorättsliga aktstycken från den svenska medeltidskyrkan, utg. af JAAKKO GUMMERUS. Upps. 1902. Pris i bokh. 2 kr.

IV: 1. Ärkebiskop Abrahams räfst, utg. af O. HOLMSTRÖM (2:dra häftet, sluth.). Upps. 1902. Icke tillgänglig i bokh.

## Publikationer år 1903:

I: 4. *Kyrkohistorisk Årsskrift,* fjärde årg. Upps. 1903. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: N. JACOBSSON, Från en forskningsresa till Herrnhut. Nya bidrag till den svenska herrnhutismens historia. A. O. LINDFORS, Om stenhuggarmärken och deras förekomst å gamla svenska kyrkor (med planscher). E. WERMCRANTZ, Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet 1681—1724. N. FORSANDER, Några blad ur Augustana-Synodens historia. E. BERGMAN, Religionsmålet mot studenten Erik Molin 1734—1739. E. MEYER, En teologisk strid under frihetstiden. H. LEVIN, Bidrag till Visby stifts historia, II. Visby stift under Spegels ledning. H. LUNDSTRÖM, De tidigare svenska pietisternas läroåskådning enligt deras egen framställning. E. BERGELIN, Några religiösa dikter af en fången karolin. H. HULDT, Ur vatikanarkivet och andra romerska arkiv och bibliotek. 1. Protest mot en disputations anordnande vid riksdagen i Västerås 1527. 2. En katolsk relation af Laurentius Andreæ's framställningar vid Örebrokonciliet 1529. K. SETTERWALL, Svensk kyrkohistorisk bibliografi. 1900—1902.

II: 3. Svenska Synodalakter efter 1500-talets ingång, samlade och utgifna af HERMAN LUNDSTRÖM (1:sta häftet). Upps. 1903. Pris i bokh. 2 kr.

IV: 2. Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432 samt striden därom mellan konung Erik och svenska kyrkan, utg. af ALGOT LINDBLOM. Upps. 1903. Pris i bokh. kr. 2,50.

## Publikationer år 1904:

I: 5. *Kyrkohistorisk Årsskrift,* femte årg. Upps. 1904. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: J. A. EKLUND, Från en studieresa i Tyskland 1843—1844. Efter P. Genbergs dagboksanteckningar och bref. E. WERMCRANTZ, Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet. IV. Förföljelserna mot Grubb efter hans tillträde af kyrkoherdebefattningen i Umeå. H. LEVIN, Bidrag till Visby stifts historia. II. Visby stift under Spegels ledning. (Forts. och afslutn.). A. HAHR, Magnus Gabriel de la Gardie och Varnhems klosterkyrka. E. HERLENIUS, »Predikare-Lena» eller »Hvita jungfrun». Ett bidrag till kännedomen om de andliga rörelserna inom Linköpings stift från 1800-talets början. H. LUNDSTRÖM. P. Melartopæus' herdabref till Åbo stifts prästerskap 1595. H. HULDT, Ur vatikanarkivet och andra romerska arkiv och bibliotek. 3. Bref från Katarina Jagellonica till biskopen af Mondevi den 8 aug. 1575.

II: 3. Svenska Synodalakter efter 1500-talets ingång, samlade och utgifna af HERMAN LUNDSTRÖM (2:dra häftet). Upps. 1904. Pris i bokh. 2 kr.

---

Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen distribueras af *P. A. Norstedt & Söner* i Stockholm.

---

# Till redaktionen insända skrifter:

*The Augustana Theological Quarterly,* Tidskrift för teologi och kyrkliga frågor, redigerad af Augustana Teologiska fakultet i samverkan med Synodens President. 7:de årg. 1905. Rock Island, Ill. U. S. A.

*Bibelforskaren,* tidskrift för skrifttolkning och praktisk kristendom, utgifven af ERIK STAVE. 22 årg. 1905. Pris 3 kr.

**Prenumerationspriset är för 1906 års årg. 5 kr.**

*Bulletin,* paraissant tous les deux mois, Études, Documents, Chronique littéraire. Utg. af Société de l'historie du Protestantisme Français. 54:de årg. Libr. Fischbacher. Paris.

**Af denna intressanta tidskrift, som lämnar värdefulla inblickar i den franska protestantismens inre lif och hugenotternas hårda kamp för sin tro, utgifves numera årligen sex dubbelhäften. Prenumerationspris inom Frankrike 10 fr., för utlandet 12,50 fr. Prästmän utom Frankrike erhålla tidskriften till samma pris som infödde fransmän eller hvarje årg. för 10 fr.**

*Svenska Jerusalemsföreningens Tidskrift,* utg. af K. Hofpredikanten J. NORRBY. 4:de årg. 1905.

*Norsk Theologisk Tidskrift.* 6:te årg. 1905. Pris pr årg. utom Norge kr. 6,60.

*Teologisk Tidskrift* (finsk, tvåspråkig). Utg. af G. G. ROSENQUIST m. fl. 10:de årg. Helsingfors 1905. Pris pr årg. 9 finska mark jämte postbefordringsafgift.

*Teologisk Tidskrift* (dansk) utg. af J. O. ANDERSEN m. fl. 5:te årg. Kphmn 1905. Pris pr årg. 8 kr.

*Nordisk Universitets-Tidskrift,* utg. af L. WÅHLIN. 5:te årg. Göteb. 1905. Pris 4 kr.

*For Kirke og Kultur,* utg. af C. BRUUN og TH. KLAVENESS. 12:te årg. Kristiania 1905.

*Kirkehistoriske Samlinger,* 5:te Række, utg. af Selskabet for Danmarks kirkehistorie ved H. F. Rørdam. Andets Binds. 2:dra och 3:dje H. 1905.

H. LUNDSTRÖM. Skisser och kritiker. En samling kyrkohistoriska uppsatser och föredrag. P. A. Norstedt & Söner. Sthlm 1903. Pris kr. 4,50.

S. AMBROSIANI. Medeltida kyrklig byggnadskonst i Sverige. A.-Bolaget Ljus. Stockh. 1904. Pris 1 kr.

**Afsikten med detta instruktiva häftes utgifvande har varit att lämna en handledning åt dem, som vilja tillgodogöra sig det material för vår odlings historia, som vår kyrkoarkitektur bevarat. På detta område, där det primära samlandet är långt ifrån att vara afslutadt, är det gagn, den intresserade allmänheten kan lämna forskningen, ingalunda obetydligt. Häftet åtföljes därför af ett slags promemoria till användning och ifyllning vid beseende och beskrifning af kyrkor. Sådana uppgifter, hälst åtföljda af fotografier, mottagas med tacksamhet af såväl Kyrkohistoriska Föreningen som föreningen Urd i Uppsala.**

### Från Evangeliska Fosterlandsstiftelsens förlag.

N. P. MADSEN. Soluppgång. Öfvers. Sthlm 1905. Pris kr. 1,25.

H. FROSTERUS-SEGERSTRÅLE. Stugornas vän. Berättelser. Andra saml. Sthlm 1905. Pris 1 kr.

*Frideborg,* folkkalender för 1906 af B. Wadström. Sthlm 1905. Pris kr. 1,25.

M. LENK. Ängladräkten. Öfvers. Sthlm 1905. Pris kr. 0,50.

N. FRIES, I Kristi Fotspår. Öfvers. Sthlm 1905. Pris kr. 1,75.

I. GRANQUIST. Mot seger. Missionssånger. Sthlm 1905. Pris kr. 0,40.

M. ROOS. Glädjeblomster. Berättelser för de små. Sthlm 1905. Pris 1 kr.

M. Den gamla grunden. En berättelse om helgelselängtan. Sthlm 1905. Pris kr. 1,25.

N. WILSON-CARMICHAEL. Verklighetsbilder från Sydindien. Öfvers. af G. S. och L. F. Löwenhielm. Sthlm 1905. Pris kr. 1,75.

F. S. WEBSTER. Elia, en bönens man. Sthlm 1905. Pris kr. 0,75.

H. GRANE. Lille Hans. Sthlm 1905. Pris kr. 1,25.

*Bibliotek för de unga:* M. TITELIUS. I främmande land. Pris kr. 0,25. H. FAHRENKRUG. Nådevägar. Pris kr. 0,40.

MÄRTA LAGERFELT. En lifsbild från hafvet. Pris kr. 0,25.

E. LUSCOMBE. Mors godnatt till de små. Sthlm 1905. Pris kr. 0,50.

FR. HAMMARSTEN. Sådd på Guds åker. Predikningar. Nya text. Första årg. Häft. 8, 9, 10 à 50 öre.

———, Allt med honom. Sthlm 1905. Pris 10 öre.

E. BERSIER. I den första nattvardssalen. Sthlm 1905. Pris kr. 0,15.

L. LINDROTH. Ett rättfärdigare svenskt folk. Föredrag. Sthlm 1905. Pris kr. 0,15.

O. HOLMBERG. Stycken ur Davids Psalmer. Sthlm 1905. Pris 1 kr.

D. G. WARNECK, Prof. Bön för missionen. Öfvers. Sthlm 1905. Pris kr. 0,15.

G. S. LÖVENHIELM. Jag tror — hjälp min otro. Sthlm 1905. Pris kr. 0,15.

KARL HOUEN. Egoismen, människolifvets grundskada. Sthlm 1905. Pris kr. 0,75.

J. THULIN. Sjömansmissionens evangelium. Sthlm 1905. Pris kr. 0,30.

Drag ur Carl Johan Lindbergs lif upptecknade af honom själf. Sthlm 1905. Pris kr. 0,50.

H. v. R. Vid Jesu hand. Sthlm 1905. Pris kr. 1,25.

ALB. LUNDE. Predikningar. Sthlm 1905. 1--3 h. Pris pr häfte 50 öre.